

Θέμα Διπλωματικής Εργασίας «Τοπική Ανάπτυξη: Διαδικασία για τη δημιουργία απασχόλησης και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού».

Μέλη Επιβλέπουσας Επιτροπής: Ανδρέας Κυριακούσης
Καθηγητής
Άννα Σαΐτη
Επίκουρη Καθηγήτρια

AΘHNA, 2005

Χωρίς σπίτι δεν υπάρχει δουλειά
Χωρίς δουλειά δεν υπάρχει σπίτι
Χωρίς σπίτι και δουλειά,
δεν υπάρχει δημοκρατία

Ούλριχ Μπεκ

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία έρχεται να ολοκληρώσει τη διετή φοίτηση μου στο μεταπτυχιακό στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Βιώσιμη Ανάπτυξη» του Τμήματος Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου.

Στην ολοκλήρωση της διπλωματικής μου μελέτης συνεισέφεραν πολλοί άνθρωποι, τους οποίους οφείλω να ευχαριστήσω.

Πρώτα από όλους, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που δέχτηκαν να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο της έρευνας που πραγματοποίησα, βοηθώντας με να συγκεντρώσω πολύτιμες πληροφορίες.

Επίσης ευχαριστώ το Δήμαρχο Λαυρεωτικής κύριο Λουκά Δημήτρη και το Διευθυντή της Δημοτικής Επιχείρησης Ανάπτυξης Λαυρεωτικής κύριο Γκιώνη Θεόδωρο, για την αμέριστη συμπαράσταση και τη δυνατότητα πρόσβασης στο αρχείο του Δήμου που μου παρείχαν για τη συλλογή πληροφοριών.

Ακόμη, ευχαριστώ πολύ τους συναδέλφους του Κέντρου Προσωρινής Διαμονής Αλλοδαπών Αιτούντων Άσυλο Λαυρίου και φυσικά, τη Τομεάρχη Κοινωνικής Πρόνοιας του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, κυρία Παπαδοπούλου Δώρα, για τη συνεργασία τους και τη συμβολή τους στην πραγματοποίηση της δειγματοληπτικής έρευνας.

Εν συνεχεία, ευχαριστώ θερμά, τη κυρία Σαϊτη Άννα και τον Πρύτανη του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου, κύριο Κυριακούση Ανδρέα, που με την καθοδήγηση και τις παρατηρήσεις τους, συνεισέφεραν στην αρτιότερη δόμηση και ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας.

Τέλος, δε θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω το άτομο που με βοήθησε όσο κανένας άλλος κατά την εκπόνηση της διπλωματικής μου μελέτης, την επιβλέπουσα καθηγήτρια, κυρία Θεοδοροπούλου Ελένη. Η κ. Θεοδοροπούλου Ελένη, μου πρόσφερε τις πολύτιμες γνώσεις της, την καθοδήγησή της, αλλά κυρίως τη στήριξή της, σε όλη αυτή την προσπάθεια και το ελάχιστο που μπορώ να κάνω από μέρους μου είναι να της πω ένα μεγάλο ευχαριστώ.

Αθήνα, Μάιος 2005

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	1- 4
---------------	------

Μέρος Α: Θεωρητική Προσέγγιση

Κεφάλαιο 1: Εργασία ή Απασχόληση.....	5 - 35
1.1 Η διαχρονική εξέλιξη της απασχόλησης.....	5 – 12
1.2 Η απασχόληση την εποχή της αναδιάρθρωσης.....	12 – 26
1.3 Ανεργία και νέες μορφές απασχόλησης.....	26 - 35
Κεφάλαιο 2: Θεωρητική προσέγγιση του Κοινωνικού Αποκλεισμού.....	36 - 66
2.1 Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός.....	36 –38
2.2 Εννοιολογική προσέγγιση.....	38 - 45
2.3 Θεωρητική προσέγγιση του κοινωνικού αποκλεισμού.....	45 – 60
2.4 Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα	60 - 66
Κεφάλαιο 3: Θεωρητική προσέγγιση της τοπικής ανάπτυξης.....	67 -96
3.1 Εννοιολογική προσέγγιση της τοπικής ανάπτυξης.....	67 - 73
3.2 Θεωρητική προσέγγιση της τοπικής ανάπτυξης.....	73 - 89
3.3 Διαχρονική εξέλιξη της τοπικής ανάπτυξης.....	89 - 96

Μέρος Β: Εμπειρική Προσέγγιση

Κεφάλαιο 4: Μεθοδολογική Προσέγγιση.....	97 -106
4.1 Ερευνητική Μεθοδολογία.....	97 - 99
4.2 Επιλογή του δείγματος.....	99 -100
4.3 Το ερωτηματολόγιο.....	100 - 106
4.4 Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.....	106
Κεφάλαιο 5: Εμπειρικά Αποτελέσματα	107 -140
5.1 Δημογραφικά χαρακτηριστικά.....	107 - 110
5.2 Οικονομικά χαρακτηριστικά.....	111 - 114
5.2 Χαρακτηριστικά εκπαίδευσης	115 – 117
5.4 Χαρακτηριστικά απασχόλησης	118 - 127
5.5 Κοινωνικά χαρακτηριστικά.....	128 – 140

Κεφάλαιο 6: Ανάλυση Εμπειρικών Αποτελεσμάτων	141 -168
6.1 Κοινωνικοοικονομική κατάσταση.....	141 -146
6.2 Χαρακτηριστικά εκπαίδευσης.....	147 – 151
6.3 Χαρακτηριστικά απασχόλησης.....	151 - 160
6.4 Κοινωνικά χαρακτηριστικά.....	160 - 164
6.5 Ποιότητα ζωής.....	164 - 168
Κεφάλαιο 7:Κοινωνικός Αποκλεισμός, Απασχόληση και Τοπική Ανάπτυξη.....	169 - 192
7.1 Συσχετίσεις.....	169 - 188
7.2 Ένα υπόδειγμα πολλαπλής παλινδρόμησης για τον κοινωνικό αποκλεισμό.....	188 - 192
Κεφάλαιο 8: Συμπεράσματα – Προτάσεις	193 - 207
8.1. Συμπεράσματα.....	193 - 204
8.2 Προτάσεις.....	204 - 207
Βιβλιογραφία.....	208 – 225
Ελληνική βιβλιογραφία.....	208 – 210
Ξένη βιβλιογραφία.....	211 - 225
Παράρτημα	
1. Επιστολή προς το συμμετέχοντα στην έρευνα.....	226 - 227
2. Ερωτηματολόγιο Έρευνας	228 - 242
3. Έντυπο Ενημέρωσης – Συγκατάθεσης	243
4. Πίνακας συσχετίσεων μεταβλητών.....	244
5. Διάγραμμα ελέγχου ετεροσκεδαστικότητας.....	245

Εισαγωγή

Η οικονομική παγκοσμιοποίηση με τη ραγδαία εξάπλωση της αγοράς σε διεθνές επίπεδο, η τεχνολογική και διαχειριστική ευελιξία των σύγχρονων συστημάτων παραγωγής και η ανάδυση νέων μορφών κυριαρχίας που ξεπερνούν τα τοπικά και εθνικά σύνορα έχουν συμβάλει στην ενίσχυση των κοινωνικών και οικονομικών διακρίσεων ανάμεσα στις χώρες του Βορρά και στις πόλεις του Νότου, στην πόλη και στην ύπαιθρο, στους πλούσιους και τους φτωχούς, στους απασχολούμενους και τους άνεργους, τους αποκλεισμένους και αυτούς που ενσωματώνονται, σε όσους έχουν και όσους δεν έχουν πρόσβαση στις σύγχρονες μορφές τεχνολογίας και γνώσης. Παράλληλα, η εκτεταμένη γεωγραφική κινητικότητα κατατείνει στη διαμόρφωση κοινωνικών μορφωμάτων, στα οποία οι παραδοσιακές βεβαιότητες εξασθενούν, οι συλλογικές ταυτότητες αναδιαρθρώνονται και ενισχύεται η πολιτισμική ποικιλία και διαφορά.

Μέχρι σήμερα, παρά τις προσπάθειες της οικονομικής επιστήμης και της πολιτικής τα προβλήματα της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανεργίας δεν έχουν επιλυθεί. Ταυτόχρονα όμως στη σύγχρονη εποχή, μαζί με τα παλιά προβλήματα αναφύονται και νέα που αφορούν όχι μόνο τις υπανάπτυκτες χώρες αλλά και τις αναπτυγμένες. Η πρόσφατη κρίση του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος δημιούργησε ένα φαινόμενο μοναδικό στην μεταπολεμική ιστορία: την μαζική ανεργία και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Σε αυτό το μεταβαλλόμενο περιβάλλον η διαδικασία της τοπικής ανάπτυξης ως απάντηση στις προκλήσεις των σύγχρονων συνθηκών και η συμβολή που μπορεί να έχει στη δημιουργία απασχόλησης και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού παραμένει ένα ζητούμενο που απασχολεί ολοένα και περισσότερο οικονομολόγους, κοινωνικούς επιστήμονες, πολιτικούς και σχεδιαστές προγραμμάτων. Η ανάγκη της συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στην αναπτυξιακή διαδικασία και στην προσπάθεια διαχείρισης των αρνητικών συνεπειών της οικονομικής παγκοσμιοποίησης έχει αναγνωριστεί ευρύτατα με αποτέλεσμα την αύξηση του ενδιαφέροντος για τη στρατηγική της τοπικής ανάπτυξης, όχι μόνο από τα κοινωνικά κινήματα και τις τοπικές οργανώσεις αλλά και από διεθνείς οργανισμούς.

Τα τελευταία δέκα έτη η Παγκόσμια Τράπεζα και τα Ηνωμένα Έθνη έχουν περιλάβει στα αναπτυξιακά τους σχέδια τη στρατηγική της τοπικής ανάπτυξης ως την πλέον αποτελεσματική και προωθούν σε παγκόσμιο επίπεδο τοπικά αναπτυξιακά προγράμματα μέσω των οποίων επιδιώκεται η δημιουργία απασχόλησης και η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση ενισχύεται η τοπική διάσταση και

τίθενται σε εφαρμογή σειρά μεθοδολογιών και μέσων για τη στήριξη της δημιουργίας απασχόλησης και της καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο. Κοινό χαρακτηριστικό αυτών των προσπαθειών είναι η θεώρηση του τοπικού ως του καταλληλότερου πλαισίου για τη βελτίωση της αποδοτικότητας και της αποτελεσματικότητας των αναπτυξιακών προγραμμάτων.

Η διαδικασία της τοπικής ανάπτυξης έχει σήμερα ξεχωριστή σημασία καθώς έχει γίνει πια αντιληπτό ότι η αντιμετώπιση των οξυμένων προβλημάτων της φτώχειας, της ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού, των κοινωνικών και οικονομικών διακρίσεων και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί μέσα από την ανεξέλεγκτη λειτουργία της αγοράς, η οποία σε σημαντικό βαθμό δημιουργεί και διαιωνίζει αυτά τα προβλήματα, ούτε από ένα συγκεντρωτικό και γραφειοκρατικό κράτος.

Σε αυτό το περιβάλλον η τοπική ανάπτυξη, η ανάπτυξη που ξεκινά από τους ίδιους τους κατοίκους μιας περιοχής και αφορά τους ίδιους, η ανάπτυξη που βασίζεται στην αυτενέργεια και τις ικανότητες των κατοίκων της καλείται να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο. Ιδιαίτερα για την αντιμετώπιση των δομικών προβλημάτων της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού η διαδικασία της από κάτω ανάπτυξης μπορεί να έχει σημαντικά αποτελέσματα, εάν μάλιστα συνδυαστεί με την μεταφορά αρμοδιοτήτων και εξουσιών στην τοπική κοινωνία και με μία αναδιανομή των πόρων προς όφελος των ασθενέστερων οικονομικά περιοχών.

Κίνητρο για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας εκτός της διαρκώς αυξανόμενης σημασίας της τοπικής ανάπτυξης αποτέλεσε και το γεγονός ότι σήμερα στην Ελλάδα, το ζήτημα της τοπικής ανάπτυξης θεωρείται απλά ως μία ευκαιρία αξιοποίησης ευρωπαϊκών προγραμμάτων και εκταμίευσης πόρων για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, τον αστικό σχεδιασμό και τη βιώσιμη ανάπτυξη και όχι τόσο αναγκαιότητα που προέκυψε από τη ζύμωση επιστημονικού διαλόγου για τον προσανατολισμό και το περιεχόμενο των τοπικών παρεμβάσεων και πρωτοβουλιών.

Σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση της τοπικής ανάπτυξης ως διαδικασίας δημιουργίας απασχόλησης και καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού. Επίσης η παρούσα εργασία επιδιώκει την διερεύνηση των κοινωνικών, οικονομικών χαρακτηριστικών του Λαυρίου και της σχέσης τοπικής ανάπτυξης, απασχόλησης και κοινωνικού αποκλεισμού.

Από το σκοπό της διπλωματικής εργασίας καθορίστηκαν και οι ερευνητικές υποθέσεις. Μια πρώτη υπόθεση που τέθηκε είναι ότι η απασχόληση σχετίζεται άμεσα με τον

τόπο και επομένως και την ανάπτυξη του. Σημαντική για την επίτευξη του βασικού σκοπού της εργασίας ήταν και ο έλεγχος της υπόθεσης ότι η ποιότητα της απασχόλησης σχετίζεται τόσο με το επίπεδο τοπικής ανάπτυξης όσο και με το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού. Μία άλλη υπόθεση που διατυπώθηκε είναι ότι οι συνθήκες απασχόλησης και τα εισοδήματα από την απασχόληση σχετίζονται με τις διακρίσεις και ανισότητες σε βάρος ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Ιδιαίτερα σημαντικός ήταν ο έλεγχος της υπόθεσης ότι το τοπικό πλαίσιο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σχετίζεται με την αποτροπή ή την ανάπτυξη φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού.

Για την εκπλήρωση του σκοπού της εργασίας πραγματοποιήθηκε εκτενής ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας σχετικά με το θέμα. Η παρούσα εργασία διαρθρώθηκε σε οκτώ κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο πραγματοποιείται η θεωρητική προσέγγιση της έννοιας της απασχόλησης. Εξετάζονται η ιστορική εξέλιξη και οι σύγχρονες προσεγγίσεις της έννοιας της απασχόλησης και παρουσιάζονται οι σημαντικότεροι ορισμοί της. Στη συνέχεια προσεγγίζονται κριτικά οι νέες αναδυόμενες μορφές απασχόλησης και αναλύεται η έννοια της απασχολησιμότητας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται η μελέτη της εξέλιξης της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού, αναλύονται οι διαφορές της έννοιας από την φτώχεια και παρουσιάζονται οι ορισμοί της, όπως έχουν διατυπωθεί στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία. Ακολουθεί μία κριτική επισκόπηση των σύγχρονων θεωριών του κοινωνικού αποκλεισμού και παρουσιάζεται η πρακτική του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος ως παράδειγμα καλής πρακτικής για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Ακολουθεί στο τρίτο κεφάλαιο η εννοιολογική προσέγγιση της έννοιας της τοπικής ανάπτυξης, η παρουσίαση των κυριοτέρων θεωριών και η επισκόπηση της διαχρονικής της εξέλιξης.

Η δομή και τα αποτελέσματα της εμπειρικής διερεύνησης παρουσιάζονται στο τέταρτο, πέμπτο, έκτο και έβδομο κεφάλαιο. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται η μεθοδολογία συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων, το δείγμα και το ερωτηματολόγιο της έρευνας. Στο πέμπτο και έκτο κεφάλαιο παρατίθενται και αναλύονται τα αποτελέσματα της έρευνας ενώ στο έβδομο κεφάλαιο εξετάζονται οι συσχετίσεις μεταξύ μεταβλητών και αναπτύσσεται ένα υπόδειγμα εκτίμησης του κοινωνικού αποκλεισμού.

Τα συμπεράσματα που προέκυψαν συνολικά από τη θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση του θέματος παρατίθενται στο όγδοο κεφάλαιο ενώ διατυπώνονται και κάποιες προτάσεις. Η εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση των βιβλιογραφικών πηγών που

χρησιμοποιήθηκαν για την πραγματοποίηση της και με την επισύναψη στο παράρτημα της εργασίας δείγματος του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε, της επιστολής προς τον ερωτώμενο και της υπεύθυνης δήλωσης συγκατάθεσης κάθε ερωτώμενου.

Κεφάλαιο 1: Εργασία ή Απασχόληση

1.1 Η διαχρονική εξέλιξη της απασχόλησης

Η έννοια της απασχόλησης στην υπάρχουσα βιβλιογραφία ταυτίζεται με την έννοια της εργασίας. Η διάκριση ανάμεσα στην απασχόληση συνήθως αγνοείται, ιδιαίτερα στις οικονομικές εργασίες. Η έκταση της μισθωτής εργασίας επέτρεψε την ταύτιση ανάμεσα στις έννοιες της απασχόλησης και της εργασίας. Η σύγχυση αυτή των εννοιών δεν διευκολύνει στην ανάλυση κοινωνικών σχηματισμών με περιορισμένο βαθμό μισθωτοποίησης και εργασιών που δεν απολήγουν στον προσπορισμό χρηματικών εισοδημάτων.

Μία σημαντική αιτία της σύγχυσης σχετικά με το περιεχόμενο των δύο εννοιών είναι οι πολιτικοί στόχοι των συστημάτων που χρησιμοποιούν τους δύο όρους. Έτσι, για παράδειγμα το περιεχόμενο των δύο εννοιών, η ταύτιση ή η διαφοροποίηση τους ποικίλει ανάλογα με τα χαρακτηριστικά των ψηφοφόρων των κομμάτων που βρίσκονται στην εξουσία. Αριστερά κόμματα, που αντλούν του ψηφοφόρους τους από το οργανωμένο εργατικό κίνημα αναφέρονται σχεδόν αποκλειστικά στην εργασία και μάλιστα αυτή που πραγματοποιείται σε διακεκριμένους μεγάλους τόπους εργασίας ενώ αντίθετα Δεξιά κόμματα χρησιμοποιούν την έννοια της απασχόλησης, που περιλαμβάνει πολύ ευρύτερο φάσμα δραστηριοτήτων. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι η επικράτηση του ενός ή του άλλου όρου εξαρτάται από την πολιτική επιρροή του εργατικού κινήματος αφού το εργατικό κίνημα ενδιαφέρεται σημαντικά για την καταπολέμηση της ανεργίας. Σύμφωνα με αυτή τη λογική, η διαρκώς μειούμενη χρήση της έννοιας της εργασίας και η υποκατάσταση της από αυτή της απασχόλησης τις τελευταίες δεκαετίες, οφείλεται στη συνεχώς μειούμενη πολιτική δύναμη του εργατικού κινήματος.

Μία εναλλακτική προσέγγιση των δύο όρων, εξετάζει τις διαφορές τους που ενθαρρύνουν ή αποθαρρύνουν την κινητοποίηση των ανέργων για διαμαρτυρία. Σύμφωνα με το Bagulley (1992), η επίσημη καθιέρωση του ενός ή του άλλου όρου, καθορίζει τη δυναμική της ομάδας των ανέργων σε μία κοινωνία και επιδρά σημαντικά στο βαθμό κινητοποίησης τους. Έτσι, η μεγαλύτερη απειλή από την ανεργία για τις εθνικές κυβερνήσεις προέρχεται από την επικράτηση της έννοιας της μισθωτής εργασίας. Αντίθετα, στις περιπτώσεις επίσημης καθιέρωσης της έννοιας της απασχόλησης οι κυβερνήσεις απειλούνται λιγότερο από τις κινητοποιήσεις των ανέργων. Και αυτό γιατί οι χωρίς απασχόληση συγκροτούν μια πολύ μεγαλύτερη ομάδα από αυτή των «χωρίς εργασία», με χαρακτηριστικά όπως: η ανομοιογένεια, η έλλειψη συλλογικής οργάνωσης, ο προσανατολισμός στην αυτοβοήθεια και ο μικρός βαθμός αντιπροσώπευσης σε πολιτικά κόμματα.

Οι ιδεολογικές διαφορές των προσώπων που χρησιμοποιούν τους δύο όρους αποτελούν μία επιπλέον αιτία για τη σύγχυση που επικρατεί κατά τον καθορισμό και την ανάλυση των δύο όρων. Για την νεοφιλελεύθερη ιδεολογία για παράδειγμα, ο όρος απασχόληση είναι περισσότερο αποδεκτός, γιατί θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας. Γενικότερα θεωρείται, ότι ανάλογα με το ιδεολογικό υπόβαθρο των προσώπων, χρησιμοποιείται ο ένας ή ο άλλος όρος. Εντούτοις, οι προσπάθειες για ανάλυση των τρόπων με τους οποίους οι έννοιες της εργασίας και της απασχόλησης αποκτούν πολιτική σημασία εντάσσεται στη γενικότερη προβληματική της απόδοσης αιτιώδους χαρακτήρα στις έννοιες και τους όρους. Παραμένει εξαιρετικά δύσκολη η διάκριση της ανεξάρτητης σημασίας των εννοιών από τις μεταβαλλόμενες συνθήκες ή από τις εναλλαγές στην εξουσία αυτών που χρησιμοποιούν την μία ή την άλλη έννοια.

Ένας επιπλέον λόγος για την επικρατούσα σύγχυση είναι η δυσκολία διάκρισης μεταξύ μισθωτής εργασίας και απασχόλησης. Συχνά η εξακρίβωση της ύπαρξης ή όχι μισθωτής εργασίας είναι δύσκολη. Πολλές μορφές εργασίας ενδέχεται να υποκρύπτουν σχέση μισθωτής απασχόλησης, έστω και αν δεν λαμβάνουν την θεσμική μορφή της σύμβασης μισθωτής εργασίας. Επιπλέον, ακόμα πιο δύσκολη γίνεται η εξακρίβωση της ύπαρξης μισθωτής εργασίας, λόγω της μεγάλης κινητικότητας από την εργασία στην απασχόληση και από την απασχόληση στην εργασία.

Η έννοια της απασχόλησης μεταβάλλεται μαζί με τους θεσμούς που καθορίζουν τα όριά της. Το περιεχόμενο της εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο οι κυβερνήσεις διαμορφώνουν τους κοινωνικούς δείκτες, την ιδεολογία και κυρίως την πολιτική τους. Σύμφωνα με τους Block και Gene (1986), όλες οι σύγχρονες κυβερνήσεις καθορίζουν τους όρους χρήσης των παραγωγικών συντελεστών και καθιερώνουν νομικά πλαίσια που ρυθμίζουν σχέσεις όπως εκείνες μεταξύ των εργοδοτών και υπάλληλοι. Ανεξάρτητα από το πόσο μια κυβέρνηση παρεμβαίνει ή όχι στην αγορά εργασίας, οι πολιτικές της, τουλάχιστον σιωπηρά υποδεικνύουν τι περιλαμβάνεται στην έννοια της απασχόλησης, ποιος πρέπει να απασχολείται και ποιος δεν πρέπει να απασχολείται.

Η απασχόληση διαμορφώνει τα όρια από τη μία πλευρά, των προσδοκιών της κυβέρνησης ότι οι πολίτες πρέπει να εργαστούν για να επιβιώσουν και από την άλλη πλευρά, των κυβερνητικών υποχρεώσεων προς εκείνους που είναι νόμιμα χωρίς εργασία. Τα όρια απασχόλησης και ανάγκης που ορίζονται από τις κοινωνικές πολιτικές συμβάλλουν στην ενίσχυση της απασχόλησης μέσω της αναδιανομής πόρων, καθορίζοντας έτσι εκείνες οι καταστάσεις όπου οι άνθρωποι αναμένεται να απασχολούνται και ενθαρρύνοντας τους να

ενταχθούν στην αγορά εργασίας. Το περιεχόμενο της έννοιας της έχει σημαντικές συνέπειες γιατί καθορίζει τα όρια ευθύνης μεταξύ του εργαζομένου, της επιχείρησης και του κράτους.

Είναι σαφές πώς το εύρος της απασχόλησης καθορίζεται επιλεκτικά, ενάντια σε μορφές που παρεκκλίνουν από το πρότυπο που κάθε φορά επιβάλλεται. Οι μορφές αυτές απασχόλησης, που τίθενται εκτός των ορίων της έννοιας της απασχόλησης τείνουν να αποτελούν περιθωριακά αντικείμενα διερεύνησης ενώ συχνά θεωρούνται ακόμα και παράνομες. Για παράδειγμα, η απασχόληση των μεταναστών πρέπει να πληρεί μια σειρά τυπικών προϋποθέσεων για να αναγνωρίζεται ως νόμιμη δραστηριότητα. Ακόμα η φροντίδα των παιδιών ή των ηλικιωμένων μελών μιας οικογένειας αναγνωρίζεται ως απασχόληση μόνο υπό τον όρο της ανταλλακτικής σχέσης μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου. Για πολλά άτομα το θέμα εάν απασχολούνται ή όχι εξαρτάται περισσότερο από το εάν η δραστηριότητα που ασκούν αναγνωρίζεται διοικητικά ή στατιστικά ως απασχόληση και λιγότερο από το εάν πραγματικά εργάζονται.

Το τι θεωρείται απασχόληση μπορεί να γίνει κατανοητό από το πώς οι πολιτικές υπογραμμίζουν μια διάκριση μεταξύ του πυρήνα και της περιφέρειας της απασχόλησης. Μερικοί εργαζόμενοι αντιμετωπίζονται ως περιστασιακοί στην αγορά εργασίας και προσλαμβάνονται ή απολύονται σύμφωνα με τις διακυμάνσεις της ζήτησης ή της παραγωγής. Αντίθετα, σύμφωνα με τον Saint – Paul (1996), άλλοι εργαζόμενοι, θεωρούνται βασικό συστατικό στοιχείο της επιχείρησης και η απομάκρυνση από την μονάδα παραγωγής κρίνεται επιζήμια, γιατί οι δεξιότητες τους είναι δύσκολο να αντικατασταθούν και γιατί η συνεχής απασχόληση τους είναι σημαντική για τη διατήρηση της εργασιακής ειρήνης.

Η επικρατούσα κάθε φορά έννοια της απασχόλησης καθορίζει και το «κανονικό» πρότυπο της. Ο Walters (1994) εξηγεί ότι η απασχόληση θα είναι επινοημένη σύμφωνα με ένα πρότυπο της κανονικής απασχόλησης και των κοινωνικών ευθυνών του. Είναι ο σιωπηρός κανόνας ενάντια στον οποίο η περιστασιακή απασχόληση μετατρέπεται σε παθολογία. Στις μεταπολεμικές βιομηχανικές οικονομίες το πρότυπο του απασχολούμενου ήταν αρτιμελής, άντρας, βιομηχανικός εργάτης, μέσης ηλικίας με συγκεκριμένες δεξιότητες και συνεχή, σταθερή απασχόληση.

Γιατί αυτή η μορφή απασχόλησης θεωρούνταν πιο σημαντικά από τις κυβερνήσεις σε σχέση με άλλα είδη; Ο Piore (1987) εξηγεί ότι η έννοια αυτή της απασχόλησης προέρχεται από έναν ιδιαίτερο τύπο απασχόλησης, της μισθωτής απασχόλησης σε μεγάλα εργοστάσια. Αυτή η απασχόληση περιλαμβάνει έναν ριζικό διαχωρισμό του χώρου και του χρόνου από την οικογένεια και τον ελεύθερο χρόνο και ήταν σχετικά μόνιμη.

Μία άλλη εξήγηση του γεγονότος ότι η έννοια της απασχόλησης επέβαλε ως πρότυπο την μισθωτή βιομηχανική εργασία εντοπίζεται στην ίδια τη φύση της βιομηχανικής εργασίας. Παραδοσιακά στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. αυτή η μορφή απασχόλησης αμειβόταν καλά, προσέλκυε άντρες, που εργάζονταν σε πλήρες ωράριο, με δεξιότητες συγκεκριμένες για τη βιομηχανικές εργασία και απαιτούσε μόνο βασική εκπαίδευση ως προϋπόθεση.

Το γεγονός ότι οι βιομηχανικοί εργάτες είναι εξοικειωμένοι με την ύπαρξη σχετικά υψηλών αμοιβών σημαίνει ότι είναι δύσκολο για αυτούς να βρουν άλλη υψηλά αμειβόμενη απασχόληση γιατί έχουν μόνο τις δεξιότητες για ένα συγκεκριμένο τύπο εργασίας, που είναι απίθανο να είναι διαθέσιμος όταν κλείνουν οι εγκαταστάσεις και η βιομηχανία είναι σε πτώση. Ομοίως, η διακοπή απασχόλησης για τους νέους εργαζόμενους είναι πιο προβληματική από ότι για τους παλαιότερους εργαζόμενους επειδή μπορούν να στηριχθούν λιγότερο στην οικογένεια, δεν έχουν σημαντική κοινωνική ασφάλιση και δεν μπορούν να ενταχθούν σε προγράμματα πρόωρης συνταξιοδότησης. Όσον αφορά στους ανέργους που είναι άντρες, μια συνέπεια των κανόνων αμοιβής και των στερεοτύπων για το ρόλο του άντρα ως τροφοδότη της οικογενείας είναι ότι ολόκληρη η οικογένειά του εξαρτάται από το εισόδημά του και θα είναι χωρίς εισόδημα όταν χάνει η εργασία του.

Ωστόσο, τα πρότυπα απασχόλησης είναι πιο πολιτικά και λιγότερο οικονομικά από ότι αρχικά εμφανίζονται. Δεν υπάρχει καμία θεωρητική βάση για να καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα ότι ανάπηρα κορίτσια ή άλλες κατηγορίες του πληθυσμού χρειάζονται μια εργασία λιγότερο από οι βιομηχανικοί εργάτες ή πάσχουν λιγότερο από την απώλεια εργασίας. Αντίθετα, οι βιομηχανικοί εργάτες έχουν γενικά τις υψηλότερες αμοιβές από τις μέσες και είναι έτσι πιθανότερο να έχουν οικονομικά αποθέματα για να βασιστούν ή να βρουν μια εργασία χαμηλής αμοιβής από ένα ανάπηρο κορίτσι, έναν μετανάστη, ή μια νέα μητέρα.

Η σημασία της απασχόλησης συρρικνώθηκε όταν αγκάλιασαν οι κυβερνήσεις τη βιομηχανική εργασία ως πρότυπο του μέλλοντος. Η μεγάλης κλίμακας βιομηχανία θεωρήθηκε κρίσιμη για την επιτυχημένη διακυβέρνηση και γενική τεχνολογική πρόοδος. Σε αυτό το πλαίσιο, οι βιομηχανικοί εργάτες αποτελούσαν μια ιδιαίτερα ισχυρή απειλή στη δημόσια τάξη. Πιο ειδικευμένοι εργαζόμενοι τείνουν να έχουν υψηλότερες προσδοκίες και η εργασία σε χώρους μαζικής παραγωγής δίνει τους βιομηχανικούς εργάτες σχετικά μεγαλύτερη οργανωτική ικανότητα για τη μεγάλης κλίμακας πολιτική δράση.

Λίγο αργότερα έγινε προφανές ότι οι βιομηχανικοί εργάτες δεν θα γινόταν ποτέ η πλειοψηφία σε οποιαδήποτε χώρα. Η μεγάλη οικονομική κρίση, η οποία καθιέρωσε την ανεργία ως σημαντικό πολιτικό πρόβλημα, ήταν επίσης αποτέλεσμα του Φορντικού

βιομηχανικού μοντέλου και της μεγάλης βιομηχανικής παραγωγής. Οι ίδιες οι πολιτικές που ενίσχυσαν το βιομηχανικό πρότυπο καθιέρωσαν νέα πρότυπα, δίνοντας έμφαση σε άλλους παραγωγικούς τομείς και νέες μορφές απασχόλησης.

Γενικότερα, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι τα ακριβή χαρακτηριστικά γνωρίσματα της έννοιας της απασχόλησης διαφοροποιούνται σημαντικά κατά τη διάρκεια του χρόνου ως αποτέλεσμα των ιδιαίτερων οικονομικών και κοινωνικών καταστάσεων. Οι κυβερνήσεις αποτυγχάνουν να υλοποιήσουν τις πολιτικές δεσμεύσεις τους όταν απασχολούμενοι χάνουν την εργασία τους. Αλλά εάν η θεσμοθετημένη έννοια της απασχόλησης είναι πολιτικά επιζήμια, οι κυβερνήσεις μπορούν να μεταβάλλουν το περιεχόμενο της διευρύνοντας ή περιορίζοντας τα όρια του ώστε να αποφευχθεί το πολιτικό κόστος

Μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα η μισθωτή εργασία, ήταν μία μόνο μορφή απασχόλησης. Σύμφωνα με τον Kumar (1984), μέχρι τότε η έννοια της απασχόλησης καθοριζόταν από τα καθήκοντα παρά από το χρόνο και περιελάμβανε κάθε δραστηριότητα για την εξασφάλιση των «προς το ζην» αναγκών. Κύρια χαρακτηριστικά της ήταν ο πολυεπαγγελματισμός, η έλλειψη κανονικότητας στον χρόνο, στην προσπάθεια και την καταβολή των μισθών από τους εργοδότες και η πληθωρική ασυνέχεια, με τα άτομα να ασχολούνται με δύο ή περισσότερες εργασίες ή να αναλαμβάνουν καθήκοντα στην οικογένεια. Η διαφοροποίηση της εργασίας των μελών του νοικοκυριού, με τα άτομα να εναλλάσσονται στα διάφορα καθήκοντα, αποτελούσε βασικό συστατικό της απασχόλησης ενώ η οικονομία των πολλαπλών ενασχολήσεων λειτουργούσε ως μηχανισμός ασφαλείας από τις οικονομικές δυσπραγίες. Η εναλλαγή εργοδοτών και επαγγελματιών ήταν κανόνας, ενώ η κανονική απασχόληση, δηλαδή η σταθερή εργασία σε έναν εργοδότη για μεγάλο χρονικό διάστημα με κανονικό μισθό και με σταθερές ώρες εργασίας ήταν πολύ περιορισμένη. Σε μια τέτοια οικονομία, τα προβλήματα της ανεργίας ήταν περιθωριακά. Το πρόβλημα των οικονομικών συστημάτων ήταν η υποαπασχόληση στις περιόδους ύφεσης των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Η ανεργία αφορούσε μικρές κατηγορίες εργαζομένων σε κλάδους που είχαν πετύχει μια πρώιμη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού εργαζομένων σε λίγες επιχειρήσεις. Ο άνεργος δεν ήταν παρά ένας φτωχός και αυτό που απασχολούσε την κοινωνία ήταν η αξιολόγηση της περίπτωσης του για την παροχή βοήθειας ή την τιμωρία του. Παρά το γεγονός, ότι η πολιτική φιλοσοφία της εποχής διέκρινε τη συνάφεια της φτώχειας με το πρόβλημα της απασχόλησης φρόντιζε να το αποσυνδέει.

Με τη σταδιακή συρρίκνωση της αγροτικής παραγωγής και της οικοτεχνίας και την εμπέδωση της μεγάλης βιομηχανικής παραγωγής επήλθε ο διαχωρισμός του χώρου, σε χώρο

εργασίας και οικιακό χώρο με συνέπεια την οριοθέτηση της οικιακής εργασίας από την απασχόληση. Ο διαχωρισμός του χώρου επιφέρει και τον διαχωρισμό της ημέρας σε ώρες εργασίας και ελεύθερες ώρες, με την καθιέρωση του ωραρίου εργασίας. Έτσι η απασχόληση, διαχωρίζεται από τις υπόλοιπες ενασχολήσεις και περιορίζεται στην μισθωτή απασχόληση που πραγματοποιείται στον χώρο εργασίας κατά τη διάρκεια του ωραρίου εργασίας. Η επικράτηση της μισθωτής απασχόλησης οδηγεί στην συρρίκνωση της κοινωνικής σημασίας της παραγωγής και της κατανάλωσης. Ως παραγωγή θεωρείται πια μόνο η δραστηριότητα που έχει ως στόχο την εγχρήματη ανταλλαγή, ενώ ως κατανάλωση νοείται πλέον η απόλαυση αξιών χρήσης που έχουν αποκτηθεί μέσω ανταλλαγής. Η συρρίκνωση αφορά και την απασχόληση. Η έννοια της περιορίζεται στην μισθωτή εργασία ή τουλάχιστον την εργασία έναντι χρηματικής αμοιβής. Μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η μισθωτή εργασία αποκτά όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά της, η εργασία γίνεται κανονική, καθώς η συγκέντρωση της παραγωγής σε μεγάλα εργοστάσια, η ανάπτυξη της μηχανής και η οργάνωση της εργασίας συγκεντρώνουν μεγάλους αριθμούς μισθωτών σε ενιαίους χώρους εργασίας και απαιτούν την πρόσδεση του εργαζόμενου με την δουλειά και την επιχείρηση. Η αγορά εργασίας αναλαμβάνει κυρίαρχο ρόλο της ως μηχανισμός κατανομής της εργασίας στα άτομα. Αυτή την περίοδο, αναδεικνύεται και η ανεργία ως κοινωνικό πρόβλημα, για πρώτη φορά διακριτό από τη φτώχεια. Με τον τρόπο αυτό περάσαμε σε έναν κόσμο όπου η έννοια της απασχόλησης ταυτίζεται με την έννοια της μισθωτής εργασίας. Αυτή η μορφή απασχόλησης ανάγεται σε πρότυπο απέναντι σε άλλες μορφές απασχόλησης, οι οποίες πια αποτελούν παρέκκλιση, εντασσόμενες στην άτυπη απασχόλησης.

Οι σημαντικές ανακατατάξεις σε παγκόσμιο επίπεδο, η ραγδαία μείωση της μισθωτής, σταθερής βιομηχανικής απασχόλησης των αντρών οδήγησαν στη συνολική αμφισβήτηση της επικρατούσας μισθωτής απασχόλησης. Οι κοινωνίες πια χαρακτηρίζονται λιγότερο από την μισθωτή εργασία και η παραγωγική διαδικασία τίθεται στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής. Ωστόσο, η έννοια της απασχόλησης, μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1980, εξακολουθεί να αναφέρεται αποκλειστικά στην μισθωτή απασχόληση και μάλιστα εμπεριέχει μια σειρά από αφαιρέσεις, που περιορίζουν ακόμα περισσότερο το περιεχόμενο της.

Στην κοινή αντίληψη, στην επιστημονική συζήτηση, στην οικονομική θεωρία και στην πολιτική πρακτική η μισθωτή εργασία αξιολογείται ως η πλέον σημαντική μορφή απασχόλησης. Αυτή η μορφή εργασίας, ως ευκολότερα κατανοητή, εξακολουθεί να αποτελεί την τυπική μορφή απασχόλησης. Έτσι, τα στοιχεία που συλλέγονται για την απασχόληση από τις επίσημες στατιστικές και άλλες έρευνες αφορούν αποκλειστικά και μόνο στην μισθωτή εργασία, θέτοντας στο περιθώριο άλλες μορφές απασχόλησης.

Αυτός ο περιορισμός της έννοιας της απασχόλησης στη μισθωτή εργασία διαπερνά και τις θεωρίες για την αγορά εργασίας. Σε όλες τις θεωρίες για την αγορά εργασίας, είναι φανερό η έμφαση που αποδίδεται στη μισθωτή απασχόληση ως πρωτεύοντος τμήματος της. Κατά κύριο λόγο, αναφέρονται στις μεγάλες, υψηλής τεχνολογίας βιομηχανίες και τις υψηλά αμειβόμενες θέσεις σταθερής μισθωτής απασχόλησης, όπου απασχολούνται κυρίως άντρες. Διερευνούνται τα χαρακτηριστικά των θέσεων εργασίας, οι ιεραρχίες που διαμορφώνονται και οι διαφοροποιήσεις που εμφανίζονται. Όλες οι υπόλοιπες μορφές απασχόλησης εντάσσονται στο δευτερεύον, περιθωριακό τμήμα της αγοράς εργασίας, που αφορά στις χαμηλά αμειβόμενες, ανειδίκευτες και επισφαλείς θέσεις απασχόλησης, όπου απασχολούνται γυναίκες και άλλες κατηγορίες ευπαθών κοινωνικών ομάδων.

Σύμφωνα με τους Βαΐου και Χατζημιχάλη (1997), η έμφαση στην μισθωτή απασχόληση προϋποθέτει μια ιεραρχική αξιολόγηση σε δύο επίπεδα:

- μεταξύ μορφών αμειβόμενης απασχόλησης, ανάλογα με το είδος των εργασιακών σχέσεων και
- μεταξύ αμειβόμενης και μη αμειβόμενης απασχόλησης.

Η αξιολόγηση αυτή αποτελεί τη βάση για διακρίσεις μεταξύ των μορφών απασχόλησης αλλά και μεταξύ των φυσικών φορέων τους, των αντρών και των γυναικών που ενέχονται σε αυτή με διαφορετικούς τρόπους.

Τα πράγματα όμως δεν είναι απλά. Η μισθωτή απασχόληση αφορά ένα σχετικά μικρό αριθμό ατόμων σε παγκόσμιο επίπεδο και στις περισσότερες χώρες δεν αποτελεί την κυρίαρχη μορφή απασχόλησης. Η οικογενειακή εργασία, η αυτοαπασχόληση, η εποχιακή, ευκαιριακή, ασυνεχής απασχόληση, η άτυπη και η μερική απασχόληση αναπτύσσονται και διευρύνουν τον χώρο που καταλαμβάνουν στην αγορά εργασίας. Έτσι στις δύο τελευταίες δεκαετίες, η έξαρση του φαινομένου της ανεργίας και η αποτυχία των πολιτικών απασχόλησης φέρνει στο επίκεντρο της επιστημονικής και ακαδημαϊκής συζήτησης τις μορφές αυτές απασχόλησης, που μέχρι τώρα αποτελούσαν περιθωριακά αντικείμενα.

Η ένταση και η διακύμανση του φαινομένου της ανεργίας διασυνδέεται με την ανάπτυξη των θεωρούμενων μέχρι τώρα εναλλακτικών, υπαλλακτικών καθεστώτων της απασχόλησης. Βασική συνέπεια των αυτών των εξελίξεων είναι ο δραματικός περιορισμός της κατοχυρωμένης από θέσεις εργασίας και εγγυημένες δεσμεύσεις, πλήρους απασχόλησης. Η έκταση της μισθωτής εργασίας, ως αποκλειστικό περιεχόμενο της έννοιας της απασχόλησης, μειώνεται, και χαρακτηριστικά όπως: η κανονικότητα, η σταθερότητα, το πλήρες ωράριο, μεταβάλλονται. Την ίδια στιγμή μορφές απασχόλησης όπως: η μερική απασχόληση ή αυτοαπασχόληση εξαπλώνονται, ενώ νέα παράγωγα των υπάρχοντων μορφών απασχόλησης

επινοούνται και δοκιμάζονται. Η ανάπτυξη των νέων αυτών μορφών αυξάνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των διαφορετικών μορφών απασχόλησης, ενώ παρατηρείται και μεγάλη κινητικότητα των απασχολούμενων μεταξύ των διαφόρων μορφών απασχόλησης.

Συνέπεια της παραπάνω κατάστασης είναι η διεύρυνση του περιεχομένου της έννοιας της απασχόλησης και η αύξηση της αλληλοεπίδρασης μεταξύ των διαφορετικών μορφών απασχόλησης. Όσο δηλαδή η κανονική, μισθωτή απασχόληση περιορίζεται και αυξάνεται ο ανταγωνισμός μεταξύ των διαφόρων μορφών απασχόλησης, τόσο το χαρακτηριστικό της σταθερότητας υποχωρεί, παραχωρώντας τη θέση του στην αστάθεια και την κινητικότητα. Επίσης, όσο η τάση αυτή θα εξαπλώνεται θα κυριαρχεί και πάλι ο πολυεπαγγελματισμός, η πολυδραστηριότητα των απασχολούμενων.

Κύρια φαινόμενα που διαφοροποιούν τη νέα κατάσταση στην απασχόληση είναι η θεαματική ανάπτυξη της αυτοαπασχόλησης και η συγκρατημένη αύξηση της μερικής απασχόλησης. Η αυτοαπασχόληση, είτε ως αναπαραγωγή της παραδοσιακής σχέσης της με την μικρή ιδιοκτησία και την μικρή παραγωγή, είτε ως συγκεκαλυμμένη μορφή μισθωτής απασχόλησης είναι κυρίαρχη στην τάση διεύρυνσης της έννοιας της απασχόλησης. Η μερική απασχόληση αντιπροσωπεύει την κύρια μορφή εργασιακής ευελιξίας και συνθέτει τις νέες τάσεις διαχείρισης του χρόνου απασχόλησης. Η αλματώδης ανάπτυξη της, τις δύο τελευταίες δεκαετίες και η αυξανόμενη τάση εξισορρόπησης της κατανομής της σε άντρες και γυναίκες συνέβαλε αποφασιστικά στον μετασχηματισμό της έννοιας της απασχόλησης.

Μέσα σε αυτή τη νέα κατάσταση, η έννοια της απασχόλησης αποκτά καινούργιο περιεχόμενο. Η σημασία της δεν περιορίζεται στην μισθωτή, κανονική και πλήρη απασχόληση και διευρύνεται περιλαμβάνοντας κάθε μορφή κανονική δραστηριότητας. Δεν ταυτίζεται πια με την παραγωγή, δεν αφορά μόνο τους άντρες, δεν ασκείται αποκλειστικά σε διακεκριμένους τόπους εργασίας. Η έννοια της διευρύνεται και περιλαμβάνει κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα, αναφέρεται σε κάθε είδους κατανάλωση του ανθρώπινου δυναμικού, αποσυνδέεται από την αμοιβή και τελικά απελευθερώνεται από τις διχοτομικές της διαιρέσεις.

1.2 Η απασχόληση την εποχή της αναδιάρθρωσης

Σύμφωνα με τον Pahl (1984), η απασχόληση μπορεί να οριστεί μόνο σε σχέση με τις ιδιαίτερες κοινωνικές σχέσεις μέσα στις οποίες εγγράφεται. Δεν μπορεί να οριστεί αποκομμένη από το κοινωνικό της πλαίσιο. Η διαπίστωση της ύπαρξης απασχόλησης ή όχι μπορεί να γίνει μόνο για συγκεκριμένους ανθρώπους, σε δεδομένες κοινωνικές σχέσεις. Έτσι,

οι διάφοροι ορισμοί των μεγεθών της απασχόλησης, αντανακλούν τις αντίστοιχες θεωρητικές αντιλήψεις και προβληματισμούς κάθε εποχής.

Καθώς σήμερα, η έννοια της απασχόλησης αναφέρεται σε ένα ευρύ φάσμα ανθρώπινης δραστηριότητας, πέρα από τη μισθωτή ή την αμειβόμενη απασχόληση, περιλαμβάνει κάθε μορφή κατανάλωση ενέργειας με σκοπό τη συνολική θεώρηση της έννοιας σε αντίθεση με την αυστηρή οριοθέτηση της ως μισθωτή αμειβόμενη εργασία.

Σύμφωνα, με τον Clark (1926), η απασχόληση είναι μία παραγωγική διαδικασία για τη δημιουργία ενός χρήσιμου προϊόντος, με μοναδικό σκοπό την ικανοποίηση της επιθυμίας του καταναλωτή. Η απασχόληση είναι λοιπόν μια διαδικασία μετασχηματισμού πρώτων υλών σε προϊόν το οποίο προορίζεται να ικανοποιήσει ανάγκες είτε του ίδιου του απασχολούμενου είτε άλλων ατόμων.

Με οικονομικούς όρους η απασχόληση γίνεται αντιληπτή ως μια ποσοτικοποιημένη κατάσταση, η οποία διαμορφώνεται από την ανταλλαγή εμπορευμάτων που εκφράζεται και διαφοροποιείται ποσοτικά, καθώς στη σχέση ανταλλαγής δεν παράγονται πλέον αξίες χρήσης αλλά ανταλλακτικές αξίες. Σε αυτό το πλαίσιο παραγωγής το προϊόν δεν παράγεται πλέον για να ικανοποιήσει ανθρώπινες ανάγκες αλλά για την απόσπαση κέρδους. Η ποσοτικοποίηση της εργασίας συνίσταται τότε στο γεγονός ότι τα παραγόμενα προϊόντα προωθούνται σε μία απρόσωπη αγορά, μετατρέποντας και αυτή την ίδια την απασχόληση σε εμπόρευμα που ανταλλάσσεται με άλλα εμπορεύματα (Μαρκούζε 1985). Για όλους αυτούς τους λόγους η απασχόληση μετατρέπεται σε εμπόρευμα.

Από την άλλη η απασχόληση δεν είναι μόνο μια παραγωγική διαδικασία, αλλά και κοινωνικοποιητική δραστηριότητα απαραίτητη για τη διατήρηση και την αναπαραγωγή της κοινωνίας καθώς περιέχει και στοιχεία δημιουργίας, εφόσον παράγει και αξίες χρήσης (Βιόλα 1993, Βαζιούλιν 1988). Αφού σκοπός της απασχόλησης είναι η ικανοποίηση φυσικών και κοινωνικών αναγκών του ανθρώπου η απασχόληση αποτελεί και εξωτερική αναγκαιότητα.

Ο Gorz (1999), εισάγει την έννοια της απασχόλησης ως ιστορικό-κοινωνικής κατηγορίας. Η αποενοιολογικοποίηση της εργασίας ως ανθρωπολογικής κατηγορίας επιτρέπει να αναζητηθεί η αυτοπραγμάτωση του ατόμου και η δημιουργική δραστηριότητα εκτός εργασίας στον ελεύθερο χρόνο ή σε εξω-επαγγελματικές δραστηριότητες για την παραγωγή υλικών αγαθών και υπηρεσιών που καταναλώνονται από το ίδιο το άτομο ή την οικογένειά του. Ο επαναπροσδιορισμός αυτός της απασχόλησης διαχωρίζει ουσιαστικά την απασχόληση σε μέσον, δηλαδή σε δραστηριότητα, η οποία θα συνεχίζει να προσφέρεται ως εμπόρευμα και σε απασχόληση ως αυτοσκοπό και δημιουργία, υπονοώντας την ύπαρξη πολλών διαφορετικών τύπων απασχόλησης πέραν της μισθωτής.

Ο Rifkin (1996), ομιλεί για το περιεχόμενο της έννοιας της απασχόλησης στην εποχή της τεχνολογικής επανάστασης. Ορίζει την απασχόληση, ως απασχόληση δια της παρακολούθησης, της εξέλιξης των μέσων παραγωγής, δια της επαναστατικοποίησης των μέσων και των μεθόδων και δια της ανάπτυξης της τεχνολογίας. Για τον Rifkin η τεχνολογία αποτελεί σήμερα τον κύριο συντελεστή παραγωγής σε μια αγορά που διαμορφώνεται από τη λειτουργία του μηχανισμού προσφοράς και ζήτησης. Η συνεχής τεχνολογική ανάπτυξη περιορίζει την απασχόληση και δημιουργεί λιγότερες θέσεις εργασίας από αυτές που καταργεί.

Σημαντικοί είναι και οι συμβατικοί ορισμοί της απασχόλησης. Οι ορισμοί αυτοί αντανakλούν την κυρίαρχη θεωρητική αντίληψη για την απασχόληση, έχουν υιοθετηθεί από Διεθνείς Οργανισμούς και χρησιμοποιούνται ευρύτατα. Ο πλέον αποδεκτός και διαδεδομένος ορισμός της απασχόλησης, διατυπώθηκε στη Δέκατη Τρίτη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη των Στατιστικολόγων Εργασίας το 1982. Σύμφωνα με αυτόν ο ορισμός των απασχολούμενων περιλαμβάνει τις εξής ομάδες:

- Άτομα με μισθωτή εργασία:
 - ο Άτομα, τα οποία κατά την περίοδο αναφοράς εργάζονταν έναντι ημερομισθίου ή μισθού, σε χρήμα ή σε είδος.
 - ο Άτομα, που είχαν εργασία, αλλά προσωρινά δεν εργάζονταν, διατηρώντας, ωστόσο, μία επίσημη σχέση με την παρούσα εργασία τους. Αυτή η επίσημη σύνδεση λαμβάνοντας υπόψη τις εθνικές ιδιαιτερότητες, διαπιστώνεται με κριτήρια όπως η συνεχής πληρωμή της αμοιβής ή του μισθού, η διαβεβαίωση επιστροφής στην εργασία, η συμφωνία ως προς την ημερομηνία της επιστροφής, η παρεχόμενη διάρκεια της απουσίας από την εργασία η οποία μπορεί να καθορίζεται σε σχέση με το χρόνο που οι εργαζόμενοι μπορούν να λάβουν αποζημιώσεις για την απώλεια εργασίας χωρίς την υποχρέωση να αποδεχτούν άλλη εργασία
- Άτομα αυτοαπασχολούμενα
 - ο Άτομα, τα οποία κατά την περίοδο αναφοράς εργάζονται με σκοπό το κέρδος ή το οικονομικό όφελος της οικογένειας σε χρήμα ή σε είδος
 - ο Άτομα, ιδιοκτήτες επιχειρήσεων του πρωτογενούς, δευτερογενούς ή τριτογενούς τομέα, τα οποία κατά την περίοδο αναφοράς δεν εργάζονταν

Για την πλήρη κατανόηση του περιεχομένου της έννοιας της απασχόλησης σύμφωνα με αυτό τον ορισμό είναι απαραίτητες κάποιες διευκρινήσεις:

- Η έννοια κάποιας εργασίας μπορεί να ερμηνευθεί ως εργασία για τουλάχιστον μια ώρα.

- Τα πρόσωπα προσωρινά εκτός εργασίας λόγω ασθένειας ή τραυματισμού, διακοπών, απεργίας, εκπαιδευτικής άδειας, μητρότητας ή γονικής άδειας, μείωσης της οικονομικής δραστηριότητας, προσωρινής αναστολής των εργασιών και λόγων όπως η κακοκαιρία, η μηχανική ή η ηλεκτρική διακοπή, ή η έλλειψη πρώτων υλών ή καυσίμων, ή άλλη προσωρινή απουσία με ή χωρίς άδεια θεωρούνται μισθωτή απασχόληση υπό τον όρο της ύπαρξης τυπικής σχέσης εργασίας.
- Οι εργοδότες, οι αυτοαπασχολούμενοι και τα μέλη των συνεταιρισμών των παραγωγών θεωρούνται ως αυτοαπασχολούμενοι και τοποθετούνται στην εργασία ή όχι στην εργασία, ανάλογα με την περίπτωση.
- Η μη αμειβόμενη οικιακή εργασία θεωρείται αυτοαπασχόληση ανεξάρτητα από τις ώρες απασχόλησης κατά τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς.
- Τα πρόσωπα που ασχολούνται με την παραγωγή οικονομικών αγαθών και υπηρεσιών για ατομική ή οικογενειακή κατανάλωση θεωρούνται ως αυτοαπασχολούμενα αν αυτή η παραγωγή περιλαμβάνει μια σημαντική συμβολή στη συνολική κατανάλωση της οικογένειας.
- Οι μαθητευόμενοι που λαμβάνουν αμοιβή σε μετρητά ή σε είδος θεωρούνται μισθωτοί.
- Σπουδαστές, νοικοκυρές και άλλοι που συμμετέχουν κυρίως σε μη οικονομικές δραστηριότητες κατά τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς, οι οποίοι είναι συγχρόνως μισθωτοί ή αυτοαπασχολούμενοι θεωρούνται ως απασχολούμενοι ή μη στην ίδια βάση με τις άλλες κατηγορίες απασχολούμενων και προσδιορίζονται χωριστά, όπου είναι δυνατόν.
- Τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων συμπεριλαμβάνονται μεταξύ των μισθωτών. Στις ένοπλες δυνάμεις περιλαμβάνονται τόσο οι μόνιμοι όσο και οι έφεδροι στρατεύσιμοι, όπως διευκρινίζεται στην πρόσφατη αναθεώρηση της διεθνούς τυποποιημένης ταξινόμησης των επαγγελμάτων (ISCO).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ορίζει ότι η απασχόληση περιλαμβάνει τόσο τους μισθωτούς όσο και τους αυτοαπασχολούμενους που εμπλέκονται σε κάποια παραγωγική διαδικασία. Ως μισθωτοί ορίζονται όλα τα άτομα τα οποία μέσω μιας συμφωνίας εργάζονται για μία άλλη οικονομική μονάδα και λαμβάνουν κάποια αμοιβή. Μία σχέση εργοδότη – εργαζόμενου υφίσταται όταν υπάρχει μια συμφωνία τυπική ή άτυπη μεταξύ μιας επιχείρησης και ενός ατόμου, η οποία συνάπτεται με επιθυμία και των δύο και σύμφωνα με την οποία το άτομο εργάζεται για την επιχείρηση για κάποια αμοιβή σε χρήματα ή και σε είδος.

Αυτοαπασχολούμενοι θεωρούνται όλα τα άτομα τα οποία είναι ιδιοκτήτες ή συνιδιοκτήτες επιχειρήσεων, στις οποίες εργάζονται οι ίδιοι. Οι αυτοαπασχολούμενοι

κατατάσσονται σε αυτή την κατηγορία όταν δεν απασχολούνται ταυτόχρονα και σε κάποια μισθωτή απασχόληση, η οποία αποτελεί την κύρια δραστηριότητα τους. Στους αυτοαπασχολούμενους κατατάσσονται και οι απασχολούμενοι σε μη αμειβόμενη οικιακή εργασία, οι απασχολούμενοι στην παραγωγή για αποκλειστικά δική τους κατανάλωση ή για τη δημιουργία δικού τους κεφαλαίου, είτε ατομικά είτε ομαδικά

Η εντεινόμενη ευελιξία της παραγωγής τις δύο τελευταίες δεκαετίες συνδέεται με σημαντικές αλλαγές στην έννοια της απασχόλησης. Η νέα ευέλικτη οργάνωση της παραγωγής, της απασχόλησης και των εργασιακών σχέσεων είχαν σαν αποτέλεσμα την απορύθμιση της ομογενοποιημένης φορντικής απασχόλησης (Lepak, Takeuchi, Snell 2003, Tella, MacCulloch 2005). Οι συνέπειες για το περιεχόμενο της έννοιας ήταν σημαντικές. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό την έξαρση του φαινομένου της ανεργίας και την αποτυχία των πολιτικών απασχόλησης φέρνει στο επίκεντρο μορφές απασχόλησης που μέχρι τώρα αποτελούσαν περιθωριακά αντικείμενα. Η διεύρυνση της έννοιας της απασχόλησης, η σύνδεση της με την κατάρτιση και τη δια βίου μάθηση και η συνεχής κινητικότητα των απασχολούμενων από την απασχόληση στην ανεργία και αντίστροφα όπως περιγράφεται παραπάνω, επέβαλλαν την εκτεταμένη χρήση νέων όρων για την περιγραφή των εξελίξεων της απασχόλησης.

Ο Suppiot (1999), υπογραμμίζει την μεγάλη ποικιλία των μορφών που περιλαμβάνονται στην έννοια και προσδιορίζει την μισθωτή απασχόληση, την αυτοαπασχόληση, την επιχειρηματικότητα, την εθελοντική και αμειβόμενη απασχόληση, την απασχόληση στο δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα, την κατάρτιση, την ενδοεπιχειρησιακή κατάρτιση, την επανακατάρτιση, την οικιακή εργασία, την εργασία στο σπίτι, την εκπλήρωση δημόσιου καθήκοντος, όπως για παράδειγμα η στρατιωτική θητεία. Σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, άλλοι μελετητές προβλέπουν μοντέλα επαγγελματικής σταδιοδρομίας του ατόμου, όπου η εργασία θα εναλλάσσεται με την κατάρτιση, την ανεργία ή την άδεια (μητρική, φοιτητική, στρατιωτική).

Οι άτυπες μορφές απασχόλησης ως όρος - ομπρέλα, συχνά χρησιμοποιείται για να περιγράψει διαφορετικά μεταξύ τους φαινόμενα, οδηγώντας έτσι σε συγχύσεις τόσο στο επίπεδο της θεωρίας όσο και στο επίπεδο των προτεινόμενων μέτρων πολιτικής. Έτσι, άλλοι προτιμούν τον όρο νέες μορφές απασχόλησης, άλλοι αναφέρονται σε απρόοπτη απασχόληση. Είναι φανερό ότι οι διαφορετικές αυτές ερμηνείες αντικατοπτρίζουν διαφορετικές προσεγγίσεις για τη σκοπιμότητα, τα αίτια και τις επιπτώσεις αυτών των νέων χαρακτηριστικών απασχόλησης. Η έννοια της άτυπης απασχόλησης θεωρείται σημαντική όχι μόνο για τις αναπτυσσόμενες και υπό μετάβαση χώρες αλλά και για τις ανεπτυγμένες, για

πολλές από τις οποίες η έννοια του άτυπου τομέα είναι ασαφής. Περιλαμβάνει νόμιμες και / ή παράνομες δραστηριότητες και πρακτικές που παρουσιάζουν διάφορα κοινά χαρακτηριστικά: α) παράγουν προϊόντα και υπηρεσίες για την αγορά, β) δεν καταγράφονται επίσημα γ) απορροφούν χαμηλά αμειβόμενο εργατικό δυναμικό, συνήθως γυναίκες, μειονότητες, ξένους, δ) αποφεύγουν τον αυξανόμενο έλεγχο του κράτους, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την τήρηση συλλογικών συμβάσεων εργασίας ή της νομοθεσίας για την ασφάλεια και κοινωνική ασφάλιση, ε) παρουσιάζουν γεωγραφική συγκέντρωση σε συγκεκριμένες περιοχές

Ένα μέρος της αυξανόμενης τάσης της άτυπης απασχόλησης μπορεί να αποδοθεί στη διαδικασία παγκοσμιοποίησης της οικονομίας. Αυτό συμβαίνει γιατί οι επιχειρήσεις τείνουν να αποκριθούν στις πιέσεις του ανταγωνισμού με ρυθμίσεις εργασίας, στις οποίες η τήρηση των κανονισμών εργασίας για μερικούς εργαζομένους συνδυάζεται με τη χρήση μεταβαλλόμενων, άτυπων, εναλλακτικών και αβέβαιων τύπων απασχόλησης. Μια σημαντική συνθήκη ύπαρξης άτυπων δραστηριοτήτων είναι η μεγάλη προσφορά εργατικού δυναμικού που βρίσκεται σε δυσμενή θέση στην αγορά εργασίας, στη βάση της ηλικίας (νέοι και ηλικιωμένοι), του φύλου (γυναίκες), της κοινωνικής προέλευσης (μειονότητες, μετανάστες, πρόσφυγες) ή και συνδυασμών των παραπάνω. Η δυσμενής θέση δεν αντικατοπτρίζεται μόνο στο δυϊσμό της προσέγγισης τυπικών και άτυπων δραστηριοτήτων, αλλά και, κυρίως στους καταμερισμούς της εργασίας μέσα στις άτυπες (όπως άλλωστε και στις τυπικές) δραστηριότητες.

Η βάση που χρησιμοποιείται για τη διάκριση των άτυπων εργασιών είναι ότι τοποθετούνται έξω από το πλαίσιο των κανονισμών επειδή: α) οι επιχειρήσεις, στις οποίες οι εργασίες βρίσκονται, είναι πάρα πολύ μικρές ή και μη καταχωρημένες, ή β) η νομοθεσία εργασίας δεν εφαρμόζεται σε άτυπες μορφές απασχόλησης, όπως η περιστασιακή ή η μερική απασχόληση και η τηλε - εργασία.

Σύμφωνα με τον ορισμό που διατυπώθηκε στη Δέκατη Πέμπτη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη των Στατιστικολόγων Εργασίας το 1982, η άτυπη απασχόληση περιλαμβάνει:

- Εργαζόμενους και εργοδότες που απασχολούνται στις άτυπες επιχειρήσεις του τομέα τους. Η κατάσταση απασχόλησης των εργαζομένων και των εργοδοτών δύσκολα διαχωρίζεται από τον τύπο επιχείρησης, του οποίου είναι κύριοι. Η άτυπη φύση της απασχόλησης τους προκύπτει έτσι άμεσα από τα χαρακτηριστικά της επιχείρησης.
- Απασχολούμενους στην οικογένεια, ανεξάρτητα από εάν απασχολούνται σε επίσημες ή άτυπες επιχειρήσεις τομέα. Η άτυπη φύση των εργασιών τους οφείλεται στο γεγονός ότι συνήθως δεν έχουν ρητή, γραπτή σύμβαση απασχόλησης και αυτή συνήθως η

απασχόλησή τους δεν υπόκειται στη νομοθεσία εργασίας, στους κανονισμούς κοινωνικής ασφάλισης και σε συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

- Απασχολούμενους σε άτυπες μορφές, ανεξάρτητα από το εάν απασχολούνται σε τυπικές επιχειρήσεις τομέα ή άτυπες επιχειρήσεις τομέα, ή ως αμειβόμενοι εσωτερικοί εργαζόμενοι. Οι απασχολούμενοι θεωρούνται ως άτυπα απασχολούμενοι εάν η σχέση απασχόλησής τους είναι, στο νόμο ή στην πράξη, μη υπαγόμενη στην εθνική νομοθεσία εργασίας, την φορολογία εισοδήματος, την κοινωνική προστασία ή την άσκηση ορισμένων εργατικών δικαιωμάτων για λόγους όπως: μη δήλωση της απασχόλησης ή των υπαλλήλων περιστασιακής απασχόλησης.
- Μέλη των συνεταιρισμών άτυπης παραγωγής. Η άτυπη φύση της απασχόλησης τους προκύπτει άμεσα από τα χαρακτηριστικά του συνεταιρισμού του οποίου είναι μέλος.
- Απασχολούμενους για την παραγωγή των αγαθών που προορίζονται αποκλειστικά για τελική χρήση από την οικογένειά τους, όπως η προσωπική κατασκευή κατοικίας.

Παράλληλα στην αύξηση του άτυπου τομέα σε πολλές χώρες, μια αύξηση στις διάφορες μορφές άτυπης απασχόλησης παρατηρείται. Ο Freeman (1988), εισάγει την έννοια της ευκαιριακής απασχόλησης με κύριο χαρακτηριστικό της, την απουσία δέσμευσης μεταξύ του εργαζόμενου και του εργοδότη για εκείνους τους εργαζόμενους που προσλαμβάνονται μόνο όταν υπάρχει άμεση ανάγκη. Στη συνέχεια πολλοί ερευνητές όρισαν σαν ευκαιριακά απασχολούμενους, εκείνους τους απασχολούμενους των οποίων οι δεσμοί με τους εργοδότες τους είναι πολύ πιο χαλαροί σε σχέση με τους σταθερά απασχολούμενους. Με βάση αυτό τον ορισμό, οι Christensen and Murphree (1988), προσδιόρισαν τις τέσσερις βασικές ιδιότητες της ευκαιριακής απασχόλησης:

- χρόνος: η ευκαιριακή απασχόληση δεν μπορεί να διαρκεί περισσότερο από τη σταθερή, πλήρη απασχόληση
- χώρος: οι ευκαιριακά απασχολούμενοι είναι πιθανότερο να εργάζονται στο σπίτι τους
- μονιμότητα: δεν υπάρχει καμία εγγύηση μελλοντικής απασχόλησης
- κοινωνική δέσμευση: η ευκαιριακή απασχόληση στερείται της παραδοσιακής, τυπικής δέσμευσης εργοδότη και εργαζόμενου που κατοχυρώνει αμοιβαία δικαιώματα και υποχρεώσεις μεταξύ τους.

Ο ορισμός του Freeman αμφισβητήθηκε γιατί περιλαμβάνει και μορφές απασχόλησης που προσφέρουν ένα μεγάλο βαθμό εργασιακής σταθερότητας με αποτέλεσμα ένας αυτοαπασχολούμενος επαγγελματίας να χαρακτηρίζεται ως ευκαιριακά εργαζόμενος απλώς επειδή δεν είναι πλήρως απασχολούμενος και μόνιμος.

Ένας εναλλακτικός ορισμός της ευκαιριακής εργασίας διατυπώθηκε από τους Polivka και Nardone (1989), ο οποίος βασίζεται στη φύση της απασχόλησης που αποτελείται από παράγοντες όπως η κοινωνική ασφάλιση, την ευελιξία στις ώρες απασχόλησης και την πρόσβαση σε παροχές. Δυστυχώς η ασάφεια του όρου έχει οδηγήσει σε μια ευρέως φάσματος χρήση του όρου στις επιχειρήσεις και στην επιστημονική έρευνα. Σύμφωνα με τον Polivka (1996), ο όρος χρησιμοποιείται για τις εργασίες μερικής απασχόλησης, για τις τοποθετήσεις σε θέσεις εργασίας, την απασχόληση ορισμένου χρόνου, τον δανεισμό εργαζόμενων, την εποχιακή απασχόληση, την παροχή υπηρεσιών σε επιχειρήσεις και την τηλε – εργασία.

Σύμφωνα με όλες τις στατιστικές η μερική απασχόληση είναι άλλη μία μορφή απασχόλησης, που αυξάνεται τις τελευταίες δεκαετίες. Στην υπάρχουσα βιβλιογραφία διακρίνονται δύο τύποι προσωρινής απασχόλησης. Ο πρώτος αναφέρεται στις περιπτώσεις που το άτομο απασχολείται σε μία επιχείρηση για μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο μέσω μιας εταιρείας προσωρινής απασχόλησης ενώ ο δεύτερος αναφέρεται στις περιπτώσεις εκείνες που οι επιχειρήσεις απασχολούν άμεσα το άτομο μέσω ορισμένου χρόνου σύμβασης. Για την Eurostat (1988) η απασχόληση ενός ατόμου χαρακτηρίζεται ως προσωρινή, όταν συντρέχουν αντικειμενικοί λόγοι που περιορίζουν τη διάρκεια της. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση η απασχόληση ενός ατόμου χαρακτηρίζεται ως προσωρινή βάσει των συμβατικών όρων της απασχόλησης.

Η μερική απασχόληση αποτελεί τη σημαντικότερη μορφή της ευελιξίας της απασχόλησης και ταυτόχρονα συνθέτει τις περισσότερες μορφές διαχείρισης του χρόνου εργασίας. Διάφοροι τύποι απασχόλησης, οι οποίοι συχνά εκλαμβάνονται ως ξεχωριστοί και αυτοτελείς τύποι ευέλικτης απασχόλησης όπως η εποχική εργασία, η κάλυψη μιας θέσης εργασίας για ορισμένα χρονικά διαστήματα, στη διάρκεια του έτους, η κάλυψη της βάρδιας και των αδειών άλλων εργαζομένων για ορισμένο διάστημα, η απασχόληση με ωριαία αμοιβή (όταν δεν πραγματοποιείται από τυπικώς απασχολούμενους), το σύστημα του μοιράσματος μιας θέσης εργασίας στη διάρκεια ενός έτους από τουλάχιστον δύο εργαζομένους (time sharing), εντάσσονται, σύμφωνα με τις στατιστικές, στην κατηγορία της μερικής απασχόλησης.

Κοινό τόπο αποτελεί η εκτίμηση ότι η μερική απασχόληση αμείβεται συνολικά λιγότερο από την πλήρη απασχόληση, ενώ είναι πιο ανασφαλής, αβέβαιη και λιγότερο επιθυμητή για τους φορείς της εργασίας. Επιπλέον, είναι κοινός παρανομαστής των εκτιμήσεων ότι η μερική απασχόληση αφορά περισσότερο σε γυναίκες, παρά σε άνδρες που συμμετέχουν στην αγορά εργασίας.

Σε διεθνές επίπεδο δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός στατιστικός ορισμός για την μερική απασχόληση. Υπάρχει βέβαια ο νομικός ορισμός της μερικής απασχόλησης, όπως ορίζεται στο Άρθρο 1 της Συνθήκης για την μερική απασχόλησης του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, που υιοθετήθηκε και από το Διεθνές Συνέδριο Εργασίας το 1994. Σύμφωνα με αυτόν ως μερική απασχόληση ορίζεται μια κανονική απασχόληση που η διάρκεια της είναι μικρότερη, από αυτό που θεωρείται πλήρη απασχόληση στην ίδια ή σε παρόμοιες εργασίες.

Ο ορισμός αυτός καθορίζει μόνο το γενικό πλαίσιο της μερικής απασχόλησης. Στις διαφορετικές χώρες, ακόμη και στο πλαίσιο της Ε.Ε., η οριοθέτηση της ποικίλλει. Υπάρχουν βέβαια δυο όροι για τον προσδιορισμό της, ένας αρνητικός και ένας θετικός. Ο αρνητικός όρος είναι να ορίζεται ως μερική απασχόληση κάθε μορφή εξαρτημένης μισθωτής απασχόλησης, κατά την οποία τα άτομα απασχολούνται λιγότερες ώρες από όσους θεωρούνται πλήρως απασχολούμενοι, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία κάθε χώρας. Ο δεύτερος κοινός, αλλά θετικός όρος είναι να προσδιορίζεται η έννοια της μερικής απασχόλησης, σε συνάρτηση με τον αριθμό των εργάσιμων ωρών και ημερών απασχόλησης, σε εβδομαδιαία, μηνιαία, εξαμηνιαία και ετήσια βάση. Ο επικρατέστερος προσδιορισμός είναι σε αναφορά προς τις ώρες απασχόλησης σε εβδομαδιαία βάση.

Γίνεται αντιληπτό από αυτές τις αναφορές ότι δεν μπορεί να οριστεί με ακρίβεια ένας περιορισμένος αριθμός κριτηρίων που μπορούν να οδηγήσουν σε διεθνείς συγκρίσεις. Αυτό συμβαίνει, γιατί οι περισσότερες χώρες ορίζουν διαφορετικά την πλήρη απασχόληση και χρησιμοποιούν διαφορετικά κριτήρια προσδιορισμού και έκτασης της μερικής απασχόλησης.

Η πρακτική που θεωρείται ως η πιο αποδεκτή για τη διεθνή σύγκριση πλαίσιο των διεθνών οργανώσεων (ΟΟΣΑ, Ε.Ε.), είναι να θεωρείται μερική απασχόληση, αυτή που προσδιορίζεται ως τέτοια από τις κατά χώρες νομοθεσίες. Γίνεται βέβαια αντιληπτό ότι κάτι τέτοιο υποκρύπτει τον κίνδυνο της σύγκρισης όχι απαραίτητως όμοιων πραγματικών καταστάσεων. Κυρίως η σύγκριση επικεντρώνεται στη μερική απασχόληση, ως απασχόληση που αφορά σε λιγότερες ώρες εβδομαδιαίας απασχόλησης, από την επίσημα προσδιορισμένη κανονική ή πλήρη.

Αυτά τα ζητήματα οριοθέτησης της μερικής απασχόλησης εκτείνονται σε προβλήματα που δημιουργούν αυτοί οι προσδιορισμοί στη δευτερογενή αλλοίωση, που επιδέχεται η έννοια της κανονικής ή πλήρους απασχόλησης. Αυτό συμβαίνει αφενός γιατί οι νομοθεσίες, ως αποτέλεσμα και της εξέλιξης των εργατικών διεκδικήσεων και της συλλογικής διαπραγμάτευσης και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, ορίζουν ή αποδέχονται το ανώτατο όριο των νόμιμων ή συμβατικών, άρα επιτρεπόμενων ωρών εβδομαδιαίας απασχόλησης. Αφετέρου, η μερική απασχόληση προσδιορίζεται επίσης με βάση το ανώτατο

όριο ωρών εβδομαδιαίας απασχόλησης. Αυτό όμως το ανώτατο όριο, κάτω του οποίου η εργασία θεωρείται μερική, συνήθως βρίσκεται αρκετά πιο χαμηλά από το ανώτατο όριο που προσδιορίζει την πλήρη απασχόληση.

Η ασάφεια ανάμεσα στους προσδιορισμούς πλήρους και μερικής απασχόλησης καταγράφουν, δηλαδή και σ' αυτό το επίπεδο την τάση υποβάθμισης και υποκατάστασης της πλήρους απασχόλησης από νέες μορφές απασχόλησης. Το καθεστώς της μερικής απασχόλησης και η διεύρυνση του έχουν όλα τα απαραίτητα χαρακτηριστικά για να κάνουν την αγορά εργασίας πιο ευέλικτη και τους εργαζομένους ως μια ενιαία ομάδα πιο προσαρμοστικούς και ταυτόχρονα την εργατική δύναμη πιο φτηνή. Τέλος, από άλλους υποστηρίζεται ότι η μερική απασχόληση έχει τη δυναμική της γεφύρωσης της απασχόλησης με την ανεργία, στη διαδικασία επανένταξης στην αγορά εργασίας.

Στην Ελλάδα, η ΕΣΥΕ (2002) σε έρευνα που πραγματοποίησε θεώρησε ως ευέλικτο ωράριο εργασίας τις εξής μορφές εργασίας:

- Ωράριο εργασίας που ορίζεται από σύμβαση συνολικών ετήσιων ωρών εργασίας. Σε αυτή τη περίπτωση παραμένει σταθερός, μόνο ο συνολικός αριθμός ωρών εργασίας μέσα στο έτος ή το μέσο πλήθος ωρών εργασίας την εβδομάδα. Ο εργοδότης αποφασίζει για το πώς θα κατανέμονται οι ώρες εργασίας μέσα στην ημέρα ή την εβδομάδα, ανάλογα με τις ανάγκες της παραγωγής ή των απαιτούμενων υπηρεσιών. Διαμέσου αυτών των συμβάσεων επιτυγχάνεται η αποφυγή των υπερωριών και των διαθεσιμότητων.
- Ωράριο εργασίας που χαρακτηρίζεται από μεταβλητές ώρες εργασίας με σταθερό «πυρήνα». Σε αυτή τη περίπτωση υπάρχει ένας σταθερός πυρήνας ωρών εργασίας μέσα στην ημέρα που υποχρεωτικά πρέπει να εργαστεί ο απασχολούμενος, καθώς και ένας επιπλέον αριθμός ωρών που μπορούν να τον επιλέξουν οι ίδιοι οι εργαζόμενοι, προκειμένου να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από τη σύμβαση τους.
- Ωράριο εργασίας που καθορίζεται, έπειτα από αμοιβαία συμφωνία εργαζόμενου εργοδότη ή ωράριο που καθορίζει μόνος του ο εργαζόμενος.

Στην ίδια έρευνα ως ευέλικτες μορφές εργασίας θεωρήθηκαν οι εξής περιπτώσεις:

- Συμβάσεις ελαχίστου χρόνου. Σε αυτές τις συμβάσεις υπάρχει η εξασφάλιση ότι ο εργαζόμενος θα εργαστεί ένα ελάχιστο πλήθος ωρών μέσα στην εβδομάδα ή μέσα στο μήνα αλλά το πραγματικό πλήθος ωρών εργασίας μπορεί να αυξηθεί ανάλογα με τις ανάγκες που προκύπτουν στην παραγωγή.
- Συμβάσεις «μηδενικού ωραρίου». Οι εργαζόμενοι που απασχολούνται με αυτού του είδους τη σύμβαση καλούνται στην εργασία, μόνο όταν χρειάζονται. Μπορεί να

εργαστούν για πολλές ημέρες ή εβδομάδες, ανάλογα με τις ανάγκες της επιχείρησης, αλλά δεν έχουν καθορισμένο ωράριο, διότι δεν είναι σταθερές οι ανάγκες για ανθρώπινο δυναμικό στην εργασία.

Στη Δέκατη Τρίτη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη των Στατιστικολόγων εισάγεται ή έννοια της υποαπασχόλησης. Σύμφωνα με το Ψήφισμα της Συνδιάσκεψης, ως η υποαπασχόληση ορίζεται η απασχόληση ενός ατόμου, που θεωρείται ακατάλληλη σύμφωνα με τις υπάρχουσες τυπικές ή άτυπες μορφές απασχόλησης, σε σχέση με τα επαγγελματικά προσόντα του ατόμου. Δύο κύριες μορφές υποαπασχόλησης διακρίνονται:

- η φανερή υποαπασχόληση, που περιλαμβάνει τα άτομα, που παρά τη θέληση τους απασχολούνται λιγότερο από αυτό που θεωρείται πλήρης απασχόληση για τη δραστηριότητα και αναζητούν ή είναι διαθέσιμα για πρόσθετη απασχόληση κατά τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς,
- η κρυφή υποαπασχόληση, που αφορά στα άτομα που απασχολούνται σε θέσεις εργασίας που δεν αξιοποιούν πλήρως τα επαγγελματικά τους προσόντα.

Η φανερή υποαπασχόληση είναι εύκολο να εκτιμηθεί από τις συνήθειες έρευνες εργατικού δυναμικού. Η μέτρηση της μπορεί να γίνει είτε σε αριθμό ατόμων, που ενδιαφέρει κυρίως κοινωνικά, είτε σε αριθμό διαθέσιμων ωρών για απασχόληση, που ενδιαφέρει κυρίως από οικονομική άποψη. Αντίθετα, η κρυφή υποαπασχόληση, από την ίδια τη φύση της είναι δύσκολο να μετρηθεί.

Η ακούσια μερική απασχόληση συνδέεται άμεσα με την έννοια της υπό – απασχόλησης. Σύμφωνα με τον Ο.Ο.Σ.Α.(1995), η ακούσια μερική απασχόληση αφορά σε τρεις κατηγορίες απασχολούμενων:

- άτομα που η συνήθης απασχόληση τους είναι πλήρης, αλλά κατά τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς, η απασχόληση τους είναι μερική λόγω οικονομικής κάμψης,
- άτομα, που η συνήθης απασχόληση είναι μερική, αλλά κατά τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς απασχολούνται λιγότερες ώρες στην συνήθη εργασία τους για οικονομικούς λόγους,
- άτομα, που απασχολούνται σε θέσεις μερικής απασχόλησης, επειδή δεν μπορούν να βρουν πλήρη απασχόληση.

Οι πρώτες δύο κατηγορίες απασχολούμενων αντικατοπτρίζουν συνολικά ή και ενδεχομένως τομεακά προβλήματα ζήτησης και συσχετίζονται στενά με τον κύκλο εργασιών. Η τελευταία κατηγορία αντικατοπτρίζει συνολικά προβλήματα ζήτησης, για παράδειγμα μια έλλειψη θέσεων πλήρους απασχόλησης, ή προβλήματα που σχετίζονται με την προσφορά,

όπως έλλειψη προσόντων για τις διαθέσιμες θέσεις απασχόλησης, έλλειψη ευελιξίας στη ρύθμιση της απασχόλησης και άλλα.

Αντίθετα, η κρυφή υποαπασχόληση, από την ίδια τη φύση της είναι δύσκολο να μετρηθεί. Πάντως συχνά παρατηρείται το φαινόμενο οι εργαζόμενοι να απασχολούνται σε τομέα διαφορετικό από αυτόν που έχουν σπουδάσει ή καταρτιστεί. Ειδικότερα, εμπειρική μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες απέδειξε πως πολλοί εργαζόμενοι απασχολούνται σε εργασίες που απαιτούν χαμηλότερη κατάρτιση από αυτή που διαθέτουν (Pietro 2002). Αυτό το φαινόμενο οφείλεται κυρίως στη τεχνολογική πρόοδο, η οποία δημιουργεί νέες απαιτήσεις στον εργασιακό χώρο, με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να επιθυμούν τη πρόσληψη περισσότερων καταρτισμένων εργαζομένων, προκειμένου να έχουν τη δυνατότητα να υιοθετούν ευκολότερα νέες τεχνολογίες. Σε αντίθεση με το παραπάνω συμπέρασμα έρχεται η διαπίστωση πως σε σχέση με το δημόσιο τομέα, ο ιδιωτικός τομέας στη Πολωνία προτιμούσε εργαζόμενους τους λιγότερο μορφωμένους, τους νέους σε ηλικία και κυρίως τις γυναίκες, τους οποίους αμείβει με μισθούς μικρότερους από αυτούς που προσφέρει ο δημόσιος τομέας (Socha και Weisberg 2002).

Η εργασία στο σπίτι αφορά σε ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων. Αρχικά ο όρος χρησιμοποιήθηκε στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, όπου η εργασία στο σπίτι αντιπαραβάλλεται με τη μετάβαση στη βιομηχανική μαζική παραγωγή. Στις ανεπτυγμένες χώρες ο όρος εργασία στο σπίτι χρησιμοποιείται σε αναγνώριση του γεγονότος ότι το σπίτι δεν αποτελεί απαραίτητα έναν ιδιωτικό χώρο διαχωρισμένο από την απασχόληση και ότι οι γυναίκες συχνά εργάζονται μέσα ή έξω από το σπίτι τους ή μετακινούνται από και προς το σπίτι τους σε αναζήτηση διαφορετικών δραστηριοτήτων. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις της δραστηριότητας των γυναικών στην αγροτική παραγωγή, την επεξεργασία τροφίμων και τη φροντίδα εξαρτώμενων ατόμων (Pearson 2004, Carr, Chen, Tate 2000).

Σύμφωνα με την επικρατέστερη ερμηνεία ο όρος αφορά σε κάθε είδους εργασία, που πραγματοποιείται μέσα ή γύρω από σπίτι για την απόκτηση εισοδήματος. Η επικρατούσα στην υπάρχουσα βιβλιογραφία διάκριση της εργασίας στο σπίτι σε εξαρτώμενη ή υποεργολαβική εργασία και σε ανεξάρτητη εργασία φαίνεται να είναι προβληματική (Pearson 2004, Carr, Chen, Tate 2000, Prugl and Tinker 1997). Βασικά χαρακτηριστικά της εξαρτημένης, υποεργολαβικής εργασίας στο σπίτι, που μπορεί να θεωρηθεί και ως υποκρύπτουσα μισθωτή εργασία, είναι η πληρωμή με το κομμάτι και η απουσία ελέγχου για την ημερομηνία παράδοσης, τα σχέδια και τις πρώτες ύλες των παραδοτέων προϊόντων. Η ανεξάρτητη εργασία στο σπίτι αποτελεί μορφή αυτοαπασχόλησης με σκοπό την παραγωγή και την πώληση προϊόντων για την εξασφάλιση εισοδήματος. Πάντως και οι δύο τύποι

εργασίας στο σπίτι αφορούν στην παραγωγή για την αγορά και δεν θα πρέπει να συγχέονται με την μη αμειβόμενη οικιακή φροντίδα. Η εργασία στο σπίτι είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη σε πολλά μέρη του κόσμου. Αφορά κυρίως τις γυναίκες και μέλη ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Παραδοσιακά, κυριαρχεί σε τομείς δραστηριότητας όπως η κλωστοϋφαντουργία, η επεξεργασία δέρματος και η επεξεργασία τροφίμων ενώ από τη δεκαετία του 1980, με τη διάδοση των νέων τεχνολογιών, ένας ταχεία αυξανόμενος αριθμός ατόμων απασχολείται στην τηλε - εργασία. Κοινό χαρακτηριστικό και των δύο τύπων εργασίας στο σπίτι είναι η μικρή αμοιβή και η σύνδεση τους με την πολλαπλή απασχόληση.

Η έννοια της απασχολησιμότητας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον μετασχηματισμό της απασχόλησης σε παγκόσμιο επίπεδο. Το περιεχόμενο της αποδίδει τους σκοπούς της οικονομικής στρατηγικής που προωθείται από τους Διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς και τις πολιτικές απασχόλησης σε εθνικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Αποτελεί έναν από τους τέσσερις πυλώνες της Ευρωπαϊκής στρατηγικής για την απασχόληση, σύμφωνα με τις αποφάσεις του έκτακτου Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την απασχόληση που πραγματοποιήθηκε στο Λουξεμβούργο το 1997. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, ανακήρυξε την απασχολησιμότητα ως μία από τις τέσσερις προτεραιότητες του για την προώθηση της απασχόλησης των νέων. Ο Ο.Ο.Σ.Α. ήδη από το 1990 είχε αρχίσει να υποστηρίζει έντονα πιο ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης για την άμβλυνση των διαφορών μεταξύ απασχολούμενων και ανέργων.

Αντίθετα με ότι υποστηρίζουν πολλοί η απασχολησιμότητα ως έννοια δεν είναι καινούργια. Σύμφωνα με τον Gazier (1998), χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα για να διαχωρίσει τον πληθυσμό σε απασχολήσιμους, σε αυτούς, δηλαδή, που είναι ικανοί και επιθυμούν να εργαστούν και μη απασχολήσιμους, σε αυτούς, δηλαδή, που είναι ανίκανοι για εργασία και έχουν ανάγκη από υποστήριξη. Σύμφωνα με τους Mcquaid και Lindsay (2005), οι λόγοι που οδήγησαν στη συνεχώς αυξανόμενη χρήση της έννοιας την τελευταία δεκαετία κατά κύριο λόγο είναι:

- ο σημαντικός ρόλος της στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης των μελών των πολλαπλών κατηγοριών ευπαθών κοινωνικών ομάδων,
- η ανάγκη καταπολέμησης της μακροχρόνιας ανεργίας και
- η τάση για διαμόρφωση νέων μορφών απασχόλησης και νέων τύπων σχέσεων μεταξύ εργοδοτών και εργαζόμενων.

Στη σημερινή αγορά εργασίας, η απασχολησιμότητα αποκτά ιδιαίτερη σημασία λόγω της έμφασης που αποδίδεται στο ανθρώπινο κεφάλαιο για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και στην απασχόληση για την καταπολέμηση του κοινωνικού

αποκλεισμού. Η έννοια εκφράζει την επιδίωξη επικοινωνίας των διαφορετικών καταστάσεων στην επαγγελματική ζωή ενός ατόμου, από τις οποίες δεν αποκλείεται η ανεργία αναγνωρίζοντας ότι η επιτυχημένη επαγγελματική σταδιοδρομία προϋποθέτει την ανάπτυξη μεταβιβάσιμων επαγγελματικών δεξιοτήτων και την ευελιξία μετακίνησης από τις διάφορες επαγγελματικές καταστάσεις, συμπεριλαμβανομένης και της ανεργίας. Με το σημερινό περιεχόμενο της η έννοια πρωτοεμφανίστηκε στη Βόρεια Αμερική στα τέλη της δεκαετίας του 1989 και στη συνέχεια επικράτησε διεθνώς, αντικατοπτρίζοντας την έμφαση στην ατομική πρωτοβουλία και αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα ότι η απασχολησιμότητα του ατόμου εξαρτάται από την απασχολησιμότητα και των άλλων καθώς και από τις ευκαιρίες, τους θεσμούς και τους κανόνες της αγοράς εργασίας.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998), απασχολησιμότητα ενός ατόμου είναι η ικανότητα του να βρει μια θέση στην αγορά εργασίας. Η απασχολησιμότητα περιλαμβάνει κάτι περισσότερο από την κατάρτιση και τη δια βίου εκπαίδευση: παρέχει στο άτομο μια μεγαλύτερη κατανόηση των αλλαγών της απασχόλησης, της ανάγκης για κινητικότητα και των μέσων βελτίωσης και επαύξησης των προσόντων του. Με άλλα λόγια σημαίνει ότι το άτομο έχει εμπιστοσύνη στην ικανότητα προσαρμογής του στις αλλαγές. Η απασχολησιμότητα και η ανάπτυξη της αποτελεί κοινή ευθύνη όλων των παραγόντων της αγοράς εργασίας. Οι επιχειρήσεις έχουν την υποχρέωση να διατηρήσουν πλήρως την απασχολησιμότητα των εργαζομένων σε αυτές ενώ οι εργαζόμενοι έχουν την υποχρέωση να συμμετέχουν πλήρως στην κατάρτιση, έτσι ώστε να διατηρούν την απασχολησιμότητα τους. Για τους ανέργους, η εξασφάλιση της απασχολησιμότητας είναι μια ευθύνη που μοιράζονται οι κρατικές και οι τοπικές αρχές.

Ο Gazier (1998), επισημαίνει δύο βασικές προτεραιότητες, που προκύπτουν από αυτή τη προσέγγιση της απασχολησιμότητας, τη στόχευση στους μακροχρόνια ανέργους και στις άλλες κατηγορίες κοινωνικών ομάδων που υφίστανται διακρίσεις και ανισότητες στην αγορά εργασίας και την εστίαση των κυβερνήσεων σε ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης για την πρόληψη της μακροχρόνιας ανεργίας και την καταπολέμηση των ανισοτήτων και των διακρίσεων στην αγορά εργασίας.

Ένας μεγάλος αριθμός μελετών, τονίζουν το ρόλο της απασχολησιμότητας για την ενίσχυση των προοπτικών απασχόλησης των ανέργων. Η αντίληψη αυτή εκφράζει τη φιλοσοφία των πολιτικών σχετικά με την υποστήριξη της πρόσβαση στην απασχόληση των ανέργων και την εστίαση των κυβερνητικών οικονομικών πολιτικών στην ανάπτυξη του εργατικού δυναμικού και στην αξία της κατάρτισης.

Οι Moss και Tilly (1996) τονίζουν ότι η έννοια της απασχολησιμότητας περιλαμβάνει μεταβιβάσιμες δεξιότητες όπως το επιχειρηματικό πνεύμα, η επικοινωνία και η δυνατότητα επίλυσης προβλημάτων ενώ οι Green και Turok (2000) προσθέτουν ατομικά χαρακτηριστικά όπως η εχεμύθεια, η ευελιξία, και η προσαρμοστικότητα

Σημαντική είναι και η παρατήρηση πολλών μελετητών, για το διαφορετικό περιεχόμενο της έννοιας στον ιδιωτικό και τον κοινωνικό τομέα της οικονομίας. Σύμφωνα με αυτούς, στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας η απασχολησιμότητα περιλαμβάνει ένα σύνολο ικανοτήτων και δεξιοτήτων που απαιτούνται για την απασχόληση ενός ατόμου σε μια ιδιωτική επιχείρηση, μικρή ή μεγάλη. Αντίθετα στην κοινωνική οικονομία η έννοια της απασχολησιμότητας σημαίνει διαφορετικά πράγματα, ιδιαίτερα για τα μέλη των πολλαπλών κατηγοριών ευπαθών κοινωνικών ομάδων που υφίστανται ανισότητες και διακρίσεις στην αγορά εργασίας όπως οι μακροχρόνια άνεργοι και οι γυναίκες. Σε αυτόν τον τομέα της οικονομίας και για αυτές κατηγορίες ατόμων η απλήρωτη, η ασταθής και συχνά ή εθελοντική απασχόληση αποτελούν σημαντικό στάδιο της διαδικασίας ανάπτυξης απασχολησιμότητας.

Οι Peck και Theodore (2000), εξηγούν ότι παρά το γεγονός ότι η έννοια της απασχολησιμότητας είναι σχετικά νέα, το είδος φουντεμαντισμού από την πλευρά της προσφοράς, που εκφράζει είναι παλιό. Έτσι, τα άτομα είναι άνεργα όχι λόγω της έλλειψης ευκαιριών για απασχόληση ή μικρής ζήτησης από τους εργοδότες αλλά λόγω της διαθεσιμότητας και της κινητοποίησης τους για απασχόληση. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, ο Campbell (2000) σημειώνει ότι ο ρόλος των κυβερνήσεων είναι να ενθαρρύνουν και να υποστηρίζουν την πρόσβαση στην απασχόληση.

1.3 Ανεργία και νέες μορφές απασχόλησης

Οι πρόσφατες μελέτες της ευέλικτης αγοράς, της μείωσης του μεγέθους των επιχειρήσεων, της αύξησης των γραφείων προσωρινής απασχόλησης και του φαινομένου του «outsourcing» καταδεικνύουν μια τάση συνεχούς αύξησης των απασχολούμενων σε εναλλακτικές μορφές απασχόλησης. Μερικοί υποστηρίζουν η απασχόληση σε εναλλακτικές μορφές καταδικάζει το άτομο σε μια κατάσταση φτώχειας και αποστέρησης, όπου ο εργαζόμενος αλλάζει συχνά εργασία, δεν έχει καμία οικονομική ασφάλεια και καμία ελπίδα βελτίωσης της οικονομικής του κατάστασης. Επιπλέον, οι υποστηρικτές αυτής της θέσης διαπιστώνουν ότι ως αποτέλεσμα της προφανούς αύξησης του αριθμού των απασχολούμενων σε εναλλακτικές μορφές, η οικονομική δυσκολία που συνδέεται με αυτούς τους τύπους απασχόλησης αυξάνεται. Άλλοι υποστηρίζουν, σε αντίθεση, ότι εναλλακτικές μορφές απασχόλησης δίνουν στο άτομο μια ευκαιρία ένταξης στην επίσημη αγορά εργασίας, που

διαφορετικά δεν θα είχε. Χωρίς τις νέες εναλλακτικές μορφές απασχόλησης εργασίας, τα άτομα με περιορισμένες δυνατότητες ένταξης στην αγορά εργασίας είτε θα ήταν άνεργα είτε θα αποχωρούσαν από το εργατικό δυναμικό. Οι υποστηρικτές των νέων αυτών μορφών απασχόλησης προχωρούν τόσο πολύ ώστε να υποστηρίζουν ότι μερικές εναλλακτικές μορφές απασχόλησης, όπως η απασχόληση μέσω γραφείων προσωρινής εργασίας, προσφέρουν στους απασχολούμενους μεγαλύτερη σταθερότητα και μεγαλύτερες πιθανότητες για βελτίωση της επαγγελματικής τους κατάστασης σε σχέση με ότι θα μπορούσαν επιτύχουν μόνοι τους.

Οι οικονομολόγοι που μελετούν την ευρωπαϊκή ανεργία συχνά επισημαίνουν ότι οι αιτίες της πρέπει να αναζητηθούν στη νομοθεσία προστασίας της απασχόλησης. Αυτή η άποψη έχει υιοθετηθεί από τα διεθνείς οργανισμούς όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, οι οποίες τώρα επιμένουν ότι οι χώρες κάνουν την εργασία τους αγορές περισσότερο ευέλικτες. Τα στοιχεία που δικαιολογούν αυτή την άποψη προέρχονται από διαστρωματικά δεδομένα όπως αυτά του Bertola (1990) από 10 χώρες, ή του ΟΟΣΑ (1994) από 21 χώρες.

Οι Tella και MacCulloch (2005) χρησιμοποιώντας δεδομένα από 23 χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. σχετικά με τους περιορισμούς ενοικίασης και απόλυσης εργαζομένων διερευνούν τις επιπτώσεις των νέων μορφών απασχόλησης. Διαπιστώνουν ότι οι χώρες στις οποίες οι νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης είναι ευρύτετα διαδεδομένες εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης και τα υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό. Μάλιστα εκτιμούν ότι αν η Γαλλία έκανε την αγορά εργασίας της τόσο ευέλικτη όσο είναι η αγορά εργασίας των Η.Π.Α., θα αύξανε το ποσοστό απασχόλησης κατά 1,6%. Θετικές είναι οι επιδράσεις της ευέλικτης απασχόλησης και στο επίπεδο της ανεργίας. Έτσι, οι νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης μειώνουν τα ποσοστά ανεργίας, αυξάνουν τις πιθανότητες επιστροφής στην εργασία και μειώνουν τον κίνδυνο μακροχρόνιας ανεργίας. Οι εκτιμώμενες επιδράσεις είναι μεγαλύτερες για τις γυναίκες. Παρόμοια είναι και τα αποτελέσματα εμπειρικής έρευνας του Lazear (1990) σε 22 ανεπτυγμένες χώρες.

Ο λόγος που πολλοί οικονομολόγοι βρίσκουν πειστικά τα επιχειρήματα και τις εμπειρικές ενδείξεις για τα οφέλη από τις νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης σε σχέση με την ανεργία είναι η ισχυρή πίστη ότι η ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων αυξάνει την ανεργία. Η πίστη αυτή έχει την προέλευση της στην αντίληψη ότι οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης οδηγούν τις αγορές εργασίας προς το ιδεώδες του τέλειου και πλήρους ανταγωνισμού όπου όλα τα άτομα μπορούν να βρουν μια εργασία αν το θέλουν με μια αμοιβή που ισούται με την αξία του προϊόντος που παράγουν. Αλλά αν η αγορά εργασίας δεν είναι πλήρως ανταγωνιστική τότε η παραπάνω επιχειρηματολογία κλονίζεται σε σημαντικό βαθμό.

Το κύριο επιχείρημα, που έχει αρχίσει να παρουσιάζεται στο επίπεδο αυτό, είναι ότι η συμβατική ανάλυση της αγοράς εργασίας κάνει το λάθος να υποθέτει ότι η μοναδική σημαντική απόκλιση από τον τέλει ανταγωνισμό είναι η μονοπωλιακή θέση που κατέχουν μερικές ομάδες εργαζομένων, αγνοώντας εντελώς τις μονοπωλιακές καταστάσεις στην άλλη πλευρά της αγοράς εργασίας, δηλαδή τις επιχειρήσεις. Η συντριπτική πλειοψηφία των θεωρητικών προσεγγίσεων έχει ως σχεδόν μονοσήμαντο στόχο, την εκτίμηση των πηγών της μονοπωλιακής δύναμης των εργαζομένων, δηλαδή γιατί οι εργαζόμενοι μπορούν να διατηρούν επίπεδα μισθών πάνω από το επίπεδο ισορροπίας. Έτσι, οι περισσότερες αναλύσεις πολιτικής επικεντρώνονται αποκλειστικά στην αναγκαιότητα βελτίωσης των κινήτρων που παρέχονται στις επιχειρήσεις να αυξήσουν τις προσφερόμενες θέσεις εργασίας, ακόμα και αν αυτό σημαίνει ότι οι θέσεις εργασίας αυτές είναι πολύ λιγότερο ελκυστικές για τους εργαζόμενους. Οι ερμηνείες της ανάπτυξης νέων μορφών απασχόλησης αφορούν συνήθως την μείωση της πιθανής μονοπωλιακής θέσης των εργαζομένων ακόμα και αν αυξάνουν την μονοπωλιακή δύναμη των εργοδοτών. Το συμπέρασμα είναι, συνεπώς, ότι η ανάπτυξη νέων μορφών απασχόλησης δεν σημαίνει αναγκαστικά και την μείωση της ανεργίας. Η αλήθεια μάλλον βρίσκεται στην άποψη ότι υπάρχει ένα άριστο επίπεδο και μια αντίστοιχη μορφή ρύθμισης της οργάνωσης της εργασίας, η οποία ενισχύει τα οικονομικά αποτελέσματα χωρίς να επιδεινώνει τη θέση των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού (Γαβρόγλου και Κικίλιας 2001).

Υποστηρίζεται ακόμα, ότι η κατάτμηση της αγοράς εργασίας εξηγεί την σημερινή ανάπτυξη και διάδοση των νέων μορφών απασχόλησης (Gregg και Wadsworth 2001). Η διαπίστωση των διασπαστικών επιδράσεων των μεταβιομηχανικών, μεταφορντικών οικονομιών στην απασχόληση, προέρχεται από την ανάλυση της κατάστασης απομόνωσης των Μαύρων της Αμερικής προς το τέλος της δεκαετίας του 1960, από την οποία προέκυψε η διαπίστωση της κατάτμησης ή του δυϊσμού στην αγορά εργασίας των Η.Π.Α. και σε άλλες κεφαλαιοκρατικές κοινωνίες (Doeringer και Piore, 1971). Αυτή η θεωρία συζητήθηκε και αναπτύχθηκε ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και του 1980 (Edwards 1975, Osterman 1984, Braverman 1974, Edwards 1979, Bulow και Summers 1986, Taubman, Wachter 1986), με διάφορες αναλύσεις της κατάτμησης της αγοράς εργασίας να αναπτύσσονται.

Η αύξηση του ενδιαφέροντος για την οργάνωση της εργασίας ως αποτέλεσμα του εντεινόμενου ανταγωνισμού της αγοράς οδήγησαν στη διάχυση της ευέλικτης παραγωγής (Piore και Sabe 1984). Η νέα ευέλικτη αγορά εγκαταλείπει τις τεχνικές μαζικής παραγωγής του τεύλορισμού και του φορντισμού που βασιζόταν στην χαμηλά εξειδικευμένη, εύκολα

αντικαταστάσιμη εργασία και δίνει έμφαση στον ποιοτικό ανταγωνισμό. Η απασχόληση γίνεται και αυτή ευέλικτη, με έναν πυρήνα απασχολούμενων, υψηλά αμειβόμενο, σχετικά σταθερό, υψηλής εξειδίκευσης, πλήρους απασχόλησης από τους οποίους ο καθένας μπορεί να κάνει τη δουλειά πολλών άλλων του προγενέστερου καταμερισμού, πιο γρήγορα, με μεγαλύτερη ποικιλία και φθηνότερα, στο βαθμό που του δίνουν τη δυνατότητα τα νέα μέσα παραγωγής και την περιφέρεια απασχολούμενων, χαμηλά αμειβόμενη, πλήρους ή μερικής απασχόλησης, που αποτελείται από ημειδικεύμενα άτομα που εύκολα αντικαθίστανται. (Atkinson και Meager 1986). Πολλές άμεσες θέσεις απασχόλησης μετατρέπονται σε έμμεσες και καλύπτονται από υπεργολάβους, αυτοαπασχολούμενους.

Οι παραδοσιακές σταθερές μορφές απασχόλησης αντικαθίστανται από νέες ευέλικτες: μερική απασχόληση, προσωρινή απασχόληση, συμβάσεις έργου κ.α. Οι περισσότερες από τις νέες ευκαιρίες απασχόλησης που δημιουργούνται στη νέα οικονομία, χάνονται για τους άντρες βιομηχανικούς εργάτες της προηγούμενης περιόδου (Lewis και Townsend 1989, Martin 1993). Η απασχόληση προσανατολίζεται προς τις γυναίκες, τη χαμηλή ειδίκευση, την μερική απασχόληση εργασία και τις προσωρινές, χαμηλόμισθες εργασίες όπου οι δυνατότητες επαγγελματικής σταδιοδρομίας είναι περιορισμένες. Αυτή η τομεακή αλλαγή οδηγεί στην συρρίκνωση της παραδοσιακής έννοιας της απασχόλησης ως μισθωτή βιομηχανική εργασία. Οι δεξιότητες που ήταν κατάλληλες για αυτούς τους παραδοσιακούς τομείς είναι περιττές για τους νέους τομείς εργασίας. Αυτές οι αλλαγές επιδρούν περισσότερο στους παλαιότερους εργαζομένους που είναι οι λιγότερο κατάλληλοι για απασχόληση και λιγότερο κινητικοί.

Σε πολλές βιομηχανικές κοινότητες, η ανεργία και η παθητικότητα είναι ο κανόνας (Beatty και Fothergill, 1996 και 2002 Beatty et Al, 2002). Όπως υποστηρίζεται από τους Beatty και Fothergill, στην καλύτερη περίπτωση, οι νέες θέσεις εργασίας απευθύνονταν στα παιδιά ή τους συνεργάτες των ατόμων που έχουν χάσει τις εργασίες τους. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, οι νέες μορφές απασχόλησης, συνδέονται άμεσα με την ανάπτυξη των τεχνολογιών, τις νέες μεθόδους οργάνωσης της επιχείρησης και της εργασίας και την εντατικοποίηση του παγκόσμιου ανταγωνισμού. Η μείωση της ανεργίας δεν ήταν, αρχικά τουλάχιστον, το κίνητρο για την ανάπτυξη τους. Η επικράτηση τους οδήγησε στην επικράτηση υψηλών ποσοστών ανεργίας στους εργάτες της βιομηχανικής παραγωγής και στην εμφάνιση μακροχρόνιας ανεργίας. Σημαντική συνέπεια της διάδοσης τους είναι η είσοδος νέων κατηγοριών πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό όπως οι γυναίκες και οι νέοι.

Η υπάρχουσα βιβλιογραφία τεκμηριώνει την τάση για απασχόληση των νεοεισερχόμενων στην αγορά εργασίας και των ατόμων που μένουν άνεργοι σε νέες μορφές

απασχόλησης. Ο Farber (1999), υποστηρίζει ότι σε νέες μορφές απασχόλησης απασχολούνται κυρίως οι νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας και οι πρόσφατα απολυμένοι, ενώ οι Boheim και Taylor, (2002) αποδεικνύουν ότι η απασχόληση σε νέες μορφές, που ακολουθεί την περίοδο ανεργίας ενός ατόμου έχει την πιο σύντομη μέση διάρκεια. Επιπλέον αποδεικνύεται ότι η πιθανότητα της προσωρινής ή μερικής απασχόλησης μειώνεται με το χρόνο από την απώλεια της προηγούμενης απασχόλησης του ατόμου, πράγμα που αποδεικνύει ότι αυτές οι μορφές απασχόλησης είναι μέρος μιας μεταβατικής διαδικασίας επιστροφής στην επιθυμητή μισθωτή σταθερή απασχόληση (Farber 1999). Καθώς η πρόσβαση στη σταθερή μισθωτή απασχόληση είναι δύσκολη, ιδιαίτερα για τους νέους και τους άνεργους, οι νέες αυτές μορφές απασχόλησης φαίνεται να τη διευκολύνουν. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, οι αναζητούντες απασχόληση χρησιμοποιήσουν την απασχόληση σε εναλλακτικές μορφές ως τρόπο για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους κατά τη διάρκεια των περιόδων αναζήτησης μιας κανονικής εργασίας.

Επιπλέον, η απόφαση αποδοχής μιας τέτοιας μορφής απασχόλησης φαίνεται επίσης να εξαρτάται από τις επαγγελματικές δεξιότητες του ατόμου και την οικονομική του κατάσταση. Οι αναζητούντες απασχόληση γίνονται πιο επιλεκτικοί στην επιλογή μορφής απασχόλησης καθώς οι επαγγελματικές τους δεξιότητες αυξάνονται και η οικονομική τους κατάσταση είναι καλύτερη (Stancanelli 1999, Bloemen και Stancanelli 2001, Bloemen 2002, Algan, Cheron, Hairault, Langot 2003). Κατά συνέπεια, τα άτομα με αυτά τα χαρακτηριστικά τείνουν να απασχολούνται σε θέσεις υψηλά αμειβόμενες πλήρους και σταθερής απασχόλησης.

Αντίθετα, η κακή οικονομική κατάσταση, η έλλειψη κοινωνικής ασφάλειας και τα ελλιπή επαγγελματικά προσόντα κάνουν άτομα πρόθυμα να δεχτούν ευκολότερα τις διαθέσιμες, χαμηλόμισθες νέες μορφές απασχόλησης προκειμένου να χρηματοδοτούν στη συνέχεια την αναζήτηση σταθερής υψηλά αμειβόμενης απασχόλησης. Με τον τρόπο αυτό οι νέες μορφές απασχόλησης εργασίες λειτουργούν ως δίκτυο ασφάλειας για εκείνους που έχουν ελλιπή επαγγελματικά προσόντα και περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες και ως μια αποτελεσματική πρακτική για την μείωση της ανεργίας.

Κοινή είναι η διαπίστωση ότι οι εναλλακτικές μορφές απασχόλησης είναι ελκυστικότερες για τις γυναίκες παρά για τους άνδρες. Οι γυναίκες ως ομάδα αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες στη συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής. Δεδομένου ότι οι γυναίκες αναλαμβάνουν ακόμα ένα μεγάλο μερίδιο της ευθύνης ανατροφής των παιδιών και φροντίδας του σπιτιού, σε πολλές περιπτώσεις η απασχόληση τους είναι δυνατή μόνο σε ευέλικτες μορφές απασχόλησης. Για αυτό ακριβώς το λόγο γυναίκες, ακόμα και αν έχουν

άλλες επιλογές, προτιμούν συχνά ευέλικτες θέσεις εργασίας προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής.

Εμπειρικές έρευνες έχουν αποδείξει ότι οι γυναίκες είναι πιθανότερο να θελήσουν να απασχοληθούν σε εναλλακτικές μορφές απασχόλησης (Mokhtarian και Salomon 1996), αντιλαμβάνονται θετικά τις εναλλακτικές μορφές απασχόλησης και ανησυχούν λιγότερο για τα μειονεκτήματα αυτών των μορφών απασχόλησης. Οι Long and Jones (1981), Nakamura και Nakamura (1983) and Blank (1988) διερευνώντας τους καθοριστικούς παράγοντες της επιλογής απασχόλησης σε ευέλικτες μορφές, διαπιστώνουν ότι οι γυναίκες με μικρότερα και περισσότερα παιδιά, είναι πιθανότερο να εργαστούν με μερική απασχόληση. Επιπλέον, οι περισσότερες γυναίκες χρησιμοποιούν τη μερική απασχόληση ως προσωρινή εναλλακτική λύση ή για την ένταξη τους στην αγορά εργασίας. Μόνο για ένα μικρό ποσοστό γυναικών οι εναλλακτικές μορφές απασχόλησης αποτελούν μεταβατικό στάδιο για την απόκτηση κανονικής απασχόλησης (Blank 1988). Τα εμπειρικά αυτά ευρήματα επιβεβαιώνονται και από τις επίσημες στατιστικές σύμφωνα με τις οποίες η συντριπτική πλειοψηφία των μερικώς απασχολούμενων είναι γυναίκες.

Αντίθετα, οι Browning και Crossley (2004) αναλύοντας δεδομένα της αγοράς εργασίας του Καναδά υποστηρίζουν ότι οι νέες μορφές απασχόλησης δεν συμβάλλουν στην καταπολέμηση της ανεργίας ενώ και τα επίπεδα κατανάλωσης των απασχολούμενων σε αυτές είναι εντελώς διαφορετικά από αυτά των απασχολούμενων σε τυπικές μορφές απασχόλησης. Στη νέα οικονομία, τα άτομα που αποδέχονται εύκολα την απασχόληση τους σε νέες μορφές είναι άτομα με ελλιπή επαγγελματικά προσόντα και χαμηλό εισόδημα. Βέβαια, οι εργαζόμενοι σε αυτήν την οικονομία, προτιμούν την απασχόληση σε θέσεις υψηλών αμοιβών σταθερής μισθωτής απασχόλησης, αλλά για να εξασφαλίσουν μια από αυτές τις καλές μορφές απασχόλησης πρέπει πρώτα να συμμετέχουν στις νέες μορφές απασχόλησης. Ως ένα ορισμένο βαθμό οι απασχολούμενοι στις νέες μορφές απασχόλησης «χρηματοδοτούν» την αναζήτηση κανονικής απασχόλησης με την αποδοχή εναλλακτικών μορφών απασχόλησης.

Τέτοια απασχόληση είναι εύκολα διαθέσιμη, αλλά επιδρά αρνητικά στην αποτελεσματικότητα της αναζήτησης κανονικής απασχόλησης. Σύμφωνα με τους Browning και Crossley, η αναζήτηση κανονικής απασχόλησης είναι αποτελεσματικότερη όταν το άτομο είναι άνεργο παρά όταν απασχολείται σε κάποια εναλλακτική μορφή. Η απασχόληση σε εναλλακτικές μορφές μειώνει το χρόνο αναζήτησης κανονικής εργασίας. Είναι εύκολο να προσδιορίσει κανείς τα πλεονεκτήματα της αναζήτησης εργασίας από κάποιον άνεργο. Η πιο σημαντική από αυτές είναι η δυνατότητα για αναζήτηση εργασίας σε απομακρυσμένες αγορές εργασίας. Αυτό αποδεικνύεται και από τα δεδομένα της καναδικής αγοράς εργασίας,

σύμφωνα με τα οποία οι άνεργοι που αρνούνται την απασχόληση σε εναλλακτικές μορφές εμφανίζουν υψηλά ποσοστά γεωγραφικής κινητικότητας.

Η Polivka (1996), χρησιμοποιώντας διαστρωματικά δεδομένα, αναλύει το φαινόμενο της απασχόλησης σε εναλλακτικές μορφές στην Μεγάλη Βρετανία. Διαπιστώνει ότι η ακούσια απασχόληση σε εναλλακτικές μορφές απασχόλησης για λόγους που οφείλονται στην αγορά εργασίας είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη μόνο σε συγκεκριμένες κατηγορίες πληθυσμού. Οι μετανάστες, τα άτομα με θρησκευτικές ή πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, οι νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι γυναίκες και ιδιαίτερα εκείνες που επιστρέφουν στην αγορά εργασίας μετά την περίοδο της μητρότητας φαίνεται να απασχολούνται κυρίως σε εναλλακτικές μορφές. Για αυτές τις κατηγορίες πληθυσμού η απασχόληση σε εναλλακτικές μορφές δεν συμβάλει σημαντικά στην προσπάθεια ένταξης ή επανένταξης τους στην παραδοσιακή αγορά εργασίας.

Για την Polivka το πρόβλημα δεν φαίνεται να είναι μεγάλο. Μάλιστα, διατυπώνει την άποψη ότι οι νέες αυτές μορφές απασχόλησης δίνουν την ευκαιρία απασχόλησης σε άτομα που δεν θα είχαν καμία δυνατότητα απασχόλησης αν δεν υπήρχαν αυτές οι μορφές απασχόλησης όπως είναι οι συνταξιούχοι, οι μαθητές και οι φοιτητές. Ακόμα, άτομα νεοεισερχόμενα στην αγορά εργασίας όπως νέοι ή γυναίκες που επιστρέφουν στην αγορά εργασίας, φαίνεται να ικανοποιούνται περισσότερο από την απασχόληση τους σε εναλλακτικές μορφές. Αντίθετα άτομα που απασχολούνταν σε θέσεις κανονικής απασχόλησης εμφανίζονται απογοητευμένα από την απασχόληση τους σε εναλλακτικές μορφές. Επιπλέον, οι γυναίκες που έχουν την ευθύνη φροντίδας παιδιών προτιμούν τις εναλλακτικές μορφές απασχόλησης, καθώς αυτές τους δίνουν τη δυνατότητα συμφιλίωσης της επαγγελματικής τους ζωής.

Μεταξύ των εναλλακτικών μορφών απασχόλησης σημαντική θέση κατέχει η αυτοαπασχόληση. Μάλιστα, η επιχειρηματικότητα αποτελεί έναν από τους τέσσερις πυλώνες της Ευρωπαϊκής στρατηγικής για την απασχόληση. Στη σχετική βιβλιογραφία η αυτοαπασχόληση θεωρείται ως η καλύτερη εναλλακτική λύση απασχόλησης για τους άνεργους που δεν μπορούν να εξασφαλίσουν μισθωτή απασχόληση. Οι Evans, Leighton (1989) και Carrasco (1999) εξετάζουν την επίδραση της ανεργίας στην αυτοαπασχόληση και διαπιστώνουν ότι η ανεργία αυξάνει την πιθανότητα αυτοαπασχόλησης. Αντίθετα, οι Blanchflower και Oswald (1991) βρίσκουν μια αρνητική σχέση μεταξύ των ποσοστών ανεργίας και της αυτοαπασχόλησης.

Ιδιαίτερα γνωστό είναι το πρότυπο αβέβαιης αναζήτησης εργασίας (Mortensen 1970), στο οποίο βασίζεται η θεώρηση της αυτοαπασχόλησης ως εναλλακτικής λύσης για τους

ανέργους. Σύμφωνα με αυτή η αναζήτηση μισθωτής εργασίας από τους ανέργους είναι δαπανηρή και αβέβαιη. Έτσι, η αυτοαπασχόληση αποτελεί μια εναλλακτική λύση για την εξασφάλιση εισοδήματος.

Η Rissman (2003) διερευνώντας το φαινόμενο της αυτοαπασχόλησης σε Λευκούς και Μαύρους του Καναδά διαπιστώνει ότι και για τις δύο κατηγορίες του πληθυσμού η αυτοαπασχόληση αποτελεί μια εναλλακτική λύση σε καταστάσεις αυξανόμενης ανεργίας. Η αυτοαπασχόληση είναι λιγότερο δυσάρεστη στους νέους λόγω της χαμηλής αμοιβής που θα τους προσέφερε η μισθωτή απασχόληση. Η εκπαίδευση δεν φαίνεται να επηρεάζει την αυτοαπασχόληση. Αντίθετα, για τους Μαύρους φαίνεται ότι το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης αυξάνει τις προσφερόμενες ευκαιρίες απασχόλησης και κατά συνέπεια και τα ποσοστά αυτοαπασχόλησης. Η ίδια απόκλιση ισχύει και για την επίδραση της οικογενειακής κατάστασης με τους παντρεμένους Λευκούς να προτιμούν την μισθωτή απασχόληση. Ακόμα διαπιστώνεται ότι η προηγούμενη καλή οικονομική κατάσταση αυξάνει την πιθανότητα της αυτοαπασχόλησης και για τους Λευκούς και για τους Μαύρους. Όπως προκύπτει από την εμπειρική διερεύνηση η αυτοαπασχόληση είναι λιγότερο επιθυμητή από την μισθωτή εργασία. Αυτό σημαίνει ότι οι πολιτικές σύμφωνα με τις οποίες η αυτοαπασχόληση προβάλλεται ως πανάκεια για την καταπολέμηση της ανεργίας και της φτώχειας και την οικονομική ανάπτυξη θα πρέπει να αναθεωρηθούν ή να αξιολογηθούν τουλάχιστον προσεκτικότερα.

Εκτός από την αύξηση του ποσοστού απασχόλησης, η μερική απασχόληση δίνει στους εργοδότες τη μεγαλύτερη ευελιξία ρύθμισης των ωρών απασχόλησης στις απαιτήσεις της επιχείρησης επιτυγχάνοντας την υψηλότερη παραγωγικότητα. Επίσης η μερική απασχόληση προσφέρει στους εργαζομένους τη δυνατότητα συμφιλίωσης της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής. Επιπλέον, σε μερικές περιπτώσεις η μερικής απασχόλησης εργασία μπορεί να διευκολύνει την μετάβαση προς τη μόνιμη απασχόληση. Οι σχετικές μελέτες αποδεικνύουν ότι το ότι η ακούσια μερική απασχόληση, η υποαπασχόληση δηλαδή, σχετίζεται αρνητικά με τα ποσοστά μερικής απασχόλησης. Για αυτό το λόγο οι πολιτικές προώθησης της μερικής απασχόλησης αλλά και των υπόλοιπων νέων μορφών απασχόλησης με την μείωση του κόστους εργασίας της σε σχέση με αυτό της πλήρους απασχόλησης είναι πιθανό να έχουν διεστραμμένη επίδραση και να αυξήσουν περαιτέρω το ποσοστό της ακούσιας μερικής απασχόλησης εργασίας, με αρνητικές συνέπειες για τις γυναίκες και άλλους εργαζομένους που βρίσκονται ήδη σε μειονεκτική θέση στην αγορά εργασίας. Αυτή η κατάτμηση της αγοράς εργασίας μπορεί να οδηγήσει στα χαμηλότερα επίπεδα ωριαίας αμοιβής, τη φτώχεια, την ανεπαρκή πρόσβαση στην κατάρτιση και την έλλειψη εξέλιξης

σταδιοδρομίας, οι οποίες στη συνέχεια έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στη μακροπρόθεσμη παραγωγικότητά τους.

Ο Korver (2004) διαπιστώνει ότι η ευέλικτη οργάνωση της εργασίας έχει έως τώρα περιοριστεί στο χώρο των εργασιακών σχέσεων και ιδιαίτερα στους νέους συνδυασμούς των ελαστικών εργασιακών συμβάσεων και της πρόσβασης στην κοινωνική προστασία υπό το δίκαιο της απασχόλησης, της κοινωνικής ασφάλισης και στην ελαστικότητα των διακανονισμών για το χρόνο εργασίας και στην προώθηση και κανονικοποίησης της μερικής απασχόλησης. Αξιοσημείωτες πρόοδοι έχουν πράγματι σημειωθεί σε αυτά τα θέματα. Είναι όμως ανάγκη η διευθέτηση των μεταβάσεων του ατόμου μεταξύ διαφόρων μορφών απασχόλησης και καθεστώτων χρόνου εργασίας, μεταξύ ανεργίας και απασχόλησης, μεταξύ εκπαίδευσης και απασχόλησης, μεταξύ απλήρωτης οικογενειακής εργασίας και μισθωτής εργασίας για την αποφυγή της ανεργίας, της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η έννοια των «μεταβατικών αγορών εργασίας» (Schmid 1998) αποτελεί ένα προκλητικό σχέδιο. Απόλυτα ευθυγραμμισμένη με την ευρωπαϊκή έμφαση στην εργασία ως εγγενώς πολύτιμη και ως το πραγματικά ουσιαστικό στοιχείο για την κοινωνική συνοχή των κοινοτήτων και των κοινωνιών, η έννοια υπογραμμίζει τη σκοπιμότητα των ενοποιητικών κινήσεων εντός και πέραν της αγοράς εργασίας στις επαγγελματικές τροχιές των εργαζομένων. Οι κινήσεις πέραν της αγοράς εργασίας αναφέρονται σε τύπους εκπαιδευτικής και γονεϊκής άδειας, της μερικής απασχόλησης και του συνδυασμού εργασίας και μητρότητας, και στη σταδιακή αποχώρηση από την αγορά εργασίας αντί της τωρινής συνηθισμένης πλήρους διακοπής γύρω στα 65 χρόνια ή νωρίτερα. Αυτές οι μεταβάσεις μπορούν να ενσωματωθούν στις δια βίου επαγγελματικές σταδιοδρομίες των ατόμων, ούτως ώστε αυτές οι μεταβάσεις από την αγορά εργασίας να μην θεωρούνται ως διακοπές της επαγγελματικής σταδιοδρομίας, αλλά ως φυσιολογικές και αναπόσπαστες φάσεις στο πλαίσιο της κάθε μιας σταδιοδρομίας. Από την άποψη αυτή, η συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό καλύπτει περιόδους εργασίας αλλά και των μεταβάσεων ανάμεσα στην εργασία και τα κοινωνικά και ατομικά της περιβάλλοντα. Επιπλέον, η ενσωμάτωση του σχεδίου των μεταβατικών αγορών εργασίας στο στόχο της ευελιξίας είναι επιτακτική. Ο χρόνος εργασίας, η κατάρτιση εκτός και εντός της εργασίας και άλλες πρωτοβουλίες στην ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων, και ο προσδιορισμός των αμοιβαία αποδεκτών σχέσεων απασχόλησης και των παραφυάδων τους από την άποψη της κοινωνικής ασφάλισης, συνεπάγονται μια χρονική περίοδο και μια προοπτική πολιτικής μακροπρόθεσμης μορφής.

Η μακροχρόνια ανεργία, η ετεροαπασχόληση ή μερική απασχόληση, η εκμετάλλευση σε εργασίες χαμηλά αμειβόμενες, χωρίς ενδιαφέρον ή προοπτικές προκαλούν φτώχεια. Η

φτώχεια οδηγεί σε χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και αυτό με τη σειρά του αναπαράγει τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τα άτομα εγκλωβίζονται σε ένα φαύλο κύκλο, χάνουν τον προσανατολισμό τους, αποξενώνονται επαγγελματικά και κοινωνικά και αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν ή να απεμπλακούν, χωρίς εξωτερική βοήθεια, από τα δεινά και τις «δίνες» τους (Φακιολάς 2002).

Τα τελευταία χρόνια η συγκριτική διακρατική έρευνα σε ευρωπαϊκό επίπεδο συνέβαλε στην κατανόηση της σχέσης απασχόλησης και κοινωνικού αποκλεισμού. Από την έρευνα προέκυψε ότι η ανεργία και η εργασιακή αστάθεια συσχετίζονται αρνητικά με διάφορες μορφές οικονομικής αποστέρησης καθώς και την εκπτώχευση των κοινωνικών σχέσεων και επομένως με διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού (Paugam 1996).

Κεφάλαιο 2: Θεωρητική προσέγγιση του Κοινωνικού Αποκλεισμού

2.1 Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Γαλλία τη δεκαετία του 1960, σε μια περίοδο δηλαδή οικονομικής ευημερίας και ανάπτυξης. Τις πρώτες αναφορές στην έννοια τις συναντάμε στο έργο του Pierre Masse, Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Σχεδιασμού της Γαλλίας, ενώ το 1965 εμφανίζεται στο έργο ενός άλλου Γάλλου, του Knaffel με τίτλο: “L’ exclusion sociale”. Όμως το κείμενο που κάνει εκτεταμένη αναφορά στους αποκλεισμένους και από το οποίο ξεκινά η θεματική του κοινωνικού αποκλεισμού είναι το βιβλίο του Rene Lenoir, το οποίο εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1974 και το οποίο εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να αποτελεί σημείο αναφοράς για τους μελετητές του κοινωνικού αποκλεισμού. Το βιβλίο αναφερόταν στις διάφορες κατηγορίες ανθρώπων με κοινωνικά προβλήματα και οι οποίοι δεν προστατεύονταν από την κοινωνική ασφάλεια. Σε αυτό πλαίσιο η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, προσδιορίστηκε ως μια διαδικασία κοινωνικής αποσύνθεσης, από την άποψη μιας προοδευτικής ρήξης των σχέσεων μεταξύ του ατόμου και της κοινωνίας. Αλλά, από την πρόσφατη δεκαετία του 1980, ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία ενδιαφέρθηκε όλο και περισσότερο για τα προβλήματα της μακροχρόνιας ανεργίας, των ανειδίκευτων εργαζομένων και των μεταναστών. Στα χρόνια που ακολούθησαν η χρήση και η δύναμη της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού διαδόθηκε ευρύτατα στη Δυτική Ευρώπη και επίσης ως ένα ορισμένο βαθμό στις Η.Π.Α.

Η ευρεία διάδοση της έννοιας οφείλεται στον θεωρητικό κατακερματισμό των κοινωνικών προβλημάτων για τη νομιμοποίηση τους ως προβλήματα των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων και ατόμων και όχι ως προβλήματα που παράγονται από την ίδια τη λειτουργία της κοινωνίας. Επιπλέον, η κατηγοριοποίηση σε αποκλεισμένους και μη, εκμηδενίζει τις ανισότητες και τα κοινωνικά προβλήματα των μη αποκλεισμένων που αποτελούν και το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Αυτή η θεώρηση της κοινωνικής πραγματικότητας με όρους κοινωνικής ενσωμάτωσης και αποκλεισμού δημιουργεί ένα σύστημα ταξινόμησης, που λειτουργεί ως μηχανισμός υποβάθμισης με ισχυρή κανονιστική λειτουργία και νομιμοποιεί τη συνύπαρξη της κοινωνικής ανισότητας από τη μία και της άκριτης αποδοχής της οικονομίας της αγοράς από την άλλη.

Συχνά η έννοια όχι μόνο συνδέεται αλλά και ταυτίζεται με την έννοια της φτώχειας και κυρίως με τις απόψεις εκείνες που την αντιμετωπίζουν ως κάτι βαθύτερο από το χαμηλό εισόδημα. Αλλά η φύση της σύνδεσης δεν είναι ξεκάθαρη. Έτσι σήμερα, έχει γίνει αποδεκτό

ότι η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν αναλυτικά ξεχωριστές έννοιες με τη φτώχεια να επικεντρώνεται σε ζητήματα αναδιανομής πόρων και κυρίως του εισοδήματος και την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού να επικεντρώνεται σε ζητήματα σχεσιακά και συμμετοχής (Walker 1997, Room 1995). Αν και οι δύο αυτές έννοιες αντιπροσωπεύουν διαφορετικά επίπεδα κοινωνικού αποκλεισμού, δεν είναι εύκολο να αυτονομηθούν η μία από την άλλη. Καθώς μάλιστα οι δύο έννοιες είναι από τη φύση τους πολυεπίπεδες, ακόμα και σε αναλυτικό επίπεδο είναι δύσκολο να τις διακρίνουμε. Άλλοτε η φτώχεια περιλαμβάνει τον κοινωνικό αποκλεισμό. Όμως η φτώχεια δεν οδηγεί πάντοτε σε κοινωνικό αποκλεισμό, ενώ κάποιος μπορεί να αποκλεισμένος χωρίς να είναι και φτωχός (Levitas 1998).

Πάντως η ανάλυση της φτώχειας είναι στατική, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός ορίζεται ευρύτερα από τη διάσταση της κοινωνικής πόλωσης, αφού περιλαμβάνει τη μελέτη της ενσωμάτωσης στην αγορά εργασίας (Bergham 1995, Levitas 1996, Mohan 2000). Στη σχετική βιβλιογραφία είναι ευρέως γνωστός ο συλλογισμός του κοινωνιολόγου Room (1995, 1998), σύμφωνα με τον οποίο οι διαφορές φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού αφορούν τρία επίπεδα:

- Η έννοια της φτώχειας δίνει έμφαση στο εισόδημα και την κατανάλωση, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός στην πολυδιάστατη μειονεξία,
- Η φτώχεια ως έννοια, αφορά κυρίως το στατικό απολογισμό των ανισοτήτων ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός τη δυναμική ανάλυση των διαδικασιών,
- Η φτώχεια ως έννοια δίνει έμφαση στη διάσταση του ατόμου και του νοικοκυριού, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός αναγνωρίζει τη σημασία του τοπικού πλαισίου.

Η διαφορά γίνεται πιο σαφής αν προσθέσουμε ότι:

- η φτώχεια περιγράφεται ως μια κατάσταση έλλειψης ενός ελάχιστα αποδεκτού επιπέδου διαβίωσης λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται σε μια πολυδιάστατη δυναμική διαδικασία δυσλειτουργίας των κοινωνικών συστημάτων, που συμμετέχουν στη διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης (Ιωσηφίδης και Παπαδόπουλος 2004),
- η φτώχεια εστιάζει σε ανεπαρκή πρόσβαση σε υλικά αγαθά και οικονομικούς πόρους ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός στην ανεπαρκή συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας (Duffy 1998),
- οι πολιτικές για την καταπολέμηση της φτώχειας επιδιώκουν την αναδιανομή του εισοδήματος ενώ οι πολιτικές για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού

επιδιώκουν την κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων ή των ομάδων που πλήττονται από κοινωνικό αποκλεισμό (Bhalla και Lapeyre 1997, Duffy 1998)

Παρά τις ασάφειες της έννοιας υπάρχουν, σύμφωνα με την Καβουνίδη (1999), ορισμένα θετικά στοιχεία σε αυτή συγκρινόμενη με την έννοια της φτώχειας ή της αποστέρησης. Πρώτον, η έννοια της φτώχειας επικεντρώνεται κυρίως σε ζητήματα που αφορούν στο εισόδημα, με έμφαση στην υπογράμμιση της έλλειψης πόρων διαθέσιμων στο άτομο ή το νοικοκυριό ενώ η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού τονίζει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα των διαδικασιών και μηχανισμών που δημιουργούν το φαινόμενο και επικεντρώνει σε ένα μεγάλο ζήτημάτων, υπογραμμίζοντας την ανεπαρκή κοινωνική συμμετοχή, την έλλειψη κοινωνικής ενσωμάτωσης και την έλλειψη εξουσίας.

Δεύτερον, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού τονίζει το δυναμικό χαρακτήρα της κοινωνικής μειονεξίας, παραπέμποντας στο γεγονός ότι είναι οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί αυτοί που δημιουργούν τον κοινωνικό αποκλεισμό και ότι οι διάφορες αποστερήσεις δεν μπορούν να αποδίδονται απλά σε προσωπικές ατυχίες ή στην ανικανότητα των ατόμων που βιώνουν την κοινωνική μειονεξία. Ακόμα και όταν υφίστανται αυτές οι ατυχίες ή οι ανικανότητες δεν μπορεί μόνο το άτομο να «ενοχοποιείται» για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει.

Τρίτον, ο κοινωνικός αποκλεισμός δίνει έμφαση στις πολιτικές που μπορούν να αποσοβήσουν τα αποτελέσματα των κοινωνικών διαδικασιών και των μηχανισμών που οδηγούν σε κοινωνικό αποκλεισμό. Η έμφαση αυτή είναι απόρροια της έμφασης στις οικονομικές και κοινωνικές διαδικασίες που δημιουργούν τον κοινωνικό αποκλεισμό. Συχνά στόχος της μελέτης του κοινωνικού αποκλεισμού είναι να επικεντρώσει στις ανεπάρκειες και τις ελλείψεις των εφαρμοζόμενων πολιτικών και των παρεχόμενων υπηρεσιών σε μια σειρά τομείς (υγεία, παιδεία κ.λπ.).

2.2 Εννοιολογική προσέγγιση

Θα ήταν τετριμμένο να επαναληφθεί για μία ακόμα φορά ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι μία κατάσταση, αλλά μία δυναμική διαδικασία. Στην πραγματικότητα η έννοια αποτελεί μία θεωρητική σύλληψη για την περιγραφή και την ερμηνεία της πραγματικότητας. Ο χαρακτήρας αυτός της έννοιας εξηγεί και τη δυσκολία στην προσπάθεια ορισμού της με τρόπο ενιαίο και πάγιο. Έτσι, παρά την αυξανόμενη χρήση και την αποδοχή της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού εξακολουθεί να υπάρχει στην υπάρχουσα βιβλιογραφία μια έλλειψη συμφωνίας, σχετικά με τον ορισμό του ιδίου του φαινομένου και των κυρίων αιτιών του. Οι ορισμοί που κατά καιρούς διατυπώνονται ποικίλουν ανάλογα με

τον χρόνο, τον τρόπο και τον τόπο στον οποίο αναφέρονται γιατί ανταποκρίνονται σε διαφορετικά κοινωνικά δεδομένα και καταστάσεις. Η διαφορετικότητα των καταστάσεων και των εμπειριών οδηγεί στην προσαρμογή των εννοιών στις διαφορετικές, κάθε φορά συνθήκες. Αυτό πάντως, που φαίνεται να αναγνωρίζεται από όλους είναι το γεγονός ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μία δυναμική διαδικασία αποκλεισμού από τις διαδικασίες οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης που παραπέμπει σε ένα δυϊσμό της κοινωνίας σε εκείνους που συμμετέχουν και είναι «εντός» και σε εκείνους που αποκλείονται και είναι «εκτός». Γίνεται έτσι τελικά μία έννοια χαλαρή και ευέλικτη που καθορίζεται στη βάση των συνθηκών που καλείται να περιγράψει.

Η Levitas (1998), για να τονίσει την διαφορά της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού από την έννοια της φτώχειας διευκρινίζει ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν αφορά μόνο στην έλλειψη πόρων. Κυρίως αφορά σε δικαιώματα και σχέσεις. Αφορά το πως τα άτομα υποστηρίζονται και το πως αντιλαμβάνονται οι ίδιοι τον εαυτό τους. Αφορά στην αδυναμία, τον αποκλεισμό και την απώλεια της αξιοπρέπειας και περιλαμβάνει καταστάσεις όπως οι διακρίσεις και η ανεπαρκής κοινωνική συμμετοχή. Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της έννοιας συνίσταται στη συνύπαρξη διαφορετικών μορφών αποκλεισμού όπως η ελλιπή πρόσβαση σε υπηρεσίες και αγαθά, η κοινωνική απομόνωση και ανισότητες σε διάφορα επίπεδα (Sousa, Galante και Hespanha 2003).

Πολλοί μελετητές δίνουν έμφαση στον αποκλεισμό ως δυναμική διαδικασία περιορισμένης συμμετοχής στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή μέσω της αποκοπής από τα αντίστοιχα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά συστήματα, που καθορίζουν την κοινωνική ενσωμάτωση του ατόμου (Duffy 1995, Bergham 1995). Αυτού του είδους ο ορισμός εστιάζει λιγότερο στα θύματα του κοινωνικού αποκλεισμού και περισσότερο στις διαδικασίες που τον δημιουργούν. Αναγνωρίζει επίσης τη σημασία του τοπικού πλαισίου σε τέτοιες διαδικασίες. Κατά συνέπεια, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού εστιάζει πρώτιστα σε ζητήματα σχέσεων όπως η αποσύνδεση από την αγορά εργασίας, η μικρή συμμετοχή, η κοινωνική απομόνωση και κυρίως η άσκηση εξουσίας.

Αργότερα οι Walker και Walker (1997) τονίζουν τη διάσταση του αποκλεισμού ως διαδικασία αποκοπής από όλα τα κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά συστήματα που καθορίζουν την ενσωμάτωση του ατόμου στην κοινωνία. Η έμφαση στη διαδικασία του αποκλεισμού, οδηγεί στην αμφισβήτηση των παλαιών στερεοτύπων για τους κοινωνικά αποκλεισμένους, σύμφωνα με τα οποία βρίσκονταν σε αυτή την κατάσταση λόγω των εγγενών χαρακτηριστικών ή αδυναμιών τους. Αυτός ο ορισμός απαντά στην ερώτηση για τα αίτια του αποκλεισμού μίας ομάδας ή ενός ατόμου. Από τον ορισμό αυτό προκύπτει και ότι ο

κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται κυρίως με ζητήματα σχεσιακά που αφορούν σε ανεπαρκή κοινωνική συμμετοχή, ελλιπή κοινωνική ενσωμάτωση και έλλειψη εξουσίας. (Room 1995, Spicker 1997).

Οι ανεπάρκειες αυτές οδηγούν τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα σε μια αίσθηση περιθωριοποίησης και ένα αίσθημα μη συμμετοχής στον κοινωνικό ιστό. Έτσι ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να θεωρηθεί ότι προκύπτει από την σύγκρουση της επιθυμίας συμμετοχής και την αδυναμία συμμετοχής στην κοινωνία (McCluskey 1997). Πρόκειται για τη διαδικασία κατά την οποία, άτομα ή ομάδες ατόμων, αποκλείονται από την πλήρη συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική πολιτισμική ζωή, μη συμμετέχοντας στις συνήθεις δραστηριότητες των πολιτών της τοπικής κοινωνίας. Βεβαίως, μορφή κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί και η αυτό – περιθωριοποίηση, ο αυτό – αποκλεισμός, η απομόνωση μίας κοινωνικής ομάδας όταν αντιμετωπίζει τη συνεχή εχθρότητα από το κοινωνικό σύστημα στο οποίο είναι ενταγμένη. Έχει αποδειχθεί ότι κοινωνικές ομάδες που αντιμετωπίζουν από την επικρατούσα κοινωνική τάξη εχθρότητα και προκαταλήψεις, αναπτύσσουν το δικό τους ξεχωριστό κοινωνικό σύστημα και απομονώνονται σε αυτό. Καθώς η κατάσταση αυτή αποτελεί μια πράξη την οποία τα μέλη αυτών των κοινωνικών ομάδων αναγκάζονται να κάνουν, αποτελεί περίπτωση κοινωνικού αποκλεισμού, η οποία μάλιστα διχοτομεί την κοινωνία στα δύο.

Η Μονάδα Κοινωνικού Αποκλεισμού του Ηνωμένου Βασιλείου (1997) περιγράφει τον κοινωνικό αποκλεισμό ως ένα συνοπτικό όρο για το τι μπορεί να συμβεί όταν άτομα, ομάδες ατόμων ή και ολόκληρες περιοχές πλήττονται από μία σειρά αλληλοσυνδεόμενων προβλημάτων όπως ανεργία, έλλειψη δεξιοτήτων, χαμηλό εισόδημα, κακές συνθήκες διαβίωσης, υψηλή εγκληματικότητα, προβλήματα υγείας και διαλυμένη οικογένεια. Ο ορισμός αυτός προσδιορίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό σύμφωνα με την παραδοσιακή προσέγγιση της φτώχειας. Αναγνωρίζει ωστόσο την πολυπλοκότητα της μιλώντας για αλληλοσυνδεόμενα προβλήματα.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (1995, 2002) αναγνωρίζει ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός αποκτά περίπλοκες και πολυδιάστατες μορφές και ορίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό ως μια κατάσταση με διαστάσεις:

- Οικονομικές: οι αποκλεισμένοι είναι οι άνεργοι και αυτοί που αποκλείονται από την ιδιοκτησία και τους οικονομικούς πόρους,
- Κοινωνικές: η απώλεια της διασύνδεσης του ατόμου με την υπόλοιπη κοινωνία,

- Πολιτικές: συγκεκριμένες κατηγορίες του πληθυσμού, όπως οι γυναίκες, οι μετανάστες, οι εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες, οι ηλικιωμένοι, αποκλείονται από την άσκηση κατοχυρωμένων πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ωστόσο, η μεγαλύτερη έμφαση δίδεται στην μισθωτή εργασία ως μηχανισμός προώθησης της κοινωνικής ενσωμάτωσης ταυτίζοντας ουσιαστικά την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού με τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας. Μάλιστα στα έγγραφα οι όροι χρησιμοποιούνται εναλλακτικά χωρίς καμία διάκριση.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως διαδικασία και κατάσταση έχει έναν πολύπλευρο χαρακτήρα αφού αφορά τόσο τα άτομα και τις ομάδες που πλήττονται όσο και την κοινωνία. Μια μελέτη του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (Rodgers, Gore και Figueiredo 1995) προσεγγίζει την έννοια με αυτή την αντίληψη προσδιορίζοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό αμφίπλευρα ως ιδιότητα των ατόμων ή των ομάδων και ως χαρακτηριστικό των κοινωνιών. Πρόκειται για έναν χρήσιμο ορισμό που εστιάζει στη δυναμική συσσωρευτική αιτιολογία του κοινωνικού αποκλεισμού συνδυάζοντας τις σχετιζόμενες με την κατανάλωση και τις σχετιζόμενες με την απασχόληση πτυχές του ζητήματος.

Σύμφωνα με αυτόν ο κοινωνικός αποκλεισμός ως ιδιότητα των ατόμων ή των ομάδων εστιάζει στην ποιότητα ζωής των ατόμων. Τα αποκλεισμένες πρόσωπα ή οι ομάδες φαίνονται να είναι σε μία κατάσταση μειονεξίας. Αλλά η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι κάτι πολύ περισσότερο από έναν στενό καθορισμό της φτώχειας ως έλλειψη οικονομικών ή υλικών πόρων. Προσδιορίζοντας κάποια άτομα ως κοινωνικά αποκλεισμένα σημαίνει ότι είναι κοινωνικά απομονωμένα υπό κάποια έννοια. Έχουν ανεπαρκή κοινωνική συμμετοχή, μπορεί να στερούνται την οικογένεια, δεν συμμετέχουν ενεργά στην τοπική κοινωνία, σε εθελοντικές οργανώσεις, επαγγελματικά σωματεία ή ακόμα και στο ίδιο το έθνος. Ο τρόπος αυτός προσδιορισμού κατευθύνει την προσοχή στη δυνατότητα των ατόμων να βελτιώσουν τη θέση τους σε μια δεδομένη διανομή εισοδήματος και μια παγιωμένη κοινωνική ιεραρχία, όπως επίσης και στην ίδια την μορφή της διανομής του εισοδήματος και της κοινωνικής ιεραρχίας. Επίσης θέτει ερωτήματα για την αποτελεσματικότητα των πολιτικών πρόνοιας που βασίζονται στην κοινωνική ασφάλεια ενάντια στους κινδύνους και τις κυκλικές διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας.

Ως χαρακτηριστικό της κοινωνίας ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να οριστεί με διάφορους τρόπους. Μια χρήσιμη προσέγγιση είναι ότι αποτελεί ένα χαρακτηριστικό του βασικού θεσμικού πλαισίου και των ισχυόντων θεσμικών ρυθμίσεων μέσα στις οποίες ζουν τα άτομα και οι ομάδες. Η έμφαση σε αυτόν τον ορισμό είναι όχι τα άτομα αλλά, στους θεσμούς και στους κανόνες, επίσημους και ανεπίσημους, που επιτρέπουν και περιορίζουν την

ανθρώπινη αλληλεπίδραση. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι παρών ως δομικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας όταν α) μία κοινωνία διαιρείται και τα διάφορα τμήματα της κοινωνίας ορίζουν διαφορετικούς κανόνες, διαδικασίες και θεσμούς που παράγουν διαφορετικά συστήματα κινήτρων και αντικινήτρων στα οποία τα άτομα ανταποκρίνονται και β) οι κανόνες που επιτρέπουν και περιορίζουν την πρόσβαση και τα δικαιώματα για αγαθά, υπηρεσίες, δραστηριότητες και πόρους είναι άδικοι με την έννοια ότι ορισμένες κατηγορίες ατόμων στερούνται ευκαιριών που είναι διαθέσιμες για άλλα άτομα. Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί ένα χαρακτηριστικό της κοινωνίας στο βαθμό που υπάρχουν φυλετικές διακρίσεις, ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων ή άλλες μορφές διακρίσεων και ανισοτήτων, στο βαθμό που οι αγορές μέσω των οποίων τα άτομα κερδίζουν τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους για την επιβίωση τους είναι κατατμημένες, ή στο βαθμό που τα δημόσια αγαθά είναι ημικρατικά.

Ένας ορισμός του προγράμματος ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (1995) αποπειράται να συμπεριλάβει το περιεχόμενο της έννοιας τόσο στις αναπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Σύμφωνα με αυτόν ο κοινωνικός αποκλεισμός ορίζεται ως η έλλειψη αναγνώρισης των βασικών δικαιωμάτων, ή όπου υπάρχει αναγνώριση, η ανεπαρκής πρόσβαση στα πολιτικά και νομικά συστήματα που είναι απαραίτητα για την κατοχύρωση και την άσκηση των δικαιωμάτων.

Οι Kenyon, Lyons και Rafferty (2002) τονίζουν ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια ετερογενής με αλληλένδετα αίτια και συστατικά κατάσταση, η οποία μπορεί να βιώνεται ανεξάρτητα από καθένα και σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, με διαφορετική ένταση, από διαφορετικά άτομα και ομάδες. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι για αυτούς η μοναδική αλληλεπίδραση διαφορετικών παραγόντων, της οποίας συνέπεια είναι η ελλιπής συμμετοχή στην κοινωνική και πολιτική ζωή της κοινότητας που οδηγεί όχι μόνο σε υποβάθμιση της υλικής και μη υλικής ποιότητας ζωής, αλλά και σε περιορισμένες ευκαιρίες και επιλογές και μειωμένη συμμετοχή στα κοινά.

Οι Burchardt, Le Grand και Piachaud (1999), συσχετίζουν στενά την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού με την τοπική κοινωνία στην οποία κατοικεί το άτομο. Σύμφωνα με την δική τους προσέγγιση, ένα άτομο είναι κοινωνικά αποκλεισμένο εάν: α) κατοικεί εντός των χωρικών ορίων μιας τοπικής κοινωνίας και β) δεν συμμετέχει στις συνήθειες δραστηριότητες των πολιτών αυτής της τοπικής κοινωνίας. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι σύμφωνα με τα παραπάνω ότι κάθε είδους μη συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας είναι κοινωνικά προβληματική ανεξάρτητα από εάν το εμπλεκόμενο άτομο πλήττεται από την κατάσταση αυτή ή όχι. Εναλλακτικά, θα μπορούσε να αποτελεί μία ακόμα εκδοχή των

προηγούμενων ορισμών με την παραδοχή ότι πολύ μικρό ποσοστό της παρατηρούμενης μη συμμετοχής είναι εκούσια και δεν προκαλεί κάποιου είδους αποστέρηση στα πληττόμενα άτομα.

Σημαντικό συστατικό στοιχείο του ορισμού είναι οι συνήθεις δραστηριότητες. Οι μελετητές προσδιορίζουν τις δραστηριότητες στις οποίες είναι σημαντικό να συμμετέχουν τα άτομα, μέλη της τοπικής κοινωνίας στη βάση πέντε παραμέτρων:

- Κατανάλωση: η δυνατότητα του ατόμου να καταναλώνει, τουλάχιστον στο ελάχιστο αποδεκτό επίπεδο, αγαθά και υπηρεσίες που θεωρούνται δεδομένα για την τοπική κοινωνία. Αυτού του είδους η ερμηνεία σχετίζεται με παραδοσιακές θεωρήσεις της φτώχειας και της αποστέρησης,
- Αποταμίευση: η αποταμίευση χρημάτων, το δικαίωμα συνταξιοδότησης και η ατομική ιδιοκτησία. Όλα αυτά θεωρούνται πολύ σημαντικές μορφές συμμετοχής στην αυξανόμενη ευημερία. Ιδιαίτερα η ιδιοκτησία κατοικίας θεωρείται από πολλούς το σύμβολο της κοινωνικής ένταξης ενώ η αποταμίευση αποτελεί σημαντικό παράγοντα ασφάλειας του ατόμου στις περιόδους ανεργίας,
- Συμμετοχή στις παραγωγικές δραστηριότητες: η συμμετοχή σε οικονομικά ή κοινωνικά ωφέλιμη δραστηριότητα όπως η μισθωτή απασχόληση, η εκπαίδευση ή η κατάρτιση, η συνταξιοδότηση στις περιπτώσεις υπέρβασης του ορίου ηλικίας και η φροντίδα της οικογένειας. Είναι σαφές ότι η ερμηνεία αυτή περιλαμβάνει τους απασχολούμενους, τους αυτοαπασχολούμενους, τους συνταξιούχους, τους φοιτητές, τους μαθητές, τους γονείς που αναλαμβάνουν την ευθύνη ανατροφής των παιδιών τους και αποκλείει τους ανέργους, τα άτομα με αναπηρίες ή χρόνια νοσήματα και τους πρόωρα συνταξιοδοτούμενους. Από την σκοπιά του ατόμου, η σημασία αυτής της παραμέτρου έγκειται στον αυτοσεβασμό, που του προσδίδει η συμμετοχή του σε μία οικονομικά ή κοινωνικά χρήσιμη δραστηριότητα, ενώ από τη σκοπιά της κοινωνίας ως σύνολο τα άτομα συμμετέχοντας σε μία χρήσιμη δραστηριότητα συνεισφέρουν οικονομικά ενώ αντίθετα οι μη συμμετέχοντες αποτελούν απώλεια πόρων,
- Πολιτική δράση: η συμμετοχή σε κάποια συλλογική προσπάθεια για την προστασία ή τη βελτίωση του άμεσου ή του ευρύτερου κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος. Αυτού του είδους η δραστηριότητα περιλαμβάνει τη συμμετοχή στις εκλογικές διαδικασίες, το δικαίωμα ψήφου, τη συμμετοχή σε πολιτικά κόμματα ή τη συμμετοχή σε εθνικά ή τοπικά συλλογικά μορφώματα (Barry 1998),

- Κοινωνική δράση: η σημαντική κοινωνική αλληλεπίδραση με την οικογένεια ή τον κοινωνικό περίγυρο, η συνείδηση της συμμετοχής στο κοινωνικό σύνολο και η απόκτηση κοινωνικής και πολιτισμικής υπόστασης. Η ύπαρξη διαθέσιμης συναισθηματικής υποστήριξης και η συνείδηση του μέλους της κοινότητας θεωρούνται βασικές ανθρώπινες ανάγκες. Εξάλλου, η περιθωριοποίηση θεωρείται σημαντικός παράγοντας του κοινωνικού αποκλεισμού.

Σύμφωνα με τους Burchardt, Le Grand και Piachaud, η συμμετοχή σε μία από τις παραπάνω δραστηριότητες είναι πολύ πιθανό να επηρεάζει τη συμμετοχή και στις υπόλοιπες. Για παράδειγμα η ανεργία είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει σε περιορισμό της κατανάλωσης.

Συναφής με τον προηγούμενο είναι ο ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού ως αδυναμία συμμετοχής σε ένα τουλάχιστον, από τα ακόλουθα συστήματα (Shucksmith και Chapman 1998):

- Το δημοκρατικό και νομικό σύστημα, που προωθεί την ισοπολιτεία και ισονομία, τουλάχιστον στο επίπεδο των κοινωνικών δικαιωμάτων,
- Την αγορά εργασίας, που προωθεί την οικονομική ενσωμάτωση,
- Την κοινωνική πρόνοια, που προωθεί την κοινωνική ενσωμάτωση,
- Το σύστημα της οικογένειας και της κοινότητας, που προωθεί την ψυχολογική ενσωμάτωση.

Αντίθετα, ο Silver (1994), περιορίζει την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού ορίζοντας της μόνο σε σχέση με την αγορά εργασίας. Έτσι για αυτόν κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα είναι μόνο εκείνα που δεν κατορθώνουν να ενταχθούν στην τοπική αγορά εργασίας. Αναγνωρίζει, βέβαια ότι το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού με την έκπτωση των συλλογικών αξιών και την αποσύνθεση του κοινωνικού ιστού που προκαλεί απειλεί ολόκληρο το κοινωνικό σύστημα.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η καταγραφή του ορισμού της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού, όπως διατυπώθηκε από τους ίδιους τους ανθρώπους που πλήττονται από ανισότητες και διακρίσεις (Richardson, Le Grand 2002). Για αυτούς ο κοινωνικός αποκλεισμός «πλήττει τα πάντα, το χώρο και τους ανθρώπους, νέους και ηλικιωμένους». Πλήττει τους ανθρώπους με το χαμηλό εισόδημα, με την ανεργία και την υποβάθμιση του επιπέδου ζωής σαν αποτέλεσμα της αποβιομηχάνισης. Τονίζουν ότι παρά το γεγονός ότι πολλοί άνθρωποι ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, για το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας δεν θεωρούνται κοινωνικά αποκλεισμένοι με αποτέλεσμα να αποκλείονται και από τις

κοινωνικές παροχές. Για αυτούς ο κοινωνικός αποκλεισμός σημαίνει πάνω από όλα αδυναμία συμμετοχής στις συνήθεις δραστηριότητες των άλλων.

Ένας γενικότερος ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού διατυπώνεται από την Preece J. (2001). Σύμφωνα με αυτόν ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μια κατάσταση που βιώνεται από μέρος του πληθυσμού ως αποτέλεσμα της ελλιπούς πρόσβασης του στην αγορά εργασίας και τη σχετική οικονομική συμβολή του στην κοινωνία. Αυτή η κατάσταση είναι κάτι πολύ περισσότερο από τις κοινωνικές διαδικασίες που παράγουν την απώλεια ρόλων, εξουσίας, αυτοεκτίμησης, και προσδοκιών καθώς οι καταστάσεις αυτές προέρχονται από τον αποκλεισμό από εκείνα τα κοινωνικά συστήματα που προωθούν την κοινωνική ένταξη. Με αυτό τον τρόπο ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται με την έννοια της φυσιολογικής ζωής.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει άμεση σχέση με τις ιδιαιτερότητες του σύγχρονου κόσμου, αφού στην πραγματικότητα αφορά στην παραβίαση αναγνωρισμένων κοινωνικών δικαιωμάτων. Τα τελευταία χρόνια, μάλιστα, αναλύεται με βάση την έννοια των δημοσίων αγαθών, ώστε να γίνεται πιο συγκεκριμένο το περιεχόμενο του όρου και παράλληλα να διευκολύνεται η λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση του. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να οριστεί ως παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημόσιων αγαθών όπως είναι αυτά της εκπαίδευσης, της υγείας, της πρόνοιας, η έλλειψη των οποίων οδηγεί στην περιθωριοποίηση και την ανέχεια. (Τσιάκαλος 1998).

Η Μουσούρου (1998), σε μία απόπειρα σύνθεσης διάφορων ορισμών του κοινωνικού αποκλεισμού τον προσδιορίζει ως έλλειψη: α) βασικών ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, β) συμμετοχής στην παραγωγή και την απόλαυση κοινωνικών και δημόσιων αγαθών και γ) συμμετοχής στη διαμόρφωση της έννοιας αλλά και της άσκησης της εξουσίας. Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού δεν έχει, ακόμα, αποκρυσταλλωθεί επαρκώς, και το περιεχόμενο της επαναπροσδιορίζεται διαρκώς χωρίς να έχει αποσαφηνισθεί. Ωστόσο, η μέχρι σήμερα μελέτη του κοινωνικού αποκλεισμού δείχνει ότι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των αποστερήσεων οδηγεί στον κοινωνικό αποκλεισμό οποίος διαπιστώνεται σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού ή περιοχές και αναφέρεται σε προβλήματα που δεν είναι δυνατό να αντιμετωπισθούν με τις παραδοσιακές πρακτικές της κοινωνικής πολιτικής.

2.3 Θεωρητική προσέγγιση του κοινωνικού αποκλεισμού

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως έννοια διακινούμενη στο επιστημονικό, επαγγελματικό και πολιτικό πεδίο, εμφανίζει μια ευέλικτη θεωρητική προσέγγιση. Αυτή η ευελιξία της θεωρητικής προσέγγισης δεν οφείλεται στην ελλιπή θεωρητική του συγκρότηση, αλλά στο ίδιο το περιεχόμενο της έννοιας, σε αυτό που περιγράφεται ως κοινωνικός αποκλεισμός.

Επιπλέον, ο αποκλεισμός δεν αποτελεί θεωρητική έννοια αυτή καθαυτή αλλά περιγραφική απώληξη μιας σύνθετης κοινωνικής διαδικασίας, στενά συνδεδεμένης με τη δομή της κοινωνικής οργάνωσης, την οικονομική της διάρθρωση και το πολιτικό της σύστημα. Έτσι, δεν υπάρχει μια θεωρία αποκλεισμού αλλά διάφοροι αποκλεισμοί που παράγονται συνολικά ή από επιμέρους κοινωνικά συστήματα, που μπορούν να ερμηνευτούν σε σχέση με αυτό που ορίζεται κάθε φορά ως κοινωνία και στο πλαίσιο μιας θεωρίας για τη λειτουργία του κοινωνικού συστήματος συνολικά ή στα επιμέρους συστήματα της. Στην περίπτωση του κοινωνικού αποκλεισμού η διερεύνηση των διαφόρων θεωρητικών προσεγγίσεων είναι χρήσιμη για τρεις λόγους: α) τα προβλήματα και οι διαδικασίες που αναλύονται με αυτές όχι μόνο έχουν πραγματική υπόσταση αλλά καθημερινά αποκτούν μεγαλύτερες διαστάσεις, β) οι διαφορετικές προσεγγίσεις δεν περιέχουν μόνο διαφορετικές ερμηνείες αλλά και διαφορετικά μοντέλα τα οποία συνεπάγονται διαφορετικές πολιτικές και στρατηγικές για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι η διαμάχη για την επιλογή των κατάλληλων πολιτικών και πρακτικών για την αντιμετώπιση του φαινομένου συναρτάται με τις διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις της έννοιας και των πολιτικών αντιμετώπισης του, γ) η ανάγκη παρακολούθησης του φαινομένου προϋποθέτει την εκτενή θεωρητική του ανάλυση.

Στη σχετική βιβλιογραφία διακρίνονται τρεις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις που επιχειρούν να αναλύσουν και να ερμηνεύσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό (Shucksmith 2004, Levitas 1996):

- Η προσέγγιση της ενσωμάτωσης, σύμφωνα με την οποία η απασχόληση αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα προώθησης της κοινωνικής ενσωμάτωσης, μέσω της απόκτησης ή της αύξησης εισοδήματος, της απόκτησης κοινωνικής ταυτότητας και συνείδησης, της ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης αλλά και μέσω της απόκτησης δικτύων υποστήριξης,
- Η προσέγγιση της φτώχειας, σύμφωνα με την οποία οι αιτίες του κοινωνικού αποκλεισμού σχετίζεται στενά με το χαμηλό εισόδημα και την έλλειψη υλικών πόρων,
- Η προσέγγιση των αποκλεισμένων ή περιθωριακών ομάδων (underclass), σύμφωνα με την οποία οι αποκλεισμένοι αντιμετωπίζονται ως αποκλίνοντες από τους ηθικούς και πολιτισμικούς κανόνες της κοινωνίας, αναπτύσσουν έναν δικό τους κοινωνικό πολιτισμό φτώχειας και εξάρτησης και ενοχοποιούνται για την γενεακή μεταβίβαση της κατάστασης τους.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (1994, 1995, 2000, 2003, 2005) συνδέει τον κοινωνικό αποκλεισμό με την ανεργία και προσβλέπει στην απασχόληση ως τον πιο αποτελεσματικό τρόπο κοινωνικής ενσωμάτωσης. Στο Πράσινο βιβλίο της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών

Κοινοτήτων και μάλιστα στο ειδικό κεφάλαιο με τίτλο Κοινωνικός Αποκλεισμός γίνεται μια πρώτη προσπάθεια για να περιγραφεί η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού. Σύμφωνα με αυτό ο κοινωνικός αποκλεισμός δε σημαίνει μόνο ανεπαρκές εισόδημα. Υπερβαίνει ακόμη και τη συμμετοχή στην επαγγελματική ζωή. Εκδηλώνεται σε τομείς, όπως η στέγαση, η εκπαίδευση, η υγεία και η πρόσβαση σε υπηρεσίες. Θίγει όχι μόνο άτομα που έχουν υποστεί σοβαρή οπισθοδρόμηση, αλλά και κοινωνικές ομάδες, ιδιαίτερα σε αστικές και αγροτικές περιοχές, οι οποίες αποτελούν αντικείμενο διάκρισης, διαχωρισμού ή εξασθένησης των παραδοσιακών μορφών των κοινωνικών σχέσεων. Γενικότερα, η επισήμανση των ρωγμών στον κοινωνικό ιστό υποδηλώνει κάτι περισσότερο από κοινωνική ανισότητα και συνεπακόλουθα ενέχει τον κίνδυνο μιας διπλής ή κατακερματισμένης κοινωνίας. Οι ευθύνες των μόνων γονέων και τα χαμηλά επίπεδα του εισοδήματος τοποθετούν τις γυναίκες, ιδίως, σε καταστάσεις φτώχειας με πενιχρές προοπτικές βελτίωσης της θέσης τους.

Τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού αναζητούνται στις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες οι οποίες τείνουν να αποκλείουν κάποιες ομάδες από τις ευκαιρίες: η μόνιμη ανεργία και ιδίως η μακροχρόνια ανεργία, ο αντίκτυπος της βιομηχανικής αλλαγής σε μη ειδικευμένους εργαζόμενους, η εξέλιξη των οικογενειακών δομών και παρακμή των παραδοσιακών μορφών αλληλεγγύης, η αύξηση του ατομικισμού και η παρακμή των παραδοσιακών αντιπροσωπευτικών θεσμών, οι νέες μορφές μετανάστευσης, ιδιαίτερα η παράνομη μετανάστευση και οι μετακινήσεις του πληθυσμού. Όλα αυτά τα φαινόμενα συνδέονται μερικές φορές με παραδοσιακές μορφές φτώχειας που συγκεντρώνονται σε παρακμάζουσες αστικές ή σε αγροτικές περιοχές οι οποίες υπολείπονται της γενικής προόδου στην κοινωνία.

Για την ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική καλύτερη διασφάλιση κατά του κοινωνικού αποκλεισμού είναι μια θέση απασχόλησης. Τα έγγραφα κάνουν λόγο για ανέργους που αποκλείονται από την κανονική εργασία και τονίζουν την ανάγκη ανάπτυξης κατάλληλων πολιτικών και πρακτικών για τη συμφιλίωση της επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής ώστε να διευκολυνθεί η πλήρης ενσωμάτωση των γυναικών στην αγορά εργασίας. Αυτές οι περιθωριοποιημένες, ανασφαλείς και ευάλωτες κοινωνικές ομάδες είναι άνθρωποι αποκλεισμένοι από την οικονομική και κοινωνική ζωή, νέοι με αδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας, μακροχρόνια άνεργοι, άτομα με αναπηρίες και ηλικιωμένοι. Τα έγγραφα αναφέρονται επίσης στις διαδικασίες αποκλεισμού που περιγράφονται ως δυναμικές και πολυδιάστατες. Αυτές οι διαδικασίες συνδέονται όχι μόνο με την ανεργία και τα χαμηλά εισοδήματα αλλά και με τις συνθήκες στέγασης, τα επίπεδα εκπαίδευσης, την υγεία, τις διακρίσεις, την ιδιότητα του πολίτη και την ενσωμάτωση στην τοπική κοινωνία.

Η Levitas (1996) υποστηρίζει ότι σήμερα η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, η οποία αρχικά αναπτύχθηκε για να περιγράψει τις πολυδιάστατες συνέπειες της φτώχειας και της ανισότητας, αποτελεί το πλέον καθοριστικό στοιχείο της «νέας κυρίαρχης θεματολογίας». Στο πλαίσιο αυτό όροι όπως η κοινωνική συνοχή και η αλληλεγγύη αφθονούν και ο κοινωνικός αποκλεισμός αντιπαράβάλλεται με την κοινωνική ενσωμάτωση, οριζόμενη κατεξοχήν ως ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας. Για την Levitas όλη αυτή η συζήτηση είναι ουσιαστικά ντυρκεμιανή, καθώς οι κοινωνικές ανισότητες θεωρούνται ως αποτέλεσμα μιας μη φυσιολογικής διάσπασης της κοινωνικής συνοχής, η οποία θα έπρεπε να διασφαλίζεται από τον καταμερισμό εργασίας και η κοινωνική αλληλεγγύη ως μια αναδυόμενη ιδιότητα της κοινωνικής δομής. Χωρίς να αρνείται την πραγματικότητα και τη σοβαρότητα του προβλήματος του κοινωνικού αποκλεισμού, η Levitas εκφράζεται την αντίθεση της στην έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού που τοποθετεί τους ανθρώπους είτε μέσα είτε έξω από την κρατούσα κοινωνική δομή, σύμφωνα με τη νέα κυρίαρχη θεματολογία. Αναγνωρίζει τη σχέση μεταξύ κοινωνικού αποκλεισμού και ανεργίας και τις επιπτώσεις του αποκλεισμού συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων από την αγορά εργασίας, για παράδειγμα βάσει του φύλου ή της εθνικότητας. Η μισθωτή εργασία μπορεί να αποτελέσει ένα μέσο προώθησης της κοινωνικής ενσωμάτωσης αλλά ο περιορισμός της έννοιας στην αγορά είναι ένα παρεκβατικό φαινόμενο. Όμως η θεώρηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης ως αποκλειστικά εξαρτώμενης από την μισθωτή εργασία ταυτίζει την κοινωνία με την αγορά. Η βασική αντίρρηση της Levitas είναι ότι θεωρούμενος με αυτήν την έννοια ο κοινωνικός αποκλεισμός υποτιμά την μη αμειβόμενη εργασία, συγκαλύπτει τις ανισότητες μεταξύ των μισθωτών και συσκοτίζει τη βασική κοινωνική διάκριση ανάμεσα στην τάξη των ιδιοκτητών και των υπόλοιπων μελών της κοινωνίας.

Ακολουθώντας μια παρόμοια ανάλυση, οι Duffy (1998) και Shucksmith (2005) συμφωνούν ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται άμεσα με εκείνα τα προβλήματα και τις διαδικασίες που αποκλείουν ομάδες του πληθυσμού από τα διαφορετικά συστήματα μέσω των οποίων οι κάθε είδους πόροι διατίθενται στην κοινωνία και διανέμονται στα μέλη της. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται μια κοινωνία δύο ταχυτήτων, μία κοινωνία δυαδική η οποία προσφέρει διαφορετικό βαθμό πρόσβασης στους πόρους της σε διαφορετικές ομάδες ατόμων με κριτήρια φυλετικά, οικονομικά, κοινωνικά, εθνικά ή και πολιτισμικά. Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σημαίνει βελτίωση της πρόσβασης στα παραπάνω συστήματα της κοινωνίας. Προτείνουν τέσσερα συστήματα, το κάθε ένα με τη δική του λογική, η οποία αποδίδει καλύτερα τις διαφορετικές λειτουργίες που επιτελούν. Πρόκειται για τα ακόλουθα τέσσερα συστήματα:

- Ιδιωτικά συστήματα, τα οποία αφορούν στις διαδικασίες της αγοράς. Η πρόσβαση στα ιδιωτικά οικονομικά συστήματα αποτελεί πολύ σημαντική διάσταση της κοινωνικής ενσωμάτωσης και αφορά κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά την απασχόληση.
- Κρατικά συστήματα, που περιλαμβάνουν την δομή της εξουσίας, τις γραφειοκρατικές και τις νομικές διαδικασίες. Η ενσωμάτωση σε αυτά τα συστήματα συνδέεται με την ισότητα, την ισονομία, τις ατομικές ελευθερίες και τα δικαιώματα και την πρόσβαση στα κέντρα πολιτικής εξουσίας.
- Εθελοντικά συστήματα, που αφορούν σε διαδικασίες συλλογικής δράσης. Η συμμετοχή σε δράσεις για τη βελτίωση του φυσικού ή κοινωνικού περιβάλλοντος εξασφαλίζει την ενεργό συμμετοχή στη ζωή της τοπικής κοινωνίας και προϋποθέτει την ανάπτυξη συνείδησης μέλους της τοπικής κοινωνίας.
- Οικογένεια και δίκτυα φίλων, που σχετίζονται με διαδικασίες προσωπικής ανάπτυξης, κοινωνικής αλληλεπίδρασης και πολιτισμικής ανάπτυξης. Η πρόσβαση στην οικογένεια, σε φίλους και σε άλλα διαθέσιμα δίκτυα υποστήριξης εξασφαλίζει για το άτομο τους απαραίτητους όρους πρόληψης καταστάσεων κοινωνικού αποκλεισμού.

Κοινή διαπίστωση στις υπάρχουσες θεωρητικές αναλύσεις του κοινωνικού αποκλεισμού είναι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της έννοιας, καθώς ο κοινωνικός αποκλεισμός συνίσταται από διάφορους τύπους αποκλεισμού που μεγιστοποιούν ή ελαχιστοποιούν την ένταση του φαινομένου και την ευπάθεια των κοινωνικών σε αυτό. Σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία ο κοινωνικός αποκλεισμός προκύπτει από την αλληλεπίδραση ενός αριθμού συνιστωσών παραγόντων και καταστάσεων αποκλεισμού (Holt – Jensen 2000, Kieselbach 2003, Church, Frost και Sullivan 2000, Walker και Walker 1997, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002). Στη σχετική βιβλιογραφία ως τέτοιοι προσδιορίζονται διάφοροι τύποι αποκλεισμού.

Ο οικονομικός αποκλεισμός συνδέεται παραδοσιακά με τη φτώχεια και την έλλειψη οικονομικών πόρων που συνήθως προέρχονται από την απασχόληση, με αποτέλεσμα την ανεπάρκεια του εισοδήματος για την κάλυψη ακόμα και των υλικών αναγκών και την εξάρτηση από το κράτος πρόνοιας (Kieselbach 2003, Holt – Jensen 2000, Kenyon, Lyons και Rafferty, J. 2002).

Ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας καταδικάζει το άτομο σε ανεργία. Ο μηχανισμός της αγοράς εργασίας αποκλείει την απασχόληση των ατόμων με ελλιπή προσόντα. Η αποτυχία εισόδου ή επιστροφής στην αγορά εργασίας δημιουργεί συναισθήματα απογοήτευσης, ματαίωσης χαμηλής αυτοεκτίμησης και καταστάσεις περιθωριοποίησης. Οι

δομικές αλλαγές στη λειτουργία της αγοράς εργασίας είχαν σαν αποτέλεσμα την αλλαγή το σημαντικό περιορισμό της σταθερής και πλήρους απασχόλησης. Η μετάβαση από το φορντισμό στο μετά – φορντισμό οδήγησε στην αποβιομηχάνοποίηση και στην μετά – εκβιομηχάνιση. Αυτές οι διαδικασίες εμφανίζονται ταυτόχρονα και οδηγούν σε νέες μορφές κατάτμησης της αγοράς εργασίας. Μια κατάτμηση βασισμένη στα προσόντα και μία κατάτμηση βασισμένη στη γεωγραφική θέση. Οι νέες μορφές απασχόλησης που δημιουργούνται απαιτούν εξειδικευμένη εκπαίδευση και προσόντα και ευελιξία. Οι εξελίξεις αυτές της απασχόλησης δημιούργησαν νέες ευκαιρίες για τους νέους με υψηλή εκπαίδευση και τις γυναίκες ενώ οι μεγάλης ηλικίας βιομηχανικοί εργάτες, οδηγήθηκαν στην μακροχρόνια ανεργία (Kieselbach 2003, Holt – Jensen 2000, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002, Harnhoster 2001).

Ο πολιτισμικός αποκλεισμός συνίσταται στη διαφοροποίηση από τους κοινωνικά αποδεκτούς κανόνες και αξίες και οδηγεί στο στιγματισμό και τις προκαταλήψεις από τον κοινωνικό περίγυρο. Η κατάσταση μπορεί να ερμηνευθεί ως περιθωριοποίηση από τα κοινά σύμβολα και έννοιες. Στη σύγχρονη κοινωνία γίνεται όλο και περισσότερο δύσκολο ο προσδιορισμός ενός κοινού πολιτισμού της απασχόλησης ενώ η πολυπολιτισμικότητα και η εθνική ποικιλομορφία ως αποτέλεσμα της μετανάστευσης, συμβάλλουν επίσης στον πολιτισμικό κατακερματισμό. Ιδιαίτερη ανησυχία προκαλεί η ανάπτυξη υποκουλτούρας μεταξύ των άνεργων νέων που ενθαρρύνει τη δημιουργία συμμοριών και την εγκληματικότητα. Εθνικές, θρησκευτικές και τοπικές ομάδες νέων αναπτύσσουν τη δική τους υποκουλτούρα, δίνοντας στα μέλη τους ρόλους μεγάλης σημασίας για την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης τους. Η λειτουργία της επικρατούσας κοινωνικής τάξης εξαρτάται από τη διαπολιτισμική αλληλεγγύη και από την καθολική αποδοχή των επικρατούντων αξιών και κανόνων. (Kieselbach 2003, Holt – Jensen 2000, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002, Harnhoster 2001).

Ο πολιτικός αποκλεισμός σχετίζεται άμεσα με την έλλειψη πολιτικής επιρροής και την μη συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Στο εθνικό και τοπικό επίπεδο θεωρείται ότι η συμμετοχή εξασφαλίζεται με το καθολικό δικαίωμα συμμετοχής στις εκλογικές διαδικασίες, αλλά ανησυχία δημιουργούν τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των πολιτών. Έχει αποδειχθεί τόσο στις Η.Π.Α., όσο και στην Ευρώπη ότι η συμμετοχή στις εκλογικές διαδικασίες είναι πολύ μικρή στις πλέον φτωχές περιοχές, ενώ η πλειοψηφία των ισχυρότερων και μεσαίων οικονομικά τάξεων συμμετέχει. Κατά συνέπεια υπάρχει μικρό πολιτικό ενδιαφέρον για τις ανάγκες των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων την ίδια στιγμή που οι προτιμήσεις των ισχυρότερων και μεσαίων οικονομικά τάξεων ασκούν σημαντική πολιτική

επιρροή. Η άρνηση του δικαιώματος ψήφου στους μετανάστες είναι φυσικά η πλέον χαρακτηριστική μορφή πολιτικού αποκλεισμού. Όμως η πραγματική πολιτική συμμετοχή σημαίνει κυρίως την καθημερινή συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο μέσω της συμμετοχής σε τοπικές πρωτοβουλίες, αντιπροσωπευτικές οργανώσεις και της αντιπροσώπευσης σε θεσμούς εξουσίας (Kieselbach 2003, Holt – Jensen 2000, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002, Harnhoster 2001).

Ο θεσμικός αποκλεισμός σχετίζεται με την πρόσβαση σε υπηρεσίες. Οι φτωχοί και οι άνεργοι δεν έχουν πρόσβαση σε ιδιωτικές επιχειρήσεις και υπηρεσίες, όπως είναι για παράδειγμα οι τράπεζες και οι ασφαλιστικές εταιρείες, στις οποίες μπορούν οι υπόλοιποι να απευθυνθούν για την κάλυψη κάποιων αναγκών τους. Αντίθετα, οι κοινωνικά αποκλεισμένοι μπορούν να απευθυνθούν μόνο στις κρατικές υπηρεσίες υποστήριξης των μελών των πολλαπλών κατηγοριών ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Η κατάσταση αυτή μπορεί να δημιουργήσει καταστάσεις εξάρτησης που οδηγούν στην παθητικότητα (Kieselbach 2003).

Η κοινωνική απομόνωση αφορά σε παράγοντες ή καταστάσεις που δυσχεραίνουν την κοινωνική ανάπτυξη των αποκλεισμένων. Ως τέτοιοι προσδιορίζονται η εγκληματικότητα, η προβληματική οικογένεια, η ελλιπής εκπαίδευση, η ανισότητα και η έλλειψη αναγνωρισμένων κοινωνικών δικαιωμάτων καθώς και η αδυναμία πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας υψηλού επιπέδου. Όλες αυτές οι καταστάσεις συνεπάγονται την αποκοπή από τα διαθέσιμα δίκτυα κοινωνικής υποστήριξης, την έλλειψη πληροφόρησης και υποστήριξης, τον περιορισμό των κοινωνικών επαφών, την μοναξιά και την απομόνωση (Kieselbach 2003, Holt – Jensen 2000, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002, Harnhoster 2001).

Ο χωρικός αποκλεισμός αναφέρεται στη λειτουργία του χώρου ως παράγοντα αποκλεισμού. Ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει μια έντονη χωρική διάσταση. Η διαπίστωση αυτή ερμηνεύει τη δημιουργία τόπων όπου παρατηρούνται έντονα φαινόμενα αποστέρησης και οι κάτοικοι τους πλήττονται από κοινωνικό αποκλεισμό. Η εισαγωγή της έννοιας της θέσης στη θεωρία του κοινωνικού αποκλεισμού εξηγεί και τη σχέση προσβασιμότητας, μεταφορών και κοινωνικού εξοπλισμού. Οι Power και Wilson (2000) διαπιστώνουν ότι η σχέση χώρου και κοινωνικού αποκλεισμού είναι ιδιαίτερα πολύπλοκη. Είναι γεγονός πάντως ότι παρατηρείται μια γεωγραφική συγκέντρωση και απομόνωση των κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων σε συγκεκριμένες περιοχές. Σε κάποιες από αυτές τις περιοχές οι εθνικές και οι φυλετικές διαφορές δημιουργούν θεμελιώδεις διαφοροποιήσεις στις τοπικές κοινωνικές δομές, ενώ σε άλλες περιοχές ή δικτύωση είναι πιο σημαντική. Ακόμα, η τοπική διακυβέρνηση και οι περιοχές του κράτους πρόνοιας συμβάλλουν στην έντονη χωρική διάσταση του αποκλεισμού. Τελικά φαίνεται ότι η γεωφυσική θέση, η ανεπάρκεια του

συστήματος μεταφορών και η συνεπαγόμενη αδυναμία πρόσβασης σε υπηρεσίες και ευκαιρίες δημιουργούν έντονες καταστάσεις αποκλεισμού (Holt – Jensen 2000, Kieselbach 2003, Church, Frost και Sullivan 2000, Walker και Walker 1997, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002).

Ο φυσικός αποκλεισμός συνδέεται με την οργάνωση του κοινωνικού συστήματος, τον πολεοδομικό σχεδιασμό, την προσβασιμότητα κτιρίων και υπηρεσιών, το σύστημα μεταφορών και γενικότερα τη φυσιογνωμία του τόπου, που μπορούν να αποτελέσουν σημαντικούς παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού για κάποιες κοινωνικές ομάδες, όπως οι ηλικιωμένοι, τα άτομα με αναπηρίες, οι ανήλικοι, οι μετανάστες και τα άτομα με ελλιπή εκπαίδευση Church, Frost και Sullivan 2000, Walker και Walker 1997, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002)

Ιδιαίτερα ατομικά χαρακτηριστικά όπως το φύλο, η εθνική καταγωγή, η κατάσταση της υγείας, οι σωματικές αναπηρίες, η ψυχική ασθένεια, η ελλιπής εκπαίδευση, οι πολιτισμικές και γλωσσικές ιδιαιτερότητες έχει αποδεχθεί ότι αποτελούν σημαντικούς παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού (Holt – Jensen 2000, Kieselbach 2003, Church, Frost και Sullivan 2000, Walker και Walker 1997, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002).

Ο Πιέρ Ροζανβαλόν (1995), ξεκινώντας από τη διαπίστωση ότι τα σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα σηματοδοτούν την ολοκληρωτική κρίση του κλασσικού κοινωνικού κράτους επιχειρεί μια σφαιρική αποτύπωση του κοινωνικού αποκλεισμού που ξεφεύγει από την μονομερή οικονομική οπτική. Η κλασσική στατική προσέγγιση κρίνεται ανεπαρκής για την κατανόηση των φαινομένων του αποκλεισμού. Η κατάσταση των αποκλεισμένων προσδιορίζεται από τις αποκλίσεις και τις διαφορές και όχι από τις συμβατικές στατιστικές περιγραφές. Σημασία έχουν οι διαδικασίες που οδηγούν σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού στο βαθμό που αυτές κάθε φορά είναι αποτέλεσμα μιας ιδιαίτερης διαδικασίας. Έτσι με τρόπους ανόμοιους και ποικίλους τα φαινόμενα του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελούν εκδήλωση διαφοροποίησης και όχι κοινωνικής συσσωμάτωσης. Για τον Ροζανβαλόν, ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι ένα μονολιθικό φαινόμενο. Η ανάλυση της έννοιας περιλαμβάνει την διερεύνηση της λειτουργίας της κοινωνίας σε σχέση με τις διαφορές που οδηγούν στην περιθωριοποίηση και στη μη συμμετοχή των αποκλεισμένων σαν αποτέλεσμα μιας κανονιστικής προσέγγισης.

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, αποτελεί λοιπόν, έναν ιδιαίτερο τρόπο αναγνώρισης και ορισμού των κοινωνικών προβλημάτων καθώς και των κατηγοριών του πληθυσμού που αφορούν. Με αυτή την έννοια ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι ένα καινούργιο κοινωνικό πρόβλημα, αλλά μάλλον ένας νέος τρόπος περιγραφής των δυσκολιών

κοινωνικής αλληλεγγύης είτε μεταξύ των ανθρώπων είτε μεταξύ των κοινωνικών ομάδων στο σύνολο της κοινωνίας. Για ίδιους λόγους αυτούς οι κοινωνικά αποκλεισμένοι δεν αποτελούν τάξη. Αντίθετα αποτελούν μια «μη τάξη». Αυτό το χαρακτηριστικό κάνει τους κοινωνικά αποκλεισμένους μια ομάδα καθαρά δυνητική, χωρίς αντιπροσώπευση. Για αυτό υπάρχει η τάση να αγνοούνται ολόκληροι πληθυσμοί, κρυμμένοι από το πρόβλημα που τους χαρακτηρίζει. Σε αυτή την περίπτωση η κλασσική διαδικασία αντιπροσώπευσης πρέπει να αντικατασταθεί από μια λογική κοινωνικής μάθησης, πράγμα που προϋποθέτει την ανάλυση και την περιγραφή του κοινωνικού συστήματος με καινούργιους διαφορετικούς όρους. Σε αυτή τη λογική η ένταξη προϋποθέτει διαφορετικές μορφές ενσωμάτωσης για διαφορετικές μορφές κοινωνικού αποκλεισμού, που είτε υπάρχουν, είτε πρέπει να αναπτυχθούν. Η συνειδητοποίηση των ορίων της κοινωνικής παρέμβασης για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού οδήγησε στην αναζήτηση αποτελεσματικών διαδικασιών ένταξης στο χώρο μιας ενδεχόμενης ενδιάμεσης περιοχής ανάμεσα στη λογική της αναπλήρωσης του εισοδήματος και την εγγύηση της απασχόλησης. Η αναζήτηση αυτή έχει πολλές διαστάσεις: διαμόρφωση νέων σχέσεων μεταξύ απασχόλησης και κράτους πρόνοιας, νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας, σύνδεση αναπλήρωσης εισοδήματος και αμοιβής από την εργασία, δημιουργία ενός ενδιάμεσου χώρου ανάμεσα στην μισθωτή εργασία και την κοινωνική δραστηριότητα. Πρόκειται για νέες πρακτικές που συγκλίνουν στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σαν απάντηση στην αποτυχία των κλασσικών τεχνικών του κράτους πρόνοιας για την αντιμετώπιση της νέας κατάστασης.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί όλες οι σύγχρονες προσεγγίσεις δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη δυναμική και τις διαδικασίες του κοινωνικού αποκλεισμού. Δεν θεωρείται πια αρκετή η καταμέτρηση και η περιγραφή των χαρακτηριστικών των κοινωνικά αποκλεισμένων. Είναι επίσης αναγκαίος ο προσδιορισμός των παραγόντων που καθορίζουν την είσοδο ή την έξοδο από τον κοινωνικό αποκλεισμό και η ερμηνεία του τρόπου με τον οποίο η διάρκεια της κατάστασης του κοινωνικού αποκλεισμού καθορίζει τις μορφές και τις συνέπειες του.

Σύμφωνα με τον Room (1999), ο προσδιορισμός των ειδικών συνθηκών κάτω από τις οποίες συγκεκριμένες καταστάσεις συνεπάγονται τον κοινωνικό αποκλεισμό αποτελεί σημαντική προτεραιότητα της επιστημονικής έρευνας. Ένας σημαντικός αριθμός ερευνών σε εθνικό επίπεδο σε όλη την Ευρώπη καταγράφουν το δυναμικό χαρακτήρα αυτών των διαδικασιών. Κάποιες εστιάζουν στον πληθυσμό που ζει κάτω από ένα συγκεκριμένο όριο φτώχειας (Muphels 1992) και άλλες στους αποδέκτες των ελάχιστων παροχών. Όλες αυτές οι μελέτες αποδεικνύουν ότι η φτώχεια είναι μικρής διάρκειας. Διαπιστώνεται μια μεγάλη εισοδηματική κινητικότητα, παρότι αυτοί που δραπετεύουν από τη φτώχεια παραμένουν στις

παρυφές της και κινδυνεύουν να ξαναβρεθούν σε αυτή την κατάσταση. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών αναδεικνύουν και τις ομάδες του πληθυσμού που κινδυνεύουν περισσότερο να βρεθούν σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού και να παραμείνουν σε αυτή: άτομα με ελλιπή εκπαίδευση, άτομα με αναπηρίες, γυναίκες – αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών. Οι παράγοντες που συνδέονται με την απασχολησιμότητα είναι κρίσιμες για την έξοδο από τη φτώχεια. Πολλοί από αυτούς που χρησιμοποιούν τη γλώσσα του κοινωνικού αποκλεισμού τοποθετούν αυτή τη δυναμική ανάλυση στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τους και πιστεύουν ότι αυτό αποτελεί μια σημαντική συνέπεια της επικράτησης της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως διαδικασία, δεν εκλαμβάνεται ως γεγονός απόλυτο αλλά ως ένα γεγονός με διαβαθμίσεις, στάδια. Σύμφωνα με τον Mazel (1996), οι διαβαθμίσεις αυτές, είναι οι ακόλουθες:

- Ο βαθμός του κινδύνου: αφορά κατηγορίες πληθυσμού που έχουν χαρακτηριστικά που αποτελούν κοινωνικές μειονεξίες και τα οποία τους καθιστούν ευάλωτους: μια δύσκολη οικογενειακή ζωή, σχολική αποτυχία, αναλφαβητισμός, κακές συνθήκες στέγασης, κ.α. Οι μειονεξίες αυτές δεν οδηγούν από μόνες τους στον αποκλεισμό αλλά, όταν υπάρχουν, αρκεί ένα απροσδόκητο γεγονός για να αποκαλύψει πόσο πραγματικά ευάλωτο είναι το άτομο στην απειλή του αποκλεισμού.
- Ο βαθμός της απειλής: που αφορά μια μεγάλη ποικιλία καταστάσεων. Για παράδειγμα, ένα ανειδίκευτο ή μεγάλης ηλικίας εργατικό δυναμικό που χάνει την απασχόλησή του σαν συνέπεια δομικών αλλαγών της οικονομίας ή εκσυγχρονισμού της συγκεκριμένης επιχείρησης. Μια γυναίκα που ύστερα από ένα διαζύγιο ή μια χηρεία βρίσκεται αρχηγός μιας μονογονεϊκής οικογένειας. Μια οικογένεια που ένα μέλος της αρρωσταίνει με νόσο ανίατη ή καθίσταται ανάπηρο ύστερα από ένα ατύχημα ή γεννιέται με ειδικές ανάγκες. Οι καταστάσεις αυτές δεν είναι καταστάσεις αποκλεισμού, αλλά μπορούν να τον φέρουν πιο κοντά. Και αυτό γιατί η απειλή μπορεί να αποσταθεροποιήσει το άτομο και να το οδηγήσει στον αποκλεισμό.
- Ο βαθμός αποσταθεροποίησης: που είναι αποτέλεσμα των τρόπων με τους οποίους τα άτομα αντιμετωπίζουν την απειλή και αντιδρούν στην απόλυση, στο διαζύγιο, σε ένα πρόβλημα υγείας. Οι τρόποι, όμως, αυτοί εξαρτώνται από τους δεσμούς που τα άτομα έχουν και διατηρούν: δεσμούς οικογενειακούς, κοινοτικούς, κοινωνικούς. Οι δεσμοί αυτοί μπορεί να αποτρέψουν την αποσταθεροποίηση ή τουλάχιστον, να περιορίσουν τη διάρκειά της. Αν, όμως, η αποσταθεροποίηση συμβεί και διαρκέσει επί πολύ, τότε οδηγεί στην έκπτωση σε μια κατάσταση αποκλεισμού.

- Ο βαθμός της έκπτωσης: είναι αποτέλεσμα της ρήξης κοινωνικών δεσμών και της αδυναμίας επαναδημιουργίας τους. Η αδυναμία αυτή οφείλεται στη συσσώρευση πολλών αρνητικών παραγόντων και για μακρό χρονικό διάστημα – μακροχρόνια ανεργία, μακροχρόνια στέρηση από αγαθά και υπηρεσίες, μακροχρόνια εξάρτηση από επιδόματα (επιδόματα ανεπαρκή για αξιοπρεπή διαβίωση). Εφόσον η έκπτωση αυτή διαιωνίζεται, παγιώνεται και μπορεί να οδηγήσει στον πραγματικό αποκλεισμό.
- Ο βαθμός του πραγματικού αποκλεισμού που συνίσταται στην πλήρη ρήξη κοινωνικών δεσμών και μάλιστα δεσμών που συνδέονται με την απασχόληση, με την οικογένεια και με την κατοικία. Τα άτομα που βρίσκονται στην κατάσταση αυτή χαρακτηρίζονται από την απάθεια, την παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος για την κοινωνία που τα περιβάλλει και την αδιαφορία για οποιαδήποτε προσπάθεια ένταξης ή επανένταξής τους στην κοινωνία αυτή. Είναι αυτοί που δε μετέχουν στα κοινωνικά πράγματα και τη διαμόρφωση της προοπτικής τους που αδιαφορούν, που δε διαθέτουν αντοχές, που δεν ελπίζουν σε τίποτε, αλλά φοβούνται τα πάντα.

Αυτή η αδιαφορία, η παραίτηση είναι χαρακτηριστικό του κοινωνικά αποκλεισμένου. Τα χαρακτηριστικά που συνήθως αναφέρονται σε σχέση με τον αποκλεισμό είναι κοινωνικά χαρακτηριστικά που οδηγούν ή μπορούν να οδηγήσουν στον αποκλεισμό. Δεν είναι χαρακτηριστικά των αποκλεισμένων ως αποκλεισμένων. Είναι χαρακτηριστικά εκείνων που κινδυνεύουν να εισέλθουν στη διαδικασία αποκλεισμού, που έχουν αυξημένες πιθανότητες να βιώσουν κάποιο βαθμό κοινωνικού αποκλεισμού. Η κατανομή ενός πληθυσμού στα διάφορα στάδια της διαδικασίας είναι εγχείρημα δύσκολο και σύνθετο. Και αυτό οφείλεται, τόσο στη σχετικότητα του αποκλεισμού, όσο βέβαια και στην εμπλοκή στη διαδικασία αποκλεισμού παραγόντων που δύσκολα μπορούν να μετρηθούν και ακόμα δυσκολότερα μπορούν να απογραφούν.

Ένα σημαντικό στοιχείο της θεωρητικής ανάλυσης του κοινωνικού αποκλεισμού είναι η έμφαση που δίδεται στην ανάγκη συμμετοχής στις διαδικασίες διαμόρφωσης και άσκησης της κοινωνικής πολιτικής. Στη σύγχρονη θεωρία της κοινωνικής πολιτικής αναγνωρίζεται η μεγάλη έλλειψη κοινωνικής συνοχής που εκδηλώνεται και με τη μικρή συμμετοχή στις τοπικές, εθνικές και ευρωπαϊκές εκλογές. Η κατάσταση αυτή οδηγεί στην παραδοχή της αναγκαιότητας και της σημασίας της ενδυνάμωσης των ατόμων ώστε να περιορισθεί η απάθεια, η αδυναμία και η έλλειψη ενδιαφέροντος για συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων (Taylor και Sim 2000, DETR 1999).

Οι Power και Wilson (2000) υποστηρίζουν ότι ο χωρικός προσδιορισμός και ιδιαίτερα η διαβίωση σε μία κοινωνικά αποκλεισμένη περιοχή είναι σημαντική για την κατανόηση των

σχέσεων εξουσίας και τη συμμετοχή σε πολιτικές διαδικασίες. Πολλές συμβατικές μορφές συμμετοχής δεν λειτουργούν πια, τουλάχιστον αποτελεσματικά. Το αίσθημα της αποτυχίας, της απόρριψης και της ντροπής για τον τόπο όπου οι αποκλεισμένοι ζουν και ανήκουν αυξάνεται. Αυτό υπονομεύει την ελπίδα της αλλαγής και καθιστά τις τοπικές κοινωνίες ανεπαρκείς για τη δημιουργία αισθήματος ασφάλειας στους κατοίκους της και την εξασφάλιση της επιβίωσης τους.

Σύμφωνα με τους Burchardt, Le Grand και Piachaud (1999), η ένταξη και η ενεργός συμμετοχή του ατόμου στην τοπική κοινωνία εξαρτάται από ένα μεγάλο αριθμό παραγόντων που λειτουργούν σε διαφορετικά επίπεδα και αλληλοεπηρεάζονται. Σε αυτούς περιλαμβάνονται:

- Τα ατομικά χαρακτηριστικά όπως για παράδειγμα η κατάσταση της υγείας του και τα επαγγελματικά του προσόντα.
- Σημαντικά γεγονότα της ζωής του ατόμου. Ενδεικτικά αναφέρονται η απώλεια της εργασίας ή διάλυση μιας συνεργασίας.
- Χαρακτηριστικά του τόπου κατοικίας του ατόμου όπως η κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος, τα ποσοστά ανεργίας και απασχόλησης, τα διαθέσιμα μέσα μαζικής μεταφοράς.
- Οι υπάρχουσες κοινωνικές υπηρεσίες, μη κυβερνητικές οργανώσεις, ενώσεις πολιτών και πολιτικοί φορείς της τοπικής κοινωνίας όπως για παράδειγμα οι υπηρεσίες νομικής υποστήριξης και κοινωνικής πρόνοιας.

Σε αντίθεση με τη θεωρία της φτώχειας που εστιάζει σε θέματα κατανομής του εισοδήματος, ο κοινωνικός αποκλεισμός εστιάζει κυρίως σε ζητήματα σχεσιακά, όπως η ανεπαρκής κοινωνική συμμετοχή, η περιθωριοποίηση και η έλλειψη εξουσίας. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια διαδικασία αποκοπής από την ηθική της κοινωνίας (Room 1999). Παρά το γεγονός ότι η χρήση της σχεσιακής ερμηνείας του κοινωνικού αποκλεισμού στην εμπειρική έρευνα δεν είναι τόσο ευρέως διαδεδομένη όσο η μέτρηση των οικονομικών πόρων σε επίπεδο ατόμου ή νοικοκυριού, υπάρχουν κάποιες πρόσφατες έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σύμφωνα με αυτή την μεθοδολογική προσέγγιση. Για παράδειγμα ο Paugam (1996), διερευνώντας τη σχέση μεταξύ της αποκοπής του ατόμου από την αγορά εργασίας και της αποκοπής του από το οικογενειακό περιβάλλον αποδεικνύει ότι οι δύο καταστάσεις αποκοπής εμφανίζονται μαζί και σχετίζονται άμεσα. Αυτό ισχύει περισσότερο για τους άνδρες ενώ αντίθετα οι γυναίκες όταν αποκόπτονται από την αγορά εργασίας φαίνονται ικανές να διατηρούν τους οικογενειακούς τους δεσμούς. Ένα πιο χαρακτηριστικό

παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο αυτά τα σχεσιακά ζητήματα επεξηγούν την ανισότητα, αποτελεί η ανάλυση της Levitas (1996) για τη διάσταση του φύλου στην ανισότητα, ιδιαίτερα σε σχέση με την μη αμειβόμενη οικιακή εργασία. Αυτή η άποψη μπορεί να αναλυθεί περισσότερο, χρησιμοποιώντας στοιχεία της φεμινιστικής θεωρίας για τις σχέσεις εξουσίας μέσα στην οικογένεια και τις συνέπειες τους για την άνιση κατανομή πόρων. Η ανάλυση αυτών των σχέσεων ανισότητας των δύο φύλων, μπορεί να επεκταθεί ώστε να περιλάβει την ανάλυση της ηλικιακής ανισότητας. Όμως δεν είναι μόνο οι σχέσεις με την οικογένεια και την αγορά εργασίας που είναι κρίσιμες για τον κοινωνικό αποκλεισμό. Εξίσου σημαντικές είναι οι σχέσεις με την επαγγελματική κοινότητα, τον εργασιακό χώρο και τα επαγγελματικά σωματεία που ποικίλουν ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες απασχολούμενων και αυτοαπασχολούμενων. Επιπλέον και οι σχέσεις με τις υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας, εκπαίδευσης, υγείας μπορούν είτε να οξύνουν είτε να αμβλύνουν καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού. Τα σχεσιακά αυτά ζητήματα του κοινωνικού αποκλεισμού αναπτύσσονται δυναμικά. Οι σχέσεις με τις οποίες εμπλέκεται ένα άτομο σήμερα μπορούν να έχουν επιπτώσεις σε επόμενες φάσεις της ζωής του. Έτσι η διαδικασία της μετακίνησης εντός και εκτός της πολυδιάστατης μειονεξίας πρέπει να αναλύεται σε συνάρτηση με αυτές τις σχέσεις.

Ο ακούσιος ή εκούσιος χαρακτήρας του κοινωνικού αποκλεισμού έχει γίνει πεδίο διαφορετικών ερμηνειών. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η κατάσταση κατά την οποία ένα άτομο ή μία ομάδα αυτοπεριθωριοποιείται, δεν αποτελεί φαινόμενο κοινωνικού αποκλεισμού. Ωστόσο, η άποψη αυτή έχει δεχτεί έντονη κριτική, καθώς ο πραγματικά εκούσιος χαρακτήρας του κοινωνικού αμφισβητείται σε πολλές περιπτώσεις. Όπως ανέλυσε ο Barry (1998), η περίπτωση κατά την οποία μία κοινωνική ομάδα που αντιμετωπίζεται συνεχώς με εχθρότητα από την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα αυτοπεριθωριοποιείται αναπτύσσοντας τη δική της αυτόνομη υποκουλτούρα, αποτελεί μορφή κοινωνικού αποκλεισμού καθώς τα μέλη της κοινωνικής αυτής ομάδας αναγκάζονται να αποκλειστούν αντίθετα με τη θέληση τους. Το ίδιο ισχύει και σε ατομικό επίπεδο. Όταν ένας έφηβος αποκλείεται από τις ευκαιρίες προσωπικής ανάπτυξης που προσφέρει το κοινωνικό σύστημα και αποφασίζει ότι η καλύτερη προοπτική που του προσφέρεται είναι η συμμετοχή του στην τοπική συμμορία που τρομοκρατεί τη γειτονιά, είναι λογικό να θεωρείται κοινωνικά αποκλεισμένος, καθώς οι περιορισμένες διαθέσιμες ευκαιρίες προσωπικής ανάπτυξης τον οδήγησαν στον εκούσιο αποκλεισμό παρά τη θέληση του. Ακόμα όμως και η κατάσταση κατά την οποία ο αποκλεισμός επιλέγεται εκούσια από ένα άτομο ή μία ομάδα, θεωρείται από τον Barry φαινόμενο κοινωνικού αποκλεισμού καθώς αποτελεί έκφραση κοινωνικής παθογένειας.

Μια διαφορετική ερμηνεία του κοινωνικού αποκλεισμού διατυπώνει ο Jordan (1996), σε μία από τις πρώτες απόπειρες θεωρητικής ανάλυσης του φαινομένου. Σύμφωνα με αυτή, ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι αποτέλεσμα ανταγωνιστικής δράσης των κοινωνικών ομάδων κάτω από την επίδραση των επιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης. Καθώς οι διαθέσιμοι πόροι περιορίζονται οι κοινωνικές ομάδες οργανώνονται γύρω από αυτές και προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν τη χρησιμότητα τους αποκλείοντας τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες. Ο ανεπτυγμένος κόσμος όλο και περισσότερο χαρακτηρίζεται από κατάτμηση καθώς οι κοινωνικές ομάδες αποσχίζονται από το σύνολο για να προστατευθούν καθώς οι διαθέσιμοι πόροι εκλείπουν και δεν επαρκούν πια για όλους. Αυτή η διαδικασία, υποστηρίζει ο Jordan εμφανίζεται στην περίπτωση των οικονομικών πόρων, αλλά και στην περίπτωση των θεωρούμενων δημόσιων αγαθών καθώς οι σχεδιαζόμενες μεταρρυθμίσεις σχεδιάζουν την αντικατάσταση του κράτους πρόνοιας από μια οιονεί αγορά. Ακραία έκφραση της κατάστασης αυτής αποτελεί η περίπτωση του Λος Άντζελες. Εκεί οι πλουσιότερες κοινωνικές ομάδες ζουν σε προστατευόμενες περιοχές όπου οι προσφερόμενες υπηρεσίες και η ποιότητα ζωής είναι πολύ καλύτερες από αυτές των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων. Παρόμοια φαινόμενα αναπτύσσονται σε όλο και περισσότερες αστικές περιοχές κάθε μεγέθους σε ολόκληρο τον κόσμο.

Ο αποκλεισμός των ηλικιωμένων από την αγορά εργασίας και από το νοσοκομιοκεντρική κοινωνική και ιατρική φροντίδα (Simms 2004). Οι μεγάλες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές, η εισαγωγή της τεχνολογίας στην εργασία, η αλλαγή των συστημάτων πρόνοιας και η ανάπτυξη της κλειστής φροντίδας, είχε σαν αποτέλεσμα τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας λόγω της ηλικίας. Την ίδια στιγμή το αυξανόμενο κόστος της υγειονομικής περίθαλψης, οι δημογραφικές αλλαγές, η ανάπτυξη της γηριατρικής ιατρικής και η οικονομική αναδιάρθρωση, έχουν οδηγήσει σε μια επιλεκτική κατανομή της συνεχούς ιατρικής και κοινωνικής φροντίδας μέσω των κριτηρίων της κλινικής ανάγκης με δελτίο. Συμπερασματικά, η ηλικία συνδεδεμένη με την κλινική ανάγκη, έχει μετατραπεί σε μια τρομερή δύναμη αποκλεισμού και εκμετάλλευσης που διαιωνίζει τη διάκριση του κράτους πρόνοιας σε ικανούς και ανίκανους να εργαστούν δημιουργώντας μια επακόλουθη διαδικασία υπαγωγής ή απόρριψης στο πλαίσιο ενός κεφαλαιοκρατικού συστήματος κοινωνικής πρόνοιας.

Καθώς η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού δεν έχει, ακόμα, αποκρυσταλλωθεί επαρκώς, και το περιεχόμενο της επαναπροσδιορίζεται διαρκώς αναδεικνύονται συνεχώς νέες διαστάσεις του προβλήματος. Τελευταία στη σχετική βιβλιογραφία διαφαίνεται μια τάση συσχέτισης του κοινωνικού αποκλεισμού με την κινητικότητα και τα συστήματα μεταφορών

(Church, Frost και Sullivan 2000, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002, Hodgson και Turner 2003, Rajé 2003). Σύμφωνα με αυτές τις αναλύσεις η περιορισμένη προσβασιμότητα σε υπηρεσίες και ευκαιρίες λόγω της μερικής ή καθολικής αδυναμίας κινητικότητας σε μία κοινωνία περιορίζει τη συμμετοχή ατόμων ή και ολόκληρων κοινωνικών ομάδων στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή μίας τοπικής κοινωνίας. Η έλλειψη δυνατότητας πρόσβασης είναι ένα βασικό συστατικό του αποκλεισμού, που επηρεάζει πολλές διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού. Για τους ανθρώπους με περιορισμένη φυσική κινητικότητα, η δυνατότητα πρόσβασης σε ευκαιρίες και οι υπηρεσίες μειώνεται σοβαρά. Οι δυσκολίες μετακίνησης μπορεί να είναι ένα βασικό εμπόδιο στην απασχόληση, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις, όπου οι χώροι μεγάλης απασχόλησης είναι τοποθετημένοι έξω από τις περιοχές μεγάλης ανεργία. Η έλλειψη προσιτού και διαθέσιμου συστήματος μεταφορών μπορεί επίσης να αποτρέψει την πρόσβαση στην εκπαίδευση και σε ευκαιρίες κατάρτισης. Ακόμα η πρόσβαση σε δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, σε σημαντικές μορφές διασκέδασης και κοινωνικής αλληλεπίδρασης, συχνά προϋποθέτει τη δυνατότητα εύκολων μετακινήσεων, ιδιαίτερα λαμβάνοντας υπόψη τη συγκέντρωση των χώρων αναψυχής και διασκέδασης έξω από τα οργανωμένα αστικά κέντρα. Η συγκέντρωση των υπηρεσιών υγείας και των κοινωνικών υπηρεσιών στο κέντρο των οργανωμένων αστικών ή αγροτικών περιοχών προϋποθέτει επίσης την κινητικότητα για τη δυνατότητα πρόσβασης σε αυτές. Η πρόσβαση σε μεγάλες αγορές απομακρυσμένες από τους τόπους κατοικίας εξαρτάται από την κινητικότητα, χωρίς την οποία οι καταναλωτές εξαρτώνται πλήρως από τις τοπικές αγορές, οι οποίες έχουν συχνά χαρακτηρίζονται από περιορισμένες δυνατότητες επιλογής και αυξημένο επίπεδο τιμών. Η κινητικότητα επιτελεί επίσης μια σημαντική κοινωνική λειτουργία αφού αποτελεί κοινωνική δραστηριότητα που διευκολύνει την κοινωνική αλληλεπίδραση και συμμετοχή. Τέλος, η δυσκολία μετακίνησης μπορεί να μειώσει την πρόσβαση στα επίσημα και άτυπα κοινωνικά δίκτυα, αυξάνοντας την κοινωνική απομόνωση και την αποκοπή, όχι μόνο από αγαθά και υπηρεσίες, αλλά και από τις κοινωνικές δραστηριότητες, την οικογένεια και τους φίλους.

Τα άτομα, που υφίστανται τον κοινωνικό αποκλεισμό ή απειλούνται από αυτόν, εντοπίζονται, συνήθως, ανάμεσα σε ευπαθείς ομάδες αλλά και σε πολυπληθείς κοινωνικές κατηγορίες. Το φύλο, η οικογενειακή, η ταξική, η εθνική, η φυλετική τους προέλευση, ο χώρος διαβίωσης, η έλλειψη προϋποθέσεων και προσόντων ή η αδυναμία τους να ενσωματωθούν οργανικά στον εργασιακό ή κοινωνικό χώρο παγιάζουν τις κοινωνικές ανισότητες και παραπέμπουν στην ανάγκη για διαρκείς προληπτικές και διορθωτικές παρεμβάσεις με στόχο την αναίρεση και μελλοντική εξομάλυνση τους. Γνωστότερες ομάδες

που απειλούνται από κοινωνικό αποκλεισμό είναι οι γυναίκες, οι νέοι άνεργοι και, μάλιστα, οι μακροχρόνια άνεργοι, τα μέλη μονογονεϊκών οικογενειών, οι αναλφάβητοι και ανεπάγγελτοι, οι ηλικιωμένοι, οι μετανάστες και πρόσφυγες, τα μέλη μειονοτικών ή ομάδων, τα άτομα με αναπηρίες οι κάτοικοι απομακρυσμένων περιοχών, οι άστεγοι, οι υπό απεξάρτηση χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών, οι οροθετικοί, οι ανήλικοι παραβάτες, οι φυλακισμένοι και οι αποφυλακισμένοι. Τα τελευταία μάλιστα, χρόνια στις παραδοσιακές ομάδες του αποκλεισμού προστίθενται και νέες: ζευγάρια ηλικιωμένων, οικογένειες με άνεργο αρχηγό, κάτοικοι αγροτικών περιοχών, νοικοκυριά με αρχηγό μισθωτό του ιδιωτικού τομέα ή αυτοαπασχολούμενο, οικογένειες με ενήλικα άνεργα παιδιά που ζουν ακόμα με τους δικούς τους, οικογένειες με ένα ή δύο ανήλικα παιδιά και άνεργη μητέρα. Γενικά, τα μέλη αυτών των ομάδων είτε ανήκουν σε στρώματα κοινωνικά αποκλεισμένα είτε οδηγούνται, μετά από αποτυχίες και περιορισμούς στην προσωπική ζωή ή στην επαγγελματική τους ζωή σε συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού. Οι ομάδες αυτές συχνά βρίσκονται εκτός της αγοράς εργασίας περισσότερο από προκαταλήψεις των εργοδοτών ή της κοινής γνώμης και λιγότερο από πραγματική έλλειψη προσόντων.

Μάλιστα, ορισμένα άτομα συγκεντρώνουν τα χαρακτηριστικά πολλών κατηγοριών και κατατάσσονται σε ομάδες υψηλού κινδύνου που απειλούνται με μακρόχρονη στέρηση ή διαρκή οικονομικό και κοινωνικό αποκλεισμό. Η πιθανή προοπτική που έχουν είναι η μακροχρόνια ανεργία, η ετεροαπασχόληση ή η μερική απασχόληση, η εκμετάλλευση σε εργασίες χαμηλά αμειβόμενες, χωρίς ενδιαφέρον ή προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης. Η συσσώρευση προβλημάτων ερμηνεύεται μέσα από ένα πρίσμα αμφίδρομων αιτιακών σχέσεων. Ενδεικτικά σημειώνονται εδώ μερικές. Η άνιση κατανομή του εισοδήματος και των παροχών προκαλεί φτώχεια. Η φτώχεια οδηγεί σε χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και αυτό με τη σειρά του αναπαράγει τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τα άτομα εγκλωβίζονται ένα φαύλο κύκλο, χάνουν τον προσανατολισμό τους, αποξενώνονται επαγγελματικά και κοινωνικά και αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν ή να απεμπλακούν, χωρίς εξωτερική βοήθεια, από τα δεινά και τις «δίνες» τους (Φακιολάς 2002).

2.4. Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα

Η οικοδόμηση του κοινωνικού κράτους στις χώρες της Ευρώπης είχε συχνά ως αφετηρία και βασικό σκοπό την αποτροπή ή το δραστικό περιορισμό φαινομένων εξαθλίωσης. Η αναγκαιότητα αυτή αποτέλεσε το σημείο στο οποίο συνέπεσαν πολιτικές δυνάμεις με πολύ διαφορετικές αντιλήψεις περί οργάνωσης της κοινωνίας. Για το λόγο αυτό η εξασφάλιση ενός κοινωνικού δικτύου ασφαλείας αναγνωρίστηκε ακόμα και από τους

οπαδούς του ελάχιστου κράτους ενώ προγράμματα εγγύησης ενός ελάχιστου επιπέδου διαβίωσης εμφανίστηκαν παντού. Η Ευρωπαϊκή Ένωση το 1992, καλεί τα κράτη – μέλη να αναγνωρίσουν το βασικό δικαίωμα κάθε ατόμου σε επαρκείς πόρους και κοινωνική πρόνοια ώστε να ζει με τρόπο συμβατό με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια στο πλαίσιο της συστηματικής και συνεκτικής προσπάθειας καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η εγγύηση των ελάχιστων πόρων έχει το ρόλο δικλείδας ασφαλείας για την αποτροπή ακραίων φαινομένων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Στο πλαίσιο αυτό το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα αποτελεί ένα ύστατο δίκτυο για την κάλυψη ουσιωδών αναγκών σε καταστάσεις κρίσης με τη θεσμοθέτηση γενικού προγράμματος εγγύησης σε όλους ενός ελάχιστου εισοδήματος. Βασίζεται στην εξακρίβωση των ιδίων πόρων του νοικοκυριού από αμοιβές εργασίας ή άλλες κοινωνικές παροχές και συμπληρώνει τη διαφορά μεταξύ του καθοριζόμενου ύψους της εγγύησης και των ιδίων πόρων του νοικοκυριού. Παρέχεται ως προσωρινό μέτρο ανακούφισης χωρίς όμως την πρόβλεψη καταληκτικής προθεσμίας για τη διακοπή της ενίσχυσης. Αν και τα προγράμματα ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος είναι επιλεκτικά ως προς το εισόδημα των δικαιούχων είναι καθολικά ως προς τις κατηγορίες των δυνητικών δικαιούχων. Καλύπτει όλα τα νοικοκυριά και όλα τα άτομα, με την προϋπόθεση ότι το εισόδημα τους είναι κατώτερο από το ύψος της εγγύησης. Μάλιστα στις περισσότερες χώρες που εφαρμόζουν τέτοια προγράμματα στους δυνητικούς δικαιούχους τους περιλαμβάνονται και οι αλλοδαποί, μετανάστες, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο που διαθέτουν νόμιμη άδεια παραμονής. Από την εφαρμογή του προγράμματος σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκύπτει ότι από αυτό επωφελούνται κυρίως άτομα που ζουν μόνα τους, γυναίκες αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών και νέοι άνεργοι (Ε.Ε. 1998).

Η χορήγηση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος στοχεύει στην οικονομική υποστήριξη του ατόμου ώστε να μην καταστεί κοινωνικά αποκλεισμένο και να επανενταχθεί στην κοινωνία. Για το λόγο αυτό θεωρείται ότι θα πρέπει το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα να εξασφαλίζει τα απαραίτητα προς το ζην. Ως εκ τούτου το σημαντικό είναι να προσδιοριστεί η έννοια των απαραίτητων προς το ζην. Σε πολλές χώρες προσδιορίζεται η γραμμή της φτώχειας και το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα ορίζεται ως προς τη γραμμή της φτώχειας. Κατά συνέπεια το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα δεν στοχεύει να υποκαταστήσει ούτε τον κατώτατο μισθό ούτε και την κατώτατη σύνταξη. Ο στόχος του είναι εντελώς διαφορετικός.

Τα τελευταία χρόνια αρκετές χώρες συνεχίζουν και καταβάλλουν για ορισμένη χρονική περίοδο όλο ή μέρος του ελάχιστου εισοδήματος σε αυτούς που εργάζονται είτε για να τους δώσουν ένα ακόμη κίνητρο είτε επειδή το εισόδημα από εργασία είναι τόσο χαμηλό που δεν τους εξασφαλίζει τα απαραίτητα προς το ζην. Σε αρκετές επίσης χώρες ένα μέρος του

ελάχιστου εισοδήματος καταβάλλεται και σε συνταξιούχους. Το εγγυημένο εισόδημα δεν είναι ανταποδοτικό δηλαδή η καταβολή του δεν προϋποθέτει ότι έχουν καταβληθεί ασφαλιστικές εισφορές ή έχει παρακρατηθεί φόρος (Χλέτσος 2003).

Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, όπως εφαρμόζεται στις περισσότερες χώρες απαιτεί από τους δικαιούχους του να είναι διαθέσιμοι για εργασία και πρόθυμοι να δεχτούν την προσφορά οποιασδήποτε κατάλληλης εργασίας. Από την προϋπόθεση αυτή εξαιρούνται μόνο τα άτομα με αναπηρίες, χρόνια νοσήματα και ψυχική ασθένεια καθώς και όσοι έχουν αναλάβει τη φροντίδα μικρών παιδιών ή ανήμπορων ανηλίκων.

Διακρίνονται δύο χρονικές περιόδους εφαρμογής του προγράμματος. Η πρώτη περίοδος διαρκεί μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Την περίοδο αυτή ο θεσμός του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, όποια μορφή και αν είχε λάβει στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ήταν απλώς μία οικονομική στήριξη του ατόμου με σκοπό να μην καταστεί φτωχό και κοινωνικά αποκλεισμένο. Η δεύτερη περίοδος ξεκινάει από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 όπου, όπως ήδη αναφέραμε, συζητείται η γενίκευση του θεσμού του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος και συνδέεται με όλες τις διαθέσιμες ενεργητικές μορφές απασχόλησης (Χλέτσος 2003, Ματσαγγάνης 2004).

Όπως επισημαίνει ο Ροζανβαλόν (1995), το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα με τον τρόπο αυτό αποτελεί ένα νέο συμβόλαιο ανάμεσα στην πολιτεία και στον ωφελούμενο. Ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο το οποίο εμπεριέχει υποχρεώσεις και δικαιώματα τόσο για την πολιτεία όσο και για τον ωφελούμενο. Η πολιτεία είναι υποχρεωμένη να παράσχει την οικονομική υποστήριξη ώστε να αποφευχθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και να βοηθήσει το άτομο να επανενταχθεί στην κοινωνία και απαιτεί από το άτομο να συνεργήσει στις ενέργειες που αυτή καταβάλλει για την επανένταξή του. Το ωφελούμενο άτομο δικαιούται αυτό το εισόδημα αλλά έχει ως υποχρέωση να αποδεχτεί και να συμμετέχει στις ενέργειες που η πολιτεία καταβάλλει για να επανενταχθεί στην κοινωνία.

Η μεταστροφή αυτή από μία παθητική στήριξη, μία οικονομική στήριξη του ατόμου, σε μία πιο ενεργητική πολιτική, μία πολιτική σύνδεσης της πρόνοιας με την απασχόληση στην πολιτική του εγγυημένου εισοδήματος συμπίπτει με τη ριζική αναμόρφωση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Οι βασικές αιτίες αφορούν την οικονομική αναποτελεσματικότητα και την μειωμένη αποδοτικότητα του συστήματος. Η αύξηση των δημοσίων δαπανών, για τους δικαιούχους του εγγυημένου εισοδήματος, αύξανε σημαντικά τις δαπάνες του συστήματος κοινωνικής προστασίας δημιουργώντας προβλήματα χρηματοδότησης και βιωσιμότητας του. Ταυτόχρονα η αύξηση του αριθμού των δικαιούχων

του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος αναδείκνυε και την αναποτελεσματικότητα του συστήματος.

Η αναμόρφωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας και ειδικότερα της πολιτικής του εγγυημένου εισοδήματος συντελείται με διαφορετικό τρόπο στις Η.Π.Α. και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η αναθεώρηση της έννοιας και του ρόλου του εγγυημένου εισοδήματος στις χώρες της Ε.Ε. εντάσσεται είτε στη λογική των Η.Π.Α. και της Μ. Βρετανίας, περί μείωσης των αντικινήτρων περί εργασίας, είτε στη λογική των Σκανδιναβικών χωρών, της Γαλλίας και του Βελγίου περί σύνδεσης της πρόνοιας με την εργασία.

Σε αυτή τη νέα λογική, τελικός στόχος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος καθίσταται η απασχόληση των επωφελούμενων, αφού μόνο η σταθερή και μόνιμη επανένταξη στην αγορά εργασίας μπορεί να οδηγήσει στην άρση του κοινωνικού αποκλεισμού. Για το λόγο αυτό τα προγράμματα ελάχιστου εγγυημένου συνδέονται στενά με ειδικά μέτρα διευκόλυνσης της πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Για την επίτευξη του στόχου αξιοποιούνται όλες οι διαθέσιμες ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης και πρακτικές βελτίωσης της απασχολησιμότητας: επαγγελματική κατάρτιση, επιδότηση νέων θέσεων εργασίας, επιδότηση νέων ελεύθερων επαγγελματιών. Μάλιστα, για την διευκόλυνση της επανένταξης του ατόμου στην αγορά εργασίας προβλέπεται και μία μεταβατική περίοδος καταβολής μέρους της παροχής και μετά την κατάληψη θέσης εργασίας. Επιπλέον, για την απόκτηση επαγγελματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων οι δικαιούχοι του προγράμματος μπορεί να αναλαμβάνουν προσωρινά κοινωνικά χρήσιμες εργασίες, να προσφέρουν εθελοντική εργασία ή να τοποθετούνται σε επιδοτούμενες θέσεις εργασίας του μη κερδοσκοπικού τομέα. Για τους πλέον ευάλωτους ωφελούμενους προβλέπεται και η διασύνδεση με υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής φροντίδας, η εκμάθηση γλώσσας, η συμβουλευτική καθοδήγηση. Σε περιπτώσεις που οι ωφελούμενοι δεν ικανοί για εργασία λόγω ηλικίας, αναπηρίας ή λόγω της ευθύνης φροντίδας παιδιών ή ηλικιωμένων υποστηρίζονται από εξειδικευμένες υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας με σκοπό την αποτροπή φαινομένων παθητικής εξάρτησης και την ενδυνάμωση του ατόμου.

Η ενεργητική αυτή διάσταση του προγράμματος αποκτά επίσημο χαρακτήρα με τη σύναψη συμβολαίου κοινωνικής επανένταξης, που καλούνται να υπογράψουν τα ικανά προς εργασία μέλη των νοικοκυριών που εντάσσονται στο πρόγραμμα. Το περιεχόμενο του συμβολαίου στο πλαίσιο της εξατομικευμένης προσέγγισης, καθορίζεται από τους υπεύθυνους του προγράμματος στη βάση των ιδιαίτερων αναγκών του για κοινωνική και ψυχολογική υποστήριξη, των ιδιαίτερων αναγκών του σε κατάρτιση, με βάση το επίπεδο των γνώσεων του και την προηγούμενη επαγγελματική του εμπειρία των ιδιαίτερων ικανοτήτων

που μπορεί να αναπτύξει, ώστε να οδηγηθεί σε συγκεκριμένο επάγγελμα, σε συνδυασμό με τις ανάγκες και τη ζήτηση που υπάρχει στην αγορά εργασίας.

Στο πνεύμα αυτό εγγράφεται και το παράδειγμα του Revenu Minimum d' Insertion (RMI), δηλαδή του ελάχιστου εισοδήματος ένταξης, που θεσμοθετήθηκε το 1988 στη Γαλλία. Ήταν το πρώτο και ίσως το καλύτερο παράδειγμα σύνδεσης της οικονομικής ενίσχυσης με μέτρα κοινωνική ενσωμάτωσης των ωφελούμενων.

Η εφαρμογή του RMI αποτέλεσε ένα πολύ καλό παράδειγμα προσπάθειας καταπολέμησης όχι μόνο της φτώχειας αλλά και του κοινωνικού αποκλεισμού στη γαλλική κοινωνία (Παπαδοπούλου 2004, Ματσαγγάνης 2004). Ο νόμος θέσπισης του RMI, δημιουργήθηκε ακριβώς επειδή η γαλλική κοινωνία εκείνη την εποχή εμφάνιζε έναν διαβρωμένο κοινωνικό ιστό και μια διάρρηξη του κοινωνικού της κοινωνικής συνοχής της χωρίς προηγούμενο. Οι δείκτες της ανεργίας είχαν αυξηθεί δραματικά, η φτώχεια έδειχνε να αυξάνει συνεχώς, το ίδιο και ο αριθμός των αστέγων, με αποτέλεσμα να υπάρχει διάχυτο στη γαλλική κοινωνία ένα αίσθημα ανασφάλειας και δυσaréσκειας. Το ελάχιστο εισόδημα ένταξης δεν ήταν τίποτα παραπάνω από τη θέσπιση ενός ελάχιστου εισοδήματος που ανανεωνόταν με τη μορφή σύμβασης κάθε τρεις μήνες που υποχρέωνε τους λήπτες να κινητοποιηθούν για την εύρεση εργασίας στη διάρκεια του τριμήνου. Αποτελούσε όμως τη νόμιμη γέφυρα και προσέφερε ένα νόμιμο και αναγνωρισμένο από τους θεσμούς και το κράτος καθεστώς σε όλους τους λήπτες, οι οποίοι ο αυτόματα γίνονταν χρήστες όλων των κοινωνικών δικαιωμάτων που στο μεταξύ είχαν στερηθεί λόγω του βιώματος των φαινομένων του αποκλεισμού. Η καινοτομία ήταν στην συμμετοχή του αποδέκτη σε ατομικό πρόγραμμα επανένταξης, το οποίο εκπονείται από κοινωνικό λειτουργό μαζί με το νοικοκυριό - αποδέκτη της ενίσχυσης. Το ατομικό πρόγραμμα επανένταξης περιλαμβάνει κατά περίπτωση ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, απεξάρτηση, συμβουλευτική καθοδήγηση, εκπαίδευση παιδιών, μαθήματα γλώσσας ή οδήγησης, ψυχοκοινωνική υποστήριξη κ.ά. Ο τελικός στόχος παραμένει η ένταξη στην αγορά εργασίας με μεγαλύτερη, όμως, έμφαση στην απασχολησιμότητα. Επιπλέον, οι ωφελούμενοι του προγράμματος θεωρούνται και εδώ ομάδα - στόχος για κατά προτεραιότητα συμμετοχή σε προγράμματα δημιουργίας θέσεων εργασίας, καθώς και σε προγράμματα τοποθέτησης σε επιδοτούμενες θέσεις εργασίας σε μη κερδοσκοπικές επιχειρήσεις. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει, επίσης, να γίνει σε επιχειρήσεις του κοινωνικού τομέα, οι οποίες δημιουργούνται για την αυταπασχόληση ή την πρόσληψη ατόμων που ανήκουν σε μειονεκτούσες ομάδες, μεταξύ των οποίων είναι οι αποδέκτες RMI.

Την ίδια στιγμή ευαισθητοποιούσε την κοινή γνώμη απέναντι στην αντιμετώπιση του προβλήματος του κοινωνικού αποκλεισμού, ενίσχυε την κοινωνική συνοχή και δημιουργούσε

κάποιες καινούργιες αξίες για την κοινωνική συνοχή. Χρειάστηκε πολύ κουράγιο για να δεχθεί επίσημα ένα πλούσιο και ανεπτυγμένο κράτος ότι πάσχει από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό. Η αποδοχή αυτή άνοιξε νέους δρόμους και δημιούργησε νέα δεδομένα στις αντιλήψεις για τα φαινόμενα της κοινωνικής παθολογίας, που μέχρι εκείνη τη στιγμή ήταν πηγές κοινωνικής ενοχής και αποστροφής. Μία κύρια συνέπεια της θεσμικής αναγνώρισης της φτώχειας με αυτό τον νόμο ήταν η ανακάλυψη της ύπαρξης πληθυσμών άγνωστων μέχρι εκείνη τη στιγμή από τις κοινωνικές υπηρεσίες. Οι αξιολογήσεις της εφαρμογής του νέου νόμου έδειξαν ότι οι φτωχοί του RMI ήταν τουλάχιστον τριπλάσιοι σε αριθμό από αυτούς που είχαν υπολογίσει οι αρχές σχεδιάζοντας τον νόμο, ακριβώς επειδή αυτοί οι υπολογισμοί έγιναν με βάση τον αριθμό των χρηστών των κοινωνικών υπηρεσιών. Η θέσπιση όμως ενός γενικού και καθολικού μέτρου έφερε πιο κοντά στις επίσημες αρχές εκείνους τους πληθυσμούς που μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν είχαν καμία επαφή με αυτές τις υπηρεσίες και το κράτος.

Επίσης, με τον τρόπο αυτόν άρχισαν να αντιμετωπίζονται στο σύνολο τους τα σοβαρά προβλήματα που βιώνουν οι ομάδες αυτές στην καθημερινή τους ζωή, σε σχέση με τη στέγαση, την εργασία, την υγεία και υγιεινή κ.λ.π. Το Ελάχιστο Εισόδημα Ένταξης αποτέλεσε την αφορμή και ταυτοχρόνως την αιτία να επανεξετάσουν οι Γάλλοι τον τρόπο που λειτουργούσε η κοινωνία τους, και κυρίως τους όρους σύνδεσης τους με αυτήν. Παραδέχτηκαν ότι αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα φτώχειας και περιθωριοποίησης, ότι αυτοί οι ίδιοι μηχανισμοί που ενσωμάτωναν (σχολείο, μισθωτή εργασία, οικογένεια, εθνικός στρατός κ.λπ.) ήταν αυτοί οι ίδιοι που δεν ήταν πλέον αποτελεσματικοί επειδή αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα στις δομές τους και τη λειτουργία τους.

Χάρη και σε αυτά τα μέτρα, έχει εκτιμηθεί ότι 27% των αποδεκτών RMI βρήκαν δουλειά μέσα σε ένα χρόνο και 44% απασχολούταν σε επιδοτούμενες θέσεις εργασίας σε μη κερδοσκοπικές επιχειρήσεις.

Οι σύγχρονες πρακτικές καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού δίνουν έμφαση στον αποκλεισμό ως δυναμική διαδικασία περιορισμένης συμμετοχής στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή, μέσω της αποκοπής από τα αντίστοιχα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά συστήματα, που καθορίζουν την κοινωνική ενσωμάτωση του ατόμου στην κοινωνία. Η προσέγγιση αυτή εστιάζει λιγότερο στα θύματα του κοινωνικού αποκλεισμού και περισσότερο στις διαδικασίες που τον δημιουργούν. Οι διάφορες αποστερήσεις δεν μπορούν να αποδίδονται απλά σε προσωπικές ατυχίες ή στην ανικανότητα των ατόμων που βιώνουν την κοινωνική μειονεξία. Ακόμα και όταν υφίστανται

αυτές οι ατυχίες ή οι ανικανότητες δεν μπορεί μόνο το άτομο να «ενοχοποιείται» για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει.

Ο ρόλος του τοπικού πλαισίου σε τέτοιες διαδικασίες είναι σημαντικός καθώς η ποιότητα ζωής, η προσβασιμότητα σε υπηρεσίες και οι προσφερόμενες ευκαιρίες διαφέρουν σε σημαντικό βαθμό από τόπο σε τόπο. Για αυτό ακριβώς το τοπικό πλαίσιο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον καθορισμό του επιπέδου ζωής και στη φύση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των κατοίκων του. Η ανεργία σε συνδυασμό με μία υποβαθμισμένη περιοχή δημιουργεί ένα εκρηκτικό μείγμα, ειδικά όταν αυτές οι περιοχές κατοικούνται από άτομα με περιορισμένο κοινωνικό κεφάλαιο, που δεν συμβάλουν θετικά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων. Το τοπικό πλαίσιο, η δομή του, οι υπηρεσίες και η λειτουργικότητα του είναι ακόμα πιο σημαντικό για τις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού λόγω της περιορισμένης κινητικότητά τους.

Κεφάλαιο 3: Θεωρητική προσέγγιση της τοπικής ανάπτυξης

3.1 Εννοιολογική προσέγγιση της τοπικής ανάπτυξης

Η εμπειρική έρευνα για την τοπική ανάπτυξη σε συνδυασμό με τις θεωρίες για ανάπτυξη από κάτω ή για αυτόνομη και ενδογενή ανάπτυξη είχαν σαν αποτέλεσμα τον μετασχηματισμό της έννοιας της τοπικής ανάπτυξης. Ενώ μέχρι τότε η τοπική ανάπτυξη πραγματοποιούνταν με αυθόρμητο τρόπο τώρα μπορεί να σχεδιαστεί και μάλιστα «από κάτω». Το νέο περιεχόμενο της τοπικής ανάπτυξης διαδόθηκε πολύ γρήγορα. Η έμφαση εξακολούθησε να δίνεται στην εκβιομηχάνιση η οποία τώρα πραγματοποιείται μέσω της δημιουργίας μικρομεσαίων επιχειρήσεων σε αγροτικές περιοχές ή σε μικρές και μεσαίες πόλεις. Η κυρίαρχη υπόθεση ήταν ότι οι τόποι αυτοί θα επωφεληθούν από τις ικανότητες και τα δίκτυα που υπάρχουν ή θα δημιουργηθούν στην περιοχή και αν καθοδηγηθούν σωστά θα αναπτυχθούν. Όλοι φαίνονται να συμφωνούν ότι οι κακές εξωγενείς δυνάμεις, κυρίως το κεφάλαιο των μεγάλων επιχειρήσεων και το κράτος, στάθηκαν ανάκανες να ενεργοποιήσουν τις τοπικές οικονομίες στο παρελθόν ενώ τώρα οι καλές τοπικές ενδογενείς δυνάμεις θα τις αντικαταστήσουν με επιτυχία (Βαΐου και Χατζημιχάλης 1997).

Η έννοια της τοπικής ανάπτυξης δεν μπορεί να προσδιοριστεί αυστηρά και περιοριστικά, καθώς χρησιμοποιείται για να περιγράψει σημαντικά διαφορετικές διαδικασίες και κλίμακες χώρου. Μπορεί να έχει διαφορετική εφαρμογή για παράδειγμα στις αγροτικές περιοχές και στα μεγάλα αστικά κέντρα. Στην προσπάθεια προσδιορισμού του περιεχόμενου της τοπικής ανάπτυξης έχουν διατυπωθεί διάφοροι ορισμοί και έχουν επινοηθεί διαφορετικές έννοιες, που η καθεμία τονίζει κάποιες πτυχές της έννοιας ενώ παράλληλα παρατηρούνται σημαντικές αλληλοεπικαλύψεις μεταξύ των σχετικών εννοιών. Έτσι, έχουν αναπτυχθεί έννοιες όπως αυτές της τοπικής ανάπτυξης, της ενδογενούς ανάπτυξης, της «από τα κάτω» ανάπτυξης, της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Η σημασία της έννοιας μεταβάλλεται μαζί με τις στρατηγικές με τις οποίες συνδέεται. Σε αυτό συμβάλει και η ποικιλομορφία του τοπικού επιπέδου και η σημαντική διαφοροποίηση των περιπτώσεων. Έτσι, η μοναδικότητα των ιδιαίτερων τοπικών συνθηκών οδηγεί στην προσαρμογή της έννοιας στις διαφορετικές κάθε φορά συνθήκες. Το περιεχόμενο της εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι και οι φορείς μιας περιοχής διαμορφώνουν τα κριτήρια, την ιδεολογία και κυρίως τις πρακτικές αξιοποίησης των τοπικών ιδιαιτεροτήτων (Barquero 1991, Χατζημιχάλης 1992, Παπαδασκαλόπουλος 1995).

Η ανάπτυξη ως διαδικασία που λαμβάνει χώρα σε ένα συγκεκριμένο τόπο, θεωρείται τοπική. Η έννοια δεν αφορά μόνο τη συγκεκριμένη χωρική μονάδα, αλλά αναφέρεται σε κάθε

δραστηριότητα και διαδικασία που γίνεται με την πρωτοβουλία ή την υποστήριξη των τοπικών φορέων και γενικότερα του τοπικού πληθυσμού. Δεν ταυτίζεται με την ανάπτυξη μιας δεδομένης χωρικής μονάδας, αλλά με την ανάπτυξη η οποία βασίζεται σε τοπικούς παράγοντες. Η τοπική ανάπτυξη αποτελεί μία μορφή περιφερειακής ανάπτυξης στην οποία οι τοπικοί παράγοντες, η τοπική πρωτοβουλία και επιχειρηματικότητα, οι τοπικοί φορείς, οι τοπικές επιχειρήσεις, αποτελούν τους βασικούς μοχλούς της αναπτυξιακής διαδικασίας. Οι τοπικοί παράγοντες δεν αφορούν μόνο στα γεωγραφικά και φυσικά χαρακτηριστικά των χωρικών μονάδων αλλά κυρίως στα κοινωνικά, πολιτισμικά και οικονομικά χαρακτηριστικά του τοπικού πληθυσμού που σχετίζεται με την αναπτυξιακή διαδικασία (Coffey και Polese 1985). Με αυτή την έννοια η τοπική ανάπτυξη μπορεί να θεωρηθεί ως μία διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης και διαρθρωτικών αλλαγών, που συμβάλλει στη βελτίωση του επιπέδου ζωής του τοπικού πληθυσμού.

Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη ως σκοποί της τοπικής ανάπτυξης προσδιορίζονται (Garofoli 1991):

- Η βελτίωση των εξωτερικών οικονομιών του τοπικού συστήματος μέσω της ενδυνάμωσης των διασυνδέσεων των τοπικών επιχειρήσεων,
- Η βελτίωση της παραγωγικότητας των τοπικών πόρων,
- Η ενσωμάτωση τεχνολογικών και οργανωτικών καινοτομιών και η διευκόλυνση της μεταφοράς τεχνογνωσίας,
- Η βελτίωση των σχέσεων με την εξωτερική αγορά,
- Η διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας κυρίως μέσω της δημιουργίας και της ανάπτυξης υπηρεσιών υποστήριξης της επιχειρηματικότητας,
- Η βελτίωση των διαδικασιών οικονομικής, τεχνολογικής και κοινωνικής μάθησης,
- Η προώθηση της τοπικής αλληλεγγύης και επιχειρηματικής συνεργασίας.

Για τον Stohr 1981, η τοπική ανάπτυξη έχει δύο διαστάσεις α) οικονομική, όπου οι τοπικές επιχειρήσεις χρησιμοποιούν την ικανότητα τους να οργανώσουν τους τοπικούς παραγωγικούς συντελεστές σε ικανοποιητικά επίπεδα παραγωγικότητας, ώστε να είναι ανταγωνιστικοί στις αγορές και β) κοινωνικοπολιτιστική, όπου οι αξίες, οι παραδόσεις και οι τοπικοί θεσμοί αποτελούν τη βάση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Σε αυτές τις δύο διαστάσεις θα πρέπει να προστεθεί και μία επιπλέον η πολιτικοδιοικητική, όπου οι χωρικές πολιτικές επιτρέπουν τη δημιουργία ενός τοπικού ευνοϊκού οικονομικού πλαισίου, προστατεύοντας το από τις εξωτερικές επιδράσεις και προωθώντας της ανάπτυξη της τοπικής δυναμικής.

Η έννοια της τοπικής ανάπτυξης περιλαμβάνει όλες τις πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στην τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας μίας περιοχής τόσο μέσω των δημοσίων οργανισμών όσο και μέσω των επιχειρήσεων του ιδιωτικού ή του κοινωνικού τομέα. Σκοποί της είναι: α) η ενθάρρυνση επιχειρηματικού πνεύματος, των γνώσεων, των ικανοτήτων διαχείρισης και του πολιτιστικού υποβάθρου των τοπικών παραγόντων, β) η ανάδειξη και η εκμετάλλευση των τοπικών πόρων για τη δημιουργία απασχόλησης, γ) η προώθηση της ανάπτυξης και της δημιουργίας επιχειρήσεων και δ) η δημιουργία δικτύων συνεργασίας μεταξύ ατόμων και φορέων για το συνδυασμό της δράσης και το συντονισμό των ενεργειών τους. Οι διασυνδέσεις και οι συνεργασίες στο τοπικό επίπεδο, που περιλαμβάνει η έννοια οδηγούν σε μεγαλύτερη συμμετοχή των τοπικών παραγόντων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Ποταμιάνος 1991).

Σύμφωνα με τους Cook και Hulme (1988), η τοπική ανάπτυξη δίνει έμφαση στο ρόλο του ενδογενούς δυναμικού, θεωρεί τον τοπικό πληθυσμό ως τον καθοριστικότερο αναπτυξιακό παράγοντα και τονίζει την ανάγκη ελέγχου της οικονομικής δραστηριότητας σε τοπικό επίπεδο. Η τοπική οικονομική βιωσιμότητα εξαρτάται από το επιχειρηματικό πνεύμα, τη γνώση και τις ικανότητες διαχείρισης του τοπικού πληθυσμού. Για αυτό το λόγο είναι η επένδυση στην ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος και επαγγελματικών δεξιοτήτων από τον τοπικό πληθυσμό είναι πιο σημαντική από την επένδυση σε φυσικό κεφάλαιο. Δεν απορρίπτει τις επενδύσεις σε υποδομές και τις επιχορηγήσεις κεφαλαίου αλλά τους αποδίδει περιορισμένη σημασία. Το τοπικό ανθρώπινο κεφάλαιο αποτελεί το σημαντικότερο αναπτυξιακό παράγοντα. Για την τοπική ανάπτυξη προτεραιότητα αποτελεί η ανάπτυξη και η επέκταση των τοπικών επιχειρήσεων και όχι η προσέλκυση ξένων επιχειρήσεων.

Ο Garofoli (1990, 1992) προσπαθώντας να οριοθετήσει τις έννοιες τοπική και ενδογενής ανάπτυξη υποστηρίζει ότι η τοπική ανάπτυξη χαρακτηρίζεται από ενδογενείς παράγοντες καθώς και από εξωγενείς μεταβλητές. Η αναπτυξιακή διαδικασία σε πολλές περιπτώσεις βασίζεται περισσότερο σε εξωγενείς παράγοντες από ότι σε ενδογενείς. Μια προσεκτική ανάλυση κάνει σαφείς τις διαφορές μεταξύ των υποδειγμάτων εξωγενούς και ενδογενούς ανάπτυξης. Οι σημαντικότεροι παράγοντες που αποτελούν τη βάση των δύο αναπτυξιακών υποδειγμάτων διαφοροποιούνται σημαντικά. Είναι σαφές ότι ο μοναδικός χαρακτήρας των ιδιαίτερων τοπικών συνθηκών είναι κρισιμότερος για το υπόδειγμα της ενδογενούς ανάπτυξης. Έτσι, οι όροι τοπική και ενδογενής ανάπτυξη αν και στενά συνδεδεμένοι διαφοροποιούνται με τον όρο τοπική ανάπτυξη να έχει σαφώς ευρύτερο περιεχόμενο από τον όρο ενδογενής ανάπτυξη. Σύμφωνα με αυτή την ανάλυση το περιεχόμενο της έννοιας της τοπικής ανάπτυξης είναι λιγότερο περιοριστικό από αυτό που

προτείνεται από τις απόψεις εκείνες, οι οποίες ταυτίζουν την τοπική με την ενδογενή ανάπτυξη.

Οι Coffey και Polese (1984,1985) ταυτίζοντας την τοπική με την ενδογενή ανάπτυξη θεωρούν ότι η τοπική ανάπτυξη συντελείται σε τέσσερα στάδια: α) ανάδυση της τοπικής επιχειρηματικότητας, β) ανάπτυξη και επέκταση των τοπικών επιχειρήσεων και διατήρηση κάτω από τον τοπικό έλεγχο και γ) επίτευξη μιας οικονομικής αναδιάρθρωσης με λειτουργίες και επιχειρηματικές υπηρεσίες, που βρίσκονται κάτω από τον τοπικό έλεγχο.

Βέβαια η ενδογενής ανάπτυξη δεν σημαίνει μια κλειστή οικονομία. Όλες οι σύγχρονες θεωρητικές και εμπειρικές μελέτες δίνουν έμφαση στην ενδογενή ανάπτυξη στο πλαίσιο ανοικτών οικονομιών και συνεκτιμούν τις εξωτερικές επιδράσεις (Donaghy, Federici και Gandflo 2001). Το βασικό θέμα που τίθεται είναι η φύση της τοπικής ανάπτυξης στο πλαίσιο της ανοικτής, παγκοσμίας οικονομίας. Στο νέο αυτό πλαίσιο η ενδογενής ανάπτυξη σημαίνει: α) ικανότητα μετασχηματισμού του τοπικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος, β) ικανότητα αντίδρασης στις εξωτερικές επιδράσεις, γ) προώθηση της κοινωνικής πληροφόρησης, δ) ικανότητα εισαγωγής ειδικών μορφών κοινωνικής ρύθμισης σε τοπικό επίπεδο που να ευνοούν αυτές τις διαδικασίες. Ενδογενής ανάπτυξη είναι, δηλαδή, η ικανότητα να καινοτομεί κανείς σε τοπικό επίπεδο (Garofoli 1992).

Σύμφωνα με τον Blakely (1994), η τοπική ανάπτυξη σημαίνει πρώτα από όλα μια σημαντική αλλαγή στα υποκείμενα της δράσης και στις δραστηριότητες που σχετίζονται με την ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο. Αποτελεί στην ουσία μία διαδικασία κατά την οποία οι τοπικές αρχές και οικονομικές μονάδες διαχειρίζονται τους υπάρχοντες πόρους τους και προβαίνουν σε νέες μορφές συνεργασίας και δικτύωσης με τον ιδιωτικό τομέα ή μεταξύ τους με σκοπό τη δημιουργία απασχόλησης και την προώθηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας σε μια σαφώς οριζόμενη ζώνη οικονομικής δραστηριότητας. Βασικό χαρακτηριστικό της είναι η έμφαση στις πρακτικές ενδογενούς ανάπτυξης, οι οποίες αξιοποιούν το δυναμικό των τοπικών φυσικών, ανθρώπινων και κοινωνικών πόρων και που αποτέλεσαν τη βάση του προτύπου της τοπικής ενδογενούς ανάπτυξης. Η τοπική ανάπτυξη γίνεται έτσι μια διαδικασία που αφορά στη δημιουργία νέων θεσμών, στην ανάπτυξη εναλλακτικών δραστηριοτήτων, στη βελτίωση των επαγγελματικών προσόντων των εργαζόμενων, στη δημιουργία νέων αγορών, στην μεταφορά τεχνογνωσίας και στην ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας (Blakely 1989, 1994, Stewart 1983).

Ο Weaver (1992) δίνει έμφαση στην ευρύτητα της έννοιας της τοπικής ανάπτυξης και τονίζει ότι περιλαμβάνει συνιστώσες όπως:

- Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας για την κάλυψη των τοπικών αναγκών. Οι θέσεις αυτές μπορούν να δημιουργηθούν από τοπικές πρωτοβουλίες με την αξιοποίηση των τοπικών πόρων και δεξιοτήτων.
- Ανάπτυξη δραστηριοτήτων στον τομέα των υπηρεσιών.
- Δημιουργία και ενίσχυση σύγχρονων υποδομών και κοινοτικών υπηρεσιών. Για την τοπική ανάπτυξη έχουν ουσιαστική σημασία τα δίκτυα μεταφορών.
- Διαμόρφωση ενός βασικού πλαισίου ανάπτυξης και λειτουργίας των τοπικών θεσμών. Η ανάπτυξη ενός δικτύου υπηρεσιών και θεσμών κρίνεται απαραίτητη για την υποστήριξη των τοπικών κοινωνιών.
- Ενίσχυση της παιδείας και των τοπικών αξιών, προκειμένου τα άτομα να αποκτήσουν τοπική συνείδηση και να προάγουν την τοπική τους ταυτότητα.
- Προώθηση της αποκέντρωσης της παραγωγής, των δραστηριοτήτων μικρής κλίμακας και του τοπικού ελέγχου των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Για να πραγματοποιηθεί η θεληματική δράση μιας κοινότητας χρειάζεται μεγαλύτερος έλεγχος της τοπικής οικονομίας. Αυτό σημαίνει κατά κύριο λόγο παραγωγικές μονάδες μικρού και μεσαίου μεγέθους σε αποκεντρωμένους τόπους που συμβάλλουν στην κάλυψη των αναγκών του τοπικού πληθυσμού, έτσι ώστε το μεγαλύτερο μέρος των πολλαπλασιαστικών επιπτώσεων να παραμένει στην τοπική κοινωνία.
- Αξιοποίηση των τοπικών φυσικών πόρων από τους ίδιους τους κατοίκους της περιοχής.

Η τοπική ενδογενής ανάπτυξη αφορά, λοιπόν, ένα ευρύ φάσμα παραγόντων οι οποίοι συνδυαζόμενοι ενθαρρύνουν την ανάπτυξη των τοπικών οικονομιών. Για τους Bennet και Krebs (1991) οι παράγοντες αυτοί είναι κυρίως: α) το έδαφος, η υποδομή και η χωροθέτηση, β) η δημιουργία κεφαλαίου και η επένδυση, γ) η καινοτομία, η επιχειρηματικότητα και η τεχνολογική αλλαγή, δ) οι ανθρώπινοι πόροι και ε) η ανάπτυξη κατάλληλου θεσμικού πλαισίου. Κάθε ένας από αυτούς τους παράγοντες πρέπει να συντονίζεται με τους υπόλοιπους, υπόθεση που οδηγεί στην έννοια της συνεργασίας σε τοπικό επίπεδο ως αναγκαίας συνθήκης για την τοπική ενδογενή ανάπτυξη. Με αυτά τα χαρακτηριστικά, η τοπική ανάπτυξη αποτελεί μια διαδικασία που αναφέρεται σε επίπεδο χαμηλότερο από το εθνικό και συνήθως χαμηλότερο και από το περιφερειακό. Η διαδικασία συντελείται εντός του πλαισίου της τοπικής αγοράς εργασίας και συχνά σε μια επιφάνεια μεγαλύτερη ή ίση από την περιοχή τοπικής εξουσίας, με δραστηριότητες εστιασμένες σε ειδικούς τομείς και κοινωνικές ομάδες.

Σε αντίθεση με την «ανάπτυξη από τα άνω» (Midgley, Hall, Hardiman και Narine, 1986, Nelson και Wright 1995) που αναφέρεται κυρίως στις πρωτοβουλίες που λαμβάνονται και σχεδιάζονται από τη κεντρική διοίκηση, ενώ οι τοπικές παραγωγικές δυνάμεις περιορίζονται σε ένα περισσότερο εκτελεστικό ρόλο, ορίζεται η «από τα κάτω» ανάπτυξη. Αφορά αποφάσεις και σχέδια που υλοποιούνται από τις τοπικές παραγωγικές δυνάμεις και θεωρείται περισσότερο επιτυχημένη γιατί λαμβάνει υπόψη της την άποψη των κατοίκων της περιοχής, τις ιδιαιτερότητες τους και προσεγγίζει σε όλες τις διαστάσεις τα προβλήματα τους (Cuthill 2002, Van Griethuysen 2002). Βασίζεται στην ενδυνάμωση μέσω της τοπικής γνώσης και τη δημιουργία υποδομής για την εξασφάλιση της συμμετοχής στην κοινοτική ζωή και την προώθηση της γνήσιας συμμετοχικής ανάπτυξης. (Midgley, Shucksmith, Birnie, Geddes, Bayfeld και Elston 2005). Για τους Stohr και Taylor (1981) το νέο πρόσωπο της «από κάτω» τοπικής ανάπτυξης χαρακτηρίζεται από πολιτικές ενδοτοπικής ενσωμάτωσης, ενισχυμένης εσωτερικής αυτάρκειας και χωρικής ολοκλήρωσης.

Η ενδογενής ανάπτυξη είναι το αποτέλεσμα της ικανότητας χάραξης της κατάλληλης αναπτυξιακής διαδικασίας, σε συνδυασμό με την ενεργοποίηση των διαθέσιμων πόρων μίας περιοχής και της ενδογενούς δυναμικότητας της. Αυτές οι έννοιες ενδογενής δυναμικότητα, αυτόνομη ανάπτυξη, ενδογενής ανάπτυξη μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε οποιοδήποτε επίπεδο χώρου. Αναμφισβήτητα, όταν η τοπική κοινότητα αποφασίζει να ενεργοποιήσει το δυναμικό που διαθέτει, αποτέλεσμα είναι ο καθορισμός μίας στρατηγικής ενδογενούς ανάπτυξης. Ο καθορισμός και η εφαρμογή αυτής της στρατηγικής αποτελεί τη βάση για μία πολιτική τοπικής ενδογενούς ανάπτυξης (Barquero 1991).

Ο Friedman (1992), υποστηρίζει ότι η ενδογενής ανάπτυξη εξαρτάται από το κράτος και άλλες εξωτερικές οικονομικές δυνάμεις. Έτσι απορρίπτει τον όρο ενδογενής ανάπτυξη και υποδεικνύει τον όρο αυτοδύναμη ή αυτάρκης ανάπτυξη. Η βάση για την αυτοδύναμη ανάπτυξη είναι ένα σύνολο από κοινωνικές αξίες, μια ιδεολογία. Καθώς τέτοιες αξίες είναι απαραίτητες για την αντίδραση στο επικρατέστερο ήθος, το έργο που βασίζεται σε αυτές μπορεί να χαρακτηριστεί ριζοσπαστικό. Στις κοινωνικές αυτές αξίες περιλαμβάνονται:

- Η προτεραιότητα στις βασικές και πνευματικές ανάγκες των ανθρώπων,
- Η αρμονική συμβίωση ανθρώπων και φυσικού περιβάλλοντος,
- Η αναγνώριση της κοινωνικής αξίας της εθελοντικής εργασίας σε νοικοκυριά και κοινωνία,
- Ο εκδημοκρατισμός του κεφαλαίου, τόσο σε σχέση με τους εργαζόμενους όσο και σε σχέση με τις κοινότητες και τις περιοχές,

- Η ισχυρή προτίμηση στις μη ιεραρχικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης,
- Η τοπική αυτοδιοίκηση,
- Η ισότητα στη δυνατότητα πρόσβασης σε δικαιώματα, υπηρεσίες και ευκαιρίες.

Για τον Friedman, η αυτοδύναμη, αυτάρκης τοπική ανάπτυξη είναι ένας τρόπος για ενεργοποιηθεί κάποιος πολιτικά. Περιλαμβάνει απλούς ανθρώπους ως δρώντα υποκείμενα και επιχειρεί να αποδείξει έμπρακτα διάφορες θεωρίες συλλογικής αυτάρκειας. Υιοθετεί την ενότητα θεωρίας και πράξης σε ένα κοινωνικό κίνημα που ξεχύνεται πέρα από περιφερειακές οριοθετήσεις, για την επίτευξη μιας χαλαρής, ελαστικής τάσης απέναντι στο διεθνές κεφάλαιο και την πολιτεία.

Πολλοί υποστηρίζουν πως η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης είναι αλληλένδετη με αυτή της τοπικής ανάπτυξης (Benneworth 2002, Moss και Fichter 2003). Το τοπικό επίπεδο θεωρείται το ιδανικότερο για την επίτευξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης. Την άποψη αυτή απηχεί ο ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης που διατυπώθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση (1996). Σύμφωνα με αυτόν: Βιώσιμη αστική ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη που παρέχει βασικές περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές υπηρεσίες σε όλους τους κατοίκους μίας κοινότητας χωρίς να απειλεί τη βιωσιμότητα των φυσικών, δομικών και κοινωνικών συστημάτων από τα οποία εξαρτάται η παροχή αυτών των υπηρεσιών. Μάλιστα, οι τοπικές αυτοδιοικήσεις σε παγκόσμιο επίπεδο προχώρησαν στην σύνταξη της δικής τους τοπικής Agenda 21 που αποτελεί μία στρατηγική διαδικασία για το σχεδιασμό και την υλοποίηση τοπικών δράσεων.

Η βιωσιμότητα της πόλης αναφέρεται στο περιβάλλον, την οικονομία και το κοινωνικό σύστημα του χώρου. Για τον Kline (2000), η βιώσιμη αστική ανάπτυξη προϋποθέτει οικολογική ακεραιότητα, οικονομική ασφάλεια, ποιότητα ζωής και ενδυνάμωση με ευθύνη.

Από το σύνολο των θεωρητικών προσεγγίσεων και την υπάρχουσα βιβλιογραφία προκύπτει ότι η τοπική ανάπτυξη μπορεί να εκφραστεί ως συνάρτηση πολλών μεταβλητών: φυσικοί πόροι, εργασία, τοπική επιχειρηματικότητα, υποδομές, κλαδική διάρθρωση, τεχνολογία, καινοτομία, μέγεθος και θέση οικισμού, εξαγωγές, ικανότητα της τοπικής αυτοδιοίκησης, κρατικές ενισχύσεις, αναπτυξιακή υποστήριξη και σχεδιασμός, ικανότητα τοπικού πληθυσμού (Χριστοφάκης 2001)

3.2 Θεωρητική προσέγγιση της τοπικής ανάπτυξης

Η μεταβλητή του χώρου, αν και ενσωματώθηκε σχετικά αργά στις οικονομικές θεωρίες θεωρείται σημαντικός αναπτυξιακός παράγοντας (Χριστιοφάκης 2001). Η παραγωγή έχει πρωταρχική χωρική διάσταση και πραγματοποιείται σε προσδιορισμένο γεωγραφικό χώρο και σε συγκεκριμένο χρόνο (Isard 1992). Κατά συνέπεια η ανάλυση και η παρέμβαση στους παραγωγικούς μετασχηματισμούς, η αποβιομηχάνιση, οι αλλαγές στην αγορά εργασίας και τελικά οι διαδικασίες ανάπτυξης, πρέπει απαραίτητα να λαμβάνουν υπόψη τους ότι πραγματοποιούνται σε ένα δεδομένο γεωγραφικό χώρο (Barquero 1991).

Η διερεύνηση των θεωρητικών προσεγγίσεων της τοπικής ανάπτυξης συμπεριλαμβάνει μέρος άλλων επιστημονικών πεδίων αναγνωρίζοντας τη σημασία τους στην ανάλυση της τοπικής ανάπτυξης από τη δική τους σκοπιά. Άλλωστε, ως σύνθετο επιστημονικό πεδίο, το πεδίο της τοπικής ανάπτυξης δεν μπορεί παρά να οριοθετηθεί και να αναπτυχθεί με σημαντική μεν αυτονομία αλλά και σε συμπληρωματικότητα με το σύνολο της συναφούς επιστημονικής γνώσης. Η θεωρητική ανάλυση περιλαμβάνει τις δύο επιμέρους συνιστώσες της τοπικής ανάπτυξης: τα πραγματικά αντικείμενα στα οποία εστιάζεται και τις εδαφικές ενότητες στις οποίες τα πραγματικά αντικείμενα εξετάζονται.

Τα βασικά πραγματικά αντικείμενα, γεγονότα και διαδικασίες που συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον της τοπικής ανάπτυξης διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: α) τις συγκεντρώσεις, οι οποίες αναφέρονται στην κατανομή του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων, β) τα δίκτυα που διακρίνονται σε υλικά δίκτυα υποδομών και σε άυλα δίκτυα σχέσεων που συνδέουν τις συγκεντρώσεις πληθυσμού και δραστηριοτήτων και γ) τις ροές, οι οποίες αποτελούν τις μετακινήσεις και τις συναλλαγές που πραγματοποιούνται μέσω των δικτύων. Όλες αυτές οι κατηγορίες μεταβάλλονται διαχρονικά ως αποτέλεσμα της δράσης και των αποφάσεων των υποκειμένων της αναπτυξιακής διαδικασίας, εισάγοντας μια χρονική διάσταση στην μελέτη των φαινομένων της τοπικής ανάπτυξης.

Οι εδαφικές ενότητες στις οποίες τα πραγματικά αντικείμενα εξετάζονται οριοθετούνται με βάση συγκεκριμένα κριτήρια και διακρίνονται α) σε φυσικές, με βάση τα γεωμορφολογικά και τα υπόλοιπα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά των φυσικών πόρων και του εδάφους, β) σε λειτουργικές με βάση τα χαρακτηριστικά των συγκεντρώσεων και των ροών του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων, όπως για παράδειγμα η σύνθεση της απασχόλησης, οι ημερήσιες μετακινήσεις κ.α. και γ) σε πολιτικές, με κριτήρια τα διοικητικά όρια, όπως για παράδειγμα, εθνικά κράτη, περιφέρειες, δήμοι κ.α.

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται για την εξέταση του εμπειρικού πεδίου της τοπικής ανάπτυξης, δηλαδή των πραγματικών αντικειμένων όπως διαμορφώνονται σε συγκεκριμένες εδαφικές ενότητες, θεωρούνται αναλυτικές όταν εστιάζουν στην

περιγραφή, ερμηνεία και την πρόβλεψη των φαινομένων της τοπικής ανάπτυξης και εφαρμοσμένες όταν σκοπεύουν στην προγραμματική παρέμβαση και ρύθμισης της εξέλιξης των φαινομένων της τοπικής ανάπτυξης.

Ο Holland (1976) ταξινομεί τις θεωρίες τοπικής ανάπτυξης σε δύο κατηγορίες: της αυτοεξισορρόπησης – ανάπτυξης και της ανισορροπίας – υπανάπτυξης. Πυρήνας της διάκρισης αυτής είναι η αντίθεση της φιλελεύθερης και της μαρξιστικής προσέγγισης. Για την πρώτη ομάδα θεωριών, ο μηχανισμός της αγοράς λειτουργεί για την εξισορρόπηση των ανισοτήτων μεταξύ κρατών, περιφερειών και τόπων. Έτσι, κάθε ανισότητα είναι προσωρινή καθώς εμφανίζεται κατά την εξέλιξη της αναπτυξιακής διαδικασίας και εξαλείφεται αυτόματα με λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς. Βασική αντίληψη αυτών των θεωριών είναι ότι οι φτωχότερες χώρες, αφού ενταχθούν στην παγκόσμια αγορά θα ακολουθήσουν την πορεία των ανεπτυγμένων χωρών. Αντίθετα, η δεύτερη ομάδα θεωριών υποστηρίζει ότι το χάσμα μεταξύ ανεπτυγμένων και των υπανάπτυκτων χωρών διευρύνεται συνέχεια. Κατά συνέπεια, είναι απαραίτητη η κρατική παρέμβαση για την λήψη μέτρων στην κατεύθυνση της αντιμετώπισης αυτής της κατάστασης. Για τις θεωρίες αυτές, οι ανισότητες μεταξύ κρατών, περιφερειών και τόπων αποτελούν βασικό χαρακτηριστικό της ελεύθερης αγοράς.

Ο Hermansen (1975) με διαφορετικά κριτήρια διακρίνει τέσσερα βασικά θεωρητικά πρότυπα τοπικής ανάπτυξης :

- Τα περιγραφικά πρότυπα, που εντοπίζουν τα πρότυπα εξέλιξης της οικονομίας του χώρου στην αναπτυξιακή διαδικασία. Η θεωρία της εξαγωγικής βάσης, η θεωρία των οικονομικών τομέων και η θεωρία των σταδίων ανάπτυξης εντάσσονται σ' αυτή την ομάδα θεωριών.
- Τα θετικιστικά πρότυπα, τα οποία ερμηνεύουν τα πρότυπα εξέλιξης της οικονομίας, όπως προκύπτουν από τα περιγραφικά μοντέλα. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν η θεωρία των πόλων ανάπτυξης, το μοντέλο κέντρου - περιφέρειας και η θεωρία ανάλυσης του βιομηχανικού συμπλέγματος.
- Τα κανονιστικά πρότυπα, τα οποία αναζητούν τρόπους οργάνωσης και διαμόρφωσης της προγραμματικής παρέμβασης για την επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών της τοπικής ανάπτυξης.
- Τέλος, τα μοντέλα ελέγχου προτείνουν τρόπους εφαρμογής της κρατικής πολιτικής στον περιφερειακό προγραμματισμό.

Η εμφάνιση ή ακριβέστερα η ενσωμάτωση της μεταβλητής του χώρου στις οικονομικές θεωρίες αρχίζει σταδιακά από τις αρχές του εικοστού αιώνα. Μέχρι τότε, με την

εξαίρεση των αναλύσεων των κλασικών, του Karl Marx για το ρόλο της γαιοπροσόδου, του David Ricardo για το ρόλο του συγκριτικού πλεονεκτήματος των διάφορων χωρών και του Thunen (1826) για την κατανομή των χρήσεων γης, η παραδοσιακή οικονομική ανάλυση αγνοούσε την τοπική διάσταση.

Ο αρχικός πυρήνας του επιστημονικού πεδίου της τοπικής ανάπτυξης διαμορφώθηκε στο πρώτο μισό του εικοστού αιώνα, ουσιαστικά έως την έναρξη του Δεύτερου Παγκόσμιου Πόλεμου. Το ζήτημα που βρέθηκε στο επίκεντρο των ενδιαφερόντων του Weber (1909) αφορούσε την επιλογή θέσης εγκατάστασης μιας βιομηχανικής παραγωγικής μονάδας, με κριτήριο την ελαχιστοποίηση του κόστους μεταφοράς των εισροών και εκροών της παραγωγικής διαδικασίας. Ειδικότερα, το σημείο ελάχιστου μεταφορικού κόστους προσδιοριζόταν ως το σημείο όπου το σύνολο των σταθμισμένων μετακινήσεων των πρώτων υλών από τις πηγές προέλευσης και των προϊόντων στις αγορές προορισμού είχε τη μικρότερη τιμή. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται επίσης στις οικονομίες συγκέντρωσης που οφείλονται στην ποσοτική και ποιοτική σύνθεση παραγόντων όπως η αγορά εργασίας, οι υποδομές, οι οικονομίες κλίμακας και οδηγούν σε συντεταγμένες αποκλίσεις από τη θέση εγκατάστασης που προβλέπει το αρχικό μοντέλο (Λαμπριανίδης 2002).

Ο Marshal (1916) απέδωσε την ανάπτυξη βιομηχανικών περιοχών στην παρουσία ισχυρών διασυνδέσεων, εξειδικευμένης εργασίας και διάχυσης της γνώσης. Ειδικότερα, ο Marshal προσδιορίζει τρεις παράγοντες που αιτιολογούν τις τάσεις συγκέντρωσης α) η δυνατότητα συντήρησης ενός δικτύου τοπικών προμηθευτών εισροών, β) η δυνατότητα αξιοποίησης των συγκεντρωμένων εργασιακών δεξιοτήτων και της εξισορρόπησης προσφοράς και ζήτησης εργασίας, γ) η δυνατότητα ταχείας διάδοσης της γνώσης και της πληροφορίας.

Ο Christaller (1933), αναλύει την οργάνωση του χώρου με κριτήριο τη διαμόρφωση των βέλτιστων περιοχών εμβέλειας της αγοράς. Βασική υπόθεση της προσέγγισης του είναι η ομοιόμορφη κατανομή του πληθυσμού και της αγοραστικής δύναμης, η ομοιόμορφη διαμόρφωση του εδάφους και η ίση μεταφορική δυνατότητα προς όλες τις κατευθύνσεις. Σύμφωνα με τον Christaller, οι περιοχές αγοράς σχηματίζουν κανονικά εξάγωνα στη βάση ενός τριγώνου, με τους οικισμούς στο κέντρο των εξαγώνων.

Από τη δεκαετία του 1950, ο προβληματισμός για την τοπική ανάπτυξη γίνεται εντονότερος και οι διαφορές μεταξύ των διάφορων θεωρητικών προσεγγίσεων γίνονται περισσότερο ευδιάκριτες. Ο Isard (1956, 1960) ενσωματώνει το πρόβλημα της επιλογής τόπου εγκατάστασης ως μια παράμετρο, μεταξύ άλλων, σε ένα μοντέλο γενικής ισορροπίας. Η προσπάθεια αυτή, αν και παρέμεινε πρακτικά ημιτελής, οδήγησε σε πολλές χρήσιμες

τεχνικές στον προγραμματισμό της ανάπτυξης. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η συμβολή του στη χρησιμοποίηση των πινάκων εισροών - εκροών και την ανάλυση των περιφερειακών πολλαπλασιαστών που αποτέλεσαν πολύτιμο εργαλείο περιφερειακού προγραμματισμού (Krugman 1998, Cooke 1983)

Η κεϋνσιανή κρατική παρεμβατική πολιτική σε συνδυασμό με την φιλελεύθερη οικονομική πολιτική οδήγησε στην ανάπτυξη των θεωριών χωρικής κατανομής των οικονομικών δραστηριοτήτων. Η σημαντικότερη θεωρία χωρικής κατανομής είναι η θεωρία της πολιτικής ανάπτυξης, που αποτέλεσε κεντρική προσέγγιση αλλά και βασικό εργαλείο του προγραμματισμού της ανάπτυξης για περισσότερο από τριάντα χρόνια, ενώ εξακολουθεί να εφαρμόζεται και σήμερα (Χατζημιχάλης 1992). Η αρχική σύλληψη του Perroux (1950) είναι απλή. Η ανάπτυξη δεν εμφανίζεται παντού, αλλά τείνει να συγκεντρώνεται σε πόλους ανάπτυξης με διαφορετική ένταση, διαδίδεται μέσω διαφορετικών καναλιών και προκαλεί διαφοροποιημένα αποτελέσματα στο σύνολο της οικονομίας (Perroux 1992). Η δημιουργία του πόλου ανάπτυξης οφείλεται στην παρουσία μίας ή περισσότερων κινητήριων βιομηχανιών, οι οποίες συγκεντρώνουν γύρω τους άλλες συνδεδεμένες δραστηριότητες και οδηγούν σε οικονομίες συγκέντρωσης που ενισχύουν περαιτέρω την αναπτυξιακή δυναμική σε μια περιοχή.

Για τον Boudeville (1961) ο μηχανισμός αυτός έχει κατά βάση οικονομική αιτιολόγηση και δευτερευόντως συνδέεται με το χώρο, στο βαθμό που οι οικονομικές διασυνδέσεις εντοπίζονται και χωρικά σε συγκεκριμένες περιοχές. Ο περιφερειακός πόλος ανάπτυξης, υποστηρίζει ο Boudeville, είναι ένα σύνολο βιομηχανιών εγκατεστημένων σε αστική περιοχή, που προκαλούν την παραπέρα ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας σε ολόκληρη τη ζώνη επιρροής. Με τον τρόπο αυτό, τα μεγάλα αστικά κέντρα θα ήταν ο άξονας γύρω από τον οποίο θα αρθρωνόταν η ανάπτυξη και η αλλαγή στις δομές μίας χώρας. Έτσι, η ανάπτυξη εισάγει την εκβιομηχάνιση και τη συγκέντρωση της παραγωγικής δραστηριότητας σε ένα μικρό αριθμό μεγάλων αστικών κέντρων, διαφορετικών από εκείνα στα οποία διαχέεται αργότερα, ευνοώντας την αγροτική και την περιφερειακή ανάπτυξη (Barquero 1991).

Σε παράλληλη κατεύθυνση κινήθηκαν οι προσεγγίσεις των Myrdal (1957) και Hirshman (1958), οι οποίες αποτελούν παραδείγματα θεωρητικών μοντέλων χωρικής ανισορροπίας. Αν και το κεντρικό ενδιαφέρον τους ήταν η διαδικασία εθνικής ανάπτυξης σε συνθήκες απουσίας κρατικής παρέμβασης οι έννοιες που εισήγαγαν, χρησιμοποιήθηκαν ακόμα και από τους ίδιους για τον προγραμματισμό της ανάπτυξης και την μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων. Για τον Myrdal, ο μηχανισμός της χωρικής ανισορροπίας

αποδίδεται στην «κυκλική αιτιακή συσσώρευση», η οποία οδηγεί στη συγκέντρωση του πλούτου σε ορισμένες χώρες ή περιοχές, οι οποίες διατηρούν τη θέση τους παρά την αργή αντίστροφη διαδικασία διασποράς των πλεονεκτημάτων της ανάπτυξης. Αντίστοιχα, ο Hirshman αναφέρεται στις ανιούσες και κατιούσες διασυνδέσεις της παραγωγικής διαδικασίας, οι οποίες οδηγούν τη διαδικασία ανάπτυξης σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις που προσδιορίζονται από τις οικονομίες κλίμακας και το μέγεθος της αγοράς. Η έννοια των διασυνδέσεων αποτέλεσε σημαντικό εργαλείο αναπτυξιακού προγραμματισμού, εντοπίζοντας τον κεντρικό ρόλο συγκεκριμένων βιομηχανικών κλάδων ή επιχειρήσεων (Παπακωνσταντινίδης 2002, Χριστοφάκης 2001).

Ο Rostow (1960) προτείνει το μοντέλο των διαδοχικών σταδίων ανάπτυξης. Το μοντέλο δεν είχε άμεση σχέση με το χώρο. Αποτελούσε ουσιαστικά μια πρόταση εκσυγχρονισμού των παραδοσιακών κοινωνιών με στόχο την ενσωμάτωση τους στην παγκόσμια αγορά. Τα πέντε στάδια του μοντέλου είναι: η παραδοσιακή φάση, οι προϋποθέσεις για την απογείωση, η οικονομική απογείωση, η ωρίμανση της ανάπτυξης και η φάση της μαζικής κατανάλωσης. Αν και σήμερα το μοντέλο αυτό μοιάζει θεωρητικά απλό, η επίδραση του στον αναπτυξιακό προγραμματισμό και στη λειτουργία των διεθνών αναπτυξιακών οργανισμών υπήρξε καταλυτική, ενώ οι προσπάθειες εμπειρικής επιβεβαίωσης ή απόρριψης του τροφοδότησαν με πλούσιο υλικό και οδήγησαν στην αναβάθμιση της συζήτησης για την ανάπτυξη.

Σε αντίθεση με όλες τις προηγούμενες προσεγγίσεις, τη δεκαετία του 1970 που συνοδεύεται από την κορύφωση της πολύπλευρης κρίση με σημαντικές επιπτώσεις στο αναπτυξιακό πρότυπο, θεμελιώνεται μια νέα γενιά θεωρητικών αναλύσεων της τοπικής ανάπτυξης, που θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι εντάσσονται σε ένα πλαίσιο πολιτικής οικονομίας του χώρου με σαφείς μαρξικές ή νεοβεμπεριανές καταβολές. Βασικό χαρακτηριστικό των νέων θεωρητικών προσεγγίσεων είναι η απόρριψη του δόγματος της πολικής ανάπτυξης και η διαμόρφωση θεωριών και πρακτικών που αποτελούν τη βάση του προτύπου της ολοκληρωμένης, ενδογενούς ανάπτυξης. Το πρότυπο στηρίζεται στην ισόρροπη ανάπτυξη όλων των χωρικών μονάδων με τη διατήρηση του υπάρχοντος οικιστικού δικτύου, χωρίς τη συγκέντρωση πληθυσμού και μεγάλων οικονομικών δραστηριοτήτων σε ορισμένα μόνο αστικά κέντρα μέσω της αξιοποίησης των τοπικών πλεονεκτημάτων και την ενεργοποίηση του ενδογενούς δυναμικού των περιοχών.

Ο Frank (1967) αναλύει ουσιαστικά με όρους μαρξικής θεωρίας τις επιπτώσεις του ιμπεριαλισμού στην κατανομή της ανάπτυξης. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι ότι η καπιταλιστική εξάπλωση και κυριαρχία οδηγεί σε μια δομή εξάρτησης της περιφέρειας από

το καπιταλιστικό κέντρο. Η διάγνωση που κάνει, τόσο από θεωρητική όσο και από εμπειρική βάση, είναι ότι η διάδοση των καπιταλιστικών σχέσεων στις μη καπιταλιστικές λιγότερο αναπτυγμένες κοινωνίες γίνεται με τη διαρκή αναπαραγωγή της καθυστέρησης και της υπανάπτυξης. Η άποψη αυτή βρίσκεται στη βάση πολλών προσεγγίσεων του ζητήματος των χωρικών ανισοτήτων σε διάφορα γεωγραφικά επίπεδα (Harvey 2001).

Οι Friedman και Weaver (1979), αφού ασκούν κριτική στους πόλους ανάπτυξης προτείνουν την επαναφορά παλαιότερων απόψεων περιφερειακού προγραμματισμού, που έδιναν προτεραιότητα στον τόπο και ειδικότερα στην τοπικά προσδιορισμένη τοπική κοινότητα και όχι στη λειτουργικού χαρακτήρα ενσωμάτωση που προωθούν οι μηχανισμοί της αγοράς. Οι τοπικές κοινωνίες θα διαμορφώσουν ένα σύστημα παράλληλο με εκείνο που κινεί το χρήμα, παράλληλο προς την παγκοσμιοποίηση, τις λογικές και τους μηχανισμούς της αγοράς, όπου οι κοινωνικές πανανθρώπινες αξίες και ιδιαίτερα η εθελοντική εργασία θα έχουν μεγαλύτερη σημαντικότητα.

Οι Stohr και Tolding (1979) θεωρούν ότι ένα είδος περιφερειακού προστατευτισμού απέναντι στις δυνάμεις της αγοράς, θα προωθούσε τη χωρική ισότητα στη βάση των μη υλικών στοιχείων της ποιότητας ζωής, της μικρής κλίμακας, της τοπικής αλληλεγγύης και της άμεσης πρόσβασης στους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων.

Ο Bagnasco (1992) αναφέρεται στην ιδέα της Τρίτης Ιταλίας ανάμεσα στον πλούσιο Βορρά και το φτωχό Νότο, με κύρια χαρακτηριστικά την άτυπη οικονομία, την πολυαπασχόληση, τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, τα πυκνά τοπικά δίκτυα υπεργολαβιών.

Ο Lefebvre (1974) εισηγείται την έννοια της παραγωγής του χώρου. Η αντίληψη που εισάγει τονίζει τη σημασία του χώρου ως πλαισίου αναπαραγωγής των παραγωγικών σχέσεων. Με τον τρόπο αυτό, ο χώρος ανάγεται ως η σφαίρα εκδήλωσης των αντιπαραθέσεων ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία. Η μετατόπιση αυτή των συγκρούσεων από τη σφαίρα παραγωγής οδήγησε σε πολλές αναλύσεις που αμφισβητούσαν τόσο τη μαρξιστική ορθοδοξία όσο και το λογικό θετικισμό. Ο χώρος και η πόλη αποτελούσαν πλέον πεδία πρωτογενούς θεωρητικής ανάλυσης αλλά και πολιτικής πράξης.

Ο Castells (1975) κάτω από την επιρροή των αντιλήψεων του Lefebvre αλλά και της στρουκτουραλιστικής μαρξιστικής σχολής αντιλαμβάνεται την αστική κλίμακα ως το χωρικό ισοδύναμο της συγκέντρωσης του κεφαλαίου. Από την άποψη αυτή, η πόλη ταυτίζεται με την έκταση της αγοράς εργασίας και τις καθημερινές μετακινήσεις ανάμεσα στους τόπους κατοικίας και εργασίας. Η σχέση πόλης - περιφέρειας αντιστοιχεί στη σχέση αναπαραγωγής - παραγωγής, ενώ με τους ίδιους όρους αναλύονται η εσωτερική διαφοροποίηση και η εξάπλωση της πόλης, καθώς οι διαφορετικές συνιστώσες του κεφαλαίου διαμεσολαβούνται

από τους μηχανισμούς της αστικής γαιοπροσόδου. Η διαδικασία της συλλογικής κατανάλωσης οργανώνεται από το κράτος, το οποίο αναλαμβάνει να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα του κεφαλαίου μέσα από ρυθμιστικές παρεμβάσεις και να επενδύσει στα συλλογικά μέσα κατανάλωσης και αναπαραγωγής. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη σημασία έχουν τα κοινωνικά κινήματα στις πόλεις, τα οποία αντανακλούν το πλέγμα των αντιθέσεων της αναπαραγωγής και συμπληρώνουν, αν δεν υποκαθιστούν, τις συγκρούσεις κεφαλαίου - εργασίας στους τόπους παραγωγής (Cooke 1983, Smith 1984)

Ο Lipietz (1977) αναπτύσσει ουσιαστικά μια θεωρία για τη θέση των περιφερειών στη διαίρεση εργασίας, που αποτελεί προσαρμογή στο επίπεδο της περιφέρειας των θεωριών της εξάρτησης και της άνισης ανταλλαγής. Οι όροι που χρησιμοποιεί για τον τρόπο άρθρωσης των περιφερειακών σχέσεων συνδέονται με την άρθρωση των διαφόρων τρόπων παραγωγής με τον κυρίαρχο καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής: εξωτερική κυριαρχία (όταν η κυριαρχία επιτυγχάνεται μέσω της άνισης ανταλλαγής) ή ολοκλήρωση-κυριαρχία (όταν η κυριαρχία επιτυγχάνεται με τον άμεσο έλεγχο της τοπικής οικονομίας). Το αποτέλεσμα αυτών των τρόπων ενσωμάτωσης των τόπων στο κυρίαρχο καπιταλιστικό σύστημα είναι η υπονόμευση της εσωτερικής συνοχής τους και η υποταγή τους σε κανόνες που προσδιορίζονται από τα κλαδικά κυκλώματα του κεφαλαίου, πολώνοντας για παράδειγμα το χώρο ανάμεσα σε περιοχές εγκατάστασης των εδρών των επιχειρήσεων και σε περιοχές ανειδίκευτης εργασίας (Ανδρικοπούλου 1981, Λαμπριανίδης 2002).

Η Massey (1982) προσεγγίζει στο ίδιο γενικό πλαίσιο, αλλά με περισσότερη έμφαση στα εμπειρικά παραδείγματα, τη χωρική ανάπτυξη ως συνέπεια της διαδικασίας καπιταλιστικής συσσώρευσης και της αναδιάρθρωσης της παραγωγικής διαδικασίας. Έτσι διαπιστώνει ότι η εκάστοτε εικόνα της χωρικής ανάπτυξης διαμορφώνεται ως το αποτέλεσμα της επικάλυψης διαδοχικών φάσεων της διαδικασίας συσσώρευσης ή διαφορετικών μορφών της χωρικής διαίρεσης της εργασίας. Καθώς η προηγούμενη δομή αντικαθίσταται από μια επόμενη συμπεριλαμβάνοντας και όλο το σύστημα προγραμματισμού, κρατικής παρέμβασης και υποδομών που συνοδεύει την καπιταλιστική παραγωγή, οδηγούμαστε σε μια αναδιάταξη των προβληματικών, των ενδιάμεσων και των κεντρικών περιοχών. Οι πρώτες στηρίζονται στην ανειδίκευτη και χαμηλά αμειβόμενη εργασία, οι δεύτερες σε ειδικευμένη εργασία, ενώ οι τελευταίες σε διευθυντικά και επιστημονικά στελέχη. Για την Massey, η εικόνα της χωρικής ανάπτυξης αντανακλά την ισορροπία των επιδιώξεων της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης και της κοινωνικής αντίστασης που προβάλλεται από τους εργαζόμενους.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 εμφανίζονται πολλές νέες προσεγγίσεις της τοπικής ανάπτυξης που προσπάθησαν να απεμπλακούν τόσο από την αυστηρότητα και το

δεσμευτικό χαρακτήρα συνολικών θεωρητικών σχημάτων προηγούμενων περιόδων, όσο και από τη στενά τυπολατρική παράδοση ορισμένων θετικιστικών προσεγγίσεων. Οι αναδυόμενες αυτές τάσεις επιδιώκουν να ικανοποιήσουν την εμπειρική σχετικότητα, τη θεωρητική συνοχή και την πρακτική αποτελεσματικότητα των προτεινόμενων εννοιολογικών πλαισίων, με κεντρικό πυρήνα την αναβάθμιση της σημασίας του χώρου και εμπειρικό πεδίο εφαρμογής τα διαφορετικά επίπεδα εδαφικών ενότητων, με ιδιαίτερη έμφαση στο επίπεδο της περιφέρειας. Αυτή η αναβίωση της περιφέρειας συνάδει με τη γενικότερη έμφαση στο τοπικό επίπεδο και τη διαφορετικότητα που συνοδεύουν την απομάκρυνση από τη μαζική παραγωγή, τη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας και τις τάσεις παγκοσμιοποίησης. Σύμφωνα με τον Stropet (1997) αυτή τη στροφή οφείλεται στην προσδοκία ότι ο τόπος μπορεί να αποτελέσει το θεμελιώδη πυρήνα της οικονομικής και κοινωνικής ζωής στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.

Οι βασικές συνιστώσες των αναδυόμενων τάσεων συνθέτουν με διαφορετικό βαθμό έμφασης τις θεσμικές διαστάσεις, τις διεπιχειρησιακές σχέσεις και την τεχνολογική αλλαγή ως το πλαίσιο της τοπικής ανάπτυξης. Αντίστοιχα, οι επιμέρους θεωρητικές προσπάθειες χαρακτηρίζονται από κάποια κεντρική έννοια - κλειδί, όπως για παράδειγμα η θεσμική πυκνότητα, το κοινωνικό κεφάλαιο, η μαθησιακή ή καινοτόμος περιφέρεια. Γενικότερα, η περίοδος μετά το 1980 χαρακτηρίζεται από μια πολλαπλότητα προσεγγίσεων, που κανένα υποσύνολο τους δεν μπορεί να τη χαρακτηρίσει συνολικά. Ωστόσο, αν και οι νέες αυτές τάσεις παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές και αποκλίσεις, φαίνεται πως συγκλίνουν στην κεντρική σημασία που έχουν για την τοπική ανάπτυξη ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις περιοχές και η αλληλεπίδραση των τοπικών δομών με τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης.

Οι Ekins και Newby (1998) υποστηρίζουν, ότι οι τοπικές οικονομίες γίνονται σημαντικότερες με την παγκοσμιοποίηση επειδή η παγκόσμια αγορά δεν θα περιλάβει ποτέ όλους, αλλά η τοπική οικονομική ανάπτυξη μπορεί να παρέχει τις ευκαιρίες για τους ανθρώπους που έχουν αποκλειστεί από την παγκόσμια αγορά είτε για να επανενταχθούν είτε για να είναι παραγωγικοί έξω από αυτή. Η παγκοσμιοποίηση δημιουργεί την κοινωνική και περιβαλλοντική απομάκρυνση αλλά η τοπική οικονομική ανάπτυξη μπορεί να διατηρήσει τα τοπικά οικονομικά δίκτυα και την κοινωνική συνοχή. Η παγκοσμιοποίηση ενθαρρύνει την πολιτιστική ομογενοποίηση ενώ η τοπική ανάπτυξη μπορεί να προωθήσει την τοπική ιδιαιτερότητα. Η παγκοσμιοποίηση δημιουργεί την οικονομική ευπάθεια. Μια σφριγηλή τοπική οικονομική βάση, εντούτοις, μπορεί να δώσει τη σταθερότητα σε περιόδους της αναδόμησης και να παρέχει τις ευκαιρίες για τους νέους τομείς της ειδίκευσης και την εξασφάλιση συγκριτικού πλεονεκτήματος. Επίσης υποστηρίζουν ότι η βιώσιμη τοπική

οικονομική ανάπτυξη δίνει έμφαση στη δημιουργία υποδομής, στην κοινοτική επιχείρηση και στις οικονομικές λύσεις, στην υπεύθυνη επιχειρηματική ανάπτυξη, στην πρόσβαση στη βιώσιμη εργασία και στην κάλυψη των τοπικών αναγκών μέσω των τοπικών πόρων.

Η οικονομική επιστήμη ανακαλύπτει την κρισιμότητα του χώρου και επιχειρεί να ενσωματώσει τη χωρική διάσταση στις κυρίαρχες οικονομικές προσεγγίσεις (Krugman 1992). Το ίδιο ζήτημα μπορεί να συνδεθεί και με τη διαφοροποίηση των ενδογενών υποδειγμάτων οικονομικής μεγέθυνσης από τα αντίστοιχα των εξωγενών νεοκλασικών. Η άμεση ενσωμάτωση της γνώσης και των μηχανισμών συσσώρευσης της στα ενδογενή μακροοικονομικά υποδείγματα μεγέθυνσης προκλήθηκε από τις εξής δύο θεμελιακές εξελίξεις στην οικονομία: α) τις καθολικές και θεμελιώδεις επιδράσεις που προκαλεί στην οικονομία και στην κοινωνία η παραγωγική αξιοποίηση των καινοτομιών στους κλάδους της πληροφορίας, των ηλεκτρονικών υπολογιστών και των τηλεπικοινωνιών και β) την αυξανόμενη σπουδαιότητα της κοινωνίας της εκμάθησης, και όχι απλώς της «κοινωνίας της γνώσης», μέσω συνεχών βελτιώσεων στο γνωσιολογικό υπόβαθρο λόγω του πολλαπλασιασμού και της μεγάλης διεύρυνσης κωδικοποιημένων στοιχείων γνώσης και πληροφόρησης (Βαΐτσος και Μπαρτζώκας 2004).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα προσεγγίσεων που τονίζουν τις οργανωτικές αρχές της παραγωγικής διαδικασίας σε τοπικό επίπεδο, αποτελεί η λεγόμενη σχολή εξωτερικών οικονομιών της Καλιφόρνιας, με βασικό εκφραστή τον Scott (1988). Η κεντρική λογική αυτής της προσέγγισης χτίζεται πάνω στη σημασία των εξωτερικών διεπιχειρησιακών σχέσεων και συναλλαγών, που προκύπτουν από την υποχώρηση του μοντέλου μαζικής παραγωγής, τη συνακόλουθη διάσπαση της παραγωγικής διαδικασίας και τις σχέσεις εισροών - εκροών. Η ανάγκη ελαχιστοποίησης του κόστους συναλλαγών οδηγεί στη χωροθετική συγκέντρωση των αλληλεξαρτημένων μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων και την αναβάθμιση της σημασίας του χώρου σε τοπική κλίμακα.

Στην ίδια κατεύθυνση, αλλά με ιδιαίτερη έμφαση στη συνολική αναπτυξιακή δυναμική μιας ευρύτερης περιφέρειας μπορεί να καταγραφεί η ιστορικά προηγηθείσα γοητεία που άσκησε στα ζητήματα της χωρικής ανάπτυξης το λεγόμενο μοντέλο της Τρίτης Ιταλίας. Η βασική ιδέα αυτής της προσέγγισης της τοπικής ενδογενούς ανάπτυξης, εμφανίζεται στη Φλωρεντία από την ομάδα Becattini, πάνω στην έννοια της βιομηχανικής περιοχής του Marshall. Σύμφωνα με αυτή την εκδοχή και με παράδειγμα την ιταλική περιφέρεια της Τοσκάνης, εφόσον συντρέχουν οι κατάλληλες προϋποθέσεις, μπορούν να διαμορφωθούν ολόκληρες περιοχές δυναμικής ανάπτυξης με βάση τα πυκνά δίκτυα διεπιχειρησιακών σχέσεων, τα οποία επιτρέπουν την ευέλικτη εξειδίκευση και προσαρμογή στις ταχύτατα

μεταβαλλόμενες συνθήκες της παγκόσμιας αγοράς, ενώ παράλληλα προστατεύουν από τις διακυμάνσεις της οικονομίας και την εντατικοποίηση του ανταγωνισμού (Benko 2000, Beccatini 1989, Bellandi 1996). Το σημαντικό στοιχείο αυτής της προσέγγισης είναι η δυνατότητα να υπάρχουν περιοχές που αναπτύσσονται μέσα σε ένα έντονα ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον, οργανωμένες στη βάση των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων για τις οποίες η τοπική συγκρότηση, υπό την έννοια των σχέσεων μεταξύ των επιχειρήσεων, των σχέσεων με τους εργαζόμενους και της τοπικής ιδιαιτερότητας, αποτελεί το κλειδί της επιτυχίας.

Οι αντιλήψεις αυτές μετεξελισσόμενες οδήγησαν στην ανάπτυξη της ιδέας των Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων, που αφορούν στη συγκέντρωση εξειδικευμένων επιχειρήσεων, η χωρική οργάνωση των οποίων εξαρτάται όχι από το παραγόμενο προϊόν αλλά από το σύστημα παραγωγής (Benko 2000, Scott και Storper 1987, Scott 1990). Βασικό χαρακτηριστικό τους είναι και η ευελιξία και οι οικονομίες συγκέντρωσης. Η ευελιξία στηρίζεται και αξιοποιεί το μικρό μέγεθος των τοπικών επιχειρήσεων και αφορά τη γρήγορη προσαρμογή στις συνεχείς μεταβολές της ζήτησης και της τεχνολογίας. Οι οικονομίες συγκέντρωσης προκαλούνται από τη χωρική γειτνίαση των επιχειρήσεων ως αποτέλεσμα των διαδικασιών χωρικής κατάτμησης και επανασυγκέντρωσης της παραγωγής (Κουρλιούρος 2001).

Η κρισιμότητα της τεχνολογικής αλλαγής και η ικανότητα των επιχειρήσεων να καινοτομούν συγκέντρωσε το ενδιαφέρον πολλών μελετητών της χωρικής ανάπτυξης στις νέες συνθήκες της δεκαετίας του 1980. Χαρακτηριστικό και συχνά αναφερόμενο παράδειγμα της σημασίας της καινοτομίας αποτελεί η συγκέντρωση επιχειρήσεων υψηλής τεχνολογίας σε ορισμένες ζώνες. Όπως συνοψίζει ο Storper (1997), η κεντρική θεωρητική έννοια της προσέγγισης είναι το περιβάλλον καινοτομίας, το οποίο περιγράφεται ως ένα σύστημα περιφερειακών θεσμών, κανόνων και πρακτικών που προωθεί την καινοτομία. Ένα περιβάλλον καινοτομίας ισοδυναμεί με ένα δίκτυο δρώντων σε περιφέρεια, π.χ. παραγωγών, ερευνητών, πολιτικών, κ.λ.π. Στο δίκτυο εδράζεται η ικανότητα των επιχειρήσεων μιας περιοχής να καινοτομούν και να οδηγούν την αναπτυξιακή δυναμική σε συνεχείς προσαρμογές.

Η τεχνολογική εξέλιξη της κοινωνίας της πληροφορίας αναδιαμορφώνει την υλική βάση της κοινωνίας, ενθαρρύνει συνολικά τις αλληλοεξαρτώμενες οικονομίες και εισάγει μια νέα μορφή σχέσης μεταξύ της οικονομίας, του κράτους, και της κοινωνίας, σε ένα σύστημα της μεταβλητής γεωμετρίας. Η συσσώρευση κεφαλαίου έχει υποβληθεί σε μια διαδικασία βαθιάς αναδόμησης, που χαρακτηρίζεται από τη μεγαλύτερη ευελιξία στη διαχείριση,

διοικητική αποκέντρωση και δικτύωση των εταιριών τόσο εσωτερικά όσο και στις σχέσεις τους με άλλες εταιρίες. Αυτό συσχετίζεται επίσης με τον παγκόσμιο οικονομικό ανταγωνισμό, σε ένα πλαίσιο αυξανόμενης τοπικής και πολιτιστικής διαφοροποίησης των ρυθμίσεων για την συσσώρευση του κεφαλαίου (Castells 1996).

Ο Edwards (1999) επισημαίνει πέντε σημαντικά στοιχεία για το μετασχηματισμό των πόλεων σε βασισμένα στη γνώση και την υψηλή τεχνολογία αναπτυξιακά κέντρα:

- Μια στενή συνεργασία με τα εκπαιδευτικά ιδρύματα για την εξασφάλιση καταρτισμένου εργατικού δυναμικού,
- Μια σύγχρονη υποδομή πληροφόρησης που περιλαμβάνει τις απαραίτητες ικανότητες,
- Μια οικονομικώς αποδοτική υποδομή μεταφορών που συνδέει με τις εθνικές και διεθνείς αγορές,
- Ένα ελκυστικό περιβάλλον διαβίωσης και ένας καθορισμένος με σαφήνεια τρόπος ζωής,
- Μια επιθετική οικονομική ανάπτυξη που αντιλαμβάνεται ότι η τεχνολογία δημιουργεί την πρόοδο.

Άλλες προσεγγίσεις δίνουν έμφαση στους παράγοντες μεταβολής του συνολικού παραγωγικού συστήματος μιας περιοχής. Ο Lundvall (1992), εισάγει την έννοια της «οικονομίας της μάθησης» και της μαθησιακής περιφέρειας. Το ζήτημα της μάθησης μεταφέρει στο κέντρο της συζήτησης για την τοπική ανάπτυξη τα θέματα θεσμών, διακυβέρνησης και πολιτικής. Υποστηρίζεται ότι οι σύγχρονες οικονομίες έχουν εισέλθει σε μία περίοδο όπου ο ρόλος της γνώσης και της μάθησης είναι σημαντικός. Η οικονομία της μάθησης σημαίνει μία οικονομία στην οποία η επιτυχία των ατόμων, των τόπων, των περιφερειών και των εθνικών οικονομιών αντανακλούν την ικανότητα τους να μαθαίνουν (Lundvall 1996). Σε αυτό το πλαίσιο ο τόπος λειτουργεί ως βασική παράμετρος για την παραγωγή καινοτομίας και την μάθηση. Κύριο χαρακτηριστικό τους είναι οι έντονα τοπικά προσδιορισμένες σχέσεις με την μορφή υλικών και άυλων σχέσεων εισροών – εκροών (Lundvall και Johnson 1994). Μεταξύ τους ιδιαίτερα σημαντικές κρίνονται οι πολυποίκιλες σχέσεις μεταξύ των επιχειρήσεων, μεταξύ των εργαζομένων και των επιχειρηματιών, μεταξύ των τοπικών θεσμών και των επιχειρήσεων που δεν βασίζονται τόσο στην αγοραία τους τιμή όσο σε στοιχεία όπως είναι η εμπιστοσύνη, η αφοσίωση, η τήρηση κοινών κανόνων συμπεριφοράς και νοοτροπίας που είναι ενσωματωμένα στον πολιτισμό της τοπικής κοινωνίας (Storper 1997).

Προσαρμογή του προτύπου της ενδογενούς τοπικής ανάπτυξης στις νέες τεχνολογικές εξελίξεις αποτελούν τα Συστήματα Καινοτομικού Περιβάλλοντος (Χριστοφάκης 2001).

Σύμφωνα με αυτή την θεώρηση η τοπική ανάπτυξη είναι το αποτέλεσμα καινοτόμων δράσης και συνέργειας. Η αναπτυξιακή συμβολή των καινοτόμων δράσεων εξαρτάται από τη γεωγραφική συγκέντρωση προωθητικών επιχειρήσεων (Benko 2000, Scott και Storper 1987, Scott 1990). Η τοπική συγκέντρωση επιχειρήσεων δημιουργεί το κατάλληλο επιχειρηματικό περιβάλλον που ευνοεί τη διάχυση και την αποδοχή της καινοτομίας καθώς και τη δημιουργία καινοτόμου επιχειρηματικής αντίληψης. Για τα Συστήματα Καινοτομικού Περιβάλλοντος δεν καινοτομεί η επιχείρηση αλλά το περιβάλλον της, ο τόπος που όντας ανοικτός στο εξωτερικό αναπτυξιακό περιβάλλον, ενσωματώνει τεχνογνωσία, κανόνες λειτουργίας και σχέσεις. Η τεχνογνωσία αφορά στην οργάνωση της επιχείρησης, την παραγωγή και τη διανομή. Οι κανόνες αφορούν τη συνεργασία των επιχειρήσεων, τον ανταγωνισμό, την αλληλεγγύη και την εμπιστοσύνη. Το σύστημα σχέσεων αφορά την ενεργοποίηση όλων των τοπικών φορέων και την δικτύωση τους.

Η από τα κάτω τοπική ανάπτυξη συνδέεται στενά με τις ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις. Η διάδοση της κοινωνίας της πληροφορίας επιτρέπει την οργάνωση ενός συστήματος με μια ισχυρή εστίαση στους τοπικούς στόχους, στους τοπικούς κανόνες, και στην παροχή των σχετικών τοπικών πληροφοριών και των υπηρεσιών. Την ίδια στιγμή, επιτρέπει την διασύνδεση με τα περιφερειακά, εθνικά και διεθνή επίπεδα διακυβέρνησης. Από μια πρακτική σκοπιά, η ενίσχυση και η λειτουργία των υπηρεσιών και οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών υποκειμένων προωθούν μια συναίνεση που αναπηδά από μια κοινή εμπειρία της καθημερινής ζωής, όπου οι πολίτες και οι υπηρεσίες αλληλεπιδρούν. Ο συντονισμός των υπηρεσιών, η προσβασιμότητα στις πληροφορίες και η ελαχιστοποίηση του χρόνου που απαιτείται για την επεξεργασία των διαδικασιών όχι μόνο βελτιώνει την ποιότητα των δημόσιων αγαθών, μέσω της μείωσης των κοινωνικών δαπανών αλλά και ενισχύει την αρχή και την αξιοπιστία των υπηρεσιών. Με τον τρόπο αυτό οι νέες τεχνολογίες, ως ένα ορισμένο βαθμό τουλάχιστον, συμβάλλουν στην ισχυροποίηση των δημοκρατικών συμμετοχικών διαδικασιών στην τοπική ανάπτυξη. Τα τοπικά συστήματα πληροφοριών, παρέχουν την ευκαιρία αναδιοργάνωσης των δημόσιων υπηρεσιών. Μέσω της αναδιοργάνωσης της τοπικής αυτοδιοίκησης, του στόχου και της αποστολής της στα συνεχώς αναπτυσσόμενα και διαφοροποιούμενα αιτήματα των πολιτών η από τα κάτω ανάπτυξη γίνεται ευκολότερη (Berra 2003, Pyke 1988, Castells 1996).

Η βιώσιμη τοπική ανάπτυξη συνεπάγεται τη διατήρηση της γενικής ισορροπίας και αξίας του αποθέματος του φυσικού κεφαλαίου, τον επαναπροσδιορισμό των βραχυπρόθεσμων, μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων κριτηρίων αξιολόγησης κόστους – οφέλους και τη δίκαιη κατανομή των πόρων μεταξύ εθνών και περιοχών σε όλο τον κόσμο.

Επίσης, υποστηρίζεται πως η βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει την κοινωνική πρόοδο, την αναγνώριση των αναγκών του κάθε ανθρώπου, την προστασία του περιβάλλοντος, την ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων και τη συντήρηση υψηλών και σταθερών επιπέδων οικονομικής ανάπτυξης και απασχόλησης (Shearlock 2000).

Για την Agenda 21 η βιώσιμη ανάπτυξη δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσω των παραδοσιακών διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Η ενεργός συμμετοχή των πολιτών, ο υψηλός βαθμός ευαισθητοποίησης, περιβαλλοντικής συνείδησης και υπεύθυνης συμπεριφοράς θεωρούνται απαραίτητες προϋποθέσεις για την επίτευξη σημαντικών αποτελεσμάτων. Η τοπική αυτοδιοίκηση όντας κοντά στον πολίτη διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ευαισθητοποίηση και την κινητοποίηση των πολιτών για την επίτευξη του στόχου της αειφορίας. Οι τοπικές αρχές πρέπει να συμμετέχουν ενεργά τόσο στο σχεδιασμό, όσο και στην υλοποίηση των σχεδίων για τη βιώσιμη ανάπτυξη ενός τόπου (Roberts και Jackson 2002, Eden, Falkheden και Malbert 2000). Οι πολιτικές και οι στρατηγικές βιώσιμης ανάπτυξης θα πρέπει να συνδυάζονται με τις αντίστοιχες της τοπικής ανάπτυξης, γιατί μόνο με αυτό το τρόπο θα καταστούν αποτελεσματικές (Devuyst 2000).

Η προσέγγιση της βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης ενσωματώνει ένα μεγάλο αριθμό στοιχείων από διάφορες θεωρίες ανάπτυξης και πρότυπα πολιτικής και έχει αποκτήσει πολυδιάστατο χαρακτήρα. Περιλαμβάνει την οικονομική, την κοινωνική, την περιβαλλοντική και τη θεσμική διάσταση. Η οικονομική της διάσταση αφορά όχι μόνο την επίσημη οικονομία αλλά επίσης όλα τα είδη άτυπης δραστηριότητας που παρέχουν τις υπηρεσίες στα άτομα και τις ομάδες και αυξάνουν έτσι το βιοτικό επίπεδο πέρα από το οικονομικό εισόδημα. Η κοινωνική διάσταση, το ανθρώπινο κεφάλαιο, περιλαμβάνει ατομικά χαρακτηριστικά των ατόμων όπως οι δεξιότητες, η ιδιότητα του ενεργού πολίτη και η εμπειρία. Η περιβαλλοντική διάσταση, το φυσικό κεφάλαιο, περιλαμβάνει όλα τις βιολογικές και γεωλογικές διαδικασίες καθώς και τους φυσικούς πόρους. Η θεσμική διάσταση, το κοινωνικό κεφάλαιο είναι το αποτέλεσμα των διαπροσωπικών διαδικασιών, όπως η επικοινωνία και η συνεργασία, με συνέπεια τις πληροφορίες και τα συστήματα των κανόνων που ρυθμίζουν την αλληλεπίδραση των μελών μιας κοινωνίας (Spangenberg 2002, Kline 2000, Journel, Douchene, Coanus και Martinais 2003, Cartwright 2000).

Η θεωρία της βιώσιμης ανάπτυξης επηρεάζει καθοριστικά τη πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και για το σχεδιασμό των πόλεων που ανήκουν σε κράτη μέλη της (Δελλαδέτσιμας 1997). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 1998, μερικά χρόνια μετά τη δημοσίευση της Πράσινης Βίβλου για το αστικό περιβάλλον, εξέδωσε μια ανακοίνωση με τίτλο «Αειφόρος Αστική Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Πλαίσιο Δράσης», με σκοπό την

ενίσχυση και αποκατάσταση του ρόλου των ευρωπαϊκών πόλεων ως χώρων κοινωνικής και πολιτισμικής ολοκλήρωσης, ως πηγών ευημερίας και αειφόρου ανάπτυξης και ως βάση δημοκρατικής διακυβέρνησης. Η προτεραιότητα στην περιφερειακή ανάπτυξη έγκειται στην ενδυνάμωση της τοπικής οικονομίας, ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί στην πρόκληση της παγκοσμιοποίησης και της αναδιάρθρωσης των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Βασικοί άξονες αυτής της προσπάθειας είναι η αύξηση της παραγωγικότητας και της απασχόλησης. Μάλιστα λόγω της έξαρσης του φαινομένου της μαζικής ανεργίας, παρά τις προσπάθειες του ανθρώπινου δυναμικού και της πολιτικής για την απασχόληση, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προχώρησε στην έκδοση ανακοίνωσης για την ενθάρρυνση των τοπικών πρωτοβουλιών ανάπτυξης και απασχόλησης, στην οποία πραγματοποιείται μια διερεύνηση των νέων ευκαιριών δημιουργίας απασχόλησης τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα έξω από το πλαίσιο του διεθνούς ανταγωνισμού.

Η Wong (2002) μετά από μια αναλυτική επισκόπηση των θεωρητικών προσεγγίσεων της τοπικής ανάπτυξης καταλήγει στον προσδιορισμό έντεκα βασικών παραγόντων τοπικής ανάπτυξης. Είναι δεδομένο ότι οι παράγοντες αυτοί μπορούν να προσδιορίζονται διαφορετικά σε διαφορετικές τοπικές συνθήκες. Οι παράγοντες αυτοί είναι:

- Τοπικοί παράγοντες. Αναφέρονται στις ιδιότητες μια περιοχής όπως, το πλεονέκτημα της προσβασιμότητας που προέρχεται από τη χωρική αλληλεπίδραση μεταξύ μιας περιοχής και των συνεργατών της στη διαδικασία παραγωγής και κατανάλωσης όπως για παράδειγμα οι αγορές, οι προμηθευτές και τα σημαντικά επιχειρησιακά κέντρα.
- Φυσικοί παράγοντες. Αναφέρονται στη διαθεσιμότητα και το κόστος των κατάλληλων περιοχών, των εγκαταστάσεων και άλλων περιβαλλοντικών πόρων για την ανάπτυξη.
- Παράγοντες υποδομής. Περιλαμβάνονται οι πιο μακροπρόθεσμοι παράγοντες παραγωγής μιας περιοχής. Είναι τα δημόσια αγαθά καθώς επίσης και το κεφάλαιο που διευκολύνουν τις δραστηριότητες οικονομικής ανάπτυξης.
- Ανθρώπινο δυναμικό. Περιλαμβάνει τη διαθεσιμότητα, το επίπεδο συμμετοχής, την ποιότητα, το κόστος και άλλα χαρακτηριστικά του τοπικού εργατικού δυναμικού.
- Κεφάλαιο και οικονομικά. Είναι οι οικονομικοί πόροι που είναι διαθέσιμοι για επένδυση στις τοπικές επιχειρήσεις και για οικονομική ανάπτυξη.
- Η γνώση και η τεχνολογία. Περιλαμβάνουν τις δραστηριότητες για έρευνα, ανάπτυξη γνώσης και την τεχνολογική καινοτομία.

- Βιομηχανική δομή. Είναι το μείγμα των βιομηχανικών τομέων σε μια οικονομία. Ο βαθμός συγκέντρωσης μερικών βιομηχανικών τομέων μπορεί να έχει επιπτώσεις στο αναπτυξιακό δυναμικό ή την ευπάθειά του στις οικονομικές αλλαγές.
- Ποιότητα ζωής. Αναφέρεται στο επιθυμητό ενός τόπου για τη διαβίωση από την άποψη των μη εμπορεύσιμων δημόσιων αγαθών του, που περιλαμβάνουν την ποιότητα του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος και το κόστος ζωής.
- Επιχειρηματικό πνεύμα. Αναφέρεται στην επιχειρηματικότητα και τη δυναμική των γηγενών επιχειρησιακών δραστηριοτήτων όπως η δυνατότητα δημιουργίας επιχειρήσεων και η ικανότητα καινοτομίας και προσαρμογής.
- Κοινωνική ταυτότητα και εικόνα. Περιλαμβάνει το βαθμό αμοιβαίας συνεργασίας και την κοινωνική ευθύνη των κατοίκων στην καθημερινή διαβίωσή τους σε μια κοινότητα, τη στάση τους απέναντι στην επιχειρηματική ανάπτυξη και πώς αυτός ο χαρακτήρας γίνεται αντιληπτός από τον εξωτερικό κόσμο
- Θεσμική ικανότητα. Αναφέρεται στη συνοχή των τοπικών πολιτικών και τη συνεργασία μεταξύ των τοπικών υποκειμένων της ανάπτυξης για την παροχή υποστήριξης και βοήθειας στις διαδικασίες τοπικής ανάπτυξης

Η διαδικασία της τοπικής ανάπτυξης πραγματοποιείται εντός του πλαισίου της τοπικής αγοράς εργασίας και συχνά καλύπτει μια επιφάνεια μεγαλύτερη ή ίση από μία περιοχή τοπικής εξουσίας, αλλά με δραστηριότητα πάντοτε εστιασμένη σε ειδικές θέσεις, τομείς ή κοινωνικές ομάδες. Το στοιχείο δηλαδή το οποίο πάντα εισέρχεται είναι η τοπική εξουσία και οι τοπικοί οικονομικοί και κοινωνικοί φορείς (Χριστοφάκης 2004).

Σύμφωνα με τον Fletcher (2003), υπάρχει μια ηθική διάσταση στη στρατηγική της τοπικής ανάπτυξης δεδομένου ότι υπάρχει μια άμεση σύνδεση μεταξύ των πόρων και των χρηστών τους. Κατά συνέπεια, υποστηρίζει ότι οι χρήστες των πόρων έχουν το φυσικό δικαίωμα να καθορίσουν πώς οι τοπικοί πόροι χρησιμοποιούνται και πρέπει να δεσμευθούν στο πιο αρχικό στάδιο. Ο Fletcher προτείνει ότι η αναγνώριση αυτής της ηθικής διάστασης θα οδηγήσει έπειτα σε μια σειρά περισσότερων πραγματικών ωφελειών. Αυτές περιλαμβάνουν:

- τη διεύρυνση της αντιπροσώπευσης των ενδιαφερόμενων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων,
- την αύξηση της νομιμοποίησης της λήψης απόφασης,
- την αναγνώριση των τοπικών αναγκών,
- τον συνυπολογισμό των τοπικών μορφών γνώσης.

Η ανάπτυξη στο τοπικό επίπεδο απαιτεί την υιοθέτηση των αρχών της αυτάρκειας μεταξύ των μελών της τοπικής κοινωνίας. Οι περισσότερες κοινωνικές δομές δίνουν έμφαση στην παρουσία περιφερειακών μελών της τοπικής κοινωνίας που έχουν αποκλειστεί από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που ελέγχονται από ένα οικονομικά ισχυρό κέντρο. Το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία ενός περιβάλλοντος εξάρτησης στο οποίο ο τοπικός πολιτισμός υπονομεύεται. Με την επιδίωξη ενός μεγαλύτερου βαθμού αυτονομίας στη λήψη αποφάσεων, οι τοπικές κοινότητες μπορούν να αναπτύξουν την αυτοπεποίθηση τους, τη δημιουργικότητα και την έκφραση τους. Έμφαση δίνεται στην ανάγκη για αυτό που ονομάζεται ανάπτυξη ανθρώπινης κλίμακας. Η σχέση μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας γίνεται κατανοητή καλύτερα ως ένταση που υπάρχει μεταξύ του «σκεπτόμενου εκ των προτέρων» και του «σκεπτόμενου εκ των υστέρων». Εάν στον τοπικό πληθυσμό δεν δίνεται ένας επαρκής βαθμός πολιτικής αυτονομίας, υποστηρίζεται ότι το κέντρο θα επινοεί συχνά τις ακατάλληλες πολιτικές λύσεις που στοχεύουν να βοηθήσουν με την επεξεργασία των προβλημάτων που βιώνονται από την περιφέρεια (Barker 2005).

Κοινό χαρακτηριστικό όλων των θεωρητικών προσεγγίσεων της τοπικής ανάπτυξης είναι ότι η ανάπτυξη παράγεται ενδογενώς. Η λειτουργία του προτύπου της τοπικής ανάπτυξης χαρακτηρίζεται από αυτονομία σε τρεις διαστάσεις, τη βιομηχανική, τη χωρική και τη θεσμική διάσταση. Η βιομηχανική διάσταση αναφέρεται στην κλαδική εξειδίκευση, στην ανάπτυξη καινοτομίας και τον έλεγχο της παραγωγικής δραστηριότητας σε τοπικό επίπεδο. Η χωρική διάσταση περιλαμβάνει την τοπική επιχειρηματικότητα, τη συνεργία μεταξύ των οικονομικών μονάδων. Η θεσμική διάσταση αναφέρεται στους τοπικούς θεσμούς και την τοπική δημόσια δράση για την ανάπτυξη (Χριστοφάκης 2004).

Κάτω από αυτές τις συνθήκες γίνεται αντιληπτό ότι η ανάπτυξη δεν είναι αρκετό να προγραμματίζεται από τους κεντρικούς φορείς. Είναι απαραίτητη η λειτουργική σύνδεση της τοπικής ανάπτυξης με τις στρατηγικές προώθησης της από τα κάτω ανάπτυξης. Η θεσμική αποκέντρωση και η συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης και των τοπικών φορέων για την ενεργοποίηση της διαδικασίας τοπικής ανάπτυξης κρίνεται απαραίτητη (Παπαδασκαλόπουλος 1995).

3.3 Διαχρονική εξέλιξη της τοπικής ανάπτυξης

Η ανάπτυξη ήταν ένα από τα πρώτα γνωστικά αντικείμενα που απασχόλησε την οικονομική σκέψη. Μέχρι το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου η διαδικασία ανάπτυξης βασιζόταν σε δύο εναλλακτικά πρότυπα: το καπιταλιστικό πρότυπο της

αγροτικής, βιομηχανικής και εμπορευματικής ανάπτυξης που βασίζονταν στην οικονομία της αγοράς και το πρότυπο της Σοβιετικής Ένωσης που στηρίζονταν στις πρωτοβουλίες του κράτους και τον κεντρικό έλεγχο και προγραμματισμό.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και μετά την οικονομική κρίση της μαζικής παραγωγής και τη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας και ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1980, αναπτύχθηκε μία έντονη κριτική στις παραδοσιακές προσεγγίσεις της πολιτικής οικονομίας. Οι νέες προσεγγίσεις χαρακτηρίζονται από την έμφαση στην οικονομική κρίση, την αναδιάρθρωση της παραγωγικής δραστηριότητας, την αναδιανομή της προστιθέμενης αξίας και τις περιφερειακές ανισότητες. Η παραδοσιακή αντίληψη της ανάπτυξης που υποστήριζε ότι μέσα από την άκριτη μεγένθυση του Α.Ε.Π. θα βρουν τη λύση τους όλα τα προβλήματα, αμφισβητήθηκε τόσο για τη θεωρητική της ανεπάρκεια όσο και για την αποτυχία της για την επίλυση των προβλημάτων της φτώχειας και της ανεργίας. Παράλληλα η αδυναμία των παραδοσιακών στρατηγικών να λύσουν τα προβλήματα των φτωχών χωρών, η διεύρυνση της παγκοσμιότητας της παραγωγικής διαδικασίας και η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών οδήγησε στην ανάγκη επαναπροσδιορισμού του εννοιολογικού περιεχομένου της ανάπτυξης. Κατά συνέπεια επαναπροσδιορίστηκαν οι θεωρητικές προσεγγίσεις της ανάπτυξης και οι στρατηγικές για την επίτευξη τους, ενσωματώνοντας σε αυτές ορισμένα σοσιαλιστικής εμπνεύσεως κριτήρια και στόχους (Ρέππας 2002).

Τα τελευταία χρόνια ο όρος χρησιμοποιείται με ακόμα ευρύτερο εννοιολογικό περιεχόμενο. Αναφέρεται, πλέον σε διαρθρωτικές αλλαγές που ξεπερνούν τα στενά οικονομικά όρια και συμπεριλαμβάνουν μεταβολές που αφορούν στο πολιτικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και οικολογικό περιβάλλον (Ρέππας 2002). Η διεύρυνση αυτή είναι αποτέλεσμα των νέων σκοπών της αναπτυξιακής διαδικασίας και των ιδιαίτερων προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο σημερινός κόσμος.

Τέτοιου είδους προβλήματα που καλείται πλέον να επιλύσει η αναπτυξιακή διαδικασία είναι η φτώχεια, η προστασία του περιβάλλοντος και η διαφύλαξη των φυσικών πόρων, η καταπολέμηση της ανισότητας και των διακρίσεων που υφίστανται ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, η ισότητα των δύο φύλων, η προώθηση της ενεργούς συμμετοχής των πολιτών όλων των κατηγοριών κ.α.

Χαρακτηριστικό της διεύρυνσης του εννοιολογικού περιεχομένου της ανάπτυξης είναι η πληθώρα των επιθετικών προσδιορισμών, όπως οικονομική, περιφερειακή, αυτόνομη, βιώσιμη κ.α, που συνοδεύουν τον όρο αναδεικνύοντας την μία ή την άλλη διάσταση της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Τα βασικά σημεία των διαφορετικών αυτών προσεγγίσεων για την ανάπτυξη είναι :

- Η κατεύθυνση και οι γενικές αρχές της,
- Το ή τα υποκείμενα της αναπτυξιακής διαδικασίας,
- Τα μέσα, οι φορείς εφαρμογής και οι μορφές συμμετοχής των υποκειμένων της ανάπτυξης,
- Η άντληση των πόρων και η διανομή των θετικών ή των αρνητικών συνεπειών της ανάπτυξης,
- Οι επιπτώσεις στο περιβάλλον και το οικοσύστημα.

Η πλέον επίσημη αποδοχή των νέων αυτών αντιλήψεων αποτυπώνεται στο νέο ορισμό της ανάπτυξης, όπως διατυπώθηκε από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO). Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό η ανάπτυξη είναι ολοκληρωμένη, ενδογενής και παγκόσμια. Η UNESCO θεωρεί την οικονομική ανάπτυξη ως μια ολοκληρωμένη διαδικασία που εμπεριέχει οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές μεταβλητές, με χαρακτήρα ενδογενή ανάλογο των αξιών, προβλημάτων και επιδιώξεων κάθε λαού, ενώ την εντάσσει στα παγκόσμια πλαίσια και στο διεθνή καταμερισμό της εργασίας.

Στόχος της αναπτυξιακής διαδικασίας δεν είναι πια η απεριόριστη αύξηση της παραγωγής, αλλά ή ικανοποίηση των βασικών αναγκών του πληθυσμού, μέσα από μία

πολιτική διαφύλαξης των φυσικών πόρων για την εξασφάλιση των αναγκών των μελλοντικών γενεών (Alechina 1982).

Τα τελευταία χρόνια ως πρότυπο ανάπτυξης έχει επικρατήσει η βιώσιμη ανάπτυξη καθώς το περιεχόμενο της έννοιας όπως προσδιορίστηκε στην Έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον αποτέλεσε μια επιτυχημένη σύζευξη των σύγχρονων οικολογικών, οικονομικών και κοινωνικών διαστάσεων της ανάπτυξης. Σύμφωνα με αυτόν βιώσιμη ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη η οποία καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες. Σαν «ανάγκες» ορίζονται οι βασικές ανάγκες των φτωχών αυτού του κόσμου (WCED 1987). Η ανάπτυξη αυτή συνεπάγεται τη διατήρηση της γενικής ισορροπίας και αξίας του αποθέματος του φυσικού κεφαλαίου, τον επαναπροσδιορισμό των βραχυπρόθεσμων, μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων κριτηρίων αξιολόγησης κόστους – οφέλους και τη δίκαιη κατανομή των πόρων μεταξύ εθνών και περιοχών σε όλο τον κόσμο.

Ο ορισμός αυτός υιοθετήθηκε από τον Ο.Η.Ε. το 1991 με την έκθεση Brutland, η οποία έθεσε και ορισμένες προϋποθέσεις έτσι ώστε να γίνει πράξη η βιώσιμη ανάπτυξη. Η άποψη αυτή απέκτησε ευρύτερη πολιτική και κοινωνική απήχηση με τη Συνδιάσκεψη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη που έγινε στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας τον Ιούνιο του 1992. Οι αποφάσεις της Συνδιάσκεψης καταγράφηκαν σε ένα κείμενο, πρόγραμμα δράσης για τον 21^ο αιώνα, την Agenda 21. Στα άρθρα της διατυπώνονται 27 αρχές που πρέπει να διέπουν τη βιώσιμη ανάπτυξη. Σύμφωνα με αυτές:

- Ο άνθρωπος είναι το επίκεντρο της βιώσιμης ανάπτυξης και δικαιούται μια υγιή και παραγωγική ζωή σε αρμονία με το περιβάλλον (Άρθρο 1),
- Η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της αναπτυξιακής διαδικασίας (Άρθρα 3 και 4),
- Επισημαίνεται η ευθύνη και η ανάγκη συνεργασίας όλων των κρατών για τη διατήρηση, προστασία και αποκατάσταση του οικοσυστήματος αλλά και για την επιδίωξη των

ενδογενών δυνατοτήτων της βιώσιμης ανάπτυξης και την εξάλειψη της φτώχειας (Άρθρα 5, 6 και 7),

- Οι ανεπτυγμένες χώρες αναγνωρίζουν την ευθύνη τους για την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο (Άρθρο 12),
- Αναπόσπαστο μέρος της πολιτικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη πρέπει να είναι η συμμετοχή και η ενεργοποίηση των πολιτών σε όλα τα επίπεδα και ιδιαίτερα των γυναικών και των νέων (Άρθρα 10, 20, 21, 22),
- Η ειρήνη, η ανάπτυξη και η προστασία του περιβάλλοντος είναι, για τη βιώσιμη ανάπτυξη, έννοιες αλληλοεξαρτώμενες και ενιαίες (Άρθρο 25).

Οι Bergh και Nijkamp (1991) συνοψίζοντας αυτές τις αρχές, ορίζουν τη βιωσιμότητα ως τη δυναμική των οικονομικών δραστηριοτήτων, των ανθρώπινων αντιλήψεων και του μεγέθους του πληθυσμού, που εξασφαλίζει αποδεκτά επίπεδα διαβίωσης για κάθε ανθρώπινη ύπαρξη μέσω της εξασφάλισης της διαθεσιμότητας των φυσικών πόρων και των οικοσυστημάτων.

Μολονότι δεν υπάρχει ενιαία θεωρία βιώσιμης ανάπτυξης, όλες οι υπάρχουσες συγκλίνουν δίνοντας έμφαση στη συνεχή άνοδο κάποιου δείκτη ανθρώπινης υγείας και ευημερίας και στην εξέλιξη του πλούτου στο πέρασμα του χρόνου (Hamilton και Atkinson 1997). Η θεωρία της ασθενούς βιωσιμότητας υποστηρίζει ότι ο συνολικός πλούτος δεν θα πρέπει να μειώνεται με την πάροδο του χρόνου. Εφόσον γίνεται επαρκής αντιστάθμιση υπό την μορφή αποταμίευσης και επενδύσεων δεν πειράζει αν το παραγόμενο ή το ανθρώπινο κεφάλαιο χρησιμοποιηθούν ως υποκατάστατα των φυσικών πόρων που εξαντλούνται. Αντίθετα, η θεωρία της ισχυρής βιωσιμότητας προτείνει να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στη διατήρηση των φυσικών πόρων και συνιστά συνετή διαχείριση του φυσικού κεφαλαίου (Atkinson και Pearce 2001).

Σε αυτό το νέο πλαίσιο, οι παραδοσιακές προσεγγίσεις του χώρου που είχαν την τάση να χρησιμοποιούν δυϊστικές και μονοαιτιακές ερμηνείες έγιναν προβληματικές, αόριστες και νεφελώδεις. Τα τυπικά σχήματα των παλαιών διακρίσεων σε Βορρά – Νότο, κέντρο – περιφέρεια, αγροτικό – αστικό, αποδείχτηκαν ανεπαρκή για το νέο περιεχόμενο της ανάπτυξης. Οι παραδοσιακές θεωρίες και αντιλήψεις δεν κατανόησαν τα νέα φαινόμενα που προσπαθούσαν να τα ερμηνεύσουν μέσω χωροθετικών και περιβαλλοντικών δεδομένων. Τα ερωτήματα που θέτει η κριτική εκδοχή της χωρικής ανάπτυξης γίνονται ιδιαίτερα κρίσιμα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και την μεταβολή της σημασίας του τοπικού και άλλων ενδιάμεσων γεωγραφικών επιπέδων για την πορεία της τοπικής ανάπτυξης.

Η σημαντική αυτή μεταβολή στο αναπτυξιακό πρότυπο τροφοδοτεί μια διαδικασία αναδιάρθρωσης στο εσωτερικό του χώρου. Η στενή διασύνδεση των συστημάτων των αγορών, της παραγωγής και της απασχόλησης αυξάνει συνεχώς την αλληλεξάρτηση των περιοχών του πλανήτη μας και τις επιδράσεις των μεταβολών της παγκόσμιας οικονομίας στα επιμέρους εθνικά οικονομικά συστήματα (Κονσόλας 1997). Έτσι λοιπόν δημιουργείται μία τάση που ωθεί τον οικονομικό χώρο των ροών να υποσκελίζει τη σημασία του γεωγραφικά προσδιορισμένου χώρου. Η δυναμική της οικονομικής δραστηριότητας σε κάθε συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο έχει την τάση να επηρεάζεται πρωταρχικά από δραστηριότητες και αποφάσεις που πραγματοποιούνται αλλού, μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της διεθνούς οικονομίας και με τη συμβολή των νέων τεχνολογιών, της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών.

Από την άλλη πλευρά όμως, το νέο αυτό αναπτυξιακό πρότυπο στηρίζεται στον κατακερματισμό του εθνικού χώρου, στην εξωστρέφεια των οικονομιών, στην παραγωγική αποκέντρωση και στην ευέλικτη παραγωγή. Έτσι, αναδεικνύεται και ενισχύεται μία νέα διαδικασία, που εστιάζει σε οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις και δραστηριότητες στο τοπικό επίπεδο. Ο τόπος, διαδραματίζει τον δικό του ειδικό ρόλο στηριζόμενος πλέον περισσότερο όχι πια στο συγκριτικό πλεονέκτημα, αλλά στο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, το οποίο έχει στην βάση του την πληροφόρηση για τις εξελίξεις της νέας τεχνολογίας και την καινοτομία. Και όσο τα διεθνή συμφέροντα οργανώνονται στη βάση των οικονομικών σχέσεων και ροών και της αέναης κινητικότητας, οι τοπικές κοινωνίες αμύνονται μέσα από την ενδυνάμωση του στοιχείου της τοπικότητας (Λυμπεράκη 1992).

Στο επίπεδο της πολιτικής και κοινωνικής ρύθμισης, εκτός από την ανασύνταξη του κεντρικού κράτους και των αλλαγών στις μορφές κρατικής παρέμβασης, προβάλλονται και δύο άλλα επίπεδα ρύθμισης του χώρου. Από τη μία, εμφανίζεται με ιδιαίτερο δυναμισμό το υπο-εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο, στο οποίο αναπτύσσονται αποκεντρωμένες τοπικές πολιτικές και από την άλλη το υπερ-εθνικό επίπεδο στο οποίο λειτουργούν υπερεθνικοί οργανισμοί ρύθμισης και νέες μορφές συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων χωρών, με κλασικό το παράδειγμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Αποτέλεσμα των παραπάνω εξελίξεων είναι οι θεωρίες και πολιτικές τοπικής ανάπτυξης να διέρχονται μία περίοδο σημαντικών αλλαγών, που συνδέονται με τη μείωση της κυριαρχίας του ευρύτατα διαδεδομένου προτύπου της πολιτικής ανάπτυξης και της διάχυσης, όπου η ανάπτυξη κατευθυνόμενη «εκ των άνω» με δράσεις των κεντρικών φορέων της διοίκησης, αρχικά συγκεντρώνεται σε ορισμένα σημεία, πόλους και μετά διαχέεται στον ευρύτερο χώρο αυτών. Η έμφαση των θεωρητικών και εννοιολογικών προσεγγίσεων

μετακινείται σταδιακά, από τον προγραμματισμό της ανάπτυξης και την μελέτη της παραγωγικής διαδικασίας σε θέματα που εστίαζαν περισσότερο στον ενδογενή χαρακτήρα της τοπικής ανάπτυξης, στις εφαρμογές της νέας τεχνολογίας και στην αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος προς νέες ευέλικτες μορφές εξειδίκευσης. Οι σχετικές αναλύσεις συνεχίζουν να πολλαπλασιάζονται και τη δεκαετία του 1990 μετεξελισσόμενες σε μία σειρά από επιμέρους κατευθύνσεις, οι οποίες περιελάμβαναν εξειδικευμένα θέματα όπως η μεταφορά τεχνολογίας, η δικτύωση επιχειρήσεων, η ικανότητα μάθησης των παραγωγικών συστημάτων, η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, η βιωσιμότητα.

Έτσι, η παγκοσμιοποίηση των οικονομιών συνοδεύεται από την τοπικοποίηση των παρεμβάσεων (Preteceile 1972). Παράλληλα με την πορεία της παγκοσμιοποίησης και της συρρίκνωσης του εθνικού κράτους αναπτύχθηκαν επιλεκτικά προσεγγίσεις για εξειδικευμένα τοπικά φαινόμενα. Η μείωση της κυριαρχίας του πολιτικού προτύπου συνοδεύεται με την εφαρμογή πιο ισορροπημένων μορφών χωρικής ανάπτυξης, που έχουν στη βάση τους το πρότυπο της ολοκληρωμένης, ενδογενούς ανάπτυξης. Αναπτύσσονται δηλαδή ισόρροπα όλες οι χωρικές μονάδες, αξιοποιώντας τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και το ενδογενές δυναμικό τους, την καινοτομία και τις νέες τεχνολογίες. Η ανάπτυξη κατευθύνεται κυρίως «από τα κάτω», με την ενεργή συμμετοχή των τοπικών φορέων και του πληθυσμού στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Στην πράξη, αυτά τα δύο κυρίαρχα πρότυπα εφαρμόζονται συνήθως παράλληλα και με διάφορους συνδυασμούς, ανάλογα με την εκάστοτε κοινωνικοοικονομική και πολιτική συγκυρία και τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν στην κάθε περιοχή.

Σε αυτό το μεταβαλλόμενο περιβάλλον η διαδικασία της τοπικής ανάπτυξης ως απάντηση στις προκλήσεις των σύγχρονων συνθηκών και η συμβολή που μπορεί να έχει στη δημιουργία απασχόλησης και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού παραμένει ένα ζητούμενο που απασχολεί ολοένα και περισσότερο οικονομολόγους, κοινωνικούς επιστήμονες, πολιτικούς και σχεδιαστές προγραμμάτων. Η ανάγκη της συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στην αναπτυξιακή διαδικασία και στην προσπάθεια διαχείρισης των αρνητικών συνεπειών της οικονομικής παγκοσμιοποίησης έχει αναγνωριστεί ευρύτατα με αποτέλεσμα την αύξηση του ενδιαφέροντος για τη στρατηγική της τοπικής ανάπτυξης, όχι μόνο από τα κοινωνικά κινήματα και τις τοπικές οργανώσεις αλλά και από διεθνείς οργανισμούς.

Προκύπτει έτσι η ανάγκη εμπειρικής διερεύνησης της σημασίας της τοπικής ανάπτυξης ως διαδικασίας αντιμετώπισης των οξυμένων προβλημάτων της φτώχειας, της ανεργίας, του

κοινωνικού αποκλεισμού, των κοινωνικών και οικονομικών διακρίσεων και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος.

Για την εμπειρική διερεύνηση του θέματος επιλεχθεί ο Δήμος Λαυρεωτικής. Το Λαύριο βρίσκεται σήμερα σε μια μεταβατική περίοδο μετά από μια μακρόχρονη περίοδο κρίσης και αναμονής. Η αναπτυξιακή διαδικασία που έχει επιλεγεί για την περιοχή βασίζεται κυρίως στην ουσιαστική υποστήριξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής, που προέρχονται από τις ενδογενείς δυνατότητες ενώ έχει αποφευχθεί η άσκηση ενεργών κρατικών παρεμβάσεων που αλλοιώνουν τον τοπικό χαρακτήρα της ανάπτυξης .

Ο Δήμος Λαυρεωτικής έχει έκταση 42.000 στρέμματα. Εκτείνεται σε μήκος 15 χιλιόμετρα. δίπλα στη θάλασσα, απέχει περίπου 50 χιλιόμετρα από το κέντρο της Αθήνας και βρίσκεται πολύ κοντά στο αεροδρόμιο της πόλης των Αθηνών.

Σύμφωνα με τα δεδομένα της τελευταίας απογραφής του 2001, πληθυσμός του Δήμου Λαυρεωτικής ανέρχεται σε 10.612 άτομα.. Ο πληθυσμός του Δήμου Λαυρεωτικής την εικοσαετία 1971 - 1991 αυξάνεται με πολύ αργούς ρυθμούς που είναι κατώτεροι από τους αντίστοιχους ρυθμούς αύξησης του πληθυσμού του Νομού Ανατολικής Αττικής, της Περιφέρειας Αττικής και του συνόλου της χώρας.

Η αποβιομηχάνιση που παρατηρήθηκε στη χώρα τα τελευταία χρόνια ήταν ιδιαίτερα οξεία στην περιοχή και είχε, όπως ήταν φυσικό, αντίκτυπο στην αγορά εργασίας. Η ζήτηση εργασίας στο Δήμο Λαυρεωτικής μειώθηκε σημαντικά τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα μετά την κρίση που έπληξε την κλωστοϋφαντουργία την αρχή της δεκαετίας του 1980 και το κλείσιμο των κλωστοϋφαντουργικών μονάδων της περιοχής που απασχολούσαν μεγάλο αριθμό εργαζομένων. Σήμερα, οι οδυνηρές συνέπειες της αποβιομηχάνισης έχουν αμβλυνθεί σε αρκετό βαθμό αλλά παραμένουν τα υψηλά ποσοστά ανεργίας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία, της Απογραφής του 2001, οι Αλλοδαποί που απογράφηκαν στην περιοχή μελέτης ανέρχονται σε 618 που αντιστοιχούν σε ποσοστό 5,8% του συνολικού πληθυσμού. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία πρόκειται για πρόσφυγες που διαμένουν είτε στο Κέντρο Προσωρινής Διαμονής Αλλοδαπών Αιτούντων Άσυλο είτε σε ιδιωτικές κατοικίες εντός των ορίων του Δήμου.

Στο Λαύριο κατοικούν και περίπου 800 Πόντιοι Παλιννοστούντες. Το μεγαλύτερο ποσοστό τους εγκαταστάθηκε στο Λαύριο μετά το 1987, ενώ ιδιαίτερα σημαντικό είναι και το ποσοστό εκείνων που εγκαταστάθηκαν στο Λαύριο στα μέσα της δεκαετίας του 1960. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία προέρχονται από το Καζακστάν.

Κεφάλαιο 4 : Μεθοδολογική Προσέγγιση

4.1 Ερευνητική Μεθοδολογία

Με βάση το θεωρητικό πλαίσιο, όπως αυτό αναπτύχθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί η εμπειρική διερεύνηση των στόχων και των ερευνητικών υποθέσεων της παρούσας έρευνας. Η εμπειρική προσέγγιση περιλαμβάνει τρία στάδια ερευνητικής μεθοδολογίας: α) την καταγραφή των διαφόρων εκφάνσεων της κατάστασης και στον εντοπισμό γενικών τάσεων και πιθανών σχέσεων μεταξύ των μεταβλητών του ερευνητικού προβλήματος, β) τη διερεύνηση της συσχέτισης μεταξύ των διαφορετικών μεταβλητών και γ) τον προσδιορισμό της σχέσης αλληλεξάρτησης των μεταβλητών.

Για την καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης επιχειρείται η στατιστική περιγραφή του δείγματος και η εξαγωγή συμπερασμάτων μέσα από την ανάλυση στοιχείων, όπως αυτά προκύπτουν από πίνακες συχνοτήτων και διπλής εισόδου που συνδυάζουν κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων στην έρευνα. Μέσα από τη παρουσίαση των συχνοτήτων και των περιγραφικών μέτρων μπορεί κανείς να αντλήσει πληροφόρηση για βασικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού και της περιοχής.

Με αυτό τον τρόπο αρχικά περιγράφεται η σύνθεση του δείγματος, τα και χαρακτηριστικά του όπως το φύλο, η ηλικία των ερωτώμενων, η εθνική καταγωγή, το επίπεδο γνώσης της ελληνικής γλώσσας, το καθεστώς κατοίκησης, η οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων, το ετήσιο ατομικό και οικογενειακό εισόδημα, η μηνιαία κατανάλωση και αποταμίευση.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης των ερωτώμενων. Ειδικότερα, παρουσιάζονται μέσα από την εμπειρική ανάλυση το μορφωτικό επίπεδο των ατόμων και των οικογενειών τους, η γνώση ξένων γλωσσών και η κατάρτιση τους σε νέες τεχνολογίες.

Ακολουθεί η διερεύνηση των χαρακτηριστικών της απασχόλησης. Συγκεκριμένα, παρουσιάζεται η παρούσα κατάσταση απασχόλησης, η απασχόληση κατά τομέα παραγωγής, η ηλικία έναρξης της απασχόλησης, τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης (ώρες εργασίας, έτη εργασίας, μορφές απασχόλησης) και της τοπικής αγοράς εργασίας (μέγιστο διάστημα ανεργίας, απαιτούμενο χρονικό διάστημα για ένταξη και επανένταξη στην αγορά εργασίας), καθώς και οι εκτιμήσεις των εργαζομένων σχετικά με θέματα που άπτονται άμεσα της απασχόλησης (ικανοποίηση από το μισθό, τον εργοδότη, τις συνθήκες εργασίας, τύπος εργασίας, τρόπος και χρόνος μετάβασης στην εργασία).

Αμέσως μετά παρατίθενται τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων. Ειδικότερα, παρουσιάζονται χαρακτηριστικά όπως η κοινωνική ασφάλιση, η εγκληματικότητα, η σωματική αναπηρία ή η ψυχική ασθένεια, η συνείδηση μέλους της κοινότητας, η προσβασιμότητα των τοπικών υπηρεσιών, ο βαθμός αποκλεισμού ή συμμετοχής στην τοπική κοινωνία.

Τέλος, επιχειρείται η διερεύνηση της ποιότητας ζωής στο Δήμο Λαυρεωτικής. Ειδικότερα, μέσα από τις ερωτήσεις αντλούνται πληροφορίες για διάφορους τομείς που επηρεάζουν τη ποιότητα ζωής στη περιοχή όπως οι συνθήκες κατοικίας, η πρόσβαση στην πληροφόρηση μέσω του διαδικτύου, η δυνατότητα ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων, η οικονομική ευημερία, η ικανοποίηση από τις υπηρεσίες εκπαίδευσης, υγείας και παροχής κοινωνικής υποστήριξης καθώς και για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους ζωή οι κάτοικοι του Λαυρίου.

Για την απεικόνιση των σχετικών συχνοτήτων χρησιμοποιούνται κυκλικά διαγράμματα ενώ για την εξέταση των αποτελεσμάτων ως προς δύο χαρακτηριστικά χρησιμοποιούνται πίνακες διπλής εισόδου. Για την περιγραφή των μεταβλητών χρησιμοποιούνται τα περιγραφικά μέτρα κεντρικής τάσης και διασποράς.

Για τη διερεύνηση της συσχέτισης μεταξύ των διαφορετικών μεταβλητών, υπολογίζονται οι συντελεστές συσχέτισης Pearson. Ο συντελεστής Pearson προσδιορίζει αποκλειστικά το μέτρο της γραμμικής συσχέτισης των δύο μεταβλητών χωρίς όμως να προσδιορίζει την κλίση της και το σταθερό όρο της ευθείας. Οι συντελεστές που προκύπτουν εκφράζουν τον βαθμό συμεταβολής μεταξύ των διαφόρων μεταβλητών, μέσω της οποίας προσδιορίζεται η μεταξύ τους σχέση αλλά δεν προσδιορίζουν την αιτιώδη σχέση, δηλαδή δεν προσδιορίζουν ποιο είναι το αίτιο και ποιο είναι το αποτέλεσμα.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί πως με τη βοήθεια της πολλαπλής παλινδρόμησης επιχειρείται να γίνει σαφής η σύνδεση που υφίσταται μεταξύ των διαφόρων εκφάνσεων του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού και των χαρακτηριστικών της απασχόλησης με την τοπική ανάπτυξη.

Η πολλαπλή παλινδρόμηση είναι η επέκταση της απλής παλινδρόμησης στη περίπτωση που έχουμε περισσότερες από μία ανεξάρτητες μεταβλητές. Η πολλαπλή παλινδρόμηση είναι η κατάλληλη μέθοδος για να εκτιμήσουμε την επίδραση που ασκούν συγχρόνως πάνω στη μεταβλητή Y ορισμένες μεταβλητές $X_1, X_2, \dots, X_k$, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε τη μεμονωμένη επίδραση κάθε μίας από αυτές

πάνω στη Y . Η εισαγωγή περισσότερων ερμηνευτικών μεταβλητών έχει ως σκοπό τη μείωση των σφαλμάτων $\hat{e}$, άρα και της διακύμανσης τους σ^2 , με εξάλειψη του σφάλματος εξειδίκευσης που διαπράττουμε όταν παραλείπουμε μία ή περισσότερες ερμηνευτικές μεταβλητές, οι οποίες ασκούν σημαντική επίδραση πάνω στην εξαρτημένη μεταβλητή.

Η γενική μορφή του στατιστικού υποδείγματος της πολλαπλής παλινδρόμησης είναι οι εξής:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{i1} + \dots + \beta_k x_{ik} + e_i, i=1,2,\dots,n$$

Η εκτίμηση των υποδειγμάτων παλινδρόμησης πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια του στατιστικού πακέτου STATGRAPHICS Plus 5.1.

4.2 Επιλογή του δείγματος

Τα πρωτογενή στοιχεία συγκεντρώθηκαν με τη χρήση ερωτηματολογίου από δείγμα μόνιμων κατοίκων στο δήμο Λαυρίου. Ο ερευνητής χρησιμοποιώντας πρωτογενή στοιχεία έχει τη δυνατότητα να καταγράψει τις απόψεις, τις επιθυμίες, τις αντιλήψεις και τις προσδοκίες των ερωτώμενων. Με τον τρόπο αυτό, είναι δυνατή η εκτίμηση της επίδρασης των προσωπικών, οικονομικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών στην εκπαίδευση και απασχόληση των ατόμων, καθώς και στην ύπαρξη ανάπτυξης στο Λαύριο.

Σύμφωνα με τα δεδομένα της τελευταίας απογραφής του 2001, ο πληθυσμός του δήμου Λαυρεωτικής ανέρχεται σε 10.612 άτομα. Γενικά, ακολουθείται η τάση γήρανσης του πληθυσμού που παρατηρούμε γενικά στη χώρα. Η εξέλιξη του πληθυσμού καθορίζεται από τα χαμηλά επίπεδα γονιμότητας, τη συνολική αύξηση του μέσου όρου ζωής και το υψηλό επίπεδο μετανάστευσης. Η ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού του δήμου Λαυρεωτικής το 2001 είναι πια σχεδόν τυπική για τη σύγχρονη Ελλάδα καθώς περιορίζονται οι μικρές ηλικίες και εδραιώνονται οι ηλικίες άνω των 65 ετών. Το ποσοστό του πληθυσμού άνω των 65 ετών το 2001 υπολογίζεται σε 15%, ενώ το ποσοστό των παιδιών ηλικίας μέχρι 15 ετών υπολογίζεται σε 16,2%. Αντίθετα με ότι συμβαίνει σε επίπεδο νομού, περιφέρειας και χώρας οι άνδρες με ποσοστό συμμετοχής στο συνολικό πληθυσμό 51,49% υπερέχουν έναντι των γυναικών. Στο Λαύριο κατοικούν 618 αλλοδαποί που αντιστοιχούν σε ποσοστό 5,8% του συνολικού πληθυσμού. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία πρόκειται για πρόσφυγες που είναι εγκατεστημένοι εντός των ορίων του Δήμου.

Για τη διασφάλιση της εγκυρότητας των αποτελεσμάτων καταβλήθηκε προσπάθεια το δείγμα να είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού του Λαυρίου. Αρχικά έγινε προσπάθεια το δείγμα να αποτελεί το 3,50 % του συνολικού πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας (15 – 64 ετών). Τελικά, επιλέχθηκε το δείγμα να αποτελεί το 3,50 % του πληθυσμού ηλικίας 20 – 60 ετών.

Αυτή η απόφαση στηρίχθηκε στο γεγονός ότι τα 20 έτη θεωρούνται μία ικανοποιητική ηλικία για την ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και την είσοδο στην αγορά εργασίας. Επίσης, τα 60 έτη θεωρήθηκαν κατάλληλο όριο ηλικίας για τη διερεύνηση χαρακτηριστικών απασχόλησης και καταστάσεων κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς ένας εργαζόμενος 60 ετών απέχει ένα ικανοποιητικό χρονικό διάστημα μέχρι την έξοδο του από την αγορά εργασίας. Επιπρόσθετα, η επιλογή του συγκεκριμένου ηλικιακού εύρους (20 έως 60 έτη) προσφέρει μεγαλύτερη ευκολία επιλογής και υπολογισμού του δείγματος, καθώς προσφέρονται ανάλογα πληθυσμιακά στοιχεία από την Ε. Σ. Υ. Ε..

Μετά την επιλογή του μεγέθους του δείγματος προσδιορίστηκε ο αριθμός των κατοίκων κάθε φύλου, ώστε το δείγμα να είναι αντιπροσωπευτικό του πραγματικού πληθυσμού. Αρχικά επιλέχθηκε οι άνδρες να αποτελούν το 51,50 % του δείγματος και οι γυναίκες το 48,50% του δείγματος. Τελικά, οι άνδρες αποτελούν το 51% του δείγματος και οι γυναίκες το 49% του δείγματος.

Για τη διασφάλιση ικανοποιητικής αντιπροσώπευσης των αλλοδαπών στο δείγμα αρχικά αποφασίστηκε οι ερωτώμενοι αλλοδαποί να αποτελούν το 10% του συνόλου των αλλοδαπών που κατοικούν στο Λαύριο. Τελικά, οι ερωτώμενοι αλλοδαποί αντιπροσωπεύουν το 12,30% του συνόλου των αλλοδαπών που κατοικούν στο Λαύριο, το οποίο αντιστοιχεί σε 76 ερωτώμενους αλλοδαπούς σε πληθυσμό 618 αλλοδαπών κατοίκων του Λαυρίου.

Το σύνολο του δείγματος αντιπροσωπεύει το 3,50% του συνολικού πληθυσμού ηλικίας 20 – 60 ετών του Δήμου Λαυρεωτικής, το οποίο αντιστοιχεί σε 210 ερωτώμενους σε πληθυσμό 6.004 μονίμων κατοίκων ηλικίας 20 – 60 ετών.

Η επιλογή των κατοίκων του δείγματος πραγματοποιήθηκε με τυχαία δειγματοληψία και η έρευνα ολοκληρώθηκε στο διάστημα από 11 – 4 - 2005 έως 10 - 5 - 2005. Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων έγινε σε χώρους εργασίας και νοικοκυριά. Προκειμένου να εξασφαλιστεί η τυχαιότητα του δείγματος λαμβάνονταν ένα ερωτηματολόγιο ανά οικοδομικό τετράγωνο, οι επισκέψεις σε χώρους εργασίας ήταν επανειλημμένες και πραγματοποιήθηκαν τόσο κατά τις πρωινές, όσο και κατά τις απογευματινές ώρες, ενώ στα νοικοκυριά οι επισκέψεις πραγματοποιήθηκαν σε εργάσιμες και μη ώρες και ημέρες. Το ποσοστό απόρριψης των ερωτηματολογίων ήταν 16% (40 ερωτηματολόγια), καθώς δόθηκαν 250 ερωτηματολόγια, τα οποία απαντήθηκαν σε ποσοστό 84% (210 ερωτηματολόγια).

4.3 Το ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε (παρατίθεται αυτούσιο στο παράρτημα της παρούσας εργασίας), αποτελείται από τέσσερα μέρη και περιλαμβάνει ερωτήσεις, από τις οποίες προκύπτουν μεταβλητές που χρησιμοποιούνται για τη μελέτη των προσδιοριστικών παραγόντων της εκπαίδευσης και της απασχόλησης των ατόμων, τη διαπίστωση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού και τη σύνδεση τους με την ανάπτυξη μίας περιοχής. Αυτές οι τέσσερις κατηγορίες αναφέρονται: α) στα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων, β) στα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης τους, γ) στα χαρακτηριστικά απασχόλησης, δ) σε παράγοντες που αφορούν την ισότητα, την κοινωνική συμμετοχή και τον κοινωνικό αποκλεισμό και δ) σε παράγοντες που αφορούν στη ποιότητα ζωής.

Συγκεκριμένα, το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει δεκαπέντε ερωτήσεις που παρέχουν πληροφορίες για το φύλο, την ηλικία, την εθνικότητα, την οικογενειακή κατάσταση, τον αριθμό των μελών της οικογένειας, τον αριθμό των παιδιών της οικογένειας, το φύλο και την ηλικία του αρχηγού της οικογένειας το ετήσιο ατομικό και οικογενειακό εισόδημα κατά τα τελευταία τρία έτη, την ύπαρξη εισοδημάτων από άλλες πηγές εκτός της εργασίας, την μηνιαία κατανάλωση και αποταμίευση, την ύπαρξη ή μη ιδιόκτητης κατοικίας.

Οι ερωτήσεις για τα ατομικά χαρακτηριστικά τέθηκαν για τη διαπίστωση της επίδρασης τους στην κατάσταση απασχόλησης, το εκπαιδευτικό επίπεδο και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Εκτός από τις ερωτήσεις για το φύλο και την εθνικότητα, σημαντική είναι και η ερώτηση για την ηλικία για τη διερεύνηση της υπόθεσης ότι ο κίνδυνος ανεργίας και κοινωνικού αποκλεισμού αρχικά μειώνεται με την αύξηση της ηλικίας και στη συνέχεια μετά από ένα ανώτατο όριο ηλικίας αυξάνεται (Muffels και Fouarged 2004).

Οι ερωτήσεις για την οικογενειακή κατάσταση και το μέγεθος της οικογένειας (αριθμός μελών και αριθμός παιδιών), σκοπεύουν στην εκτίμηση των αναγκών της οικογένειας. Η διαβίωση σε μια μεγαλύτερη οικογένεια αυξάνει τον κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού. Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία της ευημερίας η οικογενειακή ευημερία επηρεάζεται από το καθαρό μέγεθος και τη σύνθεση της οικογένειας. Ακόμα, ο χωρισμός και η χηρεία αυξάνουν την πιθανότητα οικονομικής αποστέρησης.

Το φύλο και η ηλικία του αρχηγού της οικογένειας αναμένεται να αποτελέσουν σημαντικούς παράγοντες προσδιορισμού του επιπέδου κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνει η οικογένεια (Muffels και Fouarged 2004).

Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι ερωτήσεις για το ετήσιο ατομικό και οικονομικό εισόδημα καθώς σχετίζονται άμεσα με την τοπική ανάπτυξη, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την απασχόληση. Η εξέλιξη των εισοδημάτων θα μας οδηγήσει σε συμπεράσματα για το

επίπεδο της τοπικής ανάπτυξης. Έτσι μέσα από τη διερεύνηση της σχέσης εισοδήματος και κοινωνικού αποκλεισμού θα διαπιστωθεί η σχέση τοπικής ανάπτυξης και κοινωνικού αποκλεισμού. Επιπλέον, θα διερευνηθεί η υπόθεση ότι η κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού επηρεάζεται ιδιαίτερα από τα προηγούμενα εισοδήματα. (Howarth, Kenway, Palmer και Street 1988, Oppurtunity for all 1999, United Nations 1989, Vogel 1994, Muffels και Fouarged 2004, Atkisson 1996, Spangenberg 2002)

Τέλος, σημαντικές θεωρούνται και οι ερωτήσεις που αφορούν στη μηνιαία αποταμίευση και τη κατανάλωση, καθώς σχετίζονται άμεσα με τον κοινωνικό αποκλεισμό, την απασχόληση και την τοπική ανάπτυξη (Atkisson 1996, Bergstrom και Dobers 2000, Spangenberg 2002) .

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει τέσσερις ερωτήσεις, οι οποίες αναφέρονται σε χαρακτηριστικά εκπαίδευσης, που αφορούν το μορφωτικό επίπεδο του ερωτώμενου και των γονέων του, τη γνώση ξένων γλωσσών και την κατάρτιση σε σύγχρονες τεχνολογίες. Από αυτές τις ερωτήσεις προκύπτουν μεταβλητές που περιγράφουν την εκπαίδευση και τον επαγγελματικό προσανατολισμό του ατόμου και σχετίζονται άμεσα με το οικογενειακό του περιβάλλον (Lingens 2003, Regner 2002, Spangenberg 2002, Atkisson 1996).

Ειδικότερα, το μορφωτικό επίπεδο του ατόμου και η κατάρτιση του σε σύγχρονες τεχνολογίες είναι καθοριστικοί παράγοντες για την απασχόληση, την οικονομική κατάσταση του ατόμου και την πρόληψη καταστάσεων κοινωνικού αποκλεισμού (Howarth, Kenway, Palmer και Street 1988, Oppurtunity for all 1999, United Nations 1989, Vogel 1994, Muffels και Fouarged 2004, Lingens 2003, Regner 2002).

Την ίδια στιγμή η εκπαίδευση και η γνώση και οι νέες τεχνολογίες θεωρούνται σημαντικοί παράγοντες για την τοπική ανάπτυξη (Atkisson 1996). Επιπλέον, δημιουργούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη βελτίωση και ανάπτυξη συνολικά των κοινωνικών υπηρεσιών και υποδομών.

Το τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου είναι το μεγαλύτερο σε έκταση και περιλαμβάνει είκοσι ερωτήσεις που αφορούν στα χαρακτηριστικά της απασχόλησης των ερωτώμενων. Η απασχόληση αποτελεί έναν από τους πλέον καθοριστικούς παράγοντες της τοπικής ανάπτυξης (Atkisson 1996, Spangenberg 2002). Ταυτόχρονα, αποτελεί την καλύτερη πρόληψη του κοινωνικού αποκλεισμού (Berman and Philips 1999, Kieselbach 2003, Diener και Eunkook 1997). Επιπλέον, μέσω της διερεύνησης της τοπικής αγοράς εργασίας καθίσταται δυνατή η διερεύνηση του ρόλου της απασχόλησης στην πρόληψη και την αντιμετώπιση καταστάσεων κοινωνικού αποκλεισμού. Στην ενότητα περιλαμβάνονται

ερωτήσεις για τον τρόπο λειτουργίας της τοπικής αγοράς εργασίας, τις συνθήκες που επικρατούν, καθώς και για το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μέχρι την ένταξη ή επανένταξη του ατόμου σε αυτή

Οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούν την ηλικία ένταξης τους στην αγορά εργασίας, τα έτη εργασίας, το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μέχρι την ένταξη τους στην αγορά εργασίας και τις συνθήκες του εργασιακού περιβάλλοντος και γενικότερα στην αγορά εργασίας.

Σημαντικές είναι οι ερωτήσεις που αφορούν τη σταθερότητα της απασχόλησης, το πόσες φορές έμειναν άνεργοι οι ερωτώμενοι και το μέγιστο χρονικό διάστημα της ανεργίας των ερωτώμενων (Muffels και Fouarged 2004).

Η ερώτηση για τις ώρες απασχόλησης και την αντιστοιχία εκπαιδευτικού επιπέδου και απασχόλησης αποσκοπεί στην εκτίμηση των φαινομένων της μερικής απασχόλησης και της υποαπασχόλησης.

Από το άθροισμα των μηνών απασχόλησης του ερωτώμενου κατά τα τρία προηγούμενα έτη προκύπτει μια μεταβλητή που εκφράζει την ποιότητα και τη σταθερότητα της απασχόλησης. Με βάση τις απαντήσεις του, οι ερωτώμενοι χαρακτηρίζονται ως απασχολούμενοι με επισφαλή θέση εργασίας, όταν οι μήνες απασχόλησης τους είναι λιγότερες από το 100% του αριθμού των διαθέσιμων μηνών απασχόλησης (36), αλλά περισσότεροι από το 50% των διαθέσιμων μηνών απασχόλησης (18). Όταν οι μήνες απασχόλησης τους είναι λιγότεροι από το 50 % των διαθέσιμων μηνών απασχόλησης αλλά περισσότεροι από το 1% των διαθέσιμων μηνών απασχόλησης (0,36) οι ερωτώμενοι χαρακτηρίζονται ως μερικώς άνεργοι. Όταν δεν έχουν εργαστεί κανένα μήνα θεωρούνται μακροχρόνια άνεργοι, ενώ όταν έχουν εργαστεί και τους 36 προηγούμενους μήνες θεωρούνται πλήρως απασχολούμενοι (Muffels και Fouarged 2004).

Η ερώτηση για τον τόπο απασχόλησης αποσκοπεί στη διερεύνηση των δυνατοτήτων της τοπικής αγοράς εργασίας. Η δημιουργία απασχόλησης είναι μια αποστολή που αφορά την ενίσχυση της τοπικής κοινότητας να δημιουργεί οικονομικές ευκαιρίες για την προσαρμογή των ανθρωπίνων πόρων. Η ευελιξία της τοπικής αγοράς εργασίας προσεγγίζεται μέσα από την ερώτηση που αφορά στα διαφορετικά επαγγέλματα που έχουν ασκήσει οι ερωτώμενοι.

Στην ίδια ενότητα ερωτήσεων οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να σημειώσουν σε κλίμακα πέντε διαβαθμίσεων κατά πόσο αισθάνονται ότι στο χώρο εργασίας τους αντιμετωπίζονται ισότιμα σε σχέση με τους υπόλοιπους συναδέλφους τους. Η ερώτηση αποσκοπεί στον εντοπισμό ανισοτήτων και διακρίσεων ή φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας σε βάρος των αλλοδαπών ερωτώμενων.

Η ερώτηση για την αριθμό των μελών της οικογένειας που απασχολούνται επιτρέπει τη διερεύνηση της θεωρητικής υπόθεσης ότι όσο περισσότερα μέλη της οικογένειας εργάζονται τόσο περισσότερο απομακρύνεται ο κίνδυνος κοινωνικού αποκλεισμού για την οικογένεια (Howarth, Kenway, Palmer και Street 1988, Opportunity for all 1999, United Nations 1989, Vogel 1994, Muffels και Fouarged 2004, Lingens 2003, Regner 2002).

Τέλος, η ερώτηση για την λήψη οικονομικής βοήθειας, θα επιτρέψει την εκτίμηση της έντασης του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού στο Λαύριο (Brannstrom 2004).

Το τέταρτο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει εννέα ερωτήσεις που αφορούν σε ατομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων σχετικά με την ισότητα, το βαθμό κοινωνικής συμμετοχής ή αποκλεισμού τους. Οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις για την κάλυψη τους από κάποιο φορέα κοινωνικής ασφάλισης, την παραβατική συμπεριφορά τους, την ύπαρξη σωματικής αναπηρίας ή ψυχικής ασθένειας, τον αποκλεισμό του από δραστηριότητες και υπηρεσίες, τη συμμετοχή τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων από την τοπική αυτοδιοίκηση, τη συμμετοχή τους σε δράσεις των τοπικών φορέων.

Η παραβατική συμπεριφορά και η εγκληματικότητα θεωρείται από πολλούς συνέπεια των καταστάσεων κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνει το άτομο και χαρακτηριστικό των φτωχών, υποβαθμισμένων περιοχών (Brannstrom 2004).

Σημαντική είναι η ερώτηση για την ύπαρξη σωματικής αναπηρίας ή ψυχικής ασθένειας. Οι απαντήσεις των ερωτώμενων επιτρέπουν τη διερεύνηση της υπόθεσης ότι η σωματική αναπηρία και η ψυχική ασθένεια αποτελούν σημαντικούς παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού.

Στην ίδια ενότητα ερωτήσεων οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να σημειώσουν σε κλίμακα πέντε διαβαθμίσεων κατά πόσο αισθάνονται ότι ανήκουν στην κοινότητα που ζουν. Η ανάπτυξη τοπικής συνείδησης εξαρτάται άμεσα από το βαθμό κοινωνικής συνοχής και ταυτόχρονα αποτελεί προϋπόθεση της τοπικής ανάπτυξης (Muffels και Fouarged 2004, Estes 2004, Berman και Philips 1999, Diener και Eunkook 1997).

Οι ερωτήσεις για την προσβασιμότητα στις υπηρεσίες και την συμμετοχή στις κοινοτικές δράσεις σχετίζονται άμεσα με την ισότητα των ευκαιριών και τις διακρίσεις στη βάση του φύλου, της ηλικίας και της εθνικής καταγωγής (Berger – Schmitt 2002). Η ερώτηση αποσκοπεί στον εντοπισμό ανισοτήτων και διακρίσεων ή ρατσισμού και ξενοφοβίας σε βάρος των αλλοδαπών ερωτώμενων.

Η ερώτηση για τη συμμετοχή στις διαδικασίες για τη λήψη αποφάσεων από την τοπική αυτοδιοίκηση επιτρέπει τη διερεύνηση της ερευνητικής υπόθεσης ότι η τοπική

ανάπτυξη ενθαρρύνει τη συμμετοχή πολιτών προερχόμενων από τις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Berman και Philips 2000).

Στο πέμπτο και τελευταίο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνονται δεκαπέντε ερωτήσεις που αφορούν στη ποιότητα ζωής των κατοίκων της περιοχής. Οι ερωτώμενοι σε αυτό το μέρος κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούν την ποιότητα ζωής σε επίπεδο ατόμου και νοικοκυριού. Ειδικότερα, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούν την ποιότητα των μεταφορών, των υπηρεσιών υγείας και παιδείας, σε ερωτήσεις σχετικά με την παλαιότητα της κατοικίας τους, το μέγεθος και τις ανέσεις τους καθώς και σε ερωτήσεις για την διερεύνηση των οικονομικών τους δυνατοτήτων.

Η ερώτηση για την εγγύτητα στάσης των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς επιτρέπει τη διερεύνηση ότι η περιορισμένη προσβασιμότητα σε υπηρεσίες και ευκαιρίες λόγω της μερικής ή καθολικής αδυναμίας κινητικότητας σε μία κοινωνία περιορίζει τη συμμετοχή ατόμων ή και ολόκληρων κοινωνικών ομάδων στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή μίας τοπικής κοινωνίας. Η έλλειψη δυνατότητας πρόσβασης είναι ένα βασικό συστατικό του αποκλεισμού, που επηρεάζει πολλές διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού (Church, Frost και Sullivan 2000).

Η ποιότητα και το μέγεθος της κατοικίας αποτελούν επίσης σημαντικά στοιχεία της ποιότητας ζωής ενός ατόμου. Για τον προσδιορισμό τους ζητείται από τους ερωτώμενους να απαντήσουν για το μέγεθος και την παλαιότητα της και την ύπαρξη κεντρικής θέρμανσης. Οι απαντήσεις τους επιτρέπουν τη διερεύνηση της υπόθεσης ότι οι ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού ζουν στις πλέον εξαθλιωμένες κατοικίες (Berman και Philips 2000).

Οι ερωτήσεις για τη δυνατότητα φιλοξενίας φίλων στο σπίτι τουλάχιστον μία φορά τη εβδομάδα, για τη δυνατότητα τουρισμού και την διατροφή με κρέας, ψάρι ή κοτόπουλο αποκοπούν στη διερεύνηση της οικονομικής κατάστασης των ερωτώμενων. Μέσω των απαντήσεων διερευνείται η αμφίδρομη σχέση μεταξύ οικονομικής αποστέρησης και κοινωνικού αποκλεισμού.

Στο τέλος του ερωτηματολογίου τίθεται μια ανοικτή ερώτηση που αποσκοπεί στην καταγραφή των κυριότερων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι του Λαυρίου. Οι ερωτώμενοι καλούνται να επιλέξουν μεταξύ διαφόρων περιβαλλοντολογικών και κοινωνικών προβλημάτων ενώ τους δίνεται και η δυνατότητα να απαντήσουν αυθόρμητα.

Η σύνταξη του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε σε αντιστοιχία με το θεωρητικό πλαίσιο που διέπει ανάλογες εμπειρικές μελέτες. Η σύνταξη του ερωτηματολογίου στηρίχθηκε τόσο στη διεθνή, όσο και στην ελληνική βιβλιογραφία. Με τις ερωτήσεις που συμπεριλήφθηκαν στο ερωτηματολόγιο επιχειρήθηκε η κάλυψη των τριών θεματικών

ενοτήτων της πτυχιακής μελέτης, δηλαδή ανάλυση του κοινωνικού αποκλεισμού, της απασχόλησης και της τοπικής ανάπτυξης στο Δήμο Λαυρίου.

4.4 Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε και συμπληρώθηκε επιτόπου από τους ερωτώμενους. Μαζί με το ερωτηματολόγιο δινόταν στους ερωτώμενους και συνοδευτική αποστολή, που περιελάμβανε πληροφορίες για την ταυτότητα και το σκοπό της έρευνας, για τη χρήση των ευρημάτων και για τον τρόπο πρόσβασης του ερωτώμενου στα δεδομένα της έρευνας.

Στην επιστολόχαρτο περιλαμβάνονταν όλα τα στοιχεία του ερευνητή: ιδιότητα, ταχυδρομική διεύθυνση και διαθέσιμοι τρόποι επικοινωνίας μαζί του. Στο κείμενο της επιστολής δινόταν εξηγήσεις για τη φύση της έρευνας, το σκοπό και τη σπουδαιότητα της.

Στην επιστολή τονιζόταν ιδιαίτερα η πλήρης εξασφάλιση της εχεμύθειας και του απορρήτου των απαντήσεων. Για αυτό το σκοπό παρουσιαζόταν αναλυτικά η διαδικασία διασφάλισης του απορρήτου των πληροφοριών και της διασφάλισης των προσωπικών δεδομένων. Διευκρινιζόταν ότι οι πληροφορίες και τα προσωπικά δεδομένα που θα παρέχονταν από τους ερωτώμενους θα φυλάσσονται σε ασφαλισμένο μέρος με ευθύνη του Ερευνητή. Πρόσβαση σε αυτά θα έχει μόνο ο Ερευνητής, η Επιβλέπουσα Καθηγήτρια και τα Μέλη της Επιβλέπουσας Επιτροπής, που δεσμεύονται για την τήρηση του απορρήτου.

Μετά την ανάγνωση της επιστολής ζητούταν από τον ερωτώμενο η συμπλήρωση του έντυπου συγκατάθεσης για τον συμμετέχοντα στην έρευνα με το οποίο ο συμμετέχων δήλωνε ότι έχει ενημερωθεί πλήρως για τον σκοπό, την ερευνητική διαδικασία, τη φύλαξη και την χρήση των πληροφοριών που θα παρέχει.

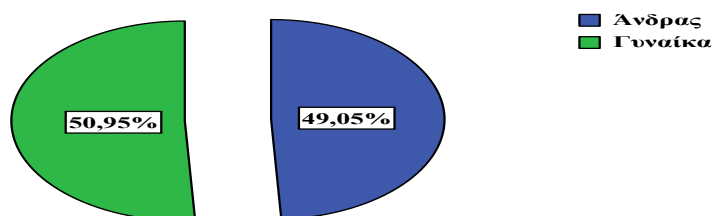
Στη συνέχεια ζητούταν από τους ερωτώμενους να απαντήσουν με ειλικρίνεια το ερωτηματολόγιο, αφού πρώτα διάβαζαν προσεκτικά τις ερωτήσεις

Στην περίπτωση των αλλοδαπών ερωτώμενων η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου γινόταν με την παρουσία μεταφραστή, οποίος αναλάμβανε την μετάφραση των πληροφοριών των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου.

Κεφάλαιο 5: Εμπειρικά Αποτελέσματα

5.1 Δημογραφικά χαρακτηριστικά

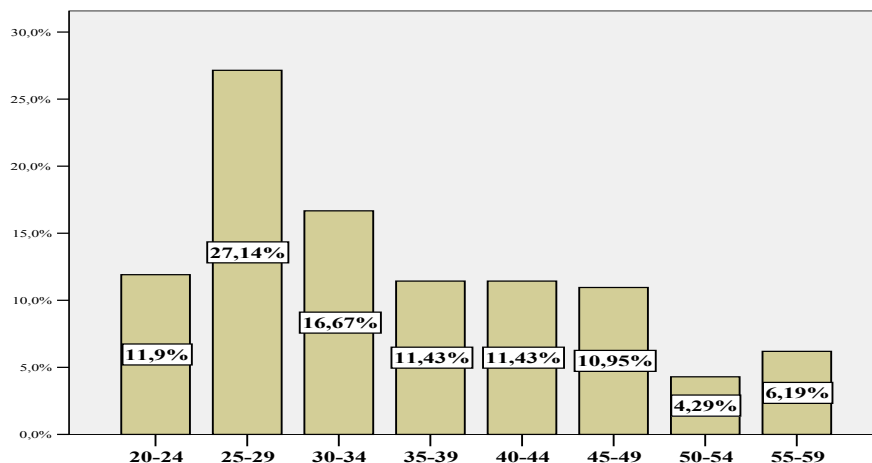
5.1.1 Φύλο

Διάγραμμα 5.1: Ερωτώμενοι ανά φύλο

Από το σύνολο των μόνιμων κατοίκων που ανταποκρίθηκαν στην έρευνα και συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο, το 50,95 % ήταν άνδρες και το 49,05 % γυναίκες, δηλαδή 107 και 103 άτομα αντίστοιχα.

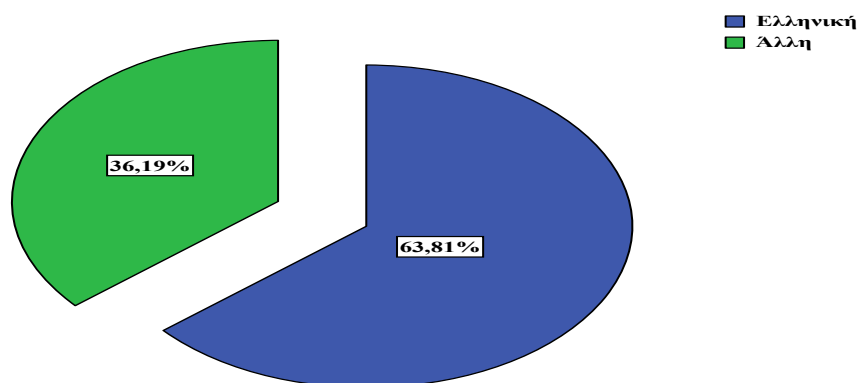
5.1.2 Ηλικία

Διάγραμμα 5. 2: Ερωτώμενοι ανά ηλικιακή ομάδα

Από το σύνολο των μόνιμων κατοίκων ηλικίας 20 έως 64 ετών που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο το 27,14 % (57 άτομα) ήταν ηλικίας από 25 έως 29 ετών, το 16,67% (35 άτομα) από 30 έως 34 ετών, το 11,9% (25 άτομα) από 20 έως 24 ετών, το 11,43% (24 άτομα) από 35 έως 39 ετών, το 11,43% (24 άτομα) από 40 έως 44 ετών, το 10,95% (23 άτομα) από 45 έως 49 ετών, το 6,19% (13 άτομα) από 55 έως 59 ετών και το 4,29% (9 άτομα) από 50 έως 54 ετών. Η μέση ηλικία των ερωτώμενων ήταν τα 35,24 έτη.

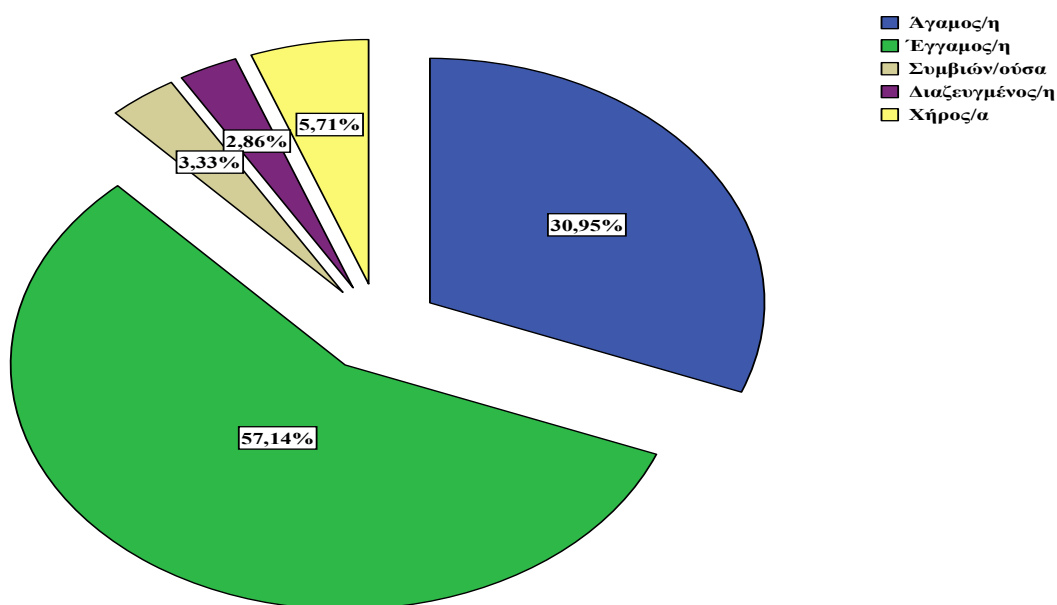
5.1.3 Εθνικότητα

Διάγραμμα 5.3: Ερωτώμενοι ανά εθνικότητα

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 63,81% (134 άτομα) ήταν Έλληνες και το 36,19% (76 άτομα) ήταν αλλοδαποί.

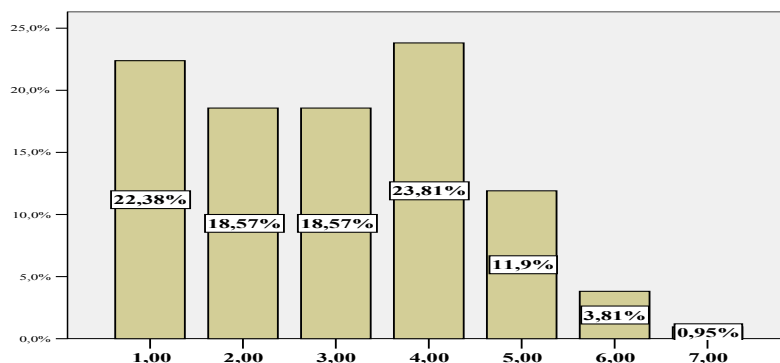
5.1.4. Οικογενειακή κατάσταση

Διάγραμμα 5.4: Ερωτώμενοι ανά οικογενειακή κατάσταση

Σε ότι αφορά την οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων το 57,14% (120 άτομα) ήταν έγγαμοι, το 30,95% (65 άτομα) ήταν άγαμοι, το 5,71% (12 άτομα) ήταν χήροι/ες, το 3,33% (7 άτομα) συμβίωναν και το 2,86% (6 άτομα) ήταν διαζευγμένοι.

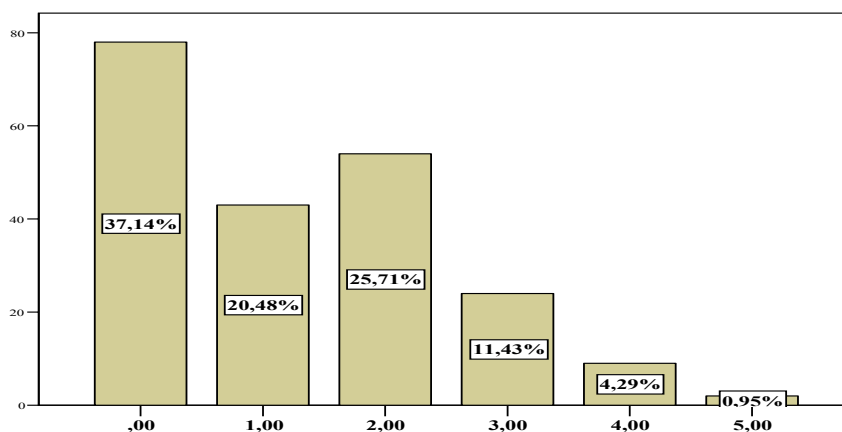
5.1.5. Αριθμός μελών οικογένειας

Διάγραμμα 5.5: Ερωτώμενοι ανά αριθμό μελών οικογένειας

Από το σύνολο των οικογενειών των ερωτώμενων, το 23,81% (50 οικογένειες) αποτελούνταν από τέσσερα μέλη, το 22,38% (47 οικογένειες) από ένα μόνο μέλος, το 18,57% (39 οικογένειες) από δύο μέλη, το 18,57% (39 οικογένειες) από τρία μέλη, το 11,9% (25 οικογένειες) από πέντε μέλη, το 3,81% (8 οικογένειες) από πέντε μέλη και το 0,95% (2 οικογένειες) αποτελούνταν από επτά μέλη.

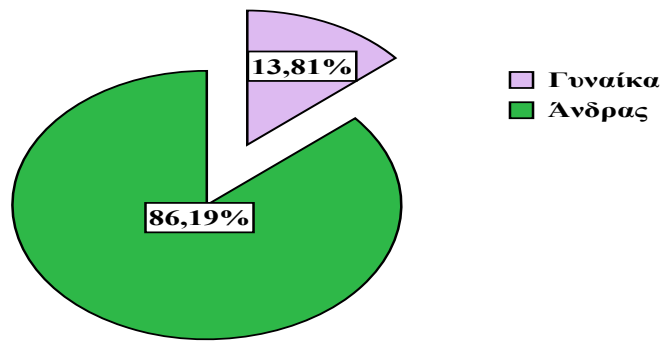
5.1.6. Αριθμός παιδιών οικογένειας

Διάγραμμα 5.6: Οικογένειες ερωτώμενων ανά αριθμό παιδιών

Από το σύνολο των οικογενειών των ερωτώμενων το 37,14 % (78 οικογένειες) δεν είχαν ανήλικα παιδιά μεταξύ των μελών τους, το 25,71 % (34 οικογένειες) είχαν δύο ανήλικα παιδιά μεταξύ των μελών τους, το 20,48 % (43 οικογένειες) ένα ανήλικο παιδί, το 11,43 % (24 οικογένειες) τρία ανήλικα παιδιά, το 4,29% (9 οικογένειες) τέσσερα ανήλικα παιδιά και το 0,95 % (2 οικογένειες) πέντε ανήλικα παιδιά.

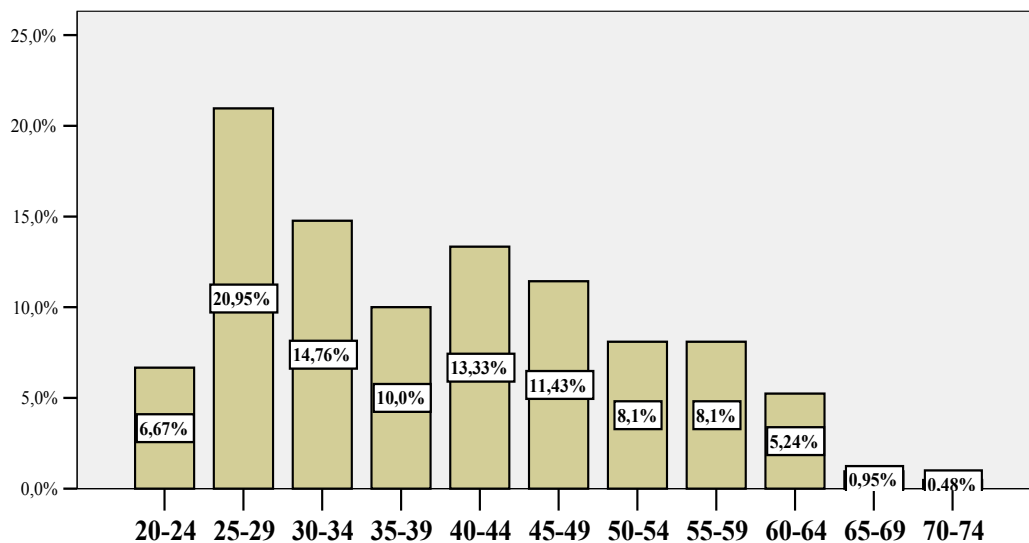
5.1.7 Φύλο αρχηγού οικογένειας

Διάγραμμα 5.7: Οικογένειες ερωτώμενων ανά φύλο αρχηγού οικογένειας

Από το σύνολο των οικογενειών των ερωτώμενων, το 86,19% (181 οικογένειες) είχαν αρχηγό άνδρα και το 13,81% (29 οικογένειες) είχαν αρχηγό γυναίκα

5.1.8 Ηλικία αρχηγού οικογένειας

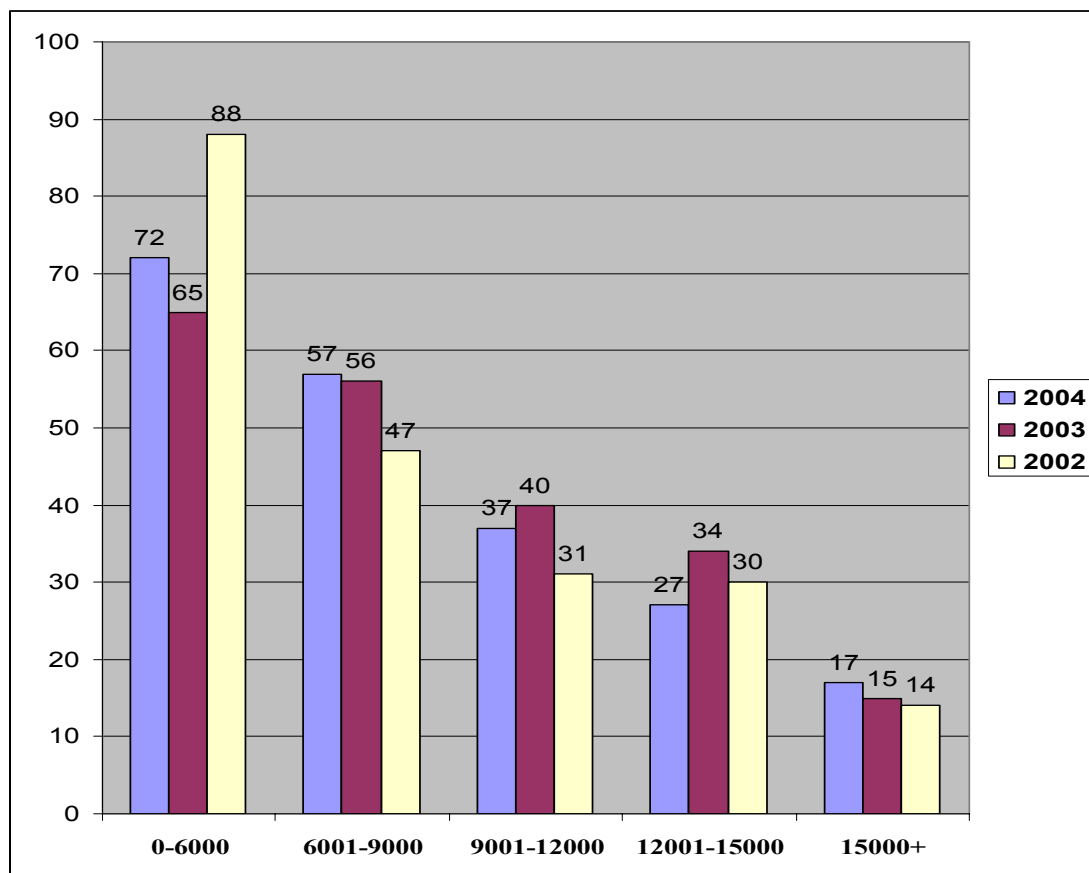

Διάγραμμα 5.8: Οικογένειες ερωτώμενων ανά ηλικία αρχηγού οικογένειας

Από το σύνολο των οικογενειών των ερωτώμενων το 20,95% (44 οικογένειες) είχαν αρχηγό ηλικίας από 25 έως 29 ετών, το 14,76 % (31 οικογένειες) από 30 έως 34 ετών, το 13,33% (28 οικογένειες) από 40 έως 44 ετών, το 11,43% (24 οικογένειες) από 45 έως 49 ετών, το 10% (21 οικογένειες) από 35 έως 39 ετών, το 8,1% (17 οικογένειες) από 50 έως 54 ετών, το 8,1% (17 οικογένειες) από 55 έως 59 ετών, το 6,67% (14 οικογένειες) από 20 έως 24 ετών, το 5,24% (11 οικογένειες) από 60 έως 64 ετών, το 0,95% (2 οικογένειες) από 65 έως 69 έτη και το 0,48% (1 οικογένεια) είχε αρχηγό ηλικίας από 70 έως 74 έτη.

5.2 Οικονομικά χαρακτηριστικά

5.2.1 Ετήσιο ατομικό εισόδημα

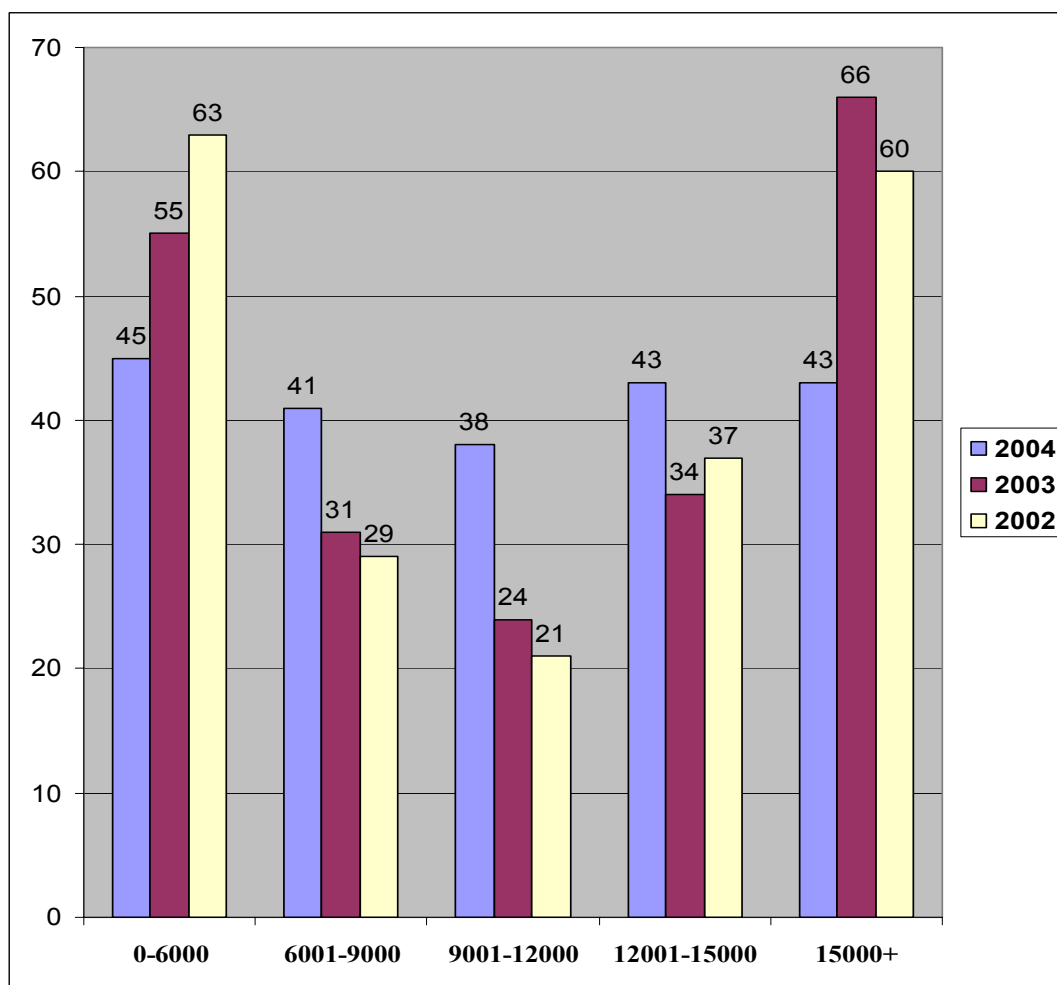
Διάγραμμα 5. 9: Ετήσιο ατομικό εισόδημα ερωτώμενων

Το 2004 από το σύνολο των ερωτώμενων το 34,29% (72 άτομα) είχαν ατομικό εισόδημα από 0 έως 6000 €, το 27,14% (57 άτομα) από 6001 έως 9000 €, το 17,62% (37 άτομα) από 9001 έως 12000 €, το 12,86% (12 άτομα) από 12.001 έως 15000 €, και το 8,1% (17 άτομα) είχαν ατομικό εισόδημα περισσότερο από 15.000 €.

Το 2003 από το σύνολο των ερωτώμενων το 30,95% (65 άτομα) είχαν ατομικό εισόδημα από 0 έως 6000 €, το 26,67% (56 άτομα) από 6001 έως 9000 €, το 19,05% (37 άτομα) από 9001 έως 12000 €, το 16,19% (40 άτομα) από 12.001 έως 15000 €, και το 7,14% (15 άτομα) είχαν ατομικό εισόδημα περισσότερο από 15.000 €.

Το 2002 από το σύνολο των ερωτώμενων το 41,90% (88 άτομα) είχαν ατομικό εισόδημα από 0 έως 6000 €, το 22,38% (47 άτομα) από 6001 έως 9000 €, το 14,76% (31 άτομα) από 9001 έως 12000 €, το 14,28% (30 άτομα) από 12.001 έως 15000 €, και το 6,67% (14 άτομα) είχαν ατομικό εισόδημα περισσότερο από 15.000 €.

5.2.2 Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα

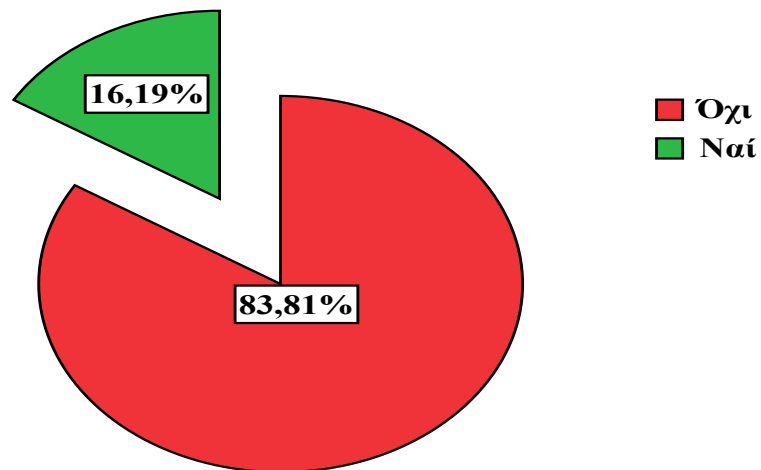
Διάγραμμα 5.10: Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα ερωτώμενων

Το 2004 από το σύνολο των ερωτώμενων το 21,43% (45 άτομα) είχαν οικογενειακό εισόδημα από 0 έως 6000 €, το 19,52% (41 άτομα) από 6001 έως 9000 €, το 18,09% (30 άτομα) από 9001 έως 12000 €, το 20,48% (43 άτομα) από 12.001 έως 15000 €, και το 20,47% (43 άτομα) είχαν οικογενειακό εισόδημα περισσότερο από 15.000 €.

Το 2003 από το σύνολο των ερωτώμενων το 26,19% (55 άτομα) είχαν οικογενειακό εισόδημα από 0 έως 6000 €, το 14,76% (31 άτομα) από 6001 έως 9000 €, το 11,42% (24 άτομα) από 9001 έως 12000 €, το 16,19% (34 άτομα) από 12.001 έως 15000 €, και το 31,43% (66 άτομα) είχαν οικογενειακό εισόδημα περισσότερο από 15.000 €.

Το 2002 από το σύνολο των ερωτώμενων το 30% (63 άτομα) είχαν οικογενειακό εισόδημα από 0 έως 6000 €, το 13,81% (29 άτομα) από 6001 έως 9000 €, το 10% (21 άτομα) από 9001 έως 12000 €, το 17,62% (37 άτομα) από 12.001 έως 15000 €, και το 28,57% (60 άτομα) είχαν οικογενειακό εισόδημα περισσότερο από 15.000 €.

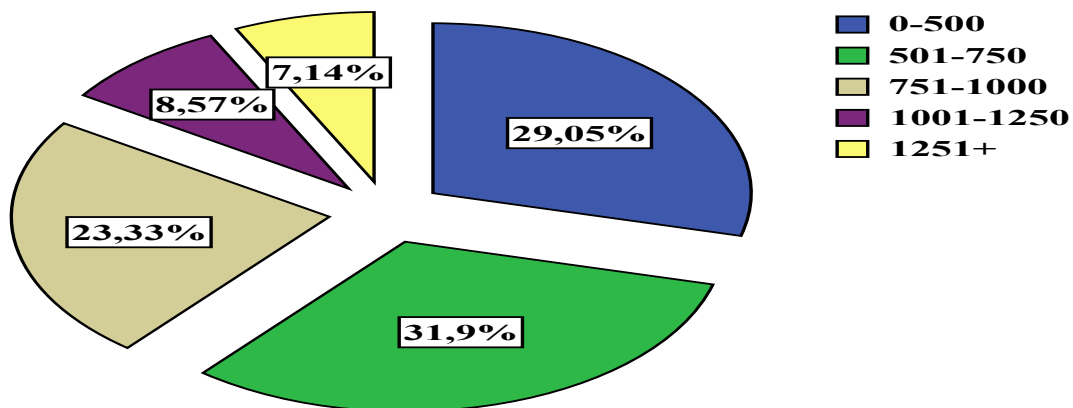
5.2.3 Εισοδήματα από άλλες πηγές εκτός από την εργασία

Διάγραμμα 5.11: Ερωτώμενοι σε έχοντες και μη έχοντες εισοδήματα από άλλες πηγές

Από το σύνολο των ερωτώμενων 176 άτομα (83,81%) δεν είχαν εισοδήματα από άλλες πηγές εκτός από την εργασία τους και 34 άτομα (16,19%) είχαν εισοδήματα από άλλες πηγές εκτός από την εργασία τους.

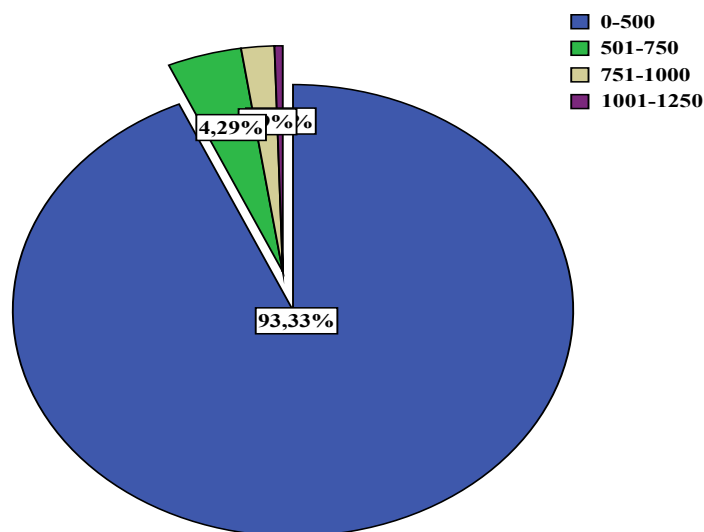
5.2.4 Μέση μηνιαία κατανάλωση

Διάγραμμα 12: Μέση μηνιαία κατανάλωση ερωτώμενων

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 31,9% (67 άτομα) κατανάλωναν κατά μέσο όρο μηνιαίως από 501 έως 750 €, το 29,05% (61 άτομα) από 0 έως 500 €, το 23,33% (49 άτομα) από 751 έως 1.000 €, το 8,57% (18 άτομα) από 1001 έως 1250 € και το 7,14% (15 άτομα) κατανάλωναν περισσότερο από 1251 € μηνιαίως.

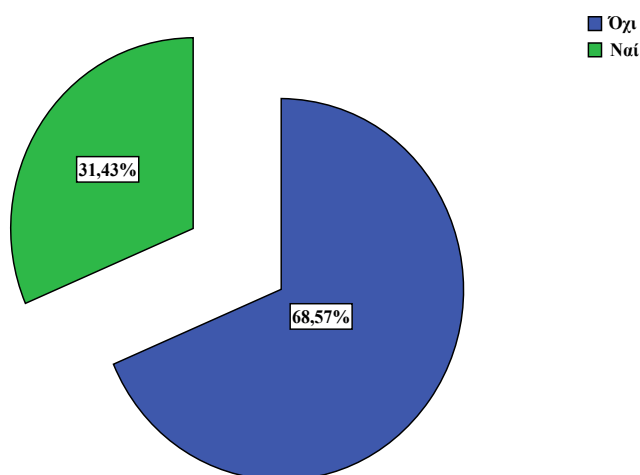
5.2.5 Μέση μηνιαία αποταμίευση

Διάγραμμα 5.13: Μέση μηνιαία αποταμίευση ερωτώμενων

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 93,33% (196 άτομα) αποταμίευαν κατά μέσο όρο μηνιαίως από 0 έως 500 €, το 4,28% (9 άτομα) από 501 έως 750 €, το 1,90% (4 άτομα) από 751 έως 1.000 €, 1 άτομο (0,47%) αποταμίευε από 1001 έως 1250 € και κανένα άτομο (0%) δεν αποταμίευε περισσότερο από 1251 € μηνιαίως.

5.2.6 Κατοχή ιδιόκτητης κατοικίας

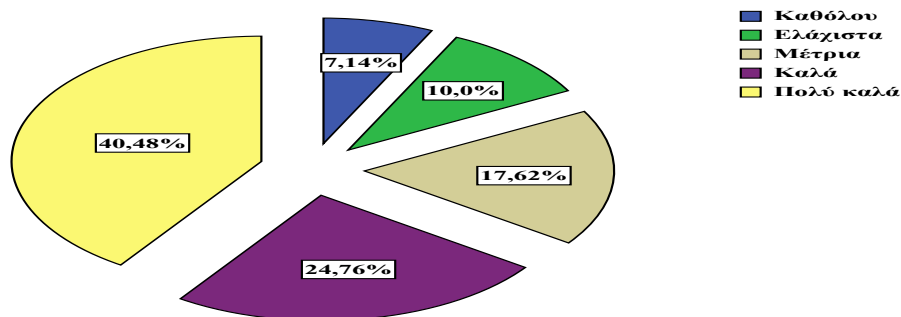

Διάγραμμα 5.14: Ερωτώμενοι ανά έχοντες και μη ιδιόκτητη κατοικία

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 68,57% (176 άτομα) δεν ήταν κάτοχοι ιδιόκτητης κατοικίας και το 31,43% (66 άτομα) ήταν κάτοχοι ιδιόκτητης κατοικίας.

5.3 Χαρακτηριστικά εκπαίδευσης

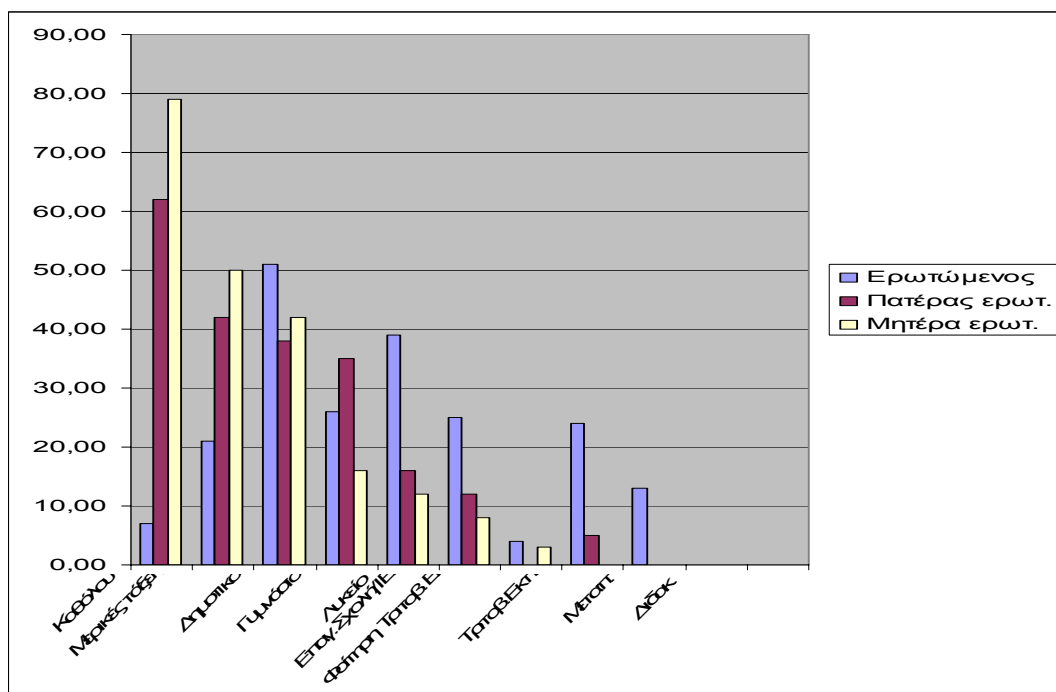
5.3.1 Γνώση ελληνικής

Διάγραμμα 5.15: Ερωτώμενοι κατά επίπεδο γνώσης ξένων γλωσσών

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 40,48% (85 άτομα) γνώριζαν είτε να μιλάνε είτε να γράφουνε ελληνικά πολύ καλά, το 24,76% (52 άτομα) καλά, το 17,62% (37 άτομα) μέτρια, το 10% (21 άτομα) ελάχιστα και το 7,14% (15 άτομα) καθόλου.

5.3.2 Μορφωτικό επίπεδο

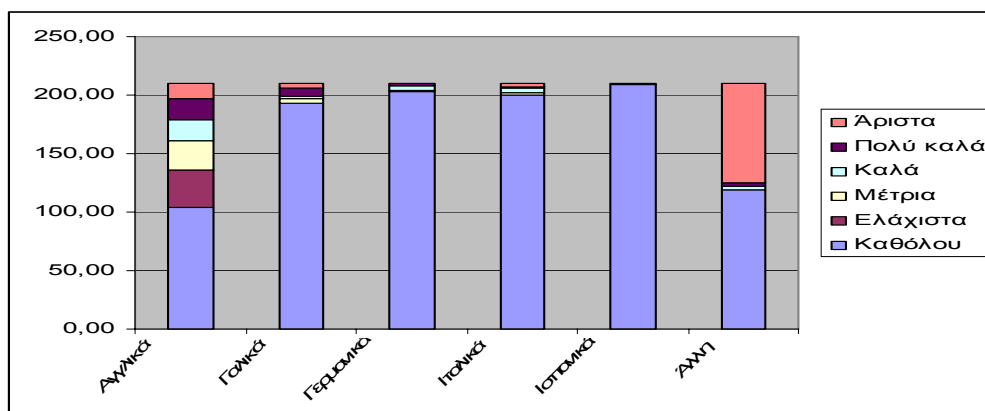
Διάγραμμα 5.16: Ερωτώμενοι κατά μορφωτικό επίπεδο και γονείς των ερωτώμενων κατά μορφωτικό επίπεδο

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 3,33% (7 άτομα) δεν είχαν φοιτήσει καθόλου σε σχολείο, 10% (21 άτομα) είχαν φοιτήσει σε μερικές τάξεις του Δημοτικού, το 24,28% (51 άτομα) ήταν απόφοιτοι Δημοτικού, το 12,38% (26 άτομα) ήταν απόφοιτοι Γυμνασίου, το 18,57% (39 άτομα) ήταν απόφοιτοι Λυκείου, το 11,90% (25 άτομα) ήταν απόφοιτοι Επαγγελματικής Σχολής ή Ι.Ε.Κ., το 1,90% (4 άτομα) είχαν φοιτήσει για τουλάχιστον ένα χρόνο στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, το 11,43% (24 άτομα) ήταν πτυχιούχοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και το 6,19% (13 άτομα), ήταν κάτοχοι Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης. Κανένας από τους ερωτώμενους δεν ήταν κάτοχος Διδακτορικού Διπλώματος.

Σε ότι αφορά το εκπαιδευτικό επίπεδο των πατέρων των ερωτώμενων το 29,52% (62 άτομα) δεν είχαν φοιτήσει καθόλου σε σχολείο, το 20% (42 άτομα) είχαν φοιτήσει σε μερικές τάξεις του Δημοτικού, το 18,09% (38 άτομα) ήταν απόφοιτοι Δημοτικού, το 16,67% (35 άτομα) ήταν απόφοιτοι Γυμνασίου, το 7,61% (16 άτομα) ήταν απόφοιτοι Λυκείου, το 5,71% (12 άτομα) ήταν απόφοιτοι Επαγγελματικής Σχολής ή Ι.Ε.Κ. και το 2,38% (5 άτομα) ήταν πτυχιούχοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Κανένας από τους πατέρες των ερωτώμενων δεν ήταν κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης ή Διδακτορικού Διπλώματος

Σε ότι αφορά το εκπαιδευτικό επίπεδο των μητέρων των ερωτώμενων το 37,61% (79 άτομα) δεν είχαν φοιτήσει καθόλου σε σχολείο, 23,8% (50 άτομα) είχαν φοιτήσει σε μερικές τάξεις του Δημοτικού, το 20% (42 άτομα) ήταν απόφοιτοι Δημοτικού, το 7,62% (16 άτομα) ήταν απόφοιτοι Γυμνασίου, το 5,71% (12 άτομα) ήταν απόφοιτοι Λυκείου, το 3,81% (8 άτομα) ήταν απόφοιτοι Επαγγελματικής Σχολής ή Ι.Ε.Κ. και το 1,43% (3 άτομα) είχαν φοιτήσει για τουλάχιστον ένα χρόνο στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Καμία από τις μητέρες των ερωτώμενων δεν ήταν πτυχιούχος Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης ή Διδακτορικού Διπλώματος

5.3.3 Γνώση ξένων γλωσσών

Διάγραμμα 17: Ερωτώμενοι κατά επίπεδο γνώσης ξένων γλωσσών

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 49,52% (104 άτομα) δεν γνώριζαν καθόλου την αγγλική γλώσσα, το 15,24% (32 άτομα) την γνώριζαν ελάχιστα, το 11,9% (25 άτομα) μίλαγαν αγγλικά μέτρια, το 8,57% (18 άτομα) καλά, το 8,57% (18 άτομα) πολύ καλά και το 6,9% (13 άτομα) άριστα.

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 91,90% (193 άτομα) δεν γνώριζαν καθόλου την γαλλική γλώσσα, το 1,90% (4 άτομα) μίλαγαν γαλλικά μέτρια, το 0,95% (2 άτομα) καλά, το 3,33% (7 άτομα) πολύ καλά και το 1,9% (4 άτομα) άριστα.

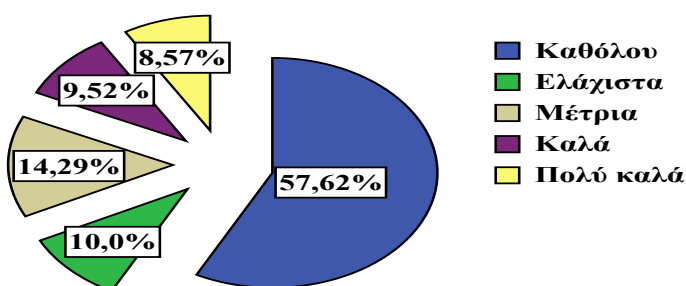
Την γερμανική γλώσσα δεν γνώριζαν καθόλου το 96,67% (203 άτομα), το 0,48% (1 άτομο) μίλαγε γερμανικά μέτρια, το 1,9% (4 άτομα) μίλαγαν γερμανικά καλά, και το 0,95% (2 άτομα) άριστα.

Την ιταλική γλώσσα δεν γνώριζαν καθόλου το 95,24% (200 άτομα), το 0,95% (2 άτομα) μίλαγαν ιταλικά μέτρια, το 1,9% (4 άτομα) καλά, το 0,48% (1 άτομο) μίλαγε ιταλικά πολύ καλά και το 1,43% (3 άτομα) μίλαγαν ιταλικά άριστα.

Την ισπανική γλώσσα δεν γνώριζαν καθόλου το 99,52% (209 άτομα), ενώ το 0,48% (1 άτομο) μίλαγε ισπανικά άριστα..

Κάποια άλλη γλώσσα μίλαγαν καλά το 1,43% (3 άτομα), το 1,43% (3 άτομα) πολύ καλά κάποια άλλη γλώσσα και το 40,48% (85 άτομα) άριστα.

5.3.4 Γνώση χρήσης Η / Υ

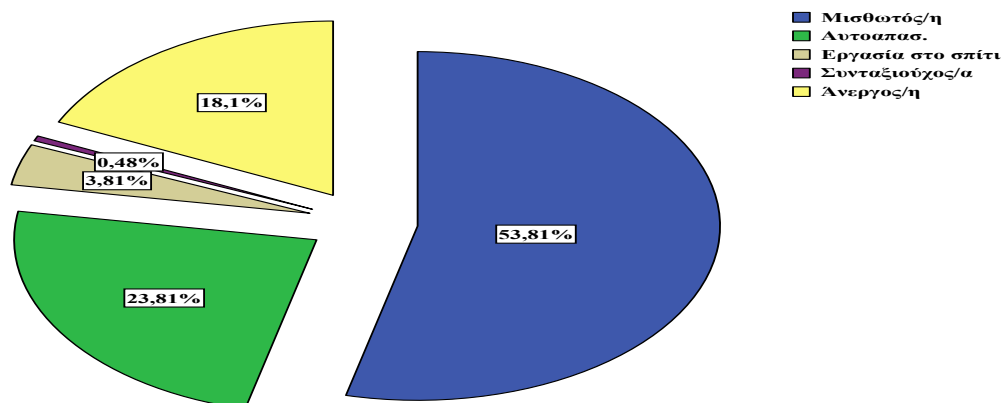

Διάγραμμα 5.18: Ερωτώμενοι κατά επίπεδο γνώσης χρήσης Η / Υ

Το 57,62 % (121 άτομα) των ερωτώμενων δεν γνώριζαν καθόλου να χρησιμοποιούν έναν Η / Υ, το 10% (21 άτομα) γνώριζαν ελάχιστα να χρησιμοποιούν έναν Η / Υ, το 14,29% (30 άτομα) γνώριζαν μέτρια να χρησιμοποιούν έναν Η / Υ, το 9,52% (20 άτομα) γνώριζαν καλά να χρησιμοποιούν έναν Η / Υ και το 8,57% (18 άτομα) γνώριζαν πολύ καλά να χρησιμοποιούν έναν Η / Υ.

5.4 Χαρακτηριστικά απασχόλησης

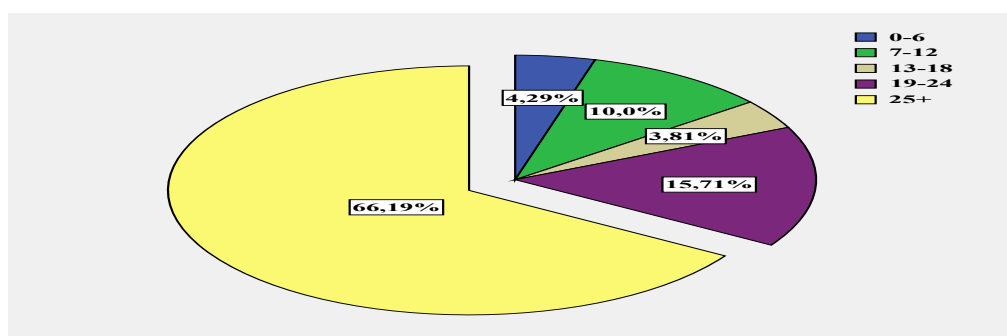
5.4.1 Κατάσταση Απασχόλησης

Διάγραμμα 5.19: Ερωτώμενοι κατά κατάσταση απασχόλησης

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 53,81% (113 άτομα) απασχολούνταν ως μισθωτοί, το 23,81% (50 άτομα) αυτοαπασχολούνταν, το 18,1% (38 άτομα) ήταν άνεργα, το 3,81% (8 άτομα) εργάζονταν στο σπίτι (φροντίδα οικογένειας) και το 0,48% (1 άτομο) ήταν συνταξιούχος.

5.4.2 Χρονικό διάστημα παραμονής στην ίδια κατάσταση απασχόλησης

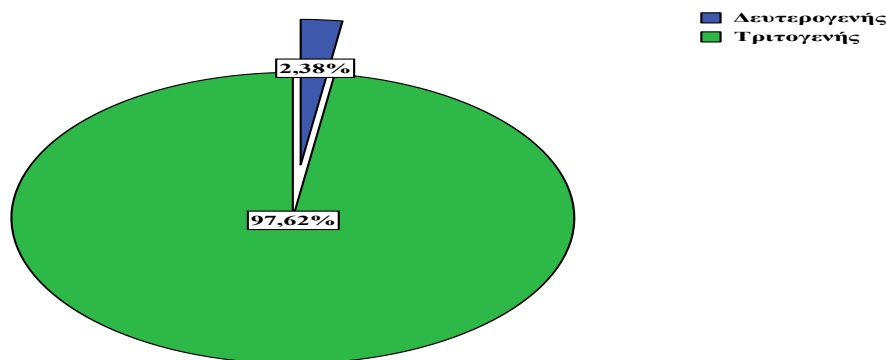

Διάγραμμα 5.20: Ερωτώμενοι κατά χρονικό διάστημα παραμονής στην ίδια κατάσταση απασχόλησης

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 66,19% (139 άτομα) βρίσκονταν στην ίδια κατάσταση απασχόλησης για περισσότερο από 25 μήνες, το 15,71 (33 άτομα) βρίσκονταν στην ίδια κατάσταση απασχόλησης για χρονικό διάστημα από 19 έως 24 μήνες, το 10% (21

άτομα) από 7 έως 12 μήνες, το 4,29% (9 άτομα) από 0 έως 6 μήνες και το 3,81% (8 άτομα) από 13 έως 18 μήνες.

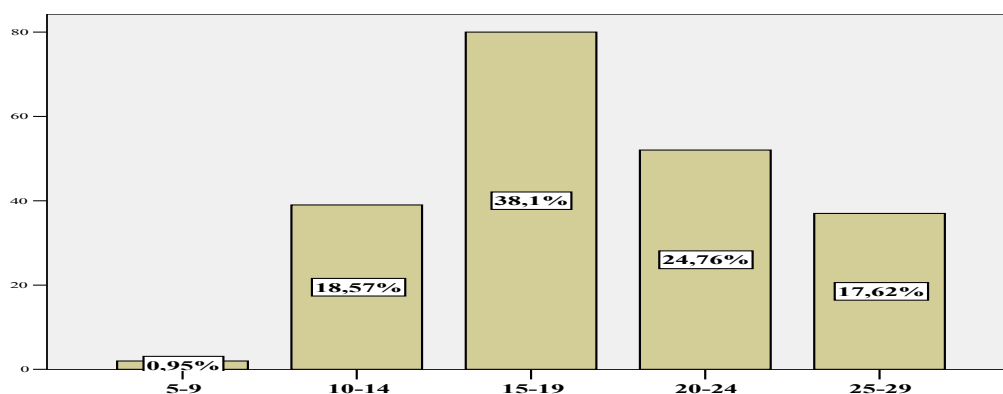
5.4.3 Ερωτώμενοι κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας

Διάγραμμα 5.21: Ερωτώμενοι κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 97,62% (205 άτομα) απασχολούνται συνήθως στον τριτογενή τομέα της οικονομίας και το 2,38% (5 άτομα) απασχολούνται συνήθως στο δευτερογενή τομέα της οικονομίας. Κανένας από τους ερωτώμενους δεν απασχολούταν στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας.

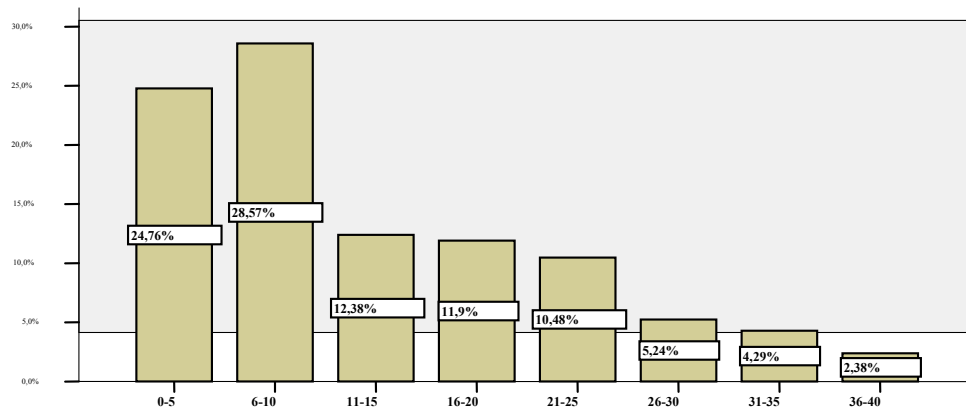
5.4.4 Ηλικία έναρξης της εργασίας

Διάγραμμα 5.22: Ερωτώμενοι κατά ηλικία έναρξης της εργασίας

Το 38,1% (80 άτομα) ξεκίνησαν να εργάζονται σε ηλικία από 15 έως 19 έτη, το 24,76% (52 άτομα) από 20 έως 24 ετών, το 18,57% (39 άτομα) από 10 έως 14 ετών, το 17,62% (37 άτομα) από 25 έως 29 ετών και το 0,95% (2 άτομα) από 5 έως 9 ετών. Οι ερωτώμενοι ξεκίνησαν να εργάζονται κατά μέσο όρο σε ηλικία 19 ετών περίπου (18,82) .

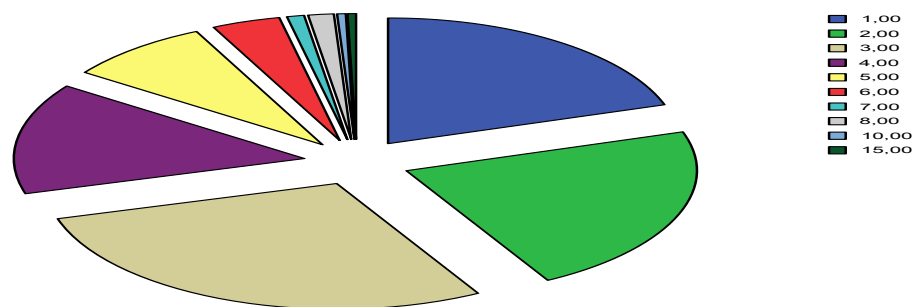
5.4.5 Έτη εργασίας

Διάγραμμα 5.23: Ερωτώμενοι κατά έτη εργασίας

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 28,57% (60 άτομα) εργάζονταν από 6 έως 10 έτη, το 24,76% (52 άτομα) από 0 έως 5 έτη, το 12,38% (26 άτομα) από 11 έως 15 έτη, το 11,9% (25 άτομα) από 16 έως 20 έτη, το 10,48% (22 άτομα) από 21 έως 25 έτη, το 5,24% (11 άτομα) από 26 έως 30 έτη, το 4,29% (9 άτομα) από 31 έως 35 έτη και το 2,38% (5 άτομα) από 36 έως 40 έτη. Οι ερωτώμενοι κατά μέσο όρο εργάζονταν 13 έτη περίπου (13,17).

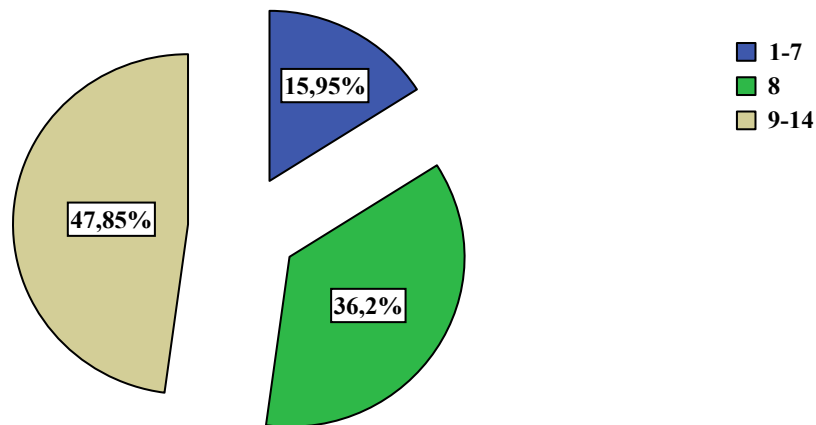
5.4.6 Διαφορετικά επαγγέλματα

Διάγραμμα 5.24: Ερωτώμενοι κατά αριθμό διαφορετικών επαγγελμάτων

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 28,57% (60 άτομα) είχαν ασκήσει 3 επαγγέλματα, το 21,90% (46 άτομα) 2 διαφορετικά επαγγέλματα, το 20% (42 άτομα) είχαν ασκήσει ένα μόνο επάγγελμα, το 14,28% (30 άτομα) 4 διαφορετικά επαγγέλματα, το 8,09% (17 άτομα) 5 διαφορετικά επαγγέλματα, το 3,81% (8 άτομα) 6 διαφορετικά επαγγέλματα και το 3,33% (7 άτομα) είχαν ασκήσει από 7 έως 15 διαφορετικά επαγγέλματα. Οι ερωτώμενοι κατά μέσο όρο είχαν ασκήσει 3 διαφορετικά επαγγέλματα.

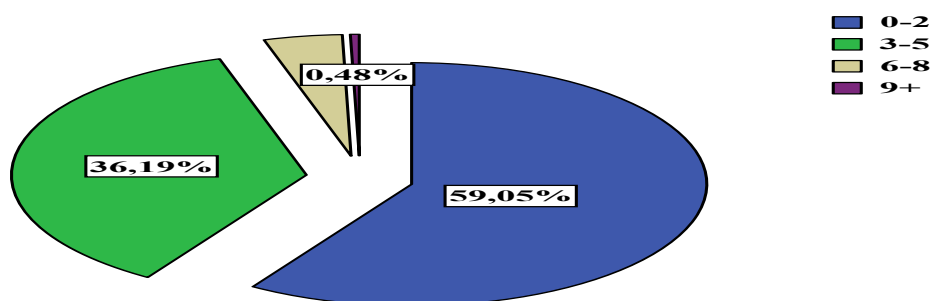
5.4.7 Ώρες εργασίας

Διάγραμμα 5.25: Ερωτώμενοι ανά ώρες εργασίας

Από το σύνολο των απασχολούμενων το 47,85% (78 άτομα) εργάζονταν από 9 έως 14 ώρες ημερησίως, το 36,2% (59 άτομα) 8 ώρες ημερησίως και το 15,95% (26 άτομα) από 1 έως 7 ώρες. Οι απασχολούμενοι εργάζονταν κατά μέσο όρο 8,66 ώρες ημερησίως.

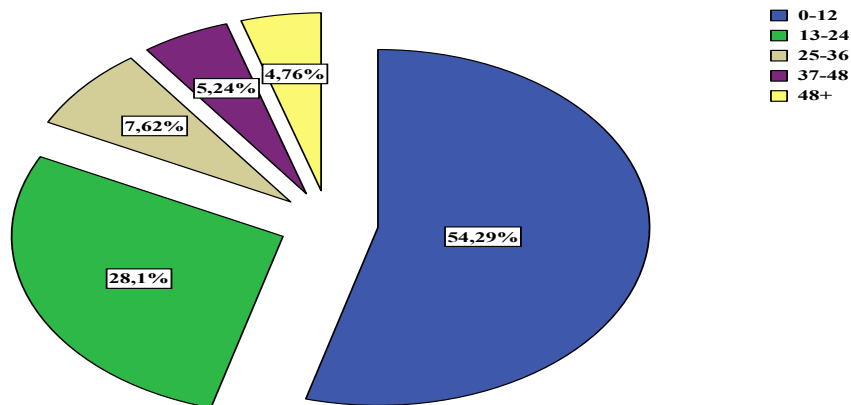
5.4.8 Συχνότητα Ανεργίας

Διάγραμμα 5.25: Συχνότητες ανεργίας ερωτώμενων

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 59,05% (124 άτομα) είχαν μείνει άνεργοι από 0 έως 2 φορές κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους ζωής, το 36,19% (76 άτομα) από 3 έως 5 φορές, το 4,28% (9 άτομα) από 6 έως 8 φορές και 0,48% (1 άτομο) έχει μείνει άνεργος πάνω από 9 φορές. Οι ερωτώμενοι είχαν μείνει άνεργοι κατά μέσο όρο 2,44 φορές κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους ζωής.

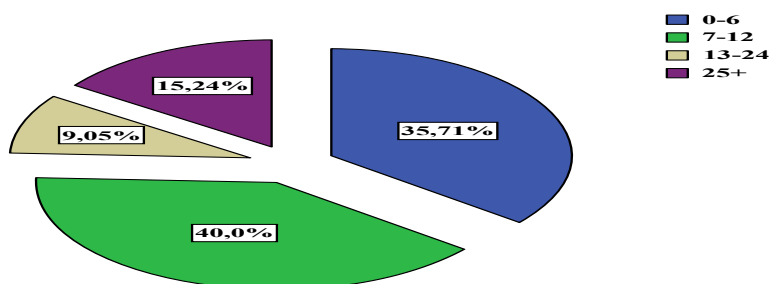
5.4.9 Μέγιστο χρονικό διάστημα ανεργίας

Διάγραμμα 5.26: Ερωτώμενοι ανά μέγιστο χρονικό διάστημα ανεργίας

Για το 54,29% των ερωτώμενων (114 άτομα) το μέγιστο χρονικό διάστημα ανεργίας ήταν από 0 έως 12 μήνες, για το 28,1% (59 άτομα) από 13 έως 24 μήνες, για το 7,62% (16 άτομα) από 25 έως 36 μήνες, για το 5,24% (11 άτομα) από 37 έως 48 μήνες και για το 4,76% (10 άτομα) το μέγιστο χρονικό διάστημα ανεργίας ήταν παραπάνω από 49 μήνες. Το μέγιστο χρονικό διάστημα που είχαν μείνει άνεργοι οι ερωτώμενοι ήταν κατά μέσο όρο 18,04 μήνες.

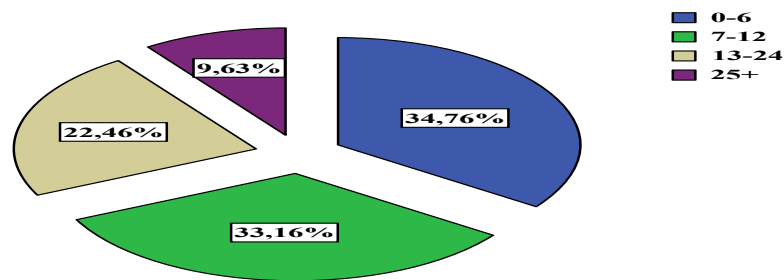
5.4.10 Εύρεση νέας εργασίας

Διάγραμμα 5.27: Ερωτώμενοι ανά χρονικό διάστημα εύρεσης νέας εργασίας

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 40% (84 άτομα) πίστευαν ότι στην περίπτωση που θα έμεναν άνεργοι θα έβρισκαν μία νέα εργασία σε χρονικό διάστημα από 7 έως 12 μήνες, το 35,71% (75 άτομα) από 0 έως 6 μήνες, το 15,24% (32 άτομα) σε χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από 24 μήνες και το 9,05% (19 άτομα) πίστευαν ότι θα έβρισκαν μία νέα εργασία σε χρονικό διάστημα από 13 έως 24 μήνες. Οι ερωτώμενοι πίστευαν ότι θα έβρισκαν μία νέα εργασία κατά μέσο όρο σε 15 μήνες περίπου.

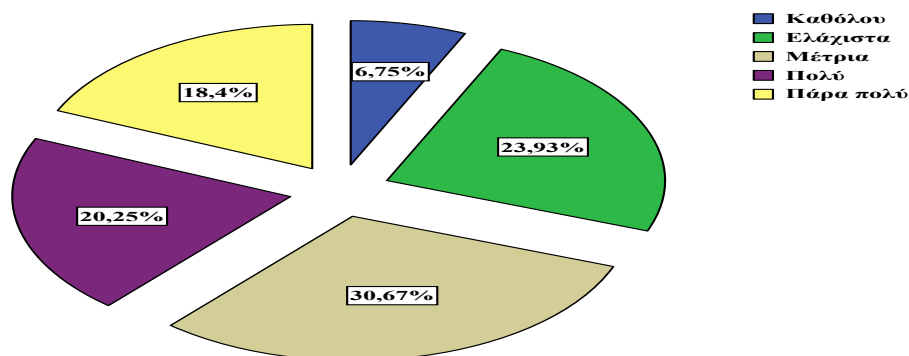
5.4.11 Εύρεση πρώτης εργασίας

Διάγραμμα 5.28: Ερωτώμενοι ανά χρονικό διάστημα εύρεσης πρώτης εργασίας

Από το σύνολο των ερωτώμενων που έχουν ήδη βρει μία θέση εργασίας μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους ή μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα το 34,76% (65 άτομα) βρήκαν την πρώτη τους εργασία σε χρονικό διάστημα από 0 έως 6 μήνες, το 33,16% (62 άτομα) από 7 έως 12 μήνες, το 22,46% (42 άτομα) από 13 έως 24 μήνες και το 9,63% (18 άτομα) βρήκαν την πρώτη τους εργασία σε χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από 24 μήνες. Οι ερωτώμενοι βρήκαν την πρώτη τους θέση εργασίας μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους ή μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα κατά μέσο όρο σε 13 μήνες περίπου.

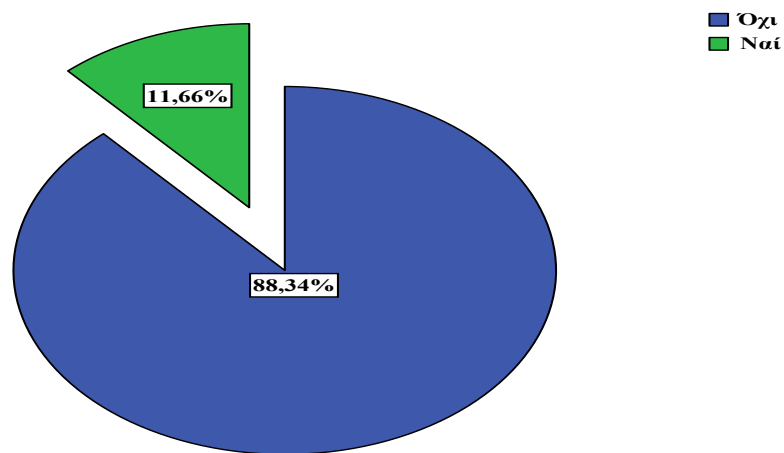
5.4.12 Ισότητα στον χώρο εργασίας

Διάγραμμα 5.29: Ερωτώμενοι ανά βαθμό πεποίθησης ίσης μεταχείρισης

Από το σύνολο των απασχολούμενων το 30,67% (50 άτομα) δήλωναν μέτρια ικανοποιημένοι σχετικά με την ισότιμη μεταχείριση τους στο χώρο εργασίας τους, το 23,93% (39 άτομα) ελάχιστα ικανοποιημένοι, το 20,25% (33 άτομα) πολύ ικανοποιημένοι, το 18,4% (30 άτομα) παρά πολύ ικανοποιημένοι και το 7,27% (11 άτομα) καθόλου ικανοποιημένοι.

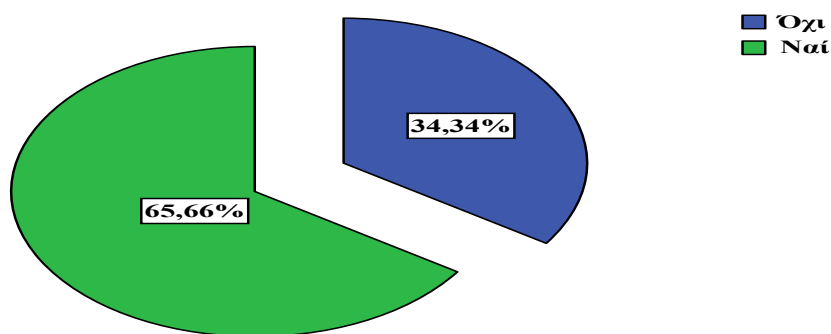
5.4.13 Ικανοποίηση από τις ώρες εργασίας

Διάγραμμα 5.30: Ερωτώμενοι ανά εργαζόμενους λιγότερες ώρες από αυτές που θα επιθυμούσαν και μη

Από το σύνολο των απασχολούμενων το 88,34% (144 άτομα) δεν εργάζονταν λιγότερες ώρες από αυτές που θα επιθυμούσε και το 11,66% (19 άτομα) εργαζόταν λιγότερες ώρες από αυτές που θα επιθυμούσε.

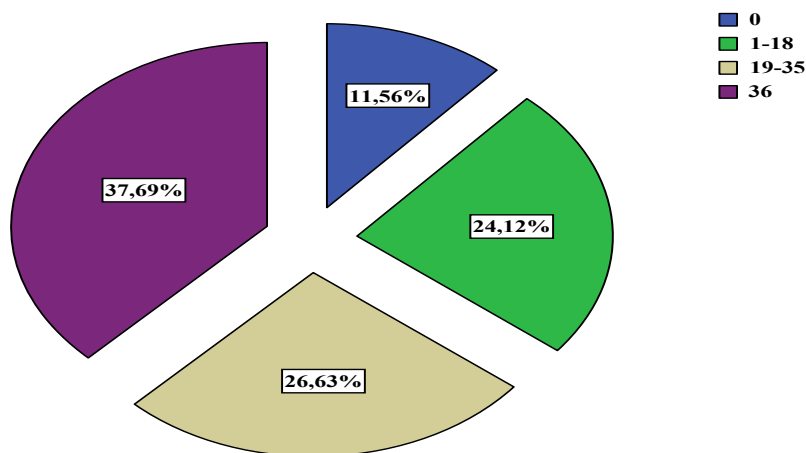
5.4.14 Αντιστοιχία θέσης εργασίας με το εκπαιδευτικό επίπεδο του εργαζόμενου

Διάγραμμα 5.31: Ερωτώμενοι ανά απασχολούμενους σε θέσεις εργασίας που αντιστοιχούν στο εκπαιδευτικό τους επίπεδο και μη

Από το σύνολο των ερωτώμενων που απάντησαν στην ερώτηση το 65,6%(166 άτομα) το 65,66% (109 άτομα) απασχολούνταν σε θέσεις εργασίας που αντιστοιχούσαν στο εκπαιδευτικό τους επίπεδο, τις γνώσεις και τις δεξιότητες του και το 34,34% (57 άτομα) απασχολούνταν σε θέσεις που δεν αντιστοιχούσαν σε αυτά.

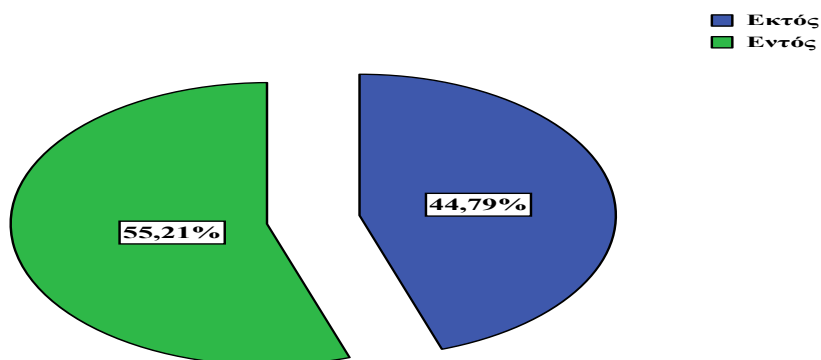
5.4.15 Μήνες απασχόλησης κατά τα προηγούμενα τρία έτη

Διάγραμμα 5.32 : Ερωτώμενοι ανά μήνες απασχόλησης τους κατά τα προηγούμενα 3 έτη

Από σύνολο των ερωτώμενων που απάντησαν στην ερώτηση (199 άτομα) το 37,69% (75 άτομα) απασχολούνταν 36 μήνες κατά τα τρία προηγούμενα έτη, το 26,63% (53 άτομα) από 19 έως 35 μήνες, το 24,12% (48 άτομα) από 1 έως 18 μήνες και το 11,56% (23) δεν απασχολήθηκε κανένα μήνα. Οι ερωτώμενοι απασχολούνταν κατά μέσο όρο 23,27 μήνες κατά τη διάρκεια των προηγούμενων τριών ετών.

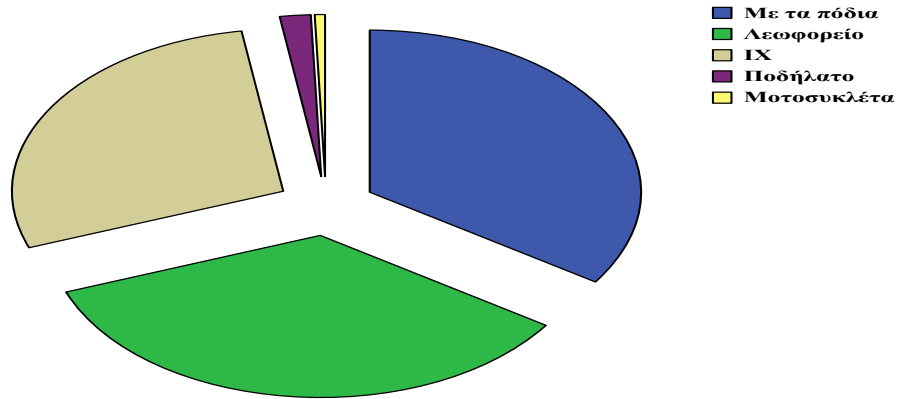
5.4.16 Τόπος εργασίας

Διάγραμμα 5.33 : Ερωτώμενοι εργαζόμενοι εντός και εκτός Δήμου

Από το σύνολο των απασχολούμενων το 55,21% (90 άτομα) απασχολούνταν εντός των ορίων του δήμου και το 44,79% (73 άτομα) απασχολούνταν εκτός.

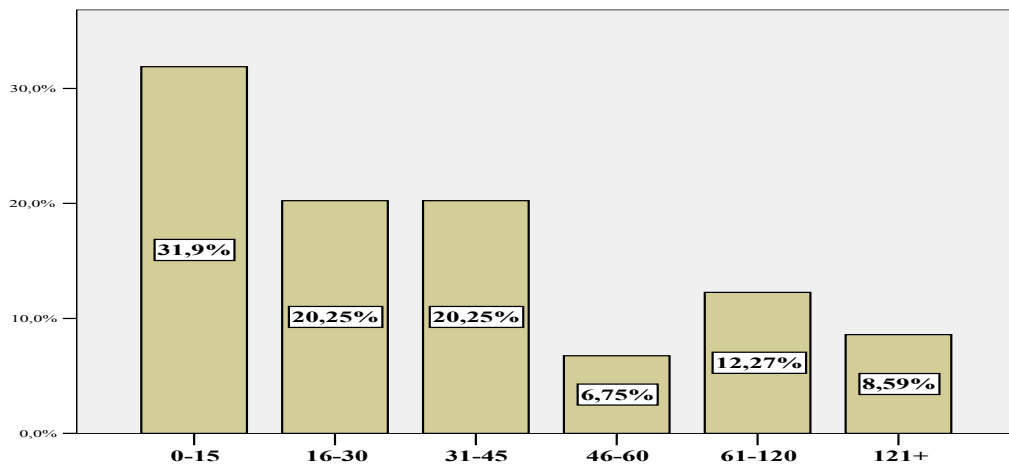
5.4.17 Μετακίνηση προς την εργασία

Διάγραμμα 5.34: Ερωτώμενοι ανά τρόπο μετάβασης στην εργασία τους

Από το σύνολο των απασχολούμενων το 27,14% (57 άτομα) μετακινούνταν προς την εργασία τους με λεωφορείο, το 26,67% (56 άτομα) με τα πόδια, το 21,90% (46 άτομα) με το αυτοκίνητο, 1,43% (3 άτομα) με ποδήλατο και 0,48% με μοτοσυκλέτα.

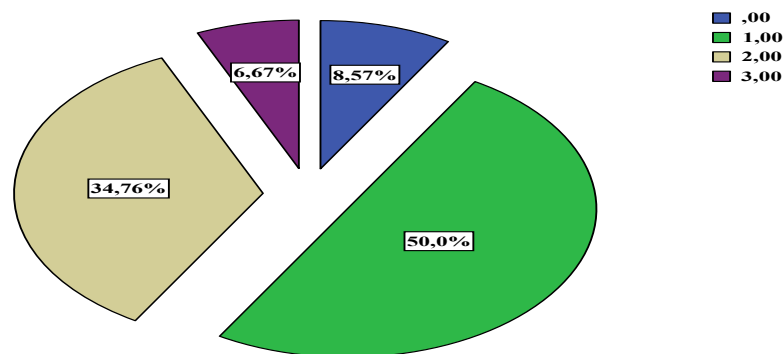
5.4.18 Χρόνος μετάβασης στην εργασία

Διάγραμμα 5.35: Ερωτώμενοι ανά χρόνο μετάβασης στην εργασία

Από το σύνολο των απασχολούμενων το 31,9% (52 άτομα) μετακινούνταν προς την εργασία τους σε χρόνο από 0 έως 15 λεπτά, το 20,25 (33 άτομα) σε χρόνο από 16 έως 30 λεπτά, το 20,25 (33 άτομα) σε χρόνο από 31 έως 45 λεπτά, το 12,27 (20 άτομα) σε χρόνο από 61 έως 120 λεπτά, το 8,59 (14 άτομα) σε χρόνο περισσότερο από 120 λεπτά και το 6,75 (11 άτομα) σε χρόνο από 46 έως 60 λεπτά. Ο μέσος χρόνος για την μετάβαση των ερωτώμενων προς την εργασία τους ήταν τα 42,14 λεπτά.

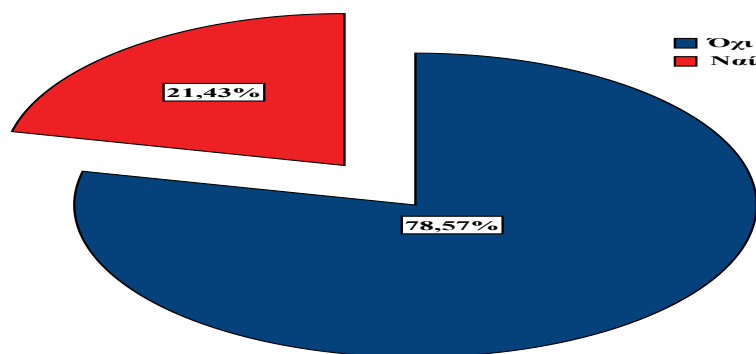
5.4.19 Αριθμός απασχολούμενων μελών οικογένειας

Διάγραμμα 5.36: Ερωτώμενοι ανά αριθμό απασχολούμενων μελών οικογένειας

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 50% (105 άτομα) ανήκαν σε οικογένειες από τις οποίες εργαζόταν 1 μέλος τους, το 34,76 (73 άτομα) σε οικογένειες από τις οποίες εργάζονταν 2 μέλη τους, το 8,57 (18 άτομα) σε οικογένειες από τις οποίες δεν εργαζόταν κανένα μέλος τους, και το 6,67 (14 άτομα) σε οικογένειες από τις οποίες εργάζονταν 3 μέλη τους.

5.4.20 Βοήθημα οικονομικής στήριξης και επίδομα ανεργίας

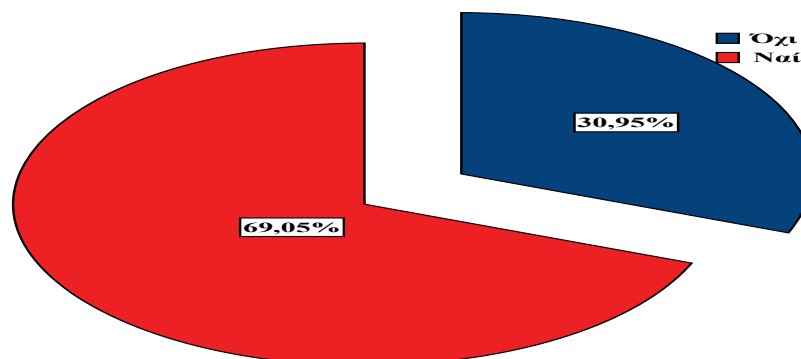

Διάγραμμα 5.37: Ερωτώμενοι ανά λάβοντες βοήθημα οικονομικής στήριξης ή επίδομα ανεργίας και μη

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 78,57% (45 άτομα) δεν είχαν λάβει βοήθημα οικονομικής στήριξης ή επίδομα ανεργίας κατά τα τρία προηγούμενα έτη και το 21,43% (45 άτομα) είχαν λάβει.

5.5 Κοινωνικά χαρακτηριστικά

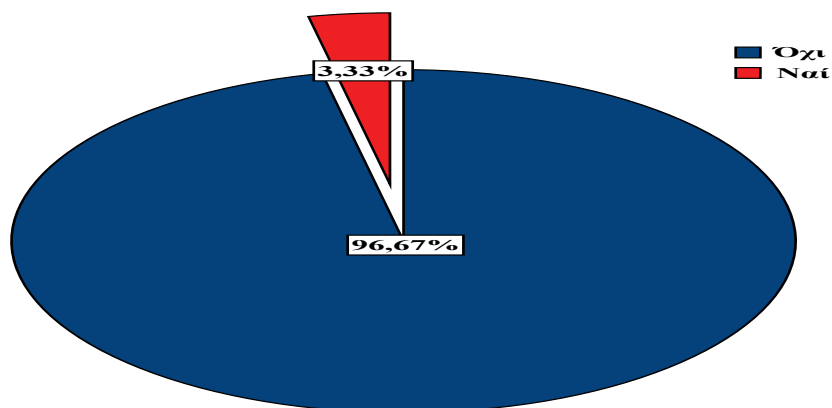
5.5.1 Κοινωνική ασφάλιση

Διάγραμμα 5.38: Ερωτώμενοι ανά κοινωνικά ασφαλισμένους και μη

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 69,05% (145 άτομα) ήταν κοινωνικά ασφαλισμένοι και το 30,95% (65 άτομα) δεν ήταν ασφαλισμένοι.

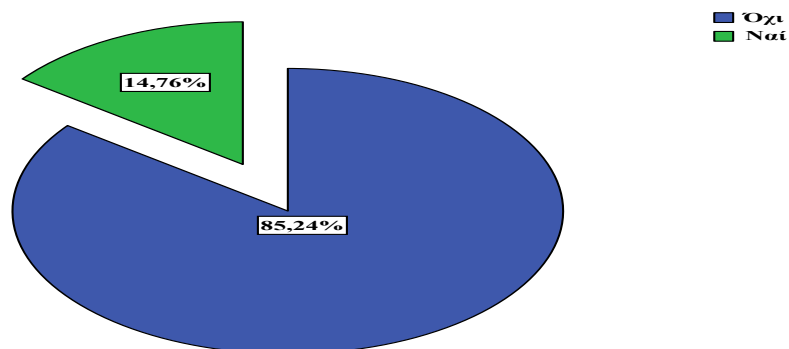
5.5.2 Εγκληματικότητα

Διάγραμμα 5.39: Ερωτώμενοι ανά έχοντες κατηγορηθεί και

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 96,67% (203 άτομα) δεν είχαν ποτέ κατηγορηθεί για κάποιο αδίκημα και το 3,33% (7 άτομα) είχαν κατηγορηθεί τουλάχιστον μία φορά για κάποιο αδίκημα.

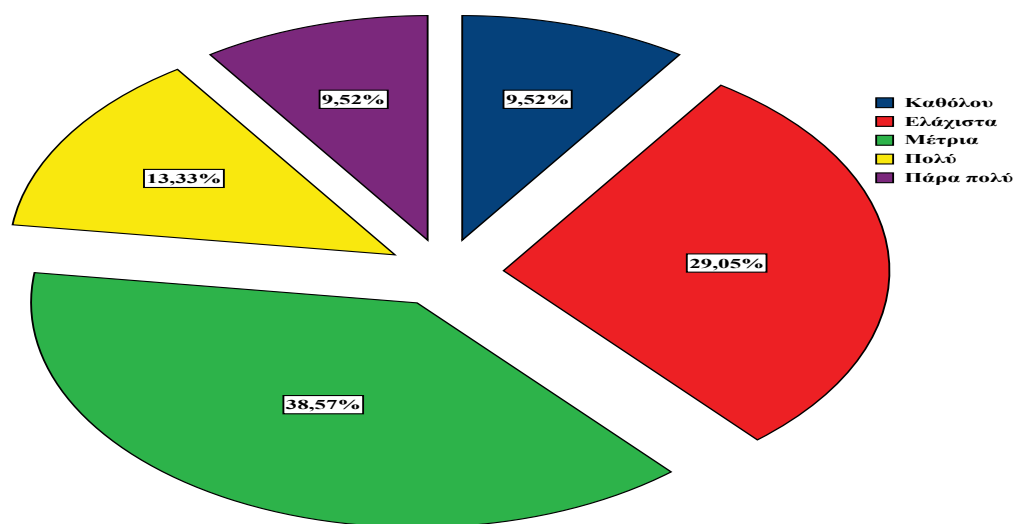
5.5.3 Σωματική αναπηρία και ψυχική ασθένεια

Διάγραμμα 5.40: Ερωτώμενοι ανά εμποδιζόμενους από σωματική αναπηρία ή ψυχική ασθένεια και μη

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 85,24% (179 άτομα) δεν εμποδίζονταν στην καθημερινή τους ζωή από κάποιο πρόβλημα υγείας, ψυχική ασθένεια ή σωματική αναπηρία και το 14,76% (31 άτομα) εμποδίζονταν.

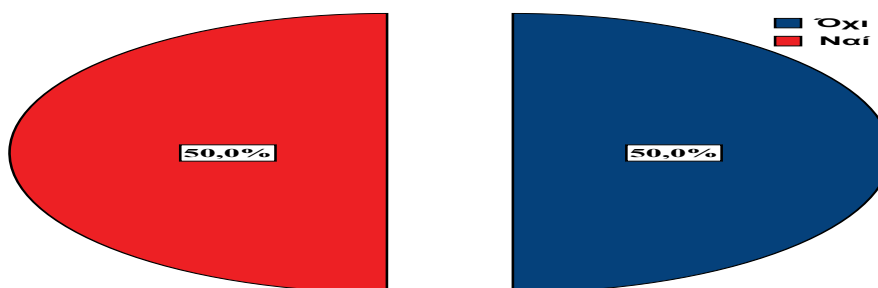
5.5.4 Κοινωνική συνείδηση

Διάγραμμα 5.41: Ερωτώμενοι ανά επίπεδο κοινωνικής συνείδησης

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 38,57% (81 άτομα) αισθάνονταν μέτρια ότι ανήκε στην κοινότητα που ζούσαν, το 29,05% (61 άτομα) ελάχιστα, το 13,33% (28 άτομα) πολύ, το 9,52% (20 άτομα) πάρα πολύ και το 9,52% (20 άτομα) καθόλου.

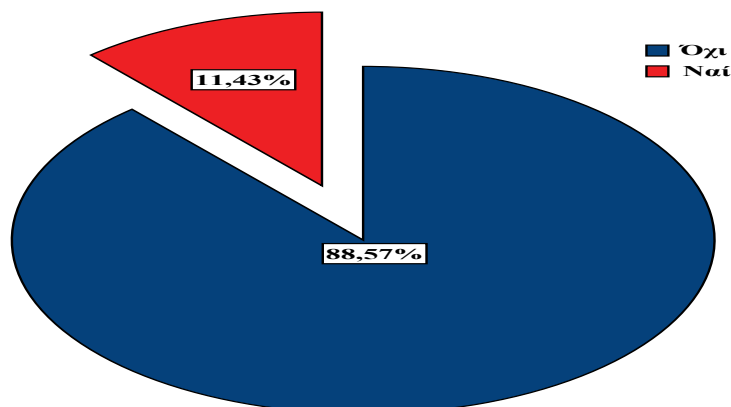
5.5.5 Αποκλεισμοί

Διάγραμμα 5.42: Ερωτώμενοι ανά αποκλεισμένους και μη

Από σύνολο των ερωτώμενων το 50% (105 άτομα) είχαν αποκλειστεί από κάποια δραστηριότητα της κοινότητας ή από την παροχή υπηρεσιών για λόγους ανεξάρτητους από τη θέληση τους και το 50% δεν είχαν αποκλειστεί ποτέ.

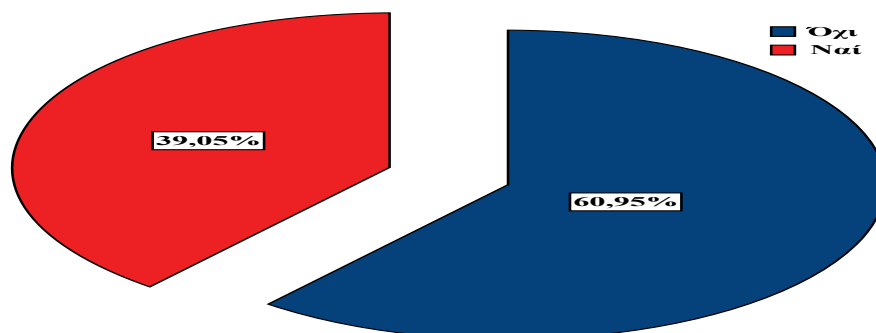
5.5.6 Συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων

Διάγραμμα 5.43: Ερωτώμενοι ανά συμμετέχοντες στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 88,57% (186 άτομα), δεν συμμετείχαν με οποιοδήποτε τρόπο στις αποφάσεις που λαμβάνονται από την τοπική αυτοδιοίκηση και το 11,43% (24 άτομα) συμμετείχαν με κάποιο τρόπο.

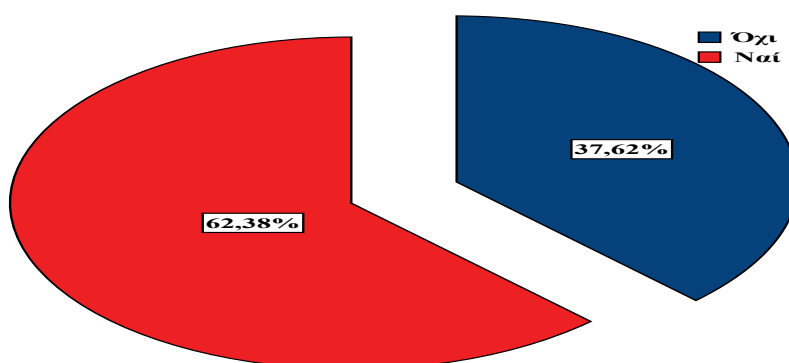
5.5.7 Συμμετοχή σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις

Διάγραμμα 5.44: Ερωτώμενοι ανά συμμετέχοντες σε τοπικές πρωτοβουλίες και μη

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 60,95% (128 άτομα), δεν συμμετείχαν σε δράσεις που διοργανώνονται από τοπικούς φορείς ή με πρωτοβουλία κατοίκων της περιοχής ενώ το 39,05% (82 άτομα) συμμετείχαν σε τέτοιες δράσεις.

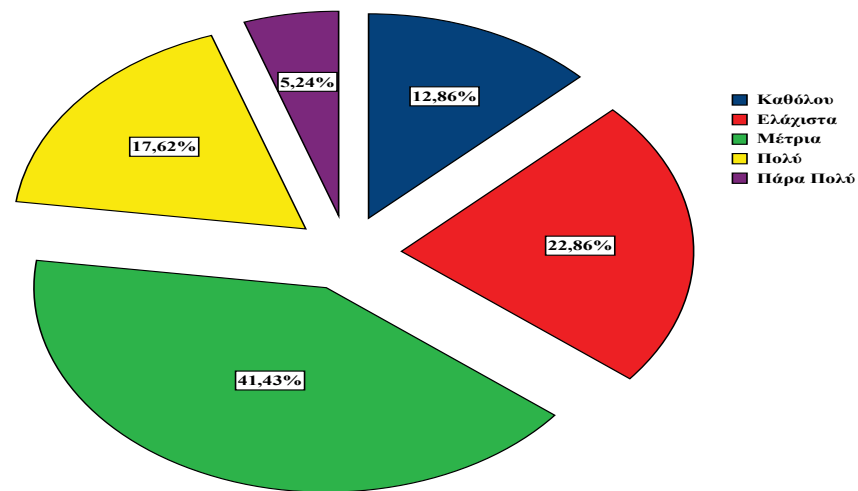
5.5.8 Κοινά ενδιαφέροντα

Διάγραμμα 5.45: Ερωτώμενοι ανά έχοντες κοινά ενδιαφέροντα με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας και μη

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 62,38% (131 άτομα) είχαν κοινά ενδιαφέροντα με τα άλλα μέλη της κοινότητας ενώ το 37,62%(79 άτομα) δεν είχαν κοινά ενδιαφέροντα.

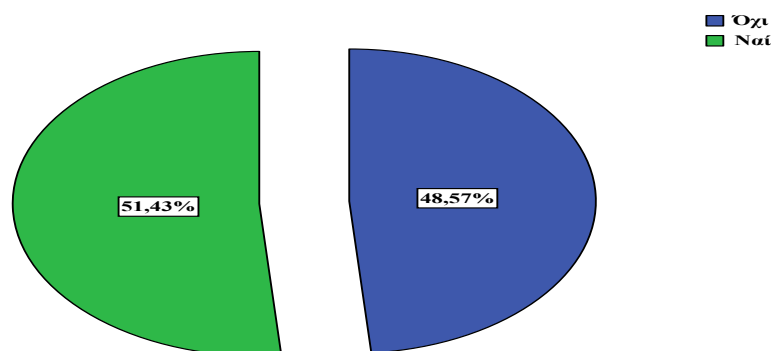
5.5.9 Προσβασιμότητα υπηρεσιών

Διάγραμμα 5.46: Πεποίθηση ερωτώμενων για την προσβασιμότητα κοινοτικών υπηρεσιών

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 41,43% (87 άτομα) πίστευαν ότι η πρόσβαση σε κοινοτικές υπηρεσίες ή προγράμματα ήταν μέτρια εύκολη, το 22,86% (48 άτομα) ελάχιστα εύκολη, το 17,62% (37 άτομα) πολύ εύκολη, το 12,86% (27 άτομα) καθόλου εύκολη και το 5,24% πάρα πολύ εύκολη

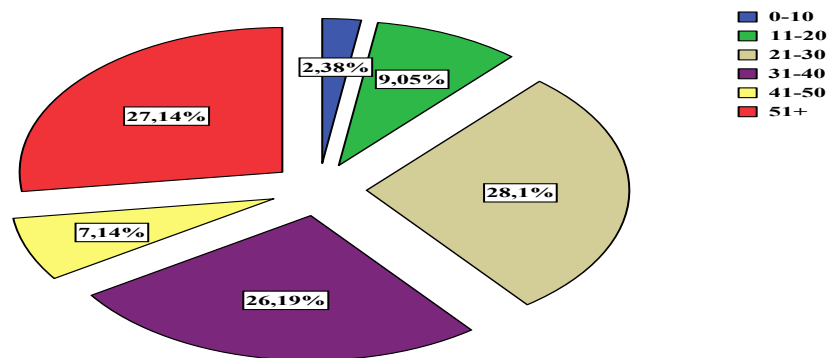
5.5.10 Προσβασιμότητα συγκοινωνιών

Διάγραμμα 5.47: Ερωτώμενοι ανά απόσταση του σπιτιού τους από στάση

Από το σύνολο των ερωτώμενων για το 51,43 % (108 άτομα) η κοντινότερη στάση των μέσων μαζικής μεταφοράς απείχε λιγότερο από 400 μέτρα από το σπίτι τους ενώ για το υπόλοιπο 48,57% (102 άτομα) απείχε περισσότερο από 400 μέτρα από το σπίτι τους.

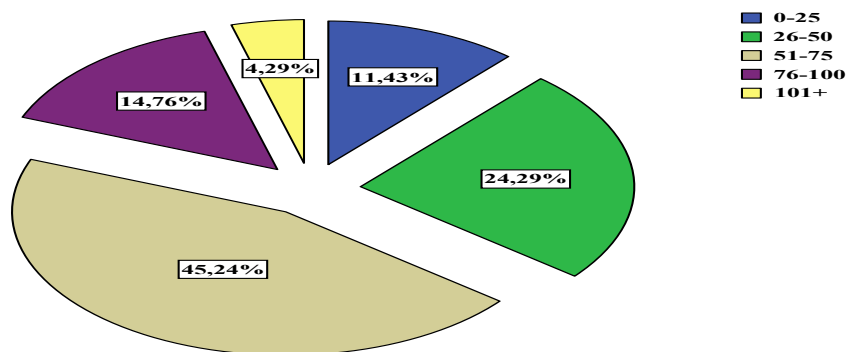
5.5.11 Ηλικία κατοικιών

Διάγραμμα 5.48: Ερωτώμενοι ανά κατηγορίες ηλικίας των κατοικιών τους

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 28,1% (59 άτομα) διέμεναν σε κατοικίες ηλικίας από 21 έως 30 ετών, το 27,14% (57 άτομα) σε κατοικίες ηλικίας μεγαλύτερης των 50 ετών, το 26,19% (55 άτομα) σε κατοικίες ηλικίας από 31 έως 40 ετών, το 9,05% (19 άτομα) από 11 έως 20 ετών και το 2,38% (5 άτομα) από 0 έως 10 ετών. Η κατοικία στην οποία διέμεναν οι ερωτώμενοι ήταν ηλικίας κατά μέσο όρο ηλικίας 14,70 ετών.

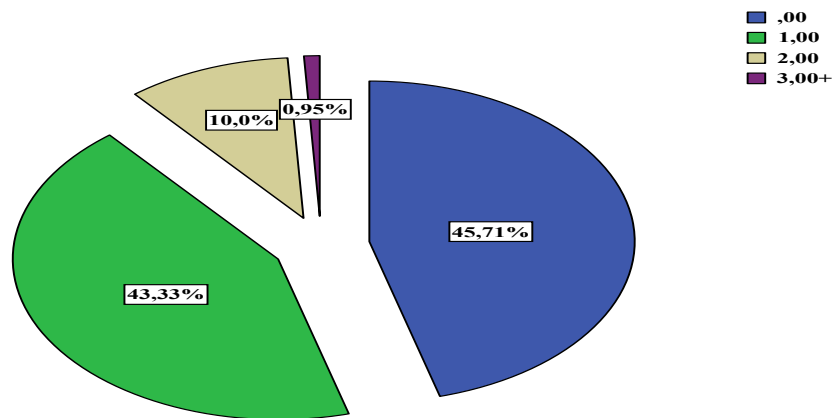
5.5.12 Μέγεθος κατοικιών

Διάγραμμα 5.49: Ερωτώμενοι ανά τετραγωνικά μέτρα κατοικίας

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 45,24% (95 άτομα) διέμεναν σε κατοικίες μεγέθους από 51 έως 75 τετραγωνικών μέτρων, το 24,29% (51 άτομα) από 26 έως 50 τετραγωνικών μέτρων, το 14,76% (31 άτομα) από 76 έως 100 τετραγωνικών μέτρων, το 11,43% (24 άτομα) από 0 έως 50 τετραγωνικών μέτρων και το 4,29% (9 άτομα) σε κατοικίες μεγέθους μεγαλύτερου των 100 τετραγωνικών μέτρων. Το μέγεθος της κατοικίας των ερωτώμενων ήταν κατά μέσο όρο 57,70 τετραγωνικά μέτρα.

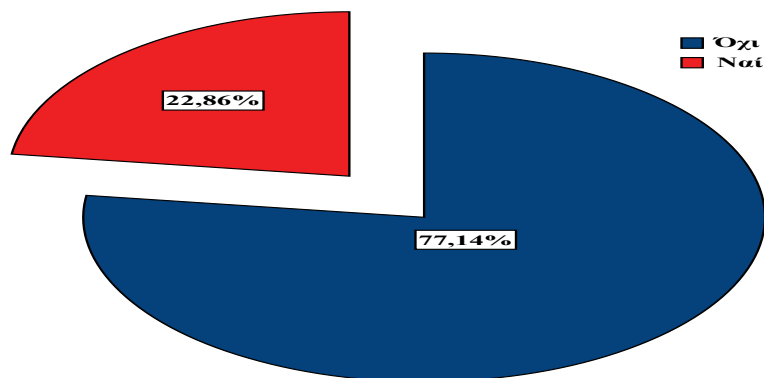
5.5.13 Αυτοκίνητα

Διάγραμμα 5.50: Ερωτώμενοι ανά αριθμό ιδιωτικών αυτοκινήτων οικογένειας

Από το σύνολο των οικογενειών των ερωτώμενων το 46,71% (96 οικογένειες) δεν κατείχαν κανένα αυτοκίνητο, το 43,33% (91 οικογένειες) κατείχαν 1 αυτοκίνητο, το 10% (21 οικογένειες) 2 αυτοκίνητα και το 0,95% (2 οικογένειες) 3 και περισσότερα αυτοκίνητα. Κάθε οικογένεια κατείχε κατά μέσο όρο 1 (0,74) αυτοκίνητο.

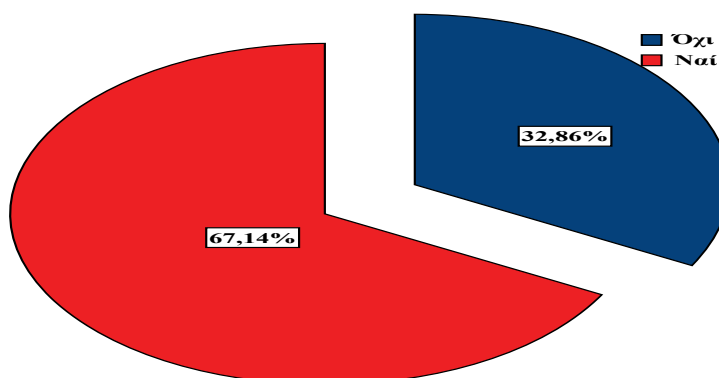
5.5.14 Σύνδεση στο διαδίκτυο (Internet)

Διάγραμμα 5.51: Ερωτώμενοι κάτοχοι σύνδεσης στο διαδίκτυο και μη

Το 77,14% (162 άτομα) των ερωτώμενων δεν διέθεταν σύνδεση στο διαδίκτυο (Internet) ενώ το υπόλοιπο 22,86 % (48 άτομα) διέθεταν.

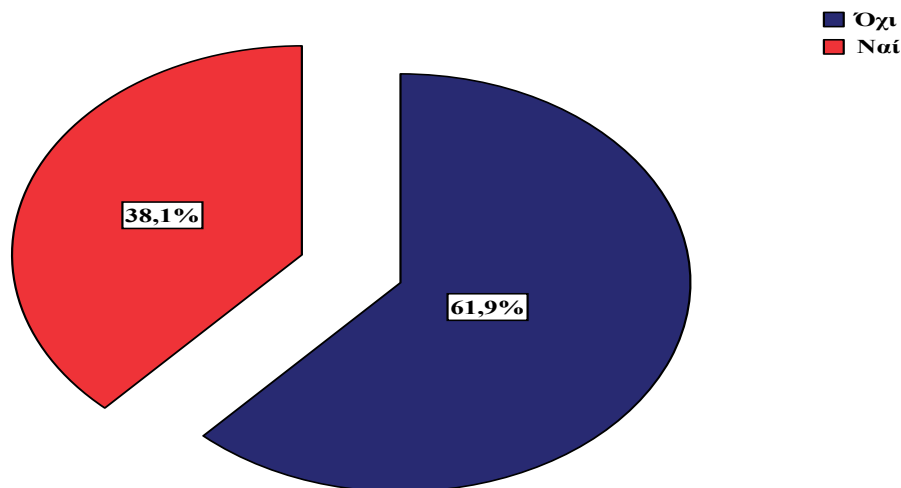
5.5.15 Κεντρική θέρμανση

Διάγραμμα 5.52: Ερωτώμενοι με κεντρική θέρμανση στην κατοικία τους και μη

Το 67,14% (141 άτομα) των ερωτώμενων διέθεταν κεντρική θέρμανση στην κατοικία τους, ενώ το υπόλοιπο 32,86% (69 άτομα) δεν διέθεταν.

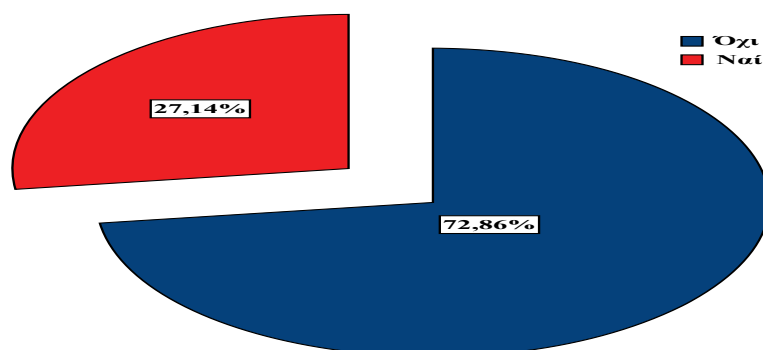
5.5.16 Οικονομική δυνατότητα θέρμανσης

Διάγραμμα 5.53: Ερωτώμενοι με οικονομική δυνατότητα για επαρκή θέρμανση και μη

Το 61,9% (130 άτομα) των ερωτώμενων κατά τη διάρκεια του χειμώνα δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να διατηρούν το σπίτι τους ζεστό για όσο χρονικό διάστημα ήταν αναγκαίο ενώ το υπόλοιπο 38,1% (80 άτομα) είχαν αυτή την οικονομική δυνατότητα.

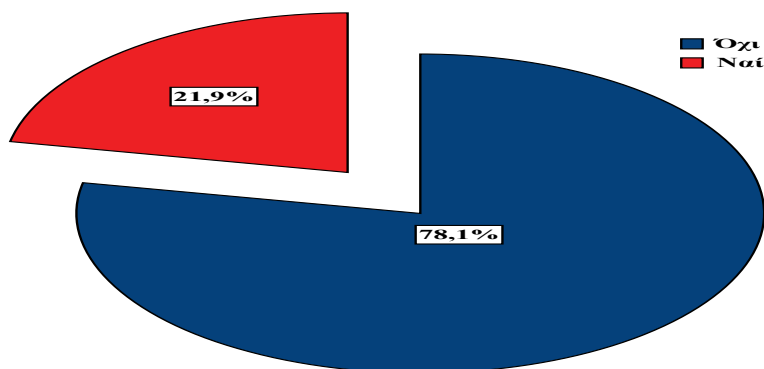
5.5.17 Διακοπές

Διάγραμμα 5.54: Ερωτώμενοι που κατά το προηγούμενο έτος πήγαν διακοπές για μία τουλάχιστον εβδομάδα και μη

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 72,86% (153 άτομα) δεν πήγαν διακοπές για μία τουλάχιστον εβδομάδα κατά το προηγούμενο έτος ενώ μόνο το 27,14% (57 άτομα) πήγαν.

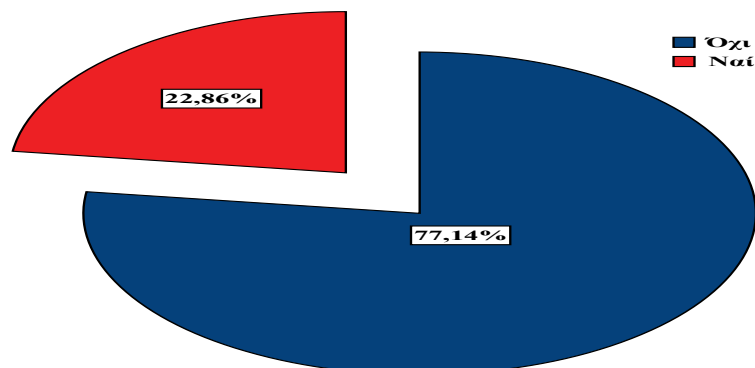
5.5.18 Οικονομική δυνατότητα διατροφής

Διάγραμμα 5.55: Ερωτώμενοι με οικονομική διατροφής και μη

Το 78,1% (164 άτομα) των ερωτώμενων δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να τρυνε ψάρι, κρέας ή κοτόπουλο κάθε δεύτερη μέρα ενώ το υπόλοιπο 21,9% (46 άτομα) είχαν αυτή την οικονομική δυνατότητα.

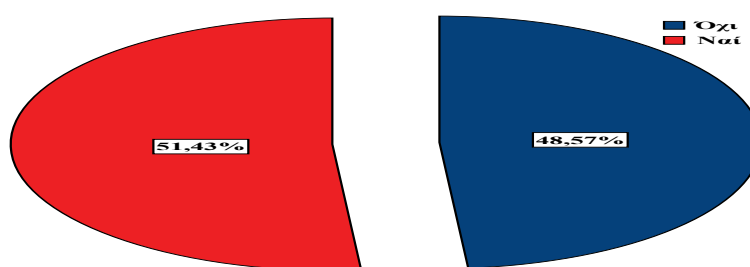
5.5.19 Οικονομική αδυναμία

Διάγραμμα 5.56: Ερωτώμενοι αδυνατούντες να πληρώσουν τους μηνιαίους λογαριασμούς του νοικοκυριού και η

Το 77,14% (162 άτομα) των ερωτώμενων δεν βρέθηκαν σε κατάσταση αδυναμίας πληρωμής των μηνιαίων λογαριασμών του σπιτιού τους κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους, ενώ το 22,86% (48 άτομα) βρέθηκαν σε αυτή την κατάσταση για μία τουλάχιστον φορά .

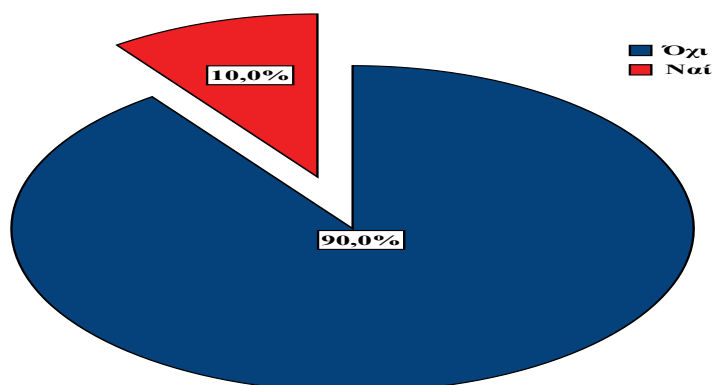
5.5.20 Οικονομική δυνατότητα κοινωνικών επαφών

Διάγραμμα 5.57: Ερωτώμενοι με οικονομική δυνατότητα πρόσκλησης φίλων στο σπίτι για φαγητό μία φορά τουλάχιστον το μήνα και μη

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 51,43% (108 άτομα) είχαν την οικονομική δυνατότητα να καλούν τους φίλους τους στο σπίτι για φαγητό τουλάχιστον μία φορά το μήνα ενώ το υπόλοιπο 48,57% (102 άτομα) δεν είχαν αυτή τη δυνατότητα.

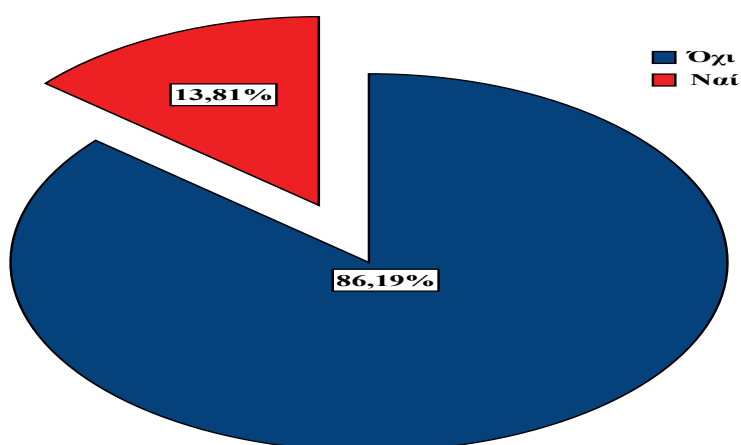
5.5.21 Ικανοποίηση από τις υπηρεσίες υγείας

Διάγραμμα 5.58: Ερωτώμενοι ικανοποιημένοι από τις τοπικές υπηρεσίες υγείας και μη

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 90% (189 άτομα) δεν δήλωναν ικανοποιημένοι από τις τοπικές υπηρεσίες υγείας ενώ μόνο το υπόλοιπο 10% (21 άτομα) δήλωναν ικανοποιημένοι.

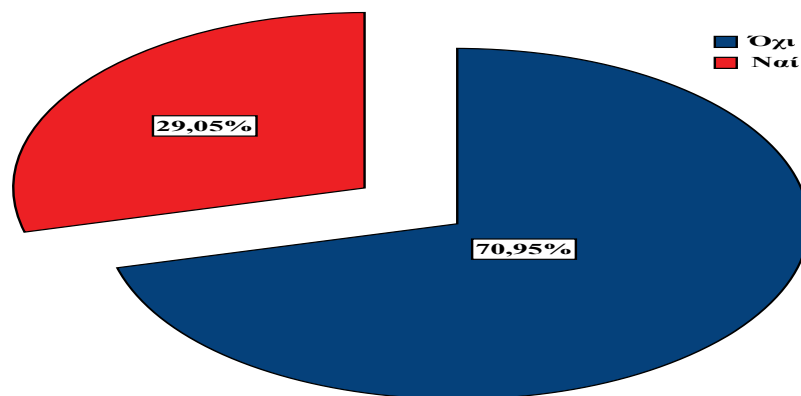
5.5.22 Ικανοποίηση από τις υπηρεσίες εκπαίδευσης

Διάγραμμα 5.59: Ερωτώμενοι ικανοποιημένοι από τις τοπικές υπηρεσίες εκπαίδευσης και μη

Το 86,19% (181 άτομα) δεν δήλωναν ικανοποιημένοι από τις τοπικές υπηρεσίες εκπαίδευσης, ενώ μόνο το 13,81% (29 άτομα) δήλωναν ικανοποιημένοι.

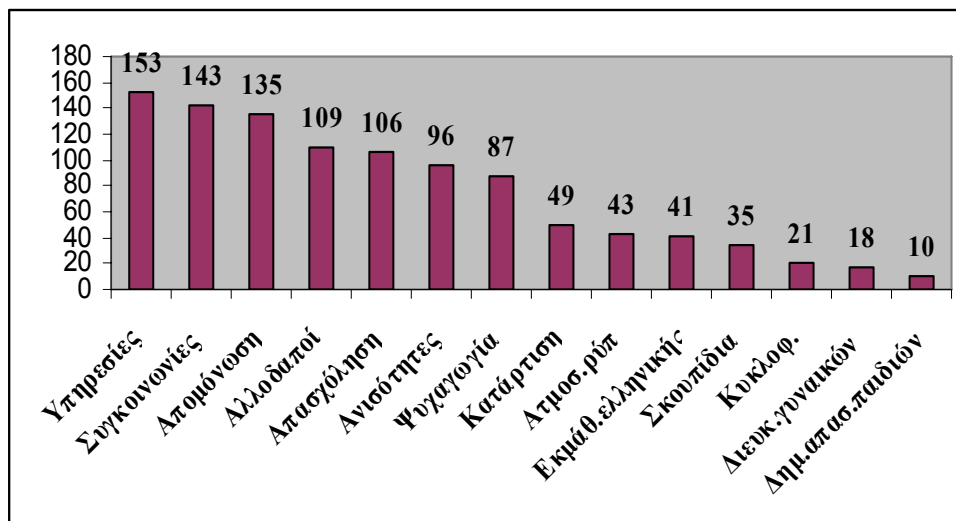
5.5.23 Ικανοποίηση από τις κοινωνικές υπηρεσίες

Διάγραμμα 5.60: Ερωτώμενοι ικανοποιημένοι από τις τοπικές κοινωνικές υπηρεσίες και μη

Από το σύνολο των ερωτώμενων το 70,95% (149 άτομα) δεν δήλωναν ικανοποιημένοι από τις τοπικές κοινωνικές υπηρεσίες, ενώ ικανοποιημένοι δήλωναν το 29,05% (61 άτομα)

5.5.24 Τοπικά προβλήματα

Διάγραμμα 61: Τοπικά προβλήματα κατά σειρά προτίμησης των ερωτώμενων

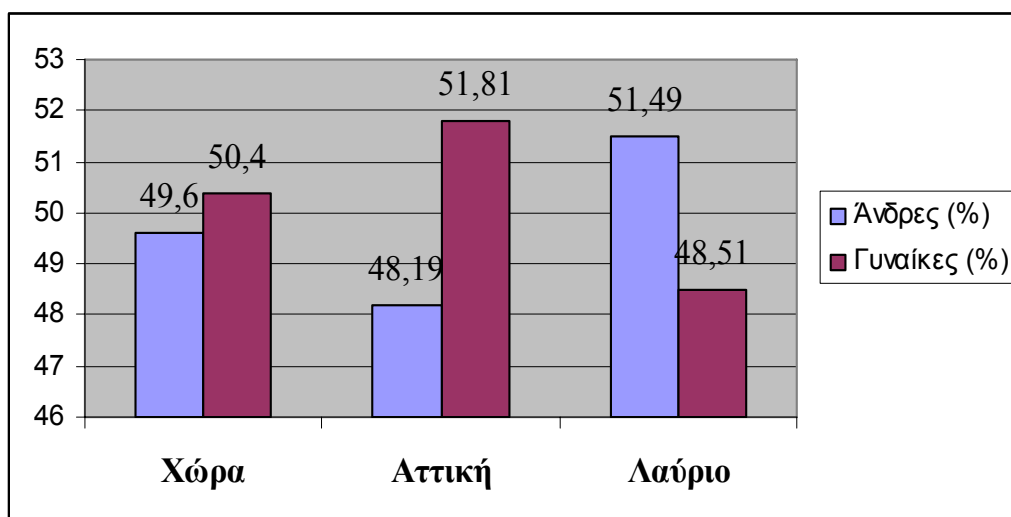
Το 72,86% (153 άτομα) των ερωτώμενων θεωρούσαν ότι υπήρχε έλλειψη υπηρεσιών, το 68,9% (143 άτομα) πίστευαν ότι το δίκτυο συγκοινωνιών ήταν κακό και ανεπαρκές ενώ το 64,28% (135 άτομα) θεωρούσαν ότι η γεωγραφική απομόνωση αποτελούσε πρόβλημα για το

δήμο τους. Επιπλέον, το 51,9% (109 άτομα) θεωρούσαν ότι ο μεγάλος αριθμός αλλοδαπών αποτελούσε πρόβλημα, ενώ το 50,48% (106 άτομα) πίστευαν ότι η απασχόληση και η έλλειψη επαγγελματικών ευκαιριών ήταν πρόβλημα. Την άνιση μεταχείριση θεωρούσαν πρόβλημα το 45,71% (96 άτομα). Το 41,28% (87 άτομα) θεωρούσαν ότι η έλλειψη ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων ήταν πρόβλημα και το 23,33% (49 άτομα) πίστευαν ότι υπήρχε έλλειψη προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και δια βίου εκπαίδευσης. Επιπλέον, το 19,52% (41 άτομα) θεωρούσαν πρόβλημα την έλλειψη προγραμμάτων εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. Η ατμοσφαιρική ρύπανση και τα σκουπίδια θεωρούσαν ότι αποτελούσε πρόβλημα το 20,48% (43 άτομα) και το 16,67% (35 άτομα) αντίστοιχα. Το 10% (21 άτομα) δήλωναν ότι υπήρχε κυκλοφοριακό πρόβλημα. Τέλος, το 8,57% (18 άτομα) θεωρούσαν πρόβλημα την έλλειψη υπηρεσιών διευκόλυνσης των εργαζομένων γυναικών και προγραμμάτων συμφιλίωσης της επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής ενώ το 4,76% (10 άτομα) υποστήριζαν ότι υπήρχε έλλειψη προγραμμάτων δημιουργικής απασχόλησης των παιδιών.

Κεφάλαιο 6: Ανάλυση Εμπειρικών Αποτελεσμάτων

6.1 Κοινωνικοοικονομική κατάσταση

Η σύνθεση του δείγματος αναφορικά με το φύλο των ερωτώμενων αποτυπώνει την πραγματικότητα, καθώς τα ποσοστά των δύο φύλων συμπίπτουν με τα αντίστοιχα ποσοστά της απογραφής του 2001. Στο Λαύριο αντίθετα με ότι συμβαίνει σε επίπεδο, περιφέρειας και χώρας οι άνδρες υπερέχουν έναντι των γυναικών.

Διάγραμμα 6.1: Πληθυσμός χώρας, Περιφέρειας Αττικής και Λαυρίου κατά φύλο

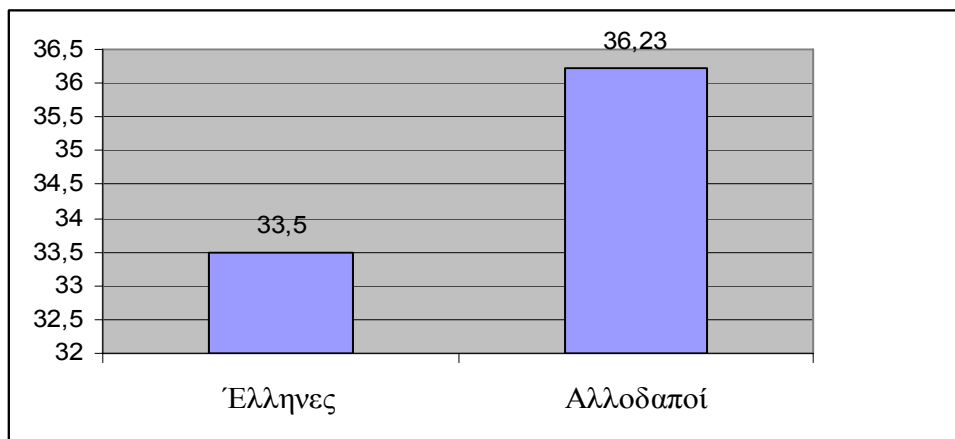
Το γεγονός οφείλεται στο ότι ένα μεγάλο ποσοστό των μεταναστών εγκαθίστανται στην περιοχή χωρίς την οικογένεια τους. Πράγματι ενώ μεταξύ των ελλήνων ερωτώμενων, το 58,2% (78 άτομα) ήταν γυναίκες, μεταξύ των αλλοδαπών ερωτώμενων μόνο το 32,9 % (25 άτομα) ήταν γυναίκες.

			Φύλο		Σύνολο
			Άνδρας	Γυναίκα	
Εθνικότητα	Έλληνες	N	78	56	134
		% επί της εθνικότητας	58,2%	41,8%	100,0%
		% επί του συνόλου	37,1%	26,7%	63,8%
	Αλλοδαποί	N	25	51	76
		% επί της εθνικότητας	32,9%	67,1%	100,0%
		% επί του συνόλου	11,9%	24,3%	36,2%
Σύνολο	N		103	107	210
	% επί της εθνικότητας		49,0%	51,0%	100,0%
	% επί του συνόλου		49,0%	51,0%	100,0%

Πίνακας 6.1: Ερωτώμενοι ανά φύλο και εθνικότητα

Ο μέσος όρος της ηλικίας ήταν τα 35,24 έτη και η διάμεσος τα 33 έτη. Ο συντελεστής μεταβλητότητας υπολογίστηκε σε 28,54%, πράγμα που μας επιτρέπει την πραγματοποίηση

αξιόπιστης πρόβλεψης σε επίπεδο εμπιστοσύνης 0,01 (99%) Ο αλλοδαποί ερωτώμενοι αποτελούν ένα πληθυσμό νεανικότερο των Ελλήνων ερωτώμενων. Το 80,3% (61 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων ήταν ηλικίας από 20 έως 44 ετών, ενώ για τους Έλληνες ερωτώμενους το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 77,6% (104 άτομα). Επιπλέον, η μέση ηλικία των αλλοδαπών ερωτώμενων ήταν τα 33,5 έτη ενώ αυτή των Ελλήνων ερωτώμενων τα 36,23 έτη.

Διάγραμμα 6.2: Μέσος όρος ηλικίας Ελλήνων και αλλοδαπών

Σε ότι αφορά την οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων αν και διαφέρει μεταξύ των Ελλήνων και των αλλοδαπών ερωτώμενων παρουσιάζει κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, καταγράφονται υψηλά ποσοστά εγγάμων ανδρών και γυναικών. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί αναμενόμενο, καθώς η μέση ηλικία των ερωτώμενων (35,24 έτη) προδιαθέτει ώστε οι ερωτώμενοι να έχουν συνάψει γάμο. Οι άνδρες όμως ήταν σε ποσοστό 40,2% (43 άτομα) άγαμοι σε σχέση με το 21,4% (22 άτομα) μόνο των γυναικών.

			Οικογενειακή κατάσταση					Σύνολο
			Άγαμος/η	Έγγαμος/η	Συμβίωση	Διαζευγμένος/η	Χήρος/α	
Φύλο	Γυναίκα	N	22	64	4	3	10	103
		% επί του φύλου	21,4%	62,1%	3,9%	2,9%	9,7%	100,0%
		% επί του συνόλου	10,5%	30,5%	1,9%	1,4%	4,8%	49,0%
	Άνδρας	N	43	56	3	3	2	107
		% επί του φύλου	40,2%	52,3%	2,8%	2,8%	1,9%	100,0%
		% επί του συνόλου	20,5%	26,7%	1,4%	1,4%	1,0%	51,0%
Σύνολο	N	65	120	7	6	12	210	
	% επί του φύλου	31,0%	57,1%	3,3%	2,9%	5,7%	100,0%	
	% επί του συνόλου	31,0%	57,1%	3,3%	2,9%	5,7%	100,0%	

Πίνακας 6.2: Ερωτώμενοι ανά οικογενειακή κατάσταση και εθνικότητα

Το ποσοστό των διαζευγμένων (2,86%) ήταν μικρότερο από αυτό που καταγράφηκε στην απογραφή του 2001 σε επίπεδο χώρας (5,7%). Αυτό σημαίνει ότι οι αλλαγές που παρατηρούνται στη δομή της οικογένειας στο σύνολο της χώρας δεν έχουν επηρεάσει ακόμα σημαντικά την κοινωνία του Λαυρίου. Οι γυναίκες ήταν πολύ πιο συχνά χήρες. Συγκεκριμένα, ήταν χήρες το 9,7 % (10 άτομα) των γυναικών ερωτώμενων σε σχέση με το 1,9% (2 άτομα) των ανδρών.

Η οικογένεια στο Λαύριο φαίνεται να είναι συζυγική. Το 98,09 % (206 οικογένειες) των οικογενειών των ερωτώμενων αποτελούνταν από το ζευγάρι των συζύγων και τα ανύπανδρα παιδιά του. Σε ότι αφορά τον αριθμό των μελών των οικογενειών φαίνεται ότι κυριαρχεί ο τύπος του μικρού αστικού νοικοκυριού που αποτελείται από 1 έως 4 μέλη σε ποσοστό 83,33% (161 οικογένειες). Κάθε οικογένεια αποτελούνταν κατά μέσο όρο από 2,99 άτομα, ενώ η τιμή της διαμέσου ήταν τα 3 άτομα. Η εγγύτητα της τιμής του μέσου και της διαμέσου δείχνει μία συμμετρική κατανομή του δείγματος.

Το 13,81% (29 οικογένειες) των οικογενειών των ερωτώμενων είχαν αρχηγό γυναίκα. Το 55,2% (16 οικογένειες) αυτών των οικογενειών αφορούσε σε μονογονεϊκές οικογένειες που αποτελούνταν από τη διαζευγμένη ή χήρα σύζυγο, αρχηγό της οικογένειας και τα παιδιά της. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό καθώς οι μονογονεϊκές οικογένειες με αρχηγό γυναίκα θεωρούνται ευπαθείς στην φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

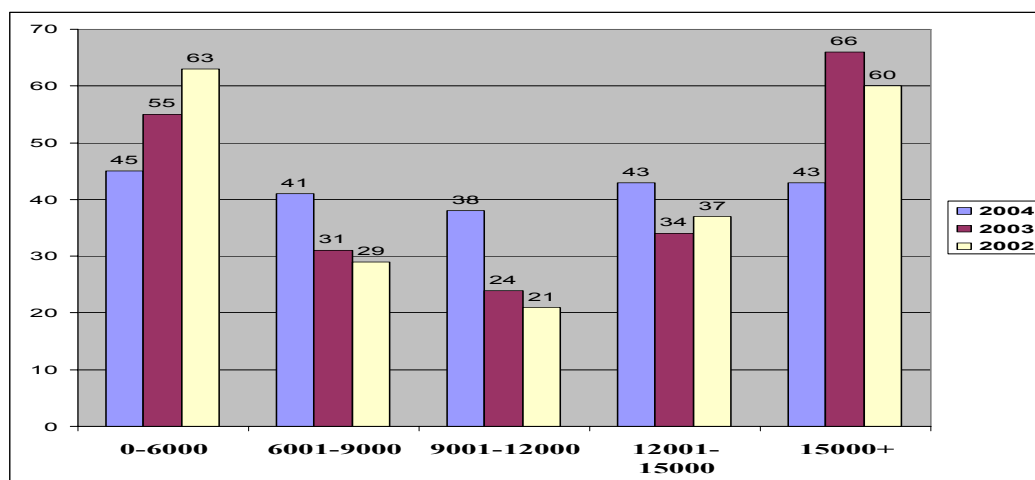
			Οικογενειακή κατάσταση					Σύνολο
			Άγαμος/η	Έγγαμος/η	Συμβίωση	Διαζευγμένος/η	Χήρος/α	
Φύλο	Γυναίκα	N	13	1	3	3	9	29
		% επί του φύλου	44,8%	3,4%	10,3%	10,3%	31,0%	100,0%
		% επί του συνόλου	6,2%	,5%	1,4%	1,4%	4,3%	13,8%
	Άνδρας	N	52	119	4	3	3	181
		% επί του φύλου	28,7%	65,7%	2,2%	1,7%	1,7%	100,0%
		% επί του συνόλου	24,8%	56,7%	1,9%	1,4%	1,4%	86,2%
Σύνολο	N	N	65	120	7	6	12	210
		% επί του φύλου	31,0%	57,1%	3,3%	2,9%	5,7%	100,0%
		% επί του συνόλου	31,0%	57,1%	3,3%	2,9%	5,7%	100,0%

Πίνακας 6.3: Οικογένειες ανά φύλο αρχηγού της οικογένειας

Οι οικογένειες των ερωτώμενων είχαν κατά μέσο όρο αρχηγό ηλικίας 39,48 ετών. Η τιμή της διαμέσου για την μεταβλητή ήταν τα 37 έτη και η επικρατούσα τιμή τα 42,33 έτη. Ο συντελεστής μεταβλητότητας, που εκφράζει την μεταβλητότητα των δεδομένων απαλλαγμένη από την επίδραση της μέσης τιμής υπολογίζεται σε 29,60%, πράγμα που μας επιτρέπει τη διατύπωση αξιόπιστων προβλέψεων σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 (99%). Σημαντικό ήταν το ποσοστό των οικογενειών με αρχηγό ηλικίας μεγαλύτερο των 54 ετών.

Συγκεκριμένα, το 22,87% (31 οικογένειες) των οικογενειών των ερωτώμενων είχαν αρχηγό ηλικίας μεγαλύτερο των 54 ετών.

Μελετώντας το ετήσιο ατομικό εισόδημα τα έτη 2002, 2003 και 2004, διαπιστώνεται ότι αυτό παρουσιάζει μια σημαντική αύξηση από το έτος 2002 προς το έτος 2003. Συγκεκριμένα μειώθηκε το ποσοστό των ερωτώμενων με ετήσιο εισόδημα από 0 – 9000 € από 64,3% (135 άτομα) το 2002 σε 57,6% (121 άτομα) το 2003 και αυξήθηκε το ποσοστό των ερωτώμενων με ετήσιο ατομικό εισόδημα περισσότερο από 9000 € από 35,8% (75 άτομα) το 2002 σε 42,3% (89 άτομα) το 2003. Αντίθετα, από το 2003 προς το 2004 το ετήσιο ατομικό εισόδημα των ερωτώμενων φαίνεται να μειώνεται. Έτσι, το ποσοστό των ερωτώμενων με ετήσιο εισόδημα από 0 – 9000 € αυξήθηκε σε 61,4% (129 άτομα) και μειώθηκε το ποσοστό των ερωτώμενων με ετήσιο ατομικό εισόδημα περισσότερο από 9000 € σε 38,6% (81 άτομα). Το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα παρουσίασε μικρότερη αύξηση από το έτος 2002 προς το έτος 2003. Συγκεκριμένα μειώθηκε το ποσοστό των ερωτώμενων με ετήσιο οικογενειακό εισόδημα από 0 – 9000 € από 43,8% (92 άτομα) το 2002 σε 41,0% (86 άτομα) το 2003 και αυξήθηκε το ποσοστό των ερωτώμενων με ετήσιο οικογενειακό εισόδημα περισσότερο από 9000 € από 56,2% (118 άτομα) το 2002 σε 59% (124 άτομα) το 2003. Αντίθετα, από το 2003 προς το 2004 το ετήσιο ατομικό εισόδημα των ερωτώμενων παρέμεινε σταθερό. Συνολικά, πάντως η οικονομική κατάσταση των ερωτώμενων βελτιώθηκε από το 2002 προς το 2004 παρά τις αρνητικές οικονομικές συγκυρίες (αύξηση στις τιμές των προϊόντων λόγω της υιοθέτηση του ευρώ, αύξηση της τιμής του πετρελαίου) καθώς καταγραφηκε μείωση του ποσοστού των ερωτώμενων με ετήσιο ατομικό και οικογενειακό εισόδημα μέχρι 9000 € και αύξηση του ποσοστού των ερωτώμενων με ετήσιο ατομικό και οικογενειακό εισόδημα περισσότερο από 9000 €.

Διάγραμμα 6.3: Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα ανά έτος

Η οικονομική κατάσταση των αλλοδαπών ερωτώμενων ήταν δυσμενέστερη σε σχέση με αυτή των ελλήνων ερωτώμενων. Έτσι, το 2004 μόνο το 7,9% (6 άτομα) και το 8,2% (7 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων είχαν ετήσιο ατομικό και οικογενειακό εισόδημα αντίστοιχα περισσότερο από 9.000 € το 2004, ενώ τα ποσοστά για τους Έλληνες ερωτώμενους ήταν 55,9% (75 άτομα) και 87,3 (117 άτομα) αντίστοιχα.

		Ετήσιο ατομικό εισόδημα 2004					Σύνολο
		0-6000	6001-9000	9001-12000	12001-15000	15000+	
Εθνικότητας Έλληνες	N	27	32	31	27	17	134
	% επί της εθνικότητας	20,1%	23,9%	23,1%	20,1%	12,7%	100,0%
	% επί του συνόλου	12,9%	15,2%	14,8%	12,9%	8,1%	63,8%
Αλλοδαπο	N	45	25	6	0	0	76
	% επί της εθνικότητας	59,2%	32,9%	7,9%	,0%	,0%	100,0%
	% επί του συνόλου	21,4%	11,9%	2,9%	,0%	,0%	36,2%
Σύνολο	N	72	57	37	27	17	210
	% επί της εθνικότητας	34,3%	27,1%	17,6%	12,9%	8,1%	100,0%
	% επί του συνόλου	34,3%	27,1%	17,6%	12,9%	8,1%	100,0%

Πίνακας 6.4: Ετήσιο ατομικό εισόδημα ανά εθνικότητα

Αντίθετα, δεν παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση του ετήσιου ατομικού εισοδήματος μεταξύ ανδρών και γυναικών. Οι γυναίκες όμως σε ποσοστό 19,4% (20 άτομα) είχαν εισοδήματα από άλλες πηγές εκτός της εργασίας σε σχέση με το 13,1% (14 άτομα) μόνο των ανδρών.

			Άλλα εισοδήματα		Σύνολο
			Όχι	Ναί	
Φύλο	Γυναίκα	Count	83	20	103
		% within sex	80,6%	19,4%	100,0%
		% of Total	39,5%	9,5%	49,0%
	Ανδρας	Count	93	14	107
		% within sex	86,9%	13,1%	100,0%
		% of Total	44,3%	6,7%	51,0%
Σύνολο		Count	176	34	210
		% within sex	83,8%	16,2%	100,0%
		% of Total	83,8%	16,2%	100,0%

Πίνακας 6.5: Άλλα εισοδήματα ανά φύλο

Ανισότητες παρατηρούνται μεταξύ των Ελλήνων και των αλλοδαπών ερωτώμενων τόσο στην μηνιαία κατανάλωση. Ειδικότερα, κανένας αλλοδαπός δεν κατανάλωνε

περισσότερο από 1.000 € μηνιαίως ενώ το 57,4% (77 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων κατανάλωναν μηνιαίως περισσότερο από 1.000 €.

			Μηνιαία Κατανάλωση					Σύνολο
			,00	501-750	751-1000	1001-1250	1251+	
Εθνικότητα	Έλληνες	N	21	36	44	18	15	134
		% επί της εθνικότητας	15,7%	26,9%	32,8%	13,4%	11,2%	100,0%
		% επί του συνόλου	10,0%	17,1%	21,0%	8,6%	7,1%	63,8%
	Αλλοδαποί	N	40	31	5	0	0	76
		% επί της εθνικότητας	52,6%	40,8%	6,6%	,0%	,0%	100,0%
		% επί του συνόλου	19,0%	14,8%	2,4%	,0%	,0%	36,2%
Σύνολο	N	61	67	49	18	15	210	
	% επί της εθνικότητας	29,0%	31,9%	23,3%	8,6%	7,1%	100,0%	
	% επί του συνόλου	29,0%	31,9%	23,3%	8,6%	7,1%	100,0%	

Πίνακας 6.6: Μηνιαία κατανάλωση ανά εθνικότητα

Αντίθετα, σε ότι αφορά την μηνιαία αποταμίευση η κατάσταση μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών ερωτώμενων παρουσιάστηκε ισορροπημένη. Έτσι μέχρι 750 € μηνιαίως αποταμίευαν το 96,2% (129 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων και το 100% (76 άτομα των αλλοδαπών ερωτώμενων. Περισσότερο από 750 € αποταμίευαν μόνο το 3,7 των Ελλήνων ερωτώμενων.

Μεταξύ των Ελλήνων ερωτώμενων το 48,5% (65 άτομα) ήταν κάτοχοι ιδιόκτητης κατοικίας και το 51,5 (69 άτομα) δεν είχαν αποκτήσει ιδιόκτητη κατοικία. Αντίθετα μεταξύ των αλλοδαπών ερωτώμενων μόνο το 1,3% (1 άτομο) είχαν αποκτήσει ιδιόκτητη κατοικία ενώ το 98,7% (75 άτομα) διέμεναν σε ενοικιαζόμενες κατοικίες ή σε κοινωνικές κατοικίες. Η κατάσταση αυτή μπορεί να θεωρηθεί αποτέλεσμα της κακής οικονομικής κατάστασης των αλλοδαπών ερωτώμενων αλλά και του προσωρινού χαρακτήρα που αποδίδουν οι ίδιοι οι αλλοδαποί στην παραμονή τους στη χώρα.

			Ιδιόκτητη κατοικία		Σύνολο
			Όχι	Ναί	
Εθνικότητα	Έλληνες	N	69	65	134
		% επί της εθνικότητας	51,5%	48,5%	100,0%
		% επί του συνόλου	32,9%	31,0%	63,8%
	Αλλοδαποί	N	75	1	76
		% επί της εθνικότητας	98,7%	1,3%	100,0%
		% επί του συνόλου	35,7%	,5%	36,2%
Σύνολο	N	144	66	210	
	% επί της εθνικότητας	68,6%	31,4%	100,0%	
	% επί του συνόλου	68,6%	31,4%	100,0%	

Πίνακας 6.7: Ιδιοκατοίκηση ανά εθνικότητα

6.2 Χαρακτηριστικά εκπαίδευσης

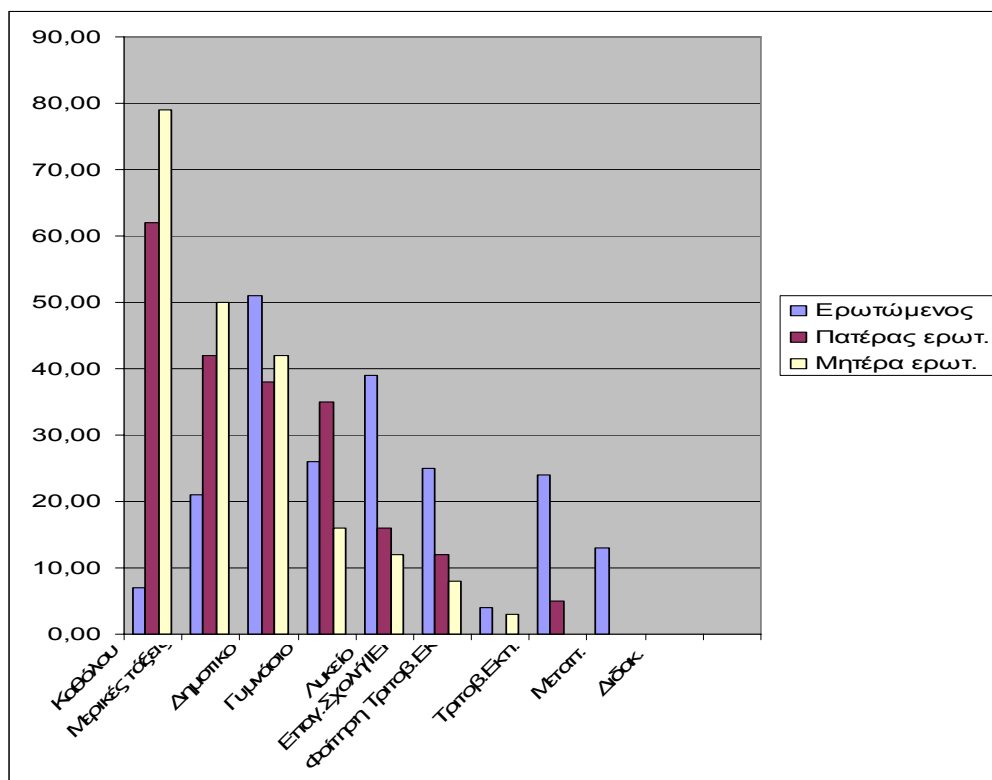
Από το σύνολο των αλλοδαπών ερωτώμενων το 36,8% (28 άτομα) γνώριζαν είτε να μιλάνε είτε να γράφουνε ελληνικά μέτρια, το 27,6% (21 άτομα) ελάχιστα, το 19,7% (15 άτομα) καθόλου, το 15,8% (12 άτομα) πολύ καλά. Κανένας από τους αλλοδαπούς ερωτώμενους δεν γνώριζε να μιλάει ελληνικά άριστα.

Το σχετικά χαμηλό ποσοστό αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μεταξύ των ερωτώμενων μπορεί να αποδοθεί στη γεωγραφική απομόνωση του Λαυρίου καθώς και την έλλειψη εκπαιδευτικών υποδομών στην ευρύτερη περιοχή. Οι γυναίκες φαίνεται να λαμβάνουν υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από τους άνδρες καθώς το 24,2% (25 άτομα) ήταν απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και κάτοχοι μεταπτυχιακού διπλώματος ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες ήταν μόνο 11,2% (12 άτομα).

		Μορφωτικό επίπεδο								Σύνολο		
		,00	1,00	2,00	3,00	4,00	5,00	6,00	7,00		8,00	
Φύλο	Γυναίκες	N	5	11	18	11	21	12	0	16	9	103
		% επί το φύλου	4,9%	10,7%	17,5%	10,7%	20,4%	11,7%	,0%	15,5%	8,7%	100,0%
		% επί το συνόλου	2,4%	5,2%	8,6%	5,2%	10,0%	5,7%	,0%	7,6%	4,3%	49,0%
	Ανδρες	N	2	10	33	15	18	13	4	8	4	107
		% επί το φύλου	1,9%	9,3%	30,8%	14,0%	16,8%	12,1%	3,7%	7,5%	3,7%	100,0%
		% επί το συνόλου	1,0%	4,8%	15,7%	7,1%	8,6%	6,2%	1,9%	3,8%	1,9%	51,0%
Σύνολο	N	7	21	51	26	39	25	4	24	13	210	
		% επί το φύλου	3,3%	10,0%	24,3%	12,4%	18,6%	11,9%	1,9%	11,4%	6,2%	100,0%
		% επί το συνόλου	3,3%	10,0%	24,3%	12,4%	18,6%	11,9%	1,9%	11,4%	6,2%	100,0%

Πίνακας 6.8: Μορφωτικό επίπεδο ανά φύλο

Σημαντική ήταν η βελτίωση που καταγράφηκε μεταξύ του εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων και των παιδιών. Το ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης υπερδιπλασιάστηκε από 2,4% (5 άτομα) και 0% (0 άτομα) μεταξύ των πατέρων και των μητέρων των ερωτώμενων αντίστοιχα σε 17,6% (37 άτομα) μεταξύ των ερωτώμενων και το ποσοστό των αποφοίτων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης τριπλασιάστηκε από 13,3% (28 άτομα) και 10,9% (23 άτομα) μεταξύ των πατέρων και των μητέρων των ερωτώμενων αντίστοιχα σε 36,7% (68 άτομα) μεταξύ των ερωτώμενων. Αντίθετα μειώθηκαν το ποσοστό αυτών που δεν πήγαν καθόλου σχολείο από 29,5% (62 άτομα) και 37,6% (79 άτομα) μεταξύ των πατέρων και των μητέρων των ερωτώμενων αντίστοιχα σε 3,3% (7 άτομα) μεταξύ των ερωτώμενων και το ποσοστό αυτών που παρακολούθησαν μερικές τάξεις του δημοτικού από 20% (42 άτομα) και 23,8% (50 άτομα) μεταξύ των πατέρων και των μητέρων των ερωτώμενων αντίστοιχα σε 10% (21 άτομα) μεταξύ των ερωτώμενων.

Διάγραμμα 6.4:Μορφωτικό επίπεδο ερωτώμενων, πατέρα ερωτώμενων και μητέρας ερωτώμενων

Το μορφωτικό επίπεδο των αλλοδαπών ερωτώμενων υστερούσε σημαντικά σε σχέση με αυτό των Ελλήνων ερωτώμενων. Το 2,2% (3 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων σε σχέση με το 5,3% των αλλοδαπών ερωτώμενων (4 άτομα) δεν πήγαν καθόλου σχολείο. Το 4,5% (6 άτομα) σε σύγκριση με το 19,7% (15 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων παρακολούθησαν μερικές τάξεις του δημοτικού. Το 18,7 (25 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων σε σχέση με το 34,2% (26 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων ήταν απόφοιτοι δημοτικού. Το 12,7% (17 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων σε σύγκριση με το 11,8% (9 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων ήταν απόφοιτοι γυμνασίου. Το 20,9% (28 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων σε σχέση με το 14,5% (11 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων ήταν απόφοιτοι λυκείου. Το 15,7% (21 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων σε σχέση με το 5,3% (4 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων είχαν πτυχίο επαγγελματικής σχολής. Το 0% (κανένα άτομο) των Ελλήνων ερωτώμενων σε σύγκριση με το 5,3% (4 άτομα) των αλλοδαπών είχαν φοιτήσει για έναν τουλάχιστον χρόνο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το 15,7% (21 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων σε σχέση με το 3,9% (3 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων ήταν απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το 9,7% (13 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων και το 0% (κανένα άτομο) των αλλοδαπών ερωτώμενων ήταν κάτοχοι μεταπτυχιακού διπλώματος.

		Μορφωτικό επίπεδο								Σύνολο	
		,00	1,00	2,00	3,00	4,00	5,00	6,00	7,00		8,00
Εθνικότη Έλληνες	N	3	6	25	17	28	21	0	21	13	134
	% επί της εθνικότη	2,2%	4,5%	18,7%	12,7%	20,9%	15,7%	,0%	15,7%	9,7%	100,0%
	% επί του συνόλου	1,4%	2,9%	11,9%	8,1%	13,3%	10,0%	,0%	10,0%	6,2%	63,8%
Άλλοδα	N	4	15	26	9	11	4	4	3	0	76
	% επί της εθνικότη	5,3%	19,7%	34,2%	11,8%	14,5%	5,3%	5,3%	3,9%	,0%	100,0%
	% επί του συνόλου	1,9%	7,1%	12,4%	4,3%	5,2%	1,9%	1,9%	1,4%	,0%	36,2%
Σύνολο	N	7	21	51	26	39	25	4	24	13	210
	% επί της εθνικότη	3,3%	10,0%	24,3%	12,4%	18,6%	11,9%	1,9%	11,4%	6,2%	100,0%
	% επί του συνόλου	3,3%	10,0%	24,3%	12,4%	18,6%	11,9%	1,9%	11,4%	6,2%	100,0%

Πίνακας 6.9: Μορφωτικό επίπεδο ανά εθνικότητα

Οι ξένες γλώσσες αποτελούν σημαντικό κομμάτι της εκπαίδευσης του σύγχρονου ανθρώπου, το οποίο τον βοηθά σημαντικά τόσο στην πρόοδο των σπουδών του όσο και στην εξέλιξη της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας. Το υψηλό επίπεδο γνώσης της αγγλικής γλώσσας μεταξύ των ερωτώμενων μπορεί να θεωρηθεί αναμενόμενο καθώς η αγγλική γλώσσα είναι διεθνής διδάσκεται σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης στην Ελλάδα και θεωρείται προαπαιτούμενη γνώση για τη συνέχιση των σπουδών του ατόμου, αλλά και για την εύρεση εργασίας. Εξίσου αναμενόμενα μπορούν να θεωρηθούν και το επίπεδο γνώσης των άλλων γλωσσών, καθώς η γαλλική, η γερμανική, η ιταλική και η ισπανική γλώσσα δεν αποτελούν προτεραιότητα στην εκμάθηση ξένων γλωσσών στον ελλαδικό χώρο ενώ λόγω της έλλειψης εκπαιδευτικών υποδομών η εκμάθηση κάποιας από αυτές τις γλώσσες είναι ιδιαίτερα δύσκολη για τους κατοίκους του Λαυρίου. Από τα προηγούμενα συμπεραίνει κανείς ότι η αγγλική γλώσσα αποτελεί τη πρώτη επιλογή στην εκμάθηση ξένων γλωσσών.

Το σχετικά υψηλό ποσοστό των ερωτώμενων που γνώριζαν καλά, πολύ καλά και άριστα κάποια άλλη ξένη γλώσσα οφείλεται στο υψηλό ποσοστό των ερωτώμενων αλλοδαπών αλλά και στην ύπαρξη παλινοστούτων μεταξύ των Ελλήνων ερωτώμενων, που γνώριζαν τη γλώσσα της χώρας προέλευσης τους.

Οι γυναίκες ερωτώμενες γνώριζαν σε μεγαλύτερο ποσοστό και καλύτερο επίπεδο ξένες γλώσσες. Καθόλου αγγλικά δεν γνώριζαν το 48,5% των γυναικών ερωτώμενων έναντι του 50,5% (54 άτομα) των ανδρών ερωτώμενων. Πολύ καλά και άριστα αγγλικά γνώριζαν το 17,5% (18 άτομα) των γυναικών ερωτώμενων έναντι του 12,2% (11 άτομα) των ανδρών ερωτώμενων.

			Αγγλικά						Σύνολο
			,00	1,00	2,00	3,00	4,00	5,00	
Φύλο	Γυναίκα	N	50	18	9	8	10	8	103
		% επί του φύλου	48,5%	17,5%	8,7%	7,8%	9,7%	7,8%	100,0%
		% επί του συνόλου	23,8%	8,6%	4,3%	3,8%	4,8%	3,8%	49,0%
	Άνδρας	N	54	14	16	10	8	5	107
		% επί του φύλου	50,5%	13,1%	15,0%	9,3%	7,5%	4,7%	100,0%
		% επί του συνόλου	25,7%	6,7%	7,6%	4,8%	3,8%	2,4%	51,0%
Σύνολο		N	104	32	25	18	18	13	210
		% επί του φύλου	49,5%	15,2%	11,9%	8,6%	8,6%	6,2%	100,0%
		% επί του συνόλου	49,5%	15,2%	11,9%	8,6%	8,6%	6,2%	100,0%

Πίνακας 6.10: Γνώση της Αγγλικής γλώσσας ανά φύλο

Το επίπεδο γλωσσομάθειας των αλλοδαπών ερωτώμενων ήταν χαμηλότερο από εκείνο των Ελλήνων ερωτώμενων. Καθόλου αγγλικά δεν γνώριζαν το 43,3% (58 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων και το 60,5% (46 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων. Ελάχιστα αγγλικά γνώριζαν το 16,4% (22 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων και το 13,2% (10 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων. Μέτρια αγγλικά γνώριζαν το 8,2% (11 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων και το 18,4% (14 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων. Πολύ καλά αγγλικά γνώριζαν το 10,4% (14 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων και το 5,3% (10 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων. Άριστα αγγλικά γνώριζαν το 9,7% (13 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων και το 0% (κανένα άτομο) των αλλοδαπών ερωτώμενων.

Εκτός, από τις ξένες γλώσσες και η χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή αποτελεί ένα τομέα στον οποίο προσπαθούν κυρίως οι νέοι άνθρωποι να εκπαιδευτούν και να αποκτήσουν υψηλές δεξιότητες. Το χαμηλό επίπεδο γνώσης της χρήσης Η / Υ οφείλεται και αυτό στην έλλειψη κατάλληλων εκπαιδευτικών υποδομών στο Λαύριο. Ειδικότερα στο Λαύριο δεν λειτουργεί κανένα Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης με αποτέλεσμα να υλοποιούνται στην περιοχή ελάχιστα ή και καθόλου προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και δια βίου εκπαίδευσης.

Σημαντική είναι και σε αυτό τον τομέα η διαφοροποίηση μεταξύ των Ελλήνων και των αλλοδαπών ερωτώμενων. Έτσι ενώ μεταξύ των Ελλήνων ερωτώμενων το 45,5% (61 άτομα) δεν γνώριζαν καθόλου να χρησιμοποιούν Η / Υ, μεταξύ των αλλοδαπών ερωτώμενων το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται σε 78,9% (60 άτομα). Επιπλέον, ενώ μεταξύ των Ελλήνων ερωτώμενων το 28,3% (38 άτομα) γνώριζαν να χρησιμοποιούν Η / Υ καλά και πολύ καλά κανένας αλλοδαπός δεν γνώριζε να χρησιμοποιεί Η / Υ στα ίδια επίπεδα. Μεταξύ των δύο φύλων δεν καταγράφεται σημαντική διαφοροποίηση σε ότι αφορά τη χρήση Η / Υ.

			Γνώση χρήσης Η/Υ					Σύνολο
			,00	1,00	2,00	3,00	4,00	
Εθνικότητα Έλληνες	N		61	13	22	20	18	134
	% επί της εθνικότητας		45,5%	9,7%	16,4%	14,9%	13,4%	100,0%
	% επί του συνόλου		29,0%	6,2%	10,5%	9,5%	8,6%	63,8%
	N		60	8	8	0	0	76
	% επί της εθνικότητας		78,9%	10,5%	10,5%	,0%	,0%	100,0%
	% επί του συνόλου		28,6%	3,8%	3,8%	,0%	,0%	36,2%
Σύνολο	N		121	21	30	20	18	210
	% επί της εθνικότητας		57,6%	10,0%	14,3%	9,5%	8,6%	100,0%
	% επί του συνόλου		57,6%	10,0%	14,3%	9,5%	8,6%	100,0%

Πίνακας 6.11: Γνώση χρήσης Η/Υ ανά εθνικότητα

6.3 Χαρακτηριστικά απασχόλησης

Τα στοιχεία για την απασχόληση είναι ιδιαίτερα σημαντικά καθώς αποτελεί έναν από τους πλέον καθοριστικούς παράγοντες για την ανάπτυξη μίας περιοχής. Ταυτόχρονα αποτελεί την καλύτερη πρόληψη του κοινωνικού αποκλεισμού. Μεταξύ των ερωτώμενων το 81,43% (171 άτομα) απασχολούνταν και το 18,1% (38 άτομα) ήταν άνεργα. Το 31,43% (66 άτομα) των απασχολούμενων ήταν ηλικίας από 40 έως 60 ετών. Η τάση γήρανσης του εργατικού δυναμικού είναι φανερή με αρνητικές συνέπειες τόσο στην παραγωγικότητα της εργασίας όσο και στην αναπτυξιακή διαδικασία. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει τα σοβαρά προβλήματα που θα ανακύψουν στο μέλλον για την αγορά εργασίας, αφού αν δεν υπάρξει σημαντική κατάρτιση αυτών των ατόμων η παραγωγικότητά τους θα μειώνεται και θα αυξάνονται οι πιθανότητες να καταστούν άνεργοι.

Η αποβιομηχάνιση που παρατηρήθηκε στη χώρα τα τελευταία χρόνια ήταν ιδιαίτερα οξεία στην περιοχή και είχε, όπως ήταν φυσικό, αντίκτυπο στην αγορά εργασίας. Η ζήτηση εργασίας στο Δήμο Λαυρεωτικής μειώθηκε σημαντικά τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα μετά την κρίση που έπληξε την κλωστοϋφαντουργία την αρχή της δεκαετίας του 1980 και το κλείσιμο των κλωστοϋφαντουργικών μονάδων της περιοχής που απασχολούσαν μεγάλο αριθμό εργαζομένων. Πάντως οι οδυνηρές συνέπειες της αποβιομηχάνισης έχουν αμβλυνθεί σε αρκετό βαθμό αλλά παραμένουν, βέβαια, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας. Έτσι το ποσοστό ανεργίας του δείγματος, παρά το γεγονός ότι καταγράφηκε μειωμένο σε σχέση με το αντίστοιχο ποσοστό της απογραφής του 2001, φαίνεται να αποτυπώνει την πραγματικότητα

		Ηλικία								Σύνολο
		10 έως 24	25 έως 29	30 έως 34	35 έως 39	40 έως 44	45 έως 49	50 έως 54	55 έως 59	
Κατάσταση Μισθωτός/η N απασχόλησι	N	9	33	19	15	14	9	5	9	113
	% επί της κατάστασ	8,0%	29,2%	16,8%	13,3%	12,4%	8,0%	4,4%	8,0%	100,0%
	% επί του συνόλου	4,3%	15,7%	9,0%	7,1%	6,7%	4,3%	2,4%	4,3%	53,8%
Αυτοαπασχ N	N	8	16	5	3	6	9	2	1	50
	% επί της κατάστασ	16,0%	32,0%	10,0%	6,0%	12,0%	18,0%	4,0%	2,0%	100,0%
	% επί του συνόλου	3,8%	7,6%	2,4%	1,4%	2,9%	4,3%	1,0%	,5%	23,8%
Εργασία σπι N	N	0	1	4	3	0	0	0	0	8
	% επί της κατάστασ	,0%	12,5%	50,0%	37,5%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
	% επί του συνόλου	,0%	,5%	1,9%	1,4%	,0%	,0%	,0%	,0%	3,8%
Συναταξιού, N	N	0	0	0	0	0	1	0	0	1
	% επί της κατάστασ	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%	,0%	,0%	100,0%
	% επί του συνόλου	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,5%	,0%	,0%	,5%
Άνεργος/η N	N	8	7	7	3	4	4	2	3	38
	% επί της κατάστασ	21,1%	18,4%	18,4%	7,9%	10,5%	10,5%	5,3%	7,9%	100,0%
	% επί του συνόλου	3,8%	3,3%	3,3%	1,4%	1,9%	1,9%	1,0%	1,4%	18,1%
Σύνολο	N	25	57	35	24	24	23	9	13	210
	% επί της κατάστασ	11,9%	27,1%	16,7%	11,4%	11,4%	11,0%	4,3%	6,2%	100,0%
	% επί του συνόλου	11,9%	27,1%	16,7%	11,4%	11,4%	11,0%	4,3%	6,2%	100,0%

Πίνακας 6.12: Κατάσταση απασχόλησης ανά ομάδες ηλικιών

Αντίθετα με ότι συμβαίνει σε εθνικό επίπεδο οι γυναίκες πλήττονταν λιγότερο από την ανεργία. Το 65,8% (25 άτομα) των ανέργων ερωτώμενων ήταν άνδρες και το 34,2% (13 άτομα) ήταν γυναίκες. Το ποσοστό ανεργίας των ανδρών (23,4 %) ήταν διπλάσιο από αυτό των γυναικών (12,6%). Το γεγονός αυτό μπορεί να οφείλεται στην μικρή συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό του Λαυρίου που καταγράφεται στην απογραφή του 2001. Παρά το γεγονός ότι η συμμετοχή των γυναικών στο σύνολο του πληθυσμού είναι περίπου ίδια με αυτή των ανδρών, στην περίπτωση του εργατικού δυναμικού, των απασχολούμενων και των ανέργων είναι αρκετά μικρότερη. Λόγω του ημιαστικού χαρακτήρα της περιοχής και σύμφωνα με το κοινωνικό στερεότυπο η πλειοψηφία των γυναικών, κυρίως των μεγαλύτερων ηλικιών, απασχολούνται με τη φροντίδα της οικογένειας ή απασχολούνται – υποαπασχολούνται στον τριτογενή τομέα.

			Κατάσταση απασχόλησης					Σύνολο
			Μισθωτός/η	Αυτοαπασ.	Εργασία στο σπίτι	Συνταξ.	Ανέργος/η	
Φύλο	Γυναίκα	N	60	21	8	1	13	103
		% επί του φύλου	58,3%	20,4%	7,8%	1,0%	12,6%	100,0%
		% επί της απασχόλησης	53,1%	42,0%	100,0%	100,0%	34,2%	49,0%
		% επί του συνόλου	28,6%	10,0%	3,8%	,5%	6,2%	49,0%
	Άνδρας	N	53	29	0	0	25	107
		% επί του φύλου	49,5%	27,1%	,0%	,0%	23,4%	100,0%
		% επί της απασχόλησης	46,9%	58,0%	,0%	,0%	65,8%	51,0%
		% επί του συνόλου	25,2%	13,8%	,0%	,0%	11,9%	51,0%
Σύνολο	N	N	113	50	8	1	38	210
		% επί του φύλου	53,8%	23,8%	3,8%	,5%	18,1%	100,0%
		% επί της απασχόλησης	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% επί του συνόλου	53,8%	23,8%	3,8%	,5%	18,1%	100,0%

Πίνακας 6.13: Κατάσταση απασχόλησης ανά φύλο

Η ανεργία φαίνεται να πλήττει ιδιαίτερα τους νέους της περιοχής. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ανέργων ήταν ηλικίας από 20 έως 29 ετών. Συγκεκριμένα το ποσοστό των ανέργων αυτής της ηλικίας υπολογίστηκε σε 39,5% (14 άτομα). Σημαντικό ήταν και το ποσοστό των ανέργων ηλικίας από 30 ετών έως 34 ετών, που ανέρχεται σε 20% (7 άτομα). Αντίθετα σημαντικά μικρότερο ήταν το ποσοστό των ανέργων ηλικίας από 35 έως 59 ετών.

Οι άνεργοι ήταν κυρίως άτομα με χαμηλό και μέτριο μορφωτικό επίπεδο. Μεταξύ των ανέργων ερωτώμενων το 56,7% (21 άτομα) ήταν μέχρι και απόφοιτοι Δημοτικού, το 16,2% (6 άτομα) ήταν απόφοιτοι Γυμνασίου, το 16,2% (7 άτομα) ήταν απόφοιτοι Λυκείου και το 8,1% (3 άτομα) ήταν απόφοιτοι επαγγελματικής σχολής. Μεταξύ των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ένα μόνο άτομο ήταν άνεργος.

		Μορφωτικό Επίπεδο									Σύνολο
		,00	1,00	2,00	3,00	4,00	5,00	6,00	7,00	8,00	
Ανεργία Όχι	N	5	16	37	20	33	22	4	23	13	173
		2,9%	9,2%	21,4%	11,6%	19,1%	12,7%	2,3%	13,3%	7,5%	100,0%
		2,4%	7,6%	17,6%	9,5%	15,7%	10,5%	1,9%	11,0%	6,2%	82,4%
	Ναί	2	5	14	6	6	3	0	1	0	37
		5,4%	13,5%	37,8%	16,2%	16,2%	8,1%	,0%	2,7%	,0%	100,0%
		1,0%	2,4%	6,7%	2,9%	2,9%	1,4%	,0%	,5%	,0%	17,6%
Σύνολο	N	7	21	51	26	39	25	4	24	13	210
		3,3%	10,0%	24,3%	12,4%	18,6%	11,9%	1,9%	11,4%	6,2%	100,0%
		3,3%	10,0%	24,3%	12,4%	18,6%	11,9%	1,9%	11,4%	6,2%	100,0%

Πίνακας 6.14: Ανεργία και απασχόληση ανά μορφωτικό επίπεδο

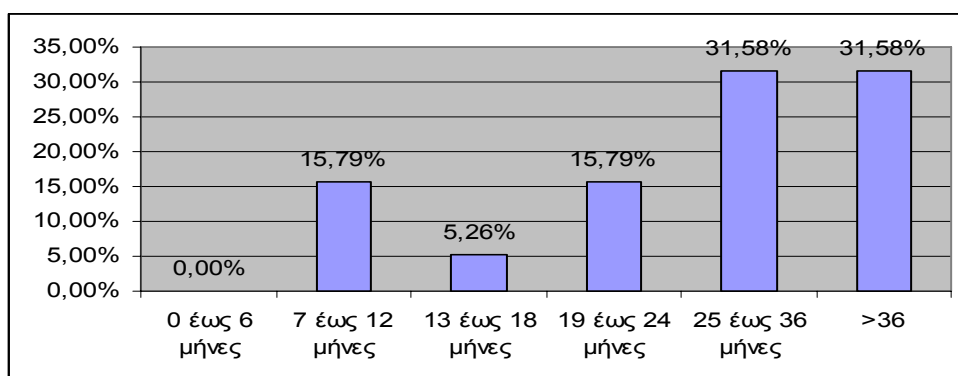
Σημαντική είναι η διαφοροποίηση της ανεργίας μεταξύ των Ελλήνων και των αλλοδαπών ερωτώμενων. Το 28,9% (22 άτομα) των ερωτώμενων αλλοδαπών ήταν άνεργοι ενώ μόνο το 11,2% (15 άτομα) των ερωτώμενων Ελλήνων ήταν άνεργοι.

			Ανεργία		Σύνολο
			Όχι	Ναί	
Εθνικότητα	Έλληνες	N	119	15	134
		% επί της εθνικότητας	88,8%	11,2%	100,0%
		% επί του συνόλου	56,7%	7,1%	63,8%
	Αλλοδαποί	N	54	22	76
		% επί της εθνικότητας	71,1%	28,9%	100,0%
		% επί του συνόλου	25,7%	10,5%	36,2%
Σύνολο	N		173	37	210
	% επί της εθνικότητας		82,4%	17,6%	100,0%
	% επί του συνόλου		82,4%	17,6%	100,0%

Πίνακας 6.15: Ανεργία και απασχόληση ανά εθνικότητα

Σε ότι αφορά τις μορφές απασχόλησης κυριαρχεί η μισθωτή εργασία. Το 68,1% (113 άτομα) των απασχολούμενων απασχολούνταν ως μισθωτοί και το 29,2% (50 άτομα) αυτοαπασχολούνταν και το 4,7% (8 άτομα) εργάζονταν στο σπίτι. Το μεγαλύτερο ποσοστό (58%) αυτοαπασχολούμενων ήταν άνδρες. Μεταξύ των αυτοαπασχολούμενων το 48% (24 άτομα) ήταν νέοι ηλικίας έως 29 ετών. Το γεγονός αυτό οφείλεται σε μεγάλο ποσοστό στο γεγονός ότι και στην Ελλάδα η αυτοαπασχόληση θεωρείται ως μέσο για την ένταξη στην αγορά εργασίας και μεταβατικό στάδιο στην πορεία για την εξασφάλιση μισθωτής εργασίας.

Το 31,58% (12 άτομα) των ανέργων ερωτώμενων ήταν άνεργοι για χρονικό διάστημα περισσότερο από 37 μήνες, το 31,58% (12 άτομα) των ανέργων ερωτώμενων ήταν άνεργοι για χρονικό διάστημα από 25 έως 36 μήνες, το 15,79% (6 άτομα) ήταν άνεργοι για χρονικό διάστημα από 19 έως 24 μήνες, το 15,79% (6 άτομα) ήταν άνεργοι για χρονικό διάστημα από 7 έως 12 μήνες και το 5,26% (2 άτομα) ήταν άνεργοι για χρονικό διάστημα από 13 έως 18 μήνες. Το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων ήταν το 63,16% (24 άτομα), πράγμα ιδιαίτερα ανησυχητικό καθώς φαίνεται ότι η ανεργία αποκτά εμμένουσα μορφή. Η μέση χρονική διάρκεια της ανεργίας ήταν 44,32 μήνες και η διάμεσος τιμή οι 32 μήνες.

Διάγραμμα 6.5: Διάρκεια ανεργίας

Η απασχόληση στο Λαύριο προέρχεται από τις υπηρεσίες. Από το σύνολο των ερωτώμενων το 97,62% (205 άτομα) απασχολούνταν συνήθως στον τριτογενή τομέα της οικονομίας και το 2,38% (5 άτομα) απασχολούνταν συνήθως στο δευτερογενή τομέα της οικονομίας. Κανένας από τους ερωτώμενους δεν απασχολούνταν στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας. Το μικρό ποσοστό απασχόλησης στο δευτερογενή τομέα μπορεί να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα της παύσης της λειτουργίας των μεταποιητικών επιχειρήσεων, που παραδοσιακά αποτελούσαν την κύρια πηγή απασχόλησης στο Λαύριο.

Οι ερωτώμενοι ξεκίνησαν να εργάζονται κατά μέσο όρο σε ηλικία 19 ετών (18,82) ενώ η διάμεσος τιμή ήταν τα 19 έτη. Το εύρος της μεταβλητής ήταν 21 έτη με ελάχιστη τιμή τα 7 έτη και μέγιστη τα 28. Η ηλικία πρώτης εργασίας ήταν μικρότερη για τους αλλοδαπούς ερωτώμενους. Συγκεκριμένα, οι αλλοδαποί ερωτώμενοι ξεκίνησαν να εργάζονται κατά μέσο όρο σε ηλικία 16,68 ετών, ενώ η διάμεσος τιμή είναι για τους αλλοδαπούς τα 17 έτη. Το εύρος της μεταβλητής είναι 20 έτη, με ελάχιστη τιμή τα 7 και μέγιστη τα 27. Για τους Έλληνες η μέση ηλικία έναρξης της εργασίας είναι τα 20,2 έτη. Η διάμεσος τιμή της μεταβλητής για τους Έλληνες είναι τα 20 έτη ενώ το εύρος της είναι 18 έτη με ελάχιστη τιμή τα 10 και μέγιστη τα 28 έτη. Χαρακτηριστικό είναι ότι το 39,4% των αλλοδαπών ερωτώμενων εργάστηκαν για πρώτη φορά σε ηλικία από 7 έως 15 ετών ενώ μόνο το 19,4 των Ελλήνων ερωτώμενων εργάστηκαν για πρώτη φορά στην ίδια ηλικία.

Οι ερωτώμενοι κατά μέσο όρο εργάζονταν 13 έτη ενώ οι περισσότεροι από αυτούς είχαν ασκήσει περισσότερα από ένα επαγγέλματα. Οι άνδρες με μέσο όρο 3,48 διαφορετικών επαγγελμάτων σε σχέση με τις γυναίκες και οι αλλοδαποί με μέσο όρο 3,60 διαφορετικών επαγγελμάτων σε σχέση με τους Έλληνες φαίνεται πως παρουσιάζουν μεγαλύτερη κινητικότητα στην εργασία.

Οι απασχολούμενοι εργάζονταν κατά μέσο όρο 8,66 ώρες ημερησίως ενώ η διάμεσος τιμή της μεταβλητής είναι οι 8 ώρες. Το εύρος της μεταβλητής είναι 11 ώρες με ελάχιστη τιμή τις 3 ώρες και μέγιστη τις 14 ώρες. Κατά μέσο όρο οι γυναίκες απασχολούνταν 8,17 ώρες σε σχέση με τις 9,27 ώρες για τους άνδρες. Η διάμεσος τιμή για τις γυναίκες είναι οι 8 ώρες. Οι ελάχιστες ώρες απασχόλησης ήταν για τις γυναίκες οι 3 ώρες και οι μέγιστες οι 12 ώρες. Το 19,6% (16 άτομα) των γυναικών απασχολούμενων εργάζονταν λιγότερο από 8 ώρες ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες ήταν μόνο 12,2% (10 άτομα). Το φαινόμενο αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι οι γυναίκες προτιμούν την μερική απασχόληση προκειμένου να μπορούν να συνδυάσουν τις υποχρεώσεις της οικογενειακής και της επαγγελματικής ζωής τους. Οι αλλοδαποί εργάζονταν ιδιαίτερα πολλές ώρες, πέραν του συνηθισμένου ωραρίου εργασίας. Συγκεκριμένα, η μεγάλη πλειοψηφία των αλλοδαπών

εργάζονταν περισσότερες από 8 ώρες ημερησίως. Οι ελάχιστες ώρες απασχόλησης των αλλοδαπών ήταν οι 4 ώρες, ενώ εργάζονταν μέχρι και 14 ώρες την ημέρα. Μόνο το 12,2% (6 άτομα) εργάζονταν έως και 8 ώρες την ημέρα. Το υπόλοιπο 87,8 (43 άτομα) εργάζονταν από 9 έως 14 ώρες την ημέρα. Οι ώρες ημερήσιας απασχόλησης των αλλοδαπών ερωτώμενων ήταν κατά μέσο όρο 9,6 ώρες σε σχέση με τις 8,2 ώρες των Ελλήνων.

Οι ερωτώμενοι έχουν μείνει άνεργοι κατά μέσο όρο 2,56 φορές κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους ζωής. Η διάμεσος και η επικρατούσα τιμή ήταν οι δύο φορές. Η εγγύτητα της διαμέσου, της μέσης και επικρατούσας τιμής δηλώνουν τη συμμετρική κατανομή του δείγματος. Περισσότερο ευπαθείς στην ανεργία ήταν οι αλλοδαποί και οι άνδρες με ποσοστά 69,7% (53 άτομα) και 57% (53 άτομα) αντίστοιχα να έχουν μείνει άνεργοι 3 και περισσότερες φορές. Οι αλλοδαποί ερωτώμενοι είχαν μείνει άνεργοι κατά μέσο όρο 3,8 φορές και οι άνδρες 3,2 φορές.

Το μέγιστο χρονικό διάστημα που είχαν μείνει άνεργοι οι ερωτώμενοι ήταν κατά μέσο όρο οι 18,04 μήνες. Η επικρατούσα τιμή ήταν οι 12 μήνες και η μέγιστη οι 96 μήνες. Αντίθετα με ότι συμβαίνει σε εθνικό επίπεδο οι άνδρες υπερείχαν μεταξύ των μακροχρόνια ανέργων με ποσοστό 51,4% (55 άτομα). Η μακροχρόνια ανεργία πλήττει τους αλλοδαπούς σε ποσοστό 69,9%. Το μέγιστο χρονικό διάστημα που είχαν μείνει άνεργοι οι άνδρες, οι γυναίκες, οι αλλοδαποί και οι Έλληνες ερωτώμενοι ήταν κατά μέσο όρο 16,8, 19,2, 23,3 και 15,06 μήνες αντίστοιχα.

Οι ερωτώμενοι πίστευαν ότι θα έβρισκαν μία νέα εργασία κατά μέσο όρο περίπου σε 12 (11,80) μήνες. Η διάμεσος τιμή ήταν οι 12 μήνες. Το εύρος των απαντήσεων ήταν οι 80 μήνες με ελάχιστη τιμή τους 0 μήνες. Οι αλλοδαποί ερωτώμενοι πίστευαν ότι θα έβρισκαν μια νέα εργασία κατά μέσο όρο σε 10,98 μήνες σε σχέση τους 12,24 μήνες που πίστευαν ότι θα έβρισκαν νέα εργασία οι Έλληνες ερωτώμενοι. Αυτό υποδηλώνει τη δυσκολία ανεύρεσης νέας εργασίας στη περιοχή, την έλλειψη ανειδίκευτων θέσεων εργασίας, την υψηλή ανεργία και τη χαμηλή κινητικότητα του εργατικού δυναμικού της περιοχής.

Οι ερωτώμενοι βρήκαν την πρώτη τους θέση εργασίας μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους ή μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα κατά μέσο όρο σε 13 μήνες περίπου, με ελάχιστη τιμή τους 0 και μέγιστη τους 84 μήνες. Η διάμεσος τιμή της μεταβλητής ήταν οι 10 μήνες. Οι γυναίκες ερωτώμενες βρήκαν την πρώτη εργασία τους κατά μέσο όρο σε 16,09 μήνες σε σχέση με τους 10,25 μήνες για τους άνδρες. Για τις γυναίκες το μέγιστο χρονικό διάστημα εύρεσης της πρώτης εργασίας ήταν οι 84 μήνες ενώ για τους άνδρες οι 48 μήνες. Οι αλλοδαποί βρήκαν την πρώτη τους εργασία μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα κατά μέσο όρο σε 11,81 μήνες. Οι Έλληνες ερωτώμενοι βρήκαν την πρώτη τους

εργασία μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους σε 13,61 μήνες. Το μέγιστο χρονικό διάστημα εύρεσης της πρώτης εργασίας ήταν οι 36 και οι 84 μήνες για του αλλοδαπούς και τους Έλληνες αντίστοιχα. Σε μία μικρή περιοχή, όπως είναι το Λαύριο θεωρείται φυσιολογικό οι αλλοδαποί να βρίσκουν εύκολα εργασία σε χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας με πολλές ώρες εργασίες που απορρίπτονται από τους Έλληνες.

Ανισότητες και διακρίσεις πλήττουν κυρίως τους αλλοδαπούς και τις γυναίκες. Μόνο το 25% (13 άτομα) των αλλοδαπών απασχολούμενων αισθάνονταν πολύ και πάρα πολύ ότι στο χώρο εργασίας του έχει ισότιμη μεταχείριση σε σχέση με τους υπόλοιπους συναδέλφους του, ενώ το 44% (50 άτομα) των Ελλήνων απασχολούμενων αισθάνονταν το ίδιο. Μεταξύ των γυναικών απασχολούμενων το 36,2% (30 άτομα) αισθάνονταν πολύ και πάρα πολύ ότι στο χώρο εργασίας του έχει ισότιμη μεταχείριση σε σχέση με τους υπόλοιπους συναδέλφους του ενώ το 40,2% (33 άτομα) των ανδρών απασχολούμενων αισθάνονταν το ίδιο.

			Ισότητα στην εργασία					Σύνολο
			,00	1,00	2,00	3,00	4,00	
Εθνικότητα	Έλληνες	N	7	15	41	20	30	113
		% επί της εθνικότητας	6,2%	13,3%	36,3%	17,7%	26,5%	100,0%
		% επί του συνόλου	4,2%	9,1%	24,8%	12,1%	18,2%	68,5%
	Αλλοδαποί	N	5	24	10	13	0	52
		% επί της εθνικότητας	9,6%	46,2%	19,2%	25,0%	,0%	100,0%
		% επί του συνόλου	3,0%	14,5%	6,1%	7,9%	,0%	31,5%
Σύνολο	N		12	39	51	33	30	165
	% επί της εθνικότητας		7,3%	23,6%	30,9%	20,0%	18,2%	100,0%
	% επί του συνόλου		7,3%	23,6%	30,9%	20,0%	18,2%	100,0%

Πίνακας 6.16: Ισότητα στο χώρο εργασίας ανά εθνικότητα

Το 63,3% (12 άτομα) αυτών που εργάζονταν λιγότερες από 8 ώρες δήλωσε ότι εργαζόταν λιγότερες ώρες από αυτές που θα επιθυμούσε. Το ποσοστό αυτό των ατόμων συμπίπτει με το ποσοστό της φανεράς υποαπασχόλησης που περιλαμβάνει τα άτομα που παρά τη θέληση τους απασχολούνται λιγότερο από αυτό που θεωρείται πλήρης απασχόληση και αναζητούν ή είναι διαθέσιμα για πρόσθετη απασχόληση.

Το 34,34% (57 άτομα) των ερωτώμενων απασχολούνταν σε θέσεις που δεν ήταν σε αντιστοιχία με το επίπεδο σπουδών, τις γνώσεις και τις δεξιότητες τους. Το ποσοστό αυτό των ατόμων συμπίπτει με το ποσοστό της κρυφής υποαπασχόλησης, που αφορά στα άτομα που απασχολούνται σε θέσεις εργασίας που δεν αξιοποιούν πλήρως τα επαγγελματικά τους προσόντα. Η υποαπασχόληση αυξάνεται καθώς βελτιώνεται το μορφωτικό επίπεδο των ερωτώμενων. Έτσι, ότι υποαπασχολούνταν δηλώσαν το 34,4% (11 άτομα) των αποφοίτων λυκείου, το 36,8% (8 άτομα) των αποφοίτων επαγγελματικής σχολής, το 62,5% (15 άτομα)

των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και το 84,6 % (11 άτομα) των κατόχων μεταπτυχιακού.

Από το άθροισμα των μηνών απασχόλησης των ερωτώμενων κατά τα τρία προηγούμενα έτη προκύπτει μια μεταβλητή που εκφράζει την ποιότητα και τη σταθερότητα της εργασίας. Μακροχρόνια άνεργοι, δηλαδή αυτοί οι οποίοι δεν απασχολήθηκαν κανένα μήνα ήταν το 11% (23 άτομα) των ερωτώμενων. Σε αυτή την κατηγορία ανήκαν το 13,5% (13 άτομα) των γυναικών ερωτώμενων, το 9,7% (10 άτομα) των ανδρών ερωτώμενων, το 6,9% (9 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων το 20,3% (14 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων και το 20% (5 άτομα) των νέων ηλικίας έως 24 ετών. Μερικώς άνεργοι, δηλαδή αυτοί που απασχολήθηκαν από 1 έως 18 μήνες ήταν το 22,9% (48 άτομα) των ερωτώμενων. Σε αυτή την κατηγορία ανήκαν το 16,7% (16 άτομα) των γυναικών ερωτώμενων, το 31,1% (32 άτομα) των ανδρών ερωτώμενων, το 16,9% (22 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων, το 37,7% (26 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων και το 48% (20 άτομα) των νέων ηλικίας έως 24 ετών. Απασχολούμενοι με επισφαλή θέση εργασίας, δηλαδή αυτοί που απασχολήθηκαν από 19 έως 35 μήνες ήταν το 25,2% (53 άτομα) των ερωτώμενων. Στην κατηγορία ανήκαν το 28,1% (27 άτομα) των γυναικών ερωτώμενων, το 25,2% (26 άτομα) των ανδρών ερωτώμενων, το 20,8% (27 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων, το 37,7% (26 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων και το 22% (3 άτομα) των νέων ηλικίας έως 24 ετών. Πλήρως απασχολούμενοι, δηλαδή αυτοί που απασχολούνταν και τους 36 μήνες ήταν το 35,7% (75 άτομα) των ερωτώμενων. Στην κατηγορία ανήκαν το 41,7% (40 άτομα) των γυναικών ερωτώμενων, το 34% (35 άτομα) των ανδρών ερωτώμενων, το 55,4% (72 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων, το 4,3% (3 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων και το 20% (5 άτομα) των νέων ηλικίας έως 24 ετών.

			Μήνες απασχόλησης				Σύνολο
			,00	1 έως 18	19 έως 35	36,00	
Εθνικότητα	Έλληνες	N	9	22	27	72	130
		% επί της εθνικότητας	6,9%	16,9%	20,8%	55,4%	100,0%
		% επί του συνόλου	4,5%	11,1%	13,6%	36,2%	65,3%
	Αλλοδαποί	N	14	26	26	3	69
		% επί της εθνικότητας	20,3%	37,7%	37,7%	4,3%	100,0%
		% επί του συνόλου	7,0%	13,1%	13,1%	1,5%	34,7%
Σύνολο		N	23	48	53	75	199
		% επί της εθνικότητας	11,6%	24,1%	26,6%	37,7%	100,0%
		% επί του συνόλου	11,6%	24,1%	26,6%	37,7%	100,0%

Πίνακας 6.17: Μήνες απασχόλησης κατά τα 3 προηγούμενα έτη ανά εθνικότητα

Το σύνολο των ερωτώμενων απασχολούνταν κατά μέσο όρο 23,3 μήνες. Η διάμεσος τιμή είναι οι 24 μήνες. Οι γυναίκες ερωτώμενες απασχολούνταν κατά μέσο όρο 24,1 μήνες σε σχέση με τους 22,6 μήνες που απασχολούνταν κατά μέσο όρο οι άνδρες. Οι αλλοδαποί ερωτώμενοι απασχολούνταν κατά μέσο όρο 15,7 μήνες σε σχέση με τους 27,4 μήνες που απασχολούνταν κατά μέσο όρο οι Έλληνες. Οι ερωτώμενοι με το κατώτερο μορφωτικό επίπεδο απασχολούνταν κατά μέσο όρο 19,4 μήνες σε σχέση με τους 32 μήνες που απασχολούνταν οι ερωτώμενοι με το ανώτατο μορφωτικό επίπεδο. Οι ερωτώμενοι ηλικίας μέχρι 24 ετών απασχολούνταν κατά μέσο όρο 16,4 μήνες σε σχέση με τους 30,8 μήνες που απασχολούνταν οι ερωτώμενοι ηλικίας από 56 – 60 ετών. Από τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώνεται ότι η ανεργία πλήττει κυρίως τους νέους, τους αλλοδαπούς, τα άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και ελλιπή επαγγελματικά προσόντα και τους άνδρες.

Η πλειοψηφία των ερωτώμενων απασχολούνταν εντός του Λαυρίου. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα θετικό για την τοπική αγορά εργασίας αφού μπορεί να θεωρηθεί ως ικανότητα του τοπικού πλαισίου για τη δημιουργία απασχόλησης. Η ανάπτυξη νέων οικονομικών δραστηριοτήτων και νέων θέσεων εργασίας έχει σαν αποτέλεσμα την αύξηση του αποθέματος της περιοχής σε εργατικό δυναμικό, αφού ο τοπικός πληθυσμός εξειδικεύεται και επιπλέον εξειδικευμένο προσωπικό προσελκύεται από άλλες περιοχές.

Ο μέσος χρόνος για την μετάβαση των ερωτώμενων προς την εργασία τους ήταν τα 42,14 λεπτά, ενώ η διάμεσος τιμή ήταν τα 50 λεπτά. Το μέγιστο χρονικό διάστημα μετάβασης στην εργασία ήταν τα 150 λεπτά. Η κατάσταση αυτή αποτελεί συνέπεια του γεγονότος του μεγάλου ποσοστού των ερωτώμενων που απασχολούνταν εκτός των ορίων του Λαυρίου και του ανεπαρκούς τοπικού δικτύου συγκοινωνιών που αυξάνει τους χρόνους μετάβασης στην εργασία. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την έλλειψη υποδομών, την μεγάλη απόσταση από την Αθήνα, την έλλειψη ικανοποιητικού δικτύου μεταφορών μπορεί να λειτουργήσει αποτρεπτικά, στη συγκράτηση του τοπικού πληθυσμού και στη προσέλκυση κατοίκων από άλλες περιοχές κυρίως του λεκανοπεδίου της Αττικής για μόνιμη εγκατάσταση. Σχετικά με τις επιμέρους ομάδες δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφορές.

Σε κάθε οικογένεια εργάζονταν από 1 έως 3 μέλη. Κατά μέσο όρο απασχολούνταν 1,3 μέλη της οικογένειας κάθε ερωτώμενου ενώ η διάμεσος τιμή ήταν τα δύο μέλη. Το μικρό αυτό νούμερο εκτιμάται ότι μπορεί να συμβάλει στην δημιουργία καταστάσεων κοινωνικού αποκλεισμού των οικογενειών των ερωτώμενων. Το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα φυσιολογικά αυξάνεται καθώς αυξάνεται ο αριθμός των απασχολούμενων μελών της οικογένειας. Σε δυσμενέστερη θέση φαίνεται να βρίσκονται οι αλλοδαποί ερωτώμενοι και τα μέλη των οικογενειών με αρχηγό γυναίκα καθώς σε ποσοστά 86,8% (66 άτομα) και 89,6%

(26 άτομα) αντίστοιχα ανήκαν σε οικογένειες από τις οποίες εργάζονταν το πολύ ένα μέλος τους. Κατά μέσο όρο απασχολούνται 0,9 μέλη της οικογένειας κάθε αλλοδαπού ερωτώμενου.

Το υψηλό ποσοστό ατόμων που είχαν λάβει βοήθημα οικονομικής στήριξης ή επίδομα ανεργίας κατά τα τρία προηγούμενα έτη φανερώνει την ένταση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού στο Λαύριο, αφού τα βοηθήματα οικονομικής υποστήριξης αποτελούν το ύστατο δίκτυ προστασίας έναντι της ακραίας φτώχειας. Παρά το ότι οι αλλοδαποί πλήττονταν περισσότερο από την ανεργία και ότι τα εισοδήματά τους υπολείπονταν κατά πολύ εκείνων των Ελλήνων, από το σύνολο των ατόμων που έχουν λάβει βοήθημα οικονομικής στήριξης και επίδομα ανεργίας το 75,6% (34 άτομα) ήταν Έλληνες και μόνο το 24,4% (11 άτομα) ήταν αλλοδαποί. Το γεγονός αυτό μπορεί να θεωρηθεί αποτέλεσμα της ανεπάρκειας του εθνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας των αλλοδαπών στη χώρα μας. Ειδικότερα, σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία και την πρακτική που ακολουθείται, οι αλλοδαποί αποκλείονται από κάθε μορφή παροχής οικονομικής βοήθειας ενώ και οι προϋποθέσεις που τίθενται για τη χορήγηση επιδόματος ανεργίας είναι ιδιαίτερα περιοριστικές.

			Εθνικότητα		Σύνολο
			Έλληνες	Αλλοδαποί	
Οικονομικό Βοήθημα	Όχι	N	100	65	165
		% επί του οικονομικού βοηθήματος	60,6%	39,4%	100,0%
		% επί του συνόλου	47,6%	31,0%	78,6%
	Ναί	N	34	11	45
		% επί του οικονομικού βοηθήματος	75,6%	24,4%	100,0%
		% επί του συνόλου	16,2%	5,2%	21,4%
Σύνολο	N		134	76	210
	% επί του οικονομικού βοηθήματος		63,8%	36,2%	100,0%
	% επί του συνόλου		63,8%	36,2%	100,0%

Πίνακας 6.18: Λάβοντες βοήθημα οικονομικής στήριξης και μη ανά εθνικότητα

6.4 Κοινωνικά χαρακτηριστικά

Μεταξύ των κοινωνικά ανασφάλιστων υπερτερούν οι αλλοδαποί με ποσοστό 73,8% (48 άτομα) έναντι του 26,2% (άτομα) των Ελλήνων. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο μεγάλο ποσοστό ανεργίας των αλλοδαπών ερωτώμενων καθώς και στο ότι ακόμα και όταν εργάζονται απασχολούνται συνήθως σε θέσεις εργασίας χαμηλά αμειβόμενες και ανασφάλιστες.

			Εθνικότητα		Σύνολο
			Έλληνες	Αλλοδαποί	
Κοινωνική Ασφάλιση	Όχι	N	17	48	65
		% επί της κοιν. ασφάλισης	26,2%	73,8%	100,0%
		% επί του συνόλου	8,1%	22,9%	31,0%
	Ναί	N	117	28	145
		% επί της κοιν. ασφάλισης	80,7%	19,3%	100,0%
		% επί του συνόλου	55,7%	13,3%	69,0%
Σύνολο	N		134	76	210
	% επί της κοιν. ασφάλισης		63,8%	36,2%	100,0%
	% επί του συνόλου		63,8%	36,2%	100,0%

Πίνακας 6.19: Κοινωνικά ασφαλισμένοι και μη ανά εθνικότητα

Το ποσοστό της παραβατικότητας καταγράφηκε ιδιαίτερα χαμηλό, πράγμα που λειτουργεί θετικά για την ανάπτυξη αισθήματος ασφαλείας στην κοινότητα και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής.

Ιδιαίτερα υψηλό ήταν το ποσοστό των ερωτώμενων που εμποδίζονταν στην καθημερινή τους ζωή. Το ποσοστό αυτό είναι υψηλότερο του αντίστοιχου εθνικού ποσοστού (10%) και σε μία πόλη με έλλειψη κατάλληλων υποδομών και υπηρεσιών και ανεπαρκές σύστημα μεταφορών όπως είναι το Λαύριο αποτελεί ισχυρότατο παράγοντα κοινωνικού αποκλεισμού. Το 35,5% (11 άτομα) των εμποδιζόμενων ατόμων ήταν άνεργοι και το 77,4% (24 άτομα) είχαν ετήσιο ατομικό εισόδημα μέχρι 9.000 €. Ιδιαίτερα σημασία έχει ότι μεταξύ των αλλοδαπών ερωτώμενων το 17,1% (13 άτομα) εμποδίζονταν στην καθημερινή τους ζωή από κάποιο πρόβλημα υγείας, ψυχική ασθένεια ή σωματική αναπηρία. Τα άτομα αυτά υφίστανται πολλαπλές διακρίσεις δηλαδή διακρίσεις λόγω της αναπηρίας τους σε συνδυασμό με τις διακρίσεις λόγω της εθνικής τους καταγωγής με αποτέλεσμα να απειλείται ακόμα και η κάλυψη των βασικών αναγκών τους.

			Εμποδιζόμενα άτομα		Σύνολο
			Όχι	Ναί	
Εθνικότητα	Έλληνες	N	116	18	134
		% επί της εθνικότητας	86,6%	13,4%	100,0%
		% επί του συνόλου	55,2%	8,6%	63,8%
	Αλλοδαποί	N	63	13	76
		% επί της εθνικότητας	82,9%	17,1%	100,0%
		% επί του συνόλου	30,0%	6,2%	36,2%
Σύνολο	N		179	31	210
	% επί της εθνικότητας		85,2%	14,8%	100,0%
	% επί του συνόλου		85,2%	14,8%	100,0%

Πίνακας 6.20: Εμποδιζόμενα άτομα ανά εθνικότητα

Η ανάπτυξη κοινοτικής συνείδησης εξαρτάται άμεσα από το βαθμό κοινωνικής συνοχής και ταυτόχρονα αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη μίας περιοχής. Το σχετικά χαμηλό επίπεδο κοινοτικής συνείδησης που καταγράφηκε στο δείγμα σημαίνει και

περιορισμένη συμμετοχή στις διαδικασίες του αναπτυξιακού σχεδιασμού. Ιδιαίτερα χαμηλό ήταν το επίπεδο κοινοτικής συνείδησης των αλλοδαπών και των εμποδιζόμενων ατόμων. Το 61,8% (27 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων και το 51,6% (16 άτομα) των εμποδιζόμενων ατόμων αισθάνονταν καθόλου και ελάχιστα ότι άνηκαν στην κοινότητα που ζούσαν και μόνο το 26,4% (7 άτομα) και το 16,1% (5 άτομα) των αλλοδαπών και των εμποδιζόμενων αισθάνονταν πολύ και πάρα πολύ ότι άνηκαν στην κοινότητα που ζούνε. Για την αντιμετώπιση της κατάστασης απαιτείται η ενίσχυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και των τοπικών αξιών προκειμένου οι κάτοικοι να προάγουν την τοπική τους ταυτότητα και να αναπτύσσουν τις ικανότητες τους για μάθηση.

			Συνείδηση μέλους της κοινότητας					Σύνολο
			,00	1,00	2,00	3,00	4,00	
Εθνικότητα	Έλληνες	N	6	28	59	22	19	134
		% επί της εθνικότητας	4,5%	20,9%	44,0%	16,4%	14,2%	100,0%
		% επί του συνόλου	2,9%	13,3%	28,1%	10,5%	9,0%	63,8%
	Αλλοδαποί	N	14	33	22	6	1	76
		% επί της εθνικότητας	18,4%	43,4%	28,9%	7,9%	1,3%	100,0%
		% επί του συνόλου	6,7%	15,7%	10,5%	2,9%	,5%	36,2%
Σύνολο		N	20	61	81	28	20	210
		% επί της εθνικότητας	9,5%	29,0%	38,6%	13,3%	9,5%	100,0%
		% επί του συνόλου	9,5%	29,0%	38,6%	13,3%	9,5%	100,0%

Πίνακας 6.21: Ερωτώμενοι ανά επίπεδο συνείδησης μέλους της κοινότητας ανά εθνικότητα

Σχετικά με τον αποκλεισμό από κοινοτικές δράσεις ή από την παροχή υπηρεσιών διαπιστώθηκαν σημαντικές διακρίσεις και ανισότητες σε βάρος των αλλοδαπών και των εμποδιζόμενων ατόμων. Συγκεκριμένα, το 77,4% (24 άτομα) των εμποδιζόμενων ατόμων και το 61,8% (47 άτομα) των αλλοδαπών είχαν εμπειρίες αποκλεισμού. Αντίθετα, η ηλικία και το φύλο δεν φαίνεται να αποτελούν σημαντικούς παράγοντες αποκλεισμού για τους ερωτώμενους.

			Αποκλεισμοί		Σύνολο
			Όχι	Ναί	
Εθνικότητα	Έλληνες	N	76	58	134
		% επί της εθνικότητας	56,7%	43,3%	100,0%
		% επί του συνόλου	36,2%	27,6%	63,8%
	Αλλοδαποί	N	29	47	76
		% επί της εθνικότητας	38,2%	61,8%	100,0%
		% επί του συνόλου	13,8%	22,4%	36,2%
Σύνολο		N	105	105	210
		% επί της εθνικότητας	50,0%	50,0%	100,0%
		% επί του συνόλου	50,0%	50,0%	100,0%

Πίνακας 6.22: Ερωτώμενοι αποκλεισμένοι και μη ανά εθνικότητα

Ιδιαίτερα χαμηλό ήταν το ποσοστό συμμετοχής των ερωτώμενων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων από την τοπική αυτοδιοίκηση. Λιγότερο συμμετείχαν οι αλλοδαποί με σε σχέση με τους Έλληνες με ποσοστό 16,7% (4 άτομα), οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες με ποσοστό συμμετοχής 45,8% (11 άτομα), οι νέοι ηλικίας έως 24 ετών σε σχέση με τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας με ποσοστό συμμετοχής 0% (κανένα άτομο), οι χήροι και οι χήρες σε σχέση με τους έγγαμους με ποσοστό συμμετοχής 0% (κανένα άτομο), οι ερωτώμενοι με τα χαμηλότερα ατομικά εισοδήματα σε σχέση με τα υψηλότερα ατομικά εισοδήματα με ποσοστό συμμετοχής 12,5% (3 άτομα), οι απασχολούμενοι στο σπίτι σε σχέση με τους μισθωτούς και τους αυτοαπασχολούμενους με ποσοστό συμμετοχής 0% (κανένα άτομο), οι άνεργοι σε σχέση με τους εργαζόμενους με ποσοστό συμμετοχής 12,5% (3 άτομα) και τα εμποδιζόμενα άτομα σε σχέση με τα μη εμποδιζόμενα με ποσοστό συμμετοχής 4,2% (1 άτομο).

Τα ίδια χαμηλά ποσοστά συμμετοχής αποτυπώθηκαν και στη συμμετοχή των ερωτώμενων σε τοπικές πρωτοβουλίες. Λιγότερο συμμετείχαν οι αλλοδαποί με σε σχέση με τους Έλληνες με ποσοστό 29,3% (24 άτομα), οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες με ποσοστό συμμετοχής 45,1% (37 άτομα), οι νέοι ηλικίας έως 24 ετών σε σχέση με τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας με ποσοστό συμμετοχής 9,8% (8 άτομα), οι χήροι και οι χήρες σε σχέση με τους έγγαμους με ποσοστό συμμετοχής 3,7% (3 άτομα), οι διαζευγμένοι σε σχέση με τους έγγαμους με ποσοστό συμμετοχής 3,7% (3 άτομα), οι ερωτώμενοι με τα χαμηλότερα ατομικά εισοδήματα σε σχέση με τα υψηλότερα ατομικά εισοδήματα με ποσοστό συμμετοχής 23,2% (19 άτομα), οι απασχολούμενοι στο σπίτι σε σχέση με τους μισθωτούς και τους αυτοαπασχολούμενους με ποσοστό συμμετοχής 0% (κανένα άτομο), οι άνεργοι σε σχέση με τους εργαζόμενους με ποσοστό συμμετοχής 11,0% (9 άτομα) και τα εμποδιζόμενα άτομα σε σχέση με τα μη εμποδιζόμενα με ποσοστό συμμετοχής 4,9% (4 άτομα).

Αντίθετα υψηλό είναι το ποσοστό των ερωτώμενων που είχαν κοινά ενδιαφέροντα με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας. Πάντως, το 59,2% (45 άτομα), το 65,3% (47 άτομα), το 100% (8 άτομα), το 68,4% των αλλοδαπών, των ερωτώμενων με τα χαμηλότερα εισοδήματα, των απασχολούμενων στο σπίτι και των ανέργων αντίστοιχα δήλωσαν ότι δεν είχαν κοινά ενδιαφέροντα με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας.

Η πρόσβαση στις τοπικές υπηρεσίες ήταν καθόλου και ελάχιστα εύκολη σε ποσοστό 48,4% (15 άτομα) για τα εμποδιζόμενα άτομα, σε ποσοστό 60,5% (23 άτομα) για τους ανέργους σε ποσοστό 61,1% (44 άτομα) για τους ερωτώμενους με το χαμηλότερο ετήσιο ατομικό εισόδημα, για τους αλλοδαπούς σε ποσοστό 52,6 (40 άτομα), σε ποσοστό 69,3% (9 άτομα) για τα άτομα ηλικίας από 55 έως 60 ετών.

Καθώς η τοπική ανάπτυξη βασίζεται στην αναγνώριση του δικαιώματος των τοπικών κατοίκων και φορέων να σχεδιάζουν και να προωθούν τις μορφές και τους ρυθμούς της τοπικής ανάπτυξης που οι ίδιοι επιλέγουν, η ανάλυση των παραπάνω στοιχείων για το Λαύριο υπογραμμίζει την ανάγκη της ενεργοποίησης και οργάνωσης του τοπικού πληθυσμού με τη δημιουργία κατάλληλων μηχανισμών οικοδόμησης της κοινωνικής συνοχής.

6.5 Ποιότητα ζωής

Η αδυναμία κινητικότητας σε μια κοινωνία περιορίζει τη συμμετοχή ατόμων ή και ολόκληρων κοινωνικών ομάδων στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή μιας τοπικής κοινωνίας. Η εύκολη πρόσβαση στο δίκτυο των τοπικών συγκοινωνιών διευκολύνει σημαντικά την κινητικότητα των μελών μιας τοπικής κοινωνίας ενεργώντας ευεργετικά για το επίπεδο συνοχής της. Σημαντική διαφοροποίηση παρατηρείται μεταξύ των δύο φύλων ως προς την ευκολία πρόσβασης στο τοπικό δίκτυο συγκοινωνιών. Έτσι ενώ το μόνο το 42,7% (44 άτομα) των γυναικών είχαν μια στάση σε απόσταση λιγότερο από 400 μέτρα από το σπίτι τους το αντίστοιχο ποσοστό μεταξύ των ανδρών ερωτώμενων ανέρχεται σε 59,8% (64 άτομα). Οι αλλοδαποί ερωτώμενοι φαίνεται να έχουν ευκολότερη πρόσβαση στο δίκτυο των τοπικών συγκοινωνιών, πράγμα που είναι ιδιαίτερα σημαντικό καθώς συμβάλει στην αποφυγή του φαινομένου του «γκέτο».

			Στάση λεωφορείου		Σύνολο
			Όχι	Ναί	
Φύλο	Γυναίκα	N	59	44	103
		% επί του φύλου	57,3%	42,7%	100,0%
		% επί του συνόλου	28,1%	21,0%	49,0%
	Άνδρας	N	43	64	107
		% επί του φύλου	40,2%	59,8%	100,0%
		% επί του συνόλου	20,5%	30,5%	51,0%
Σύνολο	N	102	108	210	
	% επί του φύλου	48,6%	51,4%	100,0%	
	% επί του συνόλου	48,6%	51,4%	100,0%	

Πίνακας 6.23: Ερωτώμενοι ανά φύλο και απόσταση κατοικίας από στάση

Η κατοικία στην οποία διέμεναν οι ερωτώμενοι ήταν ηλικίας κατά μέσο όρο ηλικίας 14,70 ετών. Η διάμεσος τιμή ήταν τα 36 έτη. Οι νεότερες κατοικίες ήταν ηλικίας 8 ετών και οι παλαιότερες 61 ετών. Οι αλλοδαποί ερωτώμενοι διέμεναν σε κατοικία που ήταν κατά μέσο όρο ηλικίας 49,7 ετών ενώ οι Έλληνες ερωτώμενοι σε κατοικία που ήταν κατά μέσο όρο ηλικίας 31 ετών. Το 50% (38 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων ζούσαν σε σπίτια παλαιότερα των 58 ετών. Τα εμποδιζόμενα άτομα διέμεναν σε κατοικία που ήταν κατά μέσο όρο ηλικίας 45,9 ετών. Ο μέσος όρος ηλικίας της κατοικίας μειώνεται καθώς αυξάνεται το οικογενειακό εισόδημα και ο αριθμός των μελών της οικογένειας που απασχολούνται.

Η κατοικία των ερωτώμενων είχε μέγεθος κατά μέσο όρο 57,7 τετραγωνικά μέτρα ενώ κατοικούσαν σε αυτή κατά μέσο όρο 3 άτομα. Τόσο το μέγεθος της κατοικίας όσο και ο αριθμός των ατόμων που κατοικούσαν σε αυτή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ικανοποιητικός καθώς αντιστοιχούν μόνο 19,2 τετραγωνικά σε κάθε άτομο. Η μικρότερη κατοικία είχε μέγεθος 14 τετραγωνικά μέτρα και η μεγαλύτερη 180 τετραγωνικά μέτρα. Το 50% (105 άτομα) των ερωτώμενων ζούσαν σε σπίτια μικρότερα των 58 τετραγωνικών μέτρων.

Σημαντικές είναι οι ανισότητες μεταξύ των Ελλήνων και των αλλοδαπών. Η κατοικία των Ελλήνων ερωτώμενων είχε μέγεθος κατά μέσο όρο 69,2 τετραγωνικά μέτρα ενώ κατοικούσαν σε αυτή κατά μέσο όρο 3,1 άτομα. Αντίθετα, η κατοικία των αλλοδαπών ερωτώμενων είχε μέγεθος κατά μέσο όρο 37,5 τετραγωνικά μέτρα ενώ κατοικούσαν σε αυτή κατά μέσο όρο 2,8 άτομα. Η μικρότερη κατοικία που ζούσαν οι αλλοδαποί ερωτώμενοι είχε μέγεθος 14 τετραγωνικά μέτρα και η μεγαλύτερη 72 τετραγωνικά μέτρα. Το 50% (38 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων ζούσαν σε κατοικίες μικρότερες από 32 τετραγωνικά μέτρα.

			Τετραγωνικά μέτρα					Σύνολο
			0-25τ.μ.	26-50τ.μ.	51-75τ.μ.	76-100τ.μ.	+101τ.μ.	
Εθνικότητα	Έλληνες	N	5	12	77	31	9	134
		% επί της εθνικότητας	3,7%	9,0%	57,5%	23,1%	6,7%	100,0%
		% επί του συνόλου	2,4%	5,7%	36,7%	14,8%	4,3%	63,8%
	Αλλοδαποί	N	19	39	18	0	0	76
		% επί της εθνικότητας	25,0%	51,3%	23,7%	,0%	,0%	100,0%
		% επί του συνόλου	9,0%	18,6%	8,6%	,0%	,0%	36,2%
Σύνολο		N	24	51	95	31	9	210
		% επί της εθνικότητας	11,4%	24,3%	45,2%	14,8%	4,3%	100,0%
		% επί του συνόλου	11,4%	24,3%	45,2%	14,8%	4,3%	100,0%

Πίνακας 6.24: Ερωτώμενοι ανά εθνικότητα και τετραγωνικά μέτρα κατοικίας

Κάθε οικογένεια είχε κατά μέσο όρο 0,6 ιδιωτικά αυτοκίνητα. Ο μέγιστος αριθμός αυτοκινήτων που είχε κάθε οικογένεια ήταν 4 αυτοκίνητα. Το 50% των ερωτώμενων είχε περισσότερα από 1 αυτοκίνητο. Οι παρατηρούμενες ανισότητες μεταξύ των Ελλήνων και των αλλοδαπών ερωτώμενων ισχύουν και εδώ. Κάθε οικογένεια αλλοδαπών είχε κατά μέσο όρο 0,1 αυτοκίνητα. Ενώ το 79,1% (106 οικογένειες) των οικογενειών των Ελλήνων ερωτώμενων είχαν τουλάχιστον 1 αυτοκίνητο μόνο το 10,5% (8 οικογένειες) των οικογενειών των αλλοδαπών είχαν 1 αυτοκίνητο.

Ιδιαίτερα χαμηλό είναι το ποσοστό των ερωτώμενων που διέθεταν σύνδεση στο διαδίκτυο. Το γεγονός αυτό είναι αποτέλεσμα του παρατηρούμενου χαμηλού επιπέδου γνώσης χρήσης Η/Υ. Ως φυσιολογικό μπορεί να θεωρηθεί και το γεγονός ότι κανένας αλλοδαπός δεν διέθετε σύνδεση στο διαδίκτυο.

Το ποσοστό των ατόμων που διέθεταν κεντρική θέρμανση ήταν ιδιαίτερα υψηλό τόσο μεταξύ των Ελλήνων ερωτώμενων όσο και μεταξύ των αλλοδαπών ερωτώμενων. Πάντως το παρατηρούμενο υψηλό ποσοστό αλλοδαπών που διέθεταν κεντρική θέρμανση οφείλεται όχι στην οικονομική τους κατάσταση αλλά στο γεγονός ότι ένα σημαντικό ποσοστό διέμεναν σε κοινωνικές κατοικίες.

Το 59,7% (80 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων είχαν την οικονομική δυνατότητα για επαρκή θέρμανση της κατοικίας κατά τη διάρκεια του χειμώνα ενώ κανένας αλλοδαπός δεν είχε αυτή την οικονομική δυνατότητα. Μεταξύ των νέων ηλικίας έως 24 ετών μόνο το 40% (10 άτομα) είχαν την οικονομική δυνατότητα για επαρκή θέρμανση της κατοικίας τους. Καθώς αυξάνεται ο αριθμός των παιδιών της οικογένειας μειώνεται το ποσοστό των οικογενειών που είχαν την οικονομική δυνατότητα για επαρκή θέρμανση της κατοικίας τους. Μάλιστα, κανένας ερωτώμενος που ανήκε σε οικογένεια με 4 και περισσότερα παιδιά δεν είχε την οικονομική δυνατότητα για επαρκή θέρμανση της κατοικίας τους. Οι οικογένειες με αρχηγό γυναίκα είχαν σε μικρότερο ποσοστό την οικονομική δυνατότητα για επαρκή θέρμανση της κατοικίας τους. Από το σύνολο των εμποδιζόμενων ατόμων μόνο το 6,5% (2 άτομα) είχαν την οικονομική δυνατότητα για επαρκή θέρμανση της κατοικίας τους.

			Οικονομική δυνατότητα θέρμανσης		Σύνολο
			Όχι	Ναί	
Αριθμός παιδιών	,00	N	56	22	78
		% επί του αριθμού παιδιών	71,8%	28,2%	100,0%
		% επί του συνόλου	26,7%	10,5%	37,1%
	1,00	N	15	28	43
		% επί του αριθμού παιδιών	34,9%	65,1%	100,0%
		% επί του συνόλου	7,1%	13,3%	20,5%
	2,00	N	33	21	54
		% επί του αριθμού παιδιών	61,1%	38,9%	100,0%
		% επί του συνόλου	15,7%	10,0%	25,7%
	3,00	N	15	9	24
		% επί του αριθμού παιδιών	62,5%	37,5%	100,0%
		% επί του συνόλου	7,1%	4,3%	11,4%
	4,00	N	9	0	9
		% επί του αριθμού παιδιών	100,0%	,0%	100,0%
		% επί του συνόλου	4,3%	,0%	4,3%
	5,00	N	2	0	2
		% επί του αριθμού παιδιών	100,0%	,0%	100,0%
		% επί του συνόλου	1,0%	,0%	1,0%
Σύνολο		N	130	80	210
		% επί του αριθμού παιδιών	61,9%	38,1%	100,0%
		% επί του συνόλου	61,9%	38,1%	100,0%

Πίνακας 6.25: Ερωτώμενοι με οικονομική δυνατότητα για επαρκή θέρμανση και μη ανά αριθμό παιδιών οικογενείας

Μεταξύ των Ελλήνων ερωτώμενων το 42,5% (57 άτομα) πήγαν διακοπές κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους για μία τουλάχιστον εβδομάδα. Αντίθετα κανένας αλλοδαπός δεν πήγε διακοπές κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους έστω για μία μόνο εβδομάδα. Καθώς αυξάνεται ή ηλικία των ερωτώμενων μειώνεται το ποσοστό εκείνων που

πήγαν διακοπές και αυξάνεται το ποσοστό εκείνων που δεν πήγαν. Από το σύνολο των ερωτώμενων που δεν είχαν ιδιόκτητη κατοικία το 18,8% (27 άτομα) πήγαν διακοπές ενώ από το σύνολο των ερωτώμενων που ήταν κάτοχοι ιδιόκτητης κατοικίας το 45,5% (30 άτομα) πήγαν διακοπές. Κανένας από τους εργαζόμενους στο σπίτι δεν πήγε διακοπές ενώ μεταξύ των ανέργων ερωτώμενων μόνο το 5,3% (2 άτομα) πήγαν διακοπές. Από το σύνολο των εμποδιζόμενων ατόμων το 90,3% (28 άτομα) δεν πήγαν διακοπές.

			Διακοπές		Σύνολο
			Όχι	Ναί	
Εθνικότητα	Έλληνες	N	77	57	134
		% επί της εθνικότητας	57,5%	42,5%	100,0%
		% επί του συνόλου	36,7%	27,1%	63,8%
	Αλλοδαποί	N	76	0	76
		% επί της εθνικότητας	100,0%	,0%	100,0%
		% επί του συνόλου	36,2%	,0%	36,2%
Σύνολο	N		153	57	210
	% επί της εθνικότητας		72,9%	27,1%	100,0%
	% επί του συνόλου		72,9%	27,1%	100,0%

Πίνακας 6.26: Ερωτώμενοι που κατά το προηγούμενο έτος πήγαν διακοπές για μία τουλάχιστον εβδομάδα και μη ανά εθνικότητα.

Τα ίδια δεδομένα προκύπτουν και για την οικονομική δυνατότητα των ερωτώμενων να τρῶνε ψάρι, κρέας ή κοτόπουλο κάθε δεύτερη μέρα και την οικονομική αδυναμία για την πληρωμή των μηνιαίων λογαριασμών. Όπως φαίνεται η εθνική καταγωγή, η αναπηρία, η ανεργία, το φύλο του αρχηγού της οικογένειας, ο αριθμός των παιδιών της οικογένειας, η έλλειψη ιδιόκτητης κατοικίας και η ηλικία αποτελούν σημαντικούς παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού και οικονομικής αποστέρησης.

Οι τοπικές υπηρεσίες υγείας ικανοποιούσαν το 9,7% (13 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων, το 10,5% (8 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων και το 3,2% (1 άτομο) των εμποδιζόμενων ατόμων. Το πολύ χαμηλό ποσοστό ικανοποίησης οφείλεται στην έλλειψη ιατρικών υποδομών, ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού.

Οι τοπικές υπηρεσίες εκπαίδευσης ικανοποιούσαν μόνο το 21,6% (29 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων. Αντίθετα δεν ικανοποιούσαν κανέναν αλλοδαπό και κανένα εμποδιζόμενο άτομο. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην έλλειψη κατάλληλων υποδομών, υπηρεσιών και εξειδικευμένου προσωπικού για την κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών αυτών των ομάδων.

Οι τοπικές κοινωνικές υπηρεσίες ικανοποιούσαν το 30,6% (41 άτομα) των Ελλήνων ερωτώμενων, το 26,3% (20 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων, το 28,9 (11 άτομα) των

ανέργων ερωτώμενων και το 9,7% (3 άτομα) των εμποδιζόμενων ατόμων. Το ποσοστό ικανοποίησης και για τις κοινωνικές υπηρεσίες παρά το γεγονός ότι καταγράφεται καλύτερο σε σχέση με τις υπηρεσίες υγείας και τις υπηρεσίες εκπαίδευσης παραμένει σχετικά χαμηλό. Η αιτία για το γεγονός αυτό είναι η έλλειψη εξειδικευμένων κοινωνικών υπηρεσιών για την κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών των πολλαπλών κατηγοριών ευπαθών κοινωνικών ομάδων και η σημαντική έλλειψη προσωπικού.

Σε ότι αφορά τα τοπικά προβλήματα που καταγράφηκαν από τους ερωτώμενους μπορούν να θεωρηθούν αναμενόμενα με βάση την ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης. Η έλλειψη υπηρεσιών, το κακό τοπικό δίκτυο συγκοινωνιών, η γεωγραφική απομόνωση αναδεικνύονται στα σημαντικότερα προβλήματα. Η υψηλή θέση που κατέλαβε ο μεγάλος αριθμός αλλοδαπών ως πρόβλημα επιβεβαιώνει την ύπαρξη συναισθημάτων ρατσισμού και ξενοφοβίας στην τοπική κοινωνία. Σημαντικό είναι και το γεγονός ότι ο μεγάλος αριθμός αλλοδαπών δηλώθηκε ως πρόβλημα και από τους ίδιους τους αλλοδαπούς πράγμα που σημαίνει την ανάπτυξη ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ των διαφορετικών εθνικών ομάδων.

Κεφάλαιο 7: Κοινωνικός Αποκλεισμός, Απασχόληση και Τοπική Ανάπτυξη

7.1 Συσχετίσεις

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος άνθρωπος είναι το πρόβλημα της απασχόλησης. Κάθε άνθρωπος στη σύγχρονη εποχή προσπαθεί να παγιώσει τη θέση του στην αγορά εργασίας εξασφαλίζοντας μία μόνιμη θέση απασχόλησης. Ειδικότερα, τα τελευταία χρόνια με την αύξηση της ανεργίας σε παγκόσμιο επίπεδο, η εύρεση εργασίας έχει γίνει πολύ δύσκολη, καθώς οι συνθήκες στην αγορά εργασίας έχουν γίνει περισσότερο ανταγωνιστικές και λιγότερο ανθρώπινες, με αποτέλεσμα οι απαιτήσεις στον εργασιακό τομέα να έχουν αυξηθεί σημαντικά, ενώ αντίστοιχα, οι μισθοί συρρικνώνονται.

Η αποβιομηχάνιση που παρατηρήθηκε στη χώρα τα τελευταία χρόνια ήταν ιδιαίτερα οξεία στο Λαύριο και είχε, όπως ήταν φυσικό, αντίκτυπο στην αγορά εργασίας. Η ζήτηση εργασίας στο Δήμο Λαυρεωτικής μειώθηκε σημαντικά τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα μετά την κρίση που έπληξε την κλωστοϋφαντουργία την αρχή της δεκαετίας του 1980 και το κλείσιμο των κλωστοϋφαντουργικών μονάδων της περιοχής που απασχολούσαν μεγάλο αριθμό εργαζομένων. Τα τελευταία χρόνια οι οδυνηρές συνέπειες της αποβιομηχάνισης έχουν αμβλυνθεί σε αρκετό βαθμό αλλά παραμένουν, βέβαια, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας.

Ο αριθμός των ανέργων στο Δήμο Λαυρεωτικής μειώνεται από 693 άτομα το 1991 σε 479 άτομα το 2001 (μείωση κατά 3,8%). Την ίδια περίοδο ο αριθμός των ανέργων στο νομό αυξάνεται από 4.388 άτομα σε 9.887 άτομα (δηλαδή κατά 125,32%). Έτσι το ποσοστό ανεργίας διαμορφώνεται από 24,8% το 1991 σε 21,0% το 2001, ενώ στο σύνολο του νομού το ποσοστό ανεργίας ήταν 7,68% και 9,84% για το 1991 και το 2001 αντίστοιχα. Παρά τη μείωση του αριθμού των ανέργων το ποσοστό ανεργίας είναι πολύ μεγαλύτερο και από το ποσοστό ανεργίας στην περιφέρεια (9,71%) και στη χώρα (11,13)

Αντίθετα με ότι συμβαίνει στο σύνολο της χώρας παρατηρείται ισορροπία στα ποσοστά ανεργίας ανδρών και γυναικών. Το 1991 το 53,14% των ανέργων ήταν άντρες και το 46,86 % γυναίκες, ενώ το 2001 οι άνεργοι άντρες αποτελούσαν το 55,42% των ανέργων και οι γυναίκες το 44,58 %.

Η κατάσταση για τις γυναίκες εμφανίζεται ακόμα καλύτερη στην έρευνα. Μόνο το 34,2% (13 άτομα) ήταν γυναίκες. Ενώ το 65,8% (25 άτομα) των ανέργων ερωτώμενων ήταν άνδρες. Το ποσοστό ανεργίας των ανδρών (23,4 %) καταγράφηκε διπλάσιο από αυτό των γυναικών (12,6%).

Το γεγονός αυτό μπορεί να οφείλεται στην μικρή συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό του Λαυρίου που καταγράφεται στην απογραφή του 2001. Παρά το

γεγονός ότι η συμμετοχή των γυναικών στο σύνολο του πληθυσμού είναι περίπου ίδια με αυτή των ανδρών, στην περίπτωση του εργατικού δυναμικού, των απασχολούμενων και των ανέργων είναι αρκετά μικρότερη. Λόγω του ημιαστικού χαρακτήρα της περιοχής και σύμφωνα με το κοινωνικό στερεότυπο η πλειοψηφία των γυναικών, κυρίως των μεγαλύτερων ηλικιών, απασχολούνται με τη φροντίδα της οικογένειας ή απασχολούνται και υποαπασχολούνται στον τριτογενή τομέα.

Από τη μελέτη της σχέσης μεταξύ απασχόλησης και απόστασης από την εργασία, διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι εργαζόμενοι απασχολούνταν σε εργασίες κοντά στο τόπο κατοικίας τους και πως η πλειοψηφία των εργαζόμενων προτιμά να απασχολείται σε εργασία κοντά στη κατοικία τους ακόμα και αν αυτό είναι εις βάρος των αποδοχών τους και των συνθηκών εργασίας τους (Shuttleworth, Power και Mckinstry 2000).

Για τη διερεύνηση της συσχέτισης πλήρους απασχόλησης, τόπου εργασίας και χρόνου μετάβασης στην εργασία υπολογίστηκε ο συντελεστής συσχέτισης Pearson. Η πλήρης απασχόληση εκφράστηκε με την μορφή ψευδομεταβλητής που παίρνει την τιμή 1 στην περίπτωση των πλήρως απασχολούμενων και την τιμή 0 στην περίπτωση των μερικώς απασχολούμενων και των ανέργων. Με την μορφή ψευδομεταβλητής εκφράστηκε και ο χρόνος μετάβασης της εργασίας με τιμές 0 για χρονικό διάστημα μέχρι 15 λεπτά, 1 για χρονικό διάστημα από 16 έως 30 λεπτά, 2 για χρονικό διάστημα από 31 έως 45 λεπτά, 4 για χρονικό διάστημα από 46 έως 60 λεπτά, για χρονικό διάστημα από 61 έως 120 λεπτά και 5 για χρονικό διάστημα περισσότερο από 120 λεπτά.

		Πλήρης απασχόληση	Εργασία εντός Δήμου	Χρόνος μετάβασης στην εργασία
Πλήρης απασχόληση	Pearson Correlation		0,336(**)	-0,504(**)
	P - Value		0,000	0,000
	N		163	163
Εργασία εντός δήμου	Pearson Correlation	0,336(**)		-0,691(**)
	P - Value	0,000		0,000
	N	163		163
Χρόνος μετάβασης στην εργασία	Pearson Correlation	-0,504(**)	-0,691(**)	
	P - Value	,000	0,000	
	N	163	163	

** Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01

Πίνακας 7.1: Συσχετίσεις πλήρους απασχόλησης, τόπου εργασίας και χρόνου μετάβασης στην εργασία

Όπως φαίνεται, η πιο ισχυρή στατιστικά σημαντική συσχέτιση καταγράφεται μεταξύ της εργασίας εντός δήμου με το χρόνο μετάβασης στην εργασία. Επειδή P – Value 0,000 <

0,01 η συσχέτιση είναι στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Καθώς η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,691 η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Η διαπίστωση αυτή σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που εργάζονται εντός του δήμου κατοικίας τους μειώνεται ο χρόνος που απαιτείται για να μεταβούν στην εργασία τους. Έχει αποδειχθεί ότι η μείωση του χρόνου μετάβασης στην εργασία μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά στη τόνωση της απασχόλησης καθώς δημιουργούνται πολλές νέες θέσεις εργασίας κυρίως στο τομέα των μεταφορών στις βιομηχανίες (Jenkins 1997).

Η δεύτερη κατά σειρά ισχυρότερη σημαντική στατιστικά συνάφεια καταγράφεται μεταξύ της πλήρους απασχόλησης και του χρόνου μετάβασης στην εργασία. Επειδή $P - Value\ 0,00 < 0,01$ η συσχέτιση είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Καθώς η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,504 η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Η διαπίστωση αυτή σημαίνει ότι όσο μειώνεται ο χρόνος μετάβασης των απασχολούμενων στην εργασία τους αυξάνεται η πλήρης απασχόληση.

Η απόσταση της μόνιμης κατοικίας από την εργασία, σε συνδυασμό με την εργασιακή εμπειρία και το μορφωτικό επίπεδο του ατόμου επηρεάζουν τις πιθανότητες εύρεσης μόνιμης και πλήρους απασχόλησης. Αυτό το φαινόμενο γίνεται ιδιαίτερα έντονο στις αγροτικές περιοχές, όπου παρατηρούνται υψηλά ποσοστά ανεργίας και παράνομης εργασίας (Lindsay, McCracken, McQuaid 2003). Αντίστοιχα φαινόμενα εμφανίζονται και στην Ελλάδα και ειδικότερα, στη Δυτική Μακεδονία (Βαϊού και Χατζημιχάλης 1997).

Στατιστικά σημαντική αλλά ασθενέστερη είναι η συσχέτιση μεταξύ πλήρους απασχόλησης και εργασίας εντός του δήμου κατοικίας. Καθώς $P - Value\ 0,000 < 0,01$ η συσχέτιση είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Από την τιμή του συντελεστή Pearson 0,336 προκύπτει ότι η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Η διαπίστωση αυτή σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που απασχολούνται πλήρως αυξάνεται και το ποσοστό των ατόμων που απασχολούνται εντός του δήμου κατοικίας τους.

Η παρατήρηση αυτή αναδεικνύει μία σημαντική διαφορά της τοπικής ανάπτυξης με άλλα πρότυπα ανάπτυξης. Στο νεοκλασικό μοντέλο, οι χαμηλοί μισθοί και το χαμηλότερο κόστος είναι επαρκή για να δημιουργήσουν απασχόληση. Αντίθετα, η διαδικασία τη τοπικής ανάπτυξης μετατοπίζει την έμφαση από την ποσότητα στην ποιότητα της εργασίας. Η δημιουργία ποιοτικών θέσεων εργασίας για την κάλυψη των τοπικών αναγκών αποτελεί σημαντική προτεραιότητα της. Στόχος της τοπικής ανάπτυξης είναι όχι να μεταβάλει αλλά

να ενισχύσει την αξία των ατόμων και των τόπων εγκατάστασης. Συνεπώς η δημιουργία απασχόλησης είναι μία αποστολή που αφορά την ενίσχυση της ικανότητας της τοπικής κοινότητας να δημιουργεί οικονομικές ευκαιρίες για προσαρμογή των ανθρωπίνων πόρων. Στην περίπτωση το Λαυρίου, το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο, το Βιοτεχνικό και Βιομηχανικό Πάρκο, το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο αποτελούν σαφή απόδειξη των προσπαθειών για τη δημιουργία απασχόλησης και ποιοτικών θέσεων εργασίας.

Η απασχόληση αποτελεί την καλύτερη πρόληψη της φτώχειας. Πολλοί μάλιστα ταυτίζουν τη φτώχεια με την ανεργία. Και αυτό γιατί η απασχόληση διασφαλίζει την ύπαρξη των απαιτούμενων εισοδημάτων για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Αντίθετα, η ανεργία συνεπάγεται έλλειψη ή απώλεια εισοδημάτων με αρνητικές οικονομικές, υλικές αλλά και ψυχολογικές επιπτώσεις (Καραμπεσίνη 2004). Η διάρκεια της επιδρά αυξητικά στον κίνδυνο φτώχειας και αποστέρησης. Αντίθετα ο κίνδυνος αυτός περιορίζεται όσο πιο πολύ εργάζεται το άτομο (Townsend 1987). Σημαντικές είναι και οι επιπτώσεις της ανεργίας στην οικογένεια, αφού όσο περισσότερα μέλη της οικογένειας εργάζονται τόσο περισσότερο απομακρύνεται για αυτήν η πιθανότητα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της εμπειρικής διερεύνησης το 65,2% (15 άτομα) των ερωτώμενων που δεν εργάστηκαν κανένα μήνα κατά τη διάρκεια των τριών προηγούμενων ετών είχαν εισόδημα από 0 έως 6.000 € και μηνιαία κατανάλωση από 0 έως 500 € ενώ μόνο το 4% (3 άτομα) των πλήρως απασχολούμενων είχαν το ίδιο εισόδημα και την ίδια κατανάλωση.

Για την διερεύνηση της συσχέτισης της απασχόλησης και της ανεργίας με τη φτώχεια, υπολογίστηκε ο συντελεστής γραμμικής συσχέτισης Pearson μεταξύ του επιπέδου απασχόλησης, του ετήσιου ατομικού εισοδήματος, του ετήσιου οικογενειακού εισοδήματος και της μηνιαίας ατομικής κατανάλωσης. Το επίπεδο απασχόλησης εκφράστηκε με την μορφή ψευδομεταβλητής με τιμές 0 για κανένα μήνα απασχόλησης κατά τη διάρκεια των τριών προηγούμενων ετών, 1 για μήνες απασχόλησης από 1 έως 18, 2 για μήνες απασχόλησης από 19 έως 35 και 3 για 36 μήνες απασχόλησης. Το ετήσιο ατομικό και οικογενειακό εισόδημα εκφράστηκαν με την μορφή ψευδομεταβλητής, που παίρνει την τιμή 0 για εισόδημα από 0 έως 6.000 €, 1 για εισόδημα από 6.001 έως 9.000 €, 2 για εισόδημα από 9.001 έως 12.000 €, 3 για εισόδημα από 12.001 έως 15.000 €, και 4 για εισόδημα περισσότερο από 15.000 €. Η μηνιαία ατομική κατανάλωση εκφράστηκε με μια ψευδομεταβλητή που παίρνει την τιμή 0 για κατανάλωση από 0 έως 500 €, 1 για κατανάλωση

από 501 έως 750 €, 2 για κατανάλωση από 751 έως 1.000 €, 3 για κατανάλωση από 1.001 έως 1.250 €, και 4 για κατανάλωση περισσότερο από 1.250 €

		Μήνες απασχόλησης	Ετήσιο ατομικό εισόδημα	Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα	Μηνιαία κατανάλωση
Μήνες απασχόλησης	Pearson Correlation		0,600(**)	0,571(**)	0,624(**)
	P - Value		0,000	0,000	0,000
	N		199	199	199
Ετήσιο ατομικό εισόδημα	Pearson Correlation	0,600(**)		0,750(**)	0,570(**)
	P - Value	0,000		0,000	0,000
	N	199		199	199
Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα	Pearson Correlation	0,571(**)	0,750(**)		0,651(**)
	P - Value	0,000	0,000		0,000
	N	199	199		199
Μηνιαία κατανάλωση	Pearson Correlation	0,624(**)	0,570(**)	0,651(**)	
	P - Value	0,000	0,000	0,000	
	N	199	199	199	

** Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0.01

Πίνακας 7.2: Συσχετίσεις απασχόλησης, ετήσιου ατομικού εισοδήματος, ετήσιου οικογενειακού εισοδήματος και κατανάλωσης

Η πιο ισχυρή στατιστικά συσχέτιση είναι μεταξύ του ετήσιου ατομικού εισοδήματος και του ετήσιου οικογενειακού εισοδήματος. Η συσχέτιση θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 καθώς $P - Value$ $0,000 < 0,01$. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,750 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι η όσο αυξάνεται το ετήσιο ατομικό των ερωτώμενων αυξάνεται και το οικογενειακό τους εισόδημα.

Η δεύτερη κατά σειρά ισχυρότερη στατιστικά σημαντική συσχέτιση είναι μεταξύ της μηνιαίας κατανάλωσης και του ετήσιου οικογενειακού εισοδήματος. Η συσχέτιση θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 καθώς $P - Value$ $0,000 < 0,01$. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,651 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι η όσο αυξάνεται το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα των ερωτώμενων αυξάνεται και η μηνιαία κατανάλωση τους.

Ισχυρή είναι και η συσχέτιση μεταξύ των μηνών απασχόλησης και της μηνιαίας κατανάλωσης. Η συσχέτιση θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 καθώς $P - Value$ $0,000 < 0,01$. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,624 και επομένως

η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι η όσο αυξάνονται οι μήνες απασχόλησης των ερωτώμενων αυξάνεται και το ποσό μηνιαίας κατανάλωσης τους.

Στατιστικά σημαντική ισχυρή συσχέτιση καταγράφεται και μεταξύ των μηνών απασχόλησης και του ετήσιου ατομικού εισοδήματος. Η συσχέτιση θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 με $P - Value 0,000 < 0,01$. Καθώς η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,600 η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι η όσο αυξάνονται οι μήνες απασχόλησης των ερωτώμενων, αυξάνεται και το ετήσιο ατομικό τους εισόδημα.

Στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,001 με $P - Value 0,000 < 0,01$ είναι και η συσχέτιση μεταξύ των μηνών απασχόλησης και του ετήσιου οικογενειακού εισοδήματος. Καθώς η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,571 η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι η όσο αυξάνονται οι μήνες απασχόλησης των ερωτώμενων, αυξάνεται και το ετήσιο οικογενειακό τους εισόδημα.

Τέλος, στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,001 με $P - Value 0,000 < 0,01$ είναι και η συσχέτιση μεταξύ της μηνιαίας κατανάλωσης και του ετήσιου ατομικού εισοδήματος. Καθώς η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,570 η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι η όσο αυξάνεται το ετήσιο ατομικό εισόδημα των ερωτώμενων αυξάνεται και η μηνιαία κατανάλωση τους.

Αυτοί οι υψηλοί δείκτες συσχέτισης τεκμηριώνουν τη σημασία της απασχόλησης για την καταπολέμηση της οικονομικής ανισότητας και του κοινωνικού αποκλεισμού μέσα από μια δυναμική διαδικασία αλληλεπιδράσεων. Η κατανάλωση, που αντιπροσωπεύει τα αγαθά τα οποία ένα άτομο απολαμβάνει (Atkinson 1983), σχετίζεται με το ετήσιο ατομικό και οικογενειακό εισόδημα, που αποτελούν δείκτη της οικονομικής ευημερίας (Jenkins 1991) και αυτά με τη σειρά τους καταλήγουν να σχετίζονται με την απασχόληση. Μέσα από αυτή τη δυναμική διαδικασία τελικά αποδεικνύεται ότι το επίπεδο απασχόλησης του ατόμου έχει σημαντική επίδραση στο επίπεδο του κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνει. Όσο μεγαλύτερης διάρκειας είναι η ανεργία, τόσο πιθανότερο είναι τα άτομα να πλήττονται από αποστέρηση και κοινωνικό αποκλεισμό. Αντίθετα, όσο πιο ασφαλής και σταθερή είναι η απασχόληση τόσο λιγότερο κινδυνεύουν από αποστέρηση και κοινωνικό αποκλεισμό.

Πιο δυσμενής είναι η θέση των αλλοδαπών στην τοπική αγορά εργασίας. Στην περίπτωση του Λαυρίου, οι αλλοδαποί εργάζονταν ιδιαίτερα πολλές ώρες, πέραν του συνηθισμένου ωραρίου εργασίας. Συγκεκριμένα, η μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών εργάζονταν περισσότερες από 8 ώρες ημερησίως. Μόνο το 12,2% (6 άτομα) εργάζονταν έως

και 8 ώρες την ημέρα. Το υπόλοιπο 87,8 (43 άτομα) εργάζονταν από 9 έως 14 ώρες την ημέρα. Οι ώρες ημερήσιας απασχόλησης των αλλοδαπών ερωτώμενων ήταν κατά μέσο όρο 9,6 ώρες σε σχέση με τις 8,2 ώρες των ελλήνων.

Την ίδια στιγμή τα εισοδήματα τους από την εργασία ήταν πολύ χαμηλότερα από αυτά των Ελλήνων ερωτώμενων. Έτσι, το 2004 μόνο το 7,9% (6 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων είχαν ετήσιο ατομικό εισόδημα περισσότερο από 9.000 € ενώ το αντίστοιχο ποσοστά για τους Έλληνες ερωτώμενους ήταν 55,9% (75 άτομα) αντίστοιχα.

Για τη διερεύνηση της συσχέτισης της εθνικότητας με τις ώρες απασχόλησης και τα εισοδήματα από την εργασία υπολογίστηκε ο συντελεστής συσχέτισης Pearson. Η εθνικότητα εκφράστηκε με μια ψευδομεταβλητή που παίρνει την τιμή 0 για τους Έλληνες, την τιμή 1 για τους προερχόμενους από χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την τιμή 2 για τις άλλες εθνικότητες. Το ετήσιο ατομικό εισόδημα εκφράστηκε και αυτό με την μορφή ψευδομεταβλητής που παίρνει την τιμή 0 για ετήσιο ατομικό εισόδημα από 0 έως 6.000 €, την τιμή 1 για εισόδημα από 6.001 έως 9.000 €, την τιμή 2 για εισόδημα από 9.001 έως 12.000 €, την τιμή 3 για εισόδημα από 12.001 έως 15.000 € και την τιμή 4 για εισόδημα περισσότερο από 15.000 €. Για τις ώρες εργασίας κατασκευάστηκε μια ψευδομεταβλητή με τιμές 0 για 1 έως 7 ώρες εργασίας, 1 για 8 ώρες και 2 για παραπάνω από 8 ώρες εργασίας.

		Εθνικότητα	Ετήσιο ατομικό εισόδημα	Ωρες εργασίας
Εθνικότητα	Pearson Correlation		-0,454(**)	0,439(**)
	P – Value		,000	,000
	N		163	163
Ετήσιο ατομικό εισόδημα	Pearson Correlation	-0,454(**)		-0,002
	P – Value	0,000		0,974
	N	163		
Ωρες εργασίας	Pearson Correlation	0,439(**)	163	
	P – Value	,000	-0,002	
	N	163	0,974	

** Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01

Πίνακας 7.3: Συσχετίσεις εθνικότητας, ετήσιου ατομικού εισοδήματος και ωρών εργασίας

Η πιο ισχυρή στατιστικά σημαντική συνάφεια προέκυψε μεταξύ της εθνικότητας και του ετήσιου ατομικού εισοδήματος. Επειδή $P - Value$ $0.000 < 0,01$ το παραπάνω εύρημα είναι στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Καθώς η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,454 η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Η

διαπίστωση αυτή σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ετήσιο ατομικό εισόδημα μειώνεται το ποσοστό των αλλοδαπών.

Σημαντική στατιστικά είναι και η συσχέτιση μεταξύ της εθνικότητας και των ωρών εργασίας. Επειδή $P - \text{Value } 0.000 < 0,01$ το παραπάνω εύρημα είναι στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Καθώς η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,439 η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνονται οι ώρες εργασίας αυξάνεται το ποσοστό των αλλοδαπών.

Η διάκριση στις οικονομικές απολαβές που υφίσταται μεταξύ των αλλοδαπών και των ντόπιων κατοίκων αποτελεί το βασικότερο κριτήριο επιλογής των αλλοδαπών εργαζομένων, το οποίο με τη πάροδο του χρόνου δημιουργεί αύξηση του ποσοστού των ανέργων στη τοπική κοινωνία. Σε μία μικρή περιοχή, όπως είναι το Λαύριο θεωρείται φυσιολογικό οι αλλοδαποί να απασχολούνται σε χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας με πολλές ώρες εργασίες που απορρίπτονται από τους Έλληνες.

Το κύριο χαρακτηριστικό της απασχόλησης των αλλοδαπών είναι η αστάθεια. Έτσι, βρίσκονται σε μια κατάσταση συνεχούς ανασφάλειας, αφού η εργασία τους δεν είναι κατά κανένα τρόπο κατοχυρωμένη και βιώσιμη, και η δαμόκλειος σπάθη της απόλυσης και της ανεργίας τους απειλεί συνεχώς. Επιπρόσθετα, οι διαδικασίες για την απόκτηση των απαραίτητων νομιμοποιητικών εγγράφων είναι χρονοβόρες και πολύπλοκες. Το γεγονός αυτό καθίσταται ανασταλτικός παράγοντας για την νομιμοποίηση της εργασίας τους και τα άτομα αυτά καταλήγουν άνεργα ή επαπειλούμενα από ανεργία.

Για τη διερεύνηση της συσχέτισης των αλλοδαπών με την ασταθή απασχόληση υπολογίστηκε ο συντελεστής γραμμικής συσχέτισης Pearson, μεταξύ της εθνικότητας, των μηνών απασχόλησης κατά τα 3 προηγούμενα έτη και της πλήρους απασχόλησης. Οι μήνες απασχόλησης κατά τα 3 προηγούμενα έτη εκφράστηκαν με την τιμή ψευδομεταβλητής με τιμή 0 για κανένα μήνα απασχόλησης, 1 για 1 έως 18 μήνες απασχόλησης, 2 για 19 έως 35 μήνες απασχόλησης και 3 για 36 μήνες απασχόλησης.

		Εθνικότητα	Μήνες απασχόλησης	Πλήρης απασχόληση
Εθνικότητα	Pearson Correlation		-0,453(**)	-0,507(**)
	P - Value		0,000	0,000
	N		199	199
Μήνες απασχόλησης	Pearson Correlation	-0,453(**)		0,812(**)
	P - Value	0,000		0,000
	N	199		199
Πλήρης απασχόληση	Pearson Correlation	-0,507(**)	0,812(**)	
	P - Value	0,000	0,000	
	N	199	199	

** Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01

Πίνακας 7.4: Συσχετίσεις εθνικότητας, μηνών απασχόλησης κατά τα 3 προηγούμενα έτη και πλήρους απασχόλησης

Ο συντελεστής συσχέτισης μεταξύ της εθνικότητας και της πλήρους απασχόλησης είναι ο υψηλότερος. Η συσχέτιση θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0.01, καθώς $P - Value\ 0.000 < 0,01$. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,507 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι η όσο αυξάνεται το ποσοστό των αλλοδαπών μειώνεται το ποσοστό των πλήρως απασχολούμενων.

Η δεύτερη κατά σειρά ισχυρότερη στατιστικά σημαντική συνάφεια καταγράφεται μεταξύ της εθνικότητας και των μηνών απασχόλησης τα τελευταία 3 έτη. Η συσχέτιση θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01, καθώς $P - Value\ 0.000 < 0,01$. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,453 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνονται οι μήνες απασχόλησης μειώνεται το ποσοστό των αλλοδαπών.

Αυτοί οι υψηλοί δείκτες συσχέτισης τεκμηριώνουν την εγκυρότητα της άποψης ότι οι αλλοδαποί συνεισφέρουν σημαντικά στη κάλυψη των κενών θέσεων εργασίας κυρίως στις μικρές πόλεις, καθώς εργάζονται πολλές ώρες, κάτω από δύσκολες συνθήκες, με χαμηλή αμοιβή και σε μη επιθυμητές εργασίες (Muller 2003).

Πολλοί μελετητές δίνουν έμφαση στον αποκλεισμό ως δυναμική διαδικασία περιορισμένης συμμετοχής στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή μέσω της αποκοπής από τα αντίστοιχα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά συστήματα, που καθορίζουν την κοινωνική ενσωμάτωση του ατόμου στην κοινωνία (Duffy 1995, Bergham 1995). Αυτού του είδους η προσέγγιση εστιάζει λιγότερο στα θύματα του κοινωνικού αποκλεισμού και περισσότερο στις διαδικασίες που τον δημιουργούν. Οι διάφορες

αποστερήσεις δεν μπορούν να αποδίδονται απλά σε προσωπικές ατυχίες ή στην ανικανότητα των ατόμων που βιώνουν την κοινωνική μειονεξία. Ακόμα και όταν υφίστανται αυτές οι ατυχίες ή οι ανικανότητες δεν μπορεί μόνο το άτομο να «ενοχοποιείται» για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει.

Ο ρόλος του τοπικού πλαισίου σε τέτοιες διαδικασίες είναι σημαντικός καθώς η ποιότητα ζωής, η προσβασιμότητα σε υπηρεσίες και οι προσφερόμενες ευκαιρίες διαφέρουν σε σημαντικό βαθμό από τόπο σε τόπο. Για αυτό ακριβώς το τοπικό πλαίσιο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον καθορισμό του επιπέδου ζωής και στη φύση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των κατοίκων του. Η ανεργία σε συνδυασμό με μία υποβαθμισμένη περιοχή δημιουργεί ένα εκρηκτικό μείγμα, ειδικά όταν αυτές οι περιοχές κατοικούνται από άτομα με περιορισμένο κοινωνικό κεφάλαιο, που δεν συμβάλουν θετικά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων. Το τοπικό πλαίσιο, η δομή του, οι υπηρεσίες και η λειτουργικότητα του είναι ακόμα πιο σημαντικό για τις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού λόγω της περιορισμένης κινητικότητά τους.

Στο Λαύριο καταγράφηκαν σημαντικές ανισότητες και διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών και των εμποδιζόμενων ατόμων. Η πλειοψηφία των μελών αυτών των ομάδων είχαν εμπειρίες αποκλεισμού από τοπικές υπηρεσίες και δράσεις. Το ποσοστό συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και σε τοπικές πρωτοβουλίες καταγράφηκε ιδιαίτερα χαμηλό.

Το ενδιαφέρον εστιάζεται στο κατά πόσο άτομα ή οικογένειες δεν μπορούν να συμμετέχουν στην κατανάλωση προϊόντων και στην άσκηση κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες θεωρούνται ότι αποτελούν μέρος της πλήρους συμμετοχής στην κοινωνική ζωή. Αυτή η μη οικονομική προσέγγιση παρέχει μία πιο ρεαλιστική εκτίμηση της έντασης του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού (Buck 2001) .

Για τη διερεύνηση της συμβολής του τοπικού πλαισίου στη διαδικασία δημιουργίας καταστάσεων κοινωνικού αποκλεισμού, ως δείκτης της μη οικονομικής αποστέρησης επιλέχτηκε η μεταβλητή που εκφράζει την οικονομική δυνατότητα των ερωτώμενων διατροφής με ψάρι, κρέας ή κοτόπουλο κάθε δεύτερη μέρα. Πρόκειται για ψευδομεταβλητή με τιμές 0 όταν δεν υπάρχει η οικονομική δυνατότητα και 1 όταν υπάρχει.

Στη συνέχεια υπολογίστηκε ο συντελεστής συσχέτισης Pearson μεταξύ της οικονομικής δυνατότητας διατροφής με ψάρι, κρέας ή κοτόπουλο κάθε δεύτερη μέρα, του αποκλεισμού από τοπικές υπηρεσίες και δράσεις, της συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων από την τοπική αυτοδιοίκηση και της προσβασιμότητας των τοπικών υπηρεσιών.

		Αποκλεισμοί	Συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων	Προσβασιμότητα υπηρεσιών
Οικονομική δυνατότητα διατροφής	Pearson Correlation	-0,483(**)	0,316(**)	0,424(**)
	P - Value	0,000	0,000	0,000
	N	210	210	210

** Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01

Πίνακας 7.5: Συσχετίσεις οικονομικής δυνατότητας διατροφής, αποκλεισμών, συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και προσβασιμότητας υπηρεσιών

Ο δείκτης συσχέτισης μεταξύ της οικονομικής δυνατότητας διατροφής με ψάρι, κρέας ή κοτόπουλο κάθε δεύτερη μέρα και του αποκλεισμού από τοπικές υπηρεσίες ή δράσεις είναι ο υψηλότερος. Η συσχέτιση θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 με $P - Value$ $0,000 < 0,01$. Καθώς η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,483 η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο μειώνεται το ποσοστό των ατόμων που έχουν την οικονομική δυνατότητα διατροφής με ψάρι, κρέας ή κοτόπουλο κάθε δεύτερη μέρα αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που αποκλείονται από τοπικές υπηρεσίες ή δράσεις. Επομένως, όσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που αποκλείονται από τοπικές υπηρεσίες ή δράσεις μειώνεται το ποσοστό των ατόμων με οικονομική δυνατότητα διατροφής με ψάρι, κρέας ή κοτόπουλο κάθε δεύτερη μέρα.

Η δεύτερη κατά σειρά ισχυρότερη στατιστικά σημαντική συσχέτιση καταγράφεται μεταξύ της οικονομικής δυνατότητας διατροφής και της προσβασιμότητας των υπηρεσιών. Η συσχέτιση θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 με $P - Value$ $0,000 < 0,01$. Καθώς η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,316 η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το επίπεδο προσβασιμότητας των τοπικών υπηρεσιών, αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων με οικονομική δυνατότητα διατροφής.

Σημαντική στατιστικά είναι και η συσχέτιση της οικονομικής δυνατότητας διατροφής και της συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων από την τοπική αυτοδιοίκηση, σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 με $P - Value$ $0,000 < 0,01$. Καθώς η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,424 η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων από την τοπική αυτοδιοίκηση αυξάνεται και το ποσοστό των ατόμων με οικονομική δυνατότητα διατροφής με ψάρι, κρέας ή κοτόπουλο κάθε δεύτερη μέρα.

Αυτοί οι δείκτες συσχέτισης τεκμηριώνουν την σημαντική επίδραση του τοπικού πλαισίου στη δημιουργία μη οικονομικής αποστέρησης. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι η μοναδική αλληλεπίδραση διαφορετικών παραγόντων, όπως η ελλιπής συμμετοχή στην κοινωνική και πολιτική ζωή της κοινότητας, η αδυναμία πρόσβασης σε υπηρεσίες που οδηγεί σε υποβάθμιση όχι μόνο της υλικής και αλλά και της μη υλικής ποιότητας ζωής. Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του συνίσταται στη συνύπαρξη διαφορετικών μορφών αποκλεισμού όπως η ελλιπή πρόσβαση σε υπηρεσίες και αγαθά, η κοινωνική απομόνωση και ανισότητες σε διάφορα επίπεδα.(Sousa, Galante και Hespanha 2003).

Το δομημένο περιβάλλον, οι χωρικές συνθήκες και ο βαθμός στον οποίο ο τόπος εξασφαλίζει στους κατοίκους του παροχές και πόρους αποτελούν σημαντική διάσταση του τοπικού πλαισίου (Hanhoster 2001). Οι συνθήκες στέγασης είναι οι πιο σημαντικές πτυχές αυτής της λειτουργίας του χώρου.

Στο Λαύριο οι συνθήκες στέγασης είναι ιδιαίτερα υποβαθμισμένες για τους αλλοδαπούς. Σε αρκετές περιπτώσεις, μάλιστα, φαίνεται να μην πληρούν ούτε τα ελάχιστα αποδεκτά όρια. Οι αλλοδαποί ερωτώμενοι διέμεναν σε κατοικία που ήταν κατά μέσο όρο ηλικίας 49,7 ετών είχε μέγεθος κατά μέσο όρο 37,5 τετραγωνικά μέτρα και κατοικούσαν σε αυτή κατά μέσο όρο 2,8 άτομα. ενώ κανένας αλλοδαπός δεν είχε την οικονομική δυνατότητα για επαρκή θέρμανση του σπιτιού κατά τη διάρκεια του χειμώνα..

Για τη διερεύνηση της συσχέτισης της εθνικότητας με όλες τις εκφάνσεις των συνθηκών στέγασης υπολογίστηκε ο συντελεστής συσχέτισης Pearson μεταξύ της εθνικότητας, της ηλικίας, του μεγέθους της κατοικίας και της δυνατότητα για επαρκή θέρμανση της κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Η ηλικία της κατοικίας εκφράστηκε με μία ψευδομεταβλητή με τιμή 0 για κατοικίες ηλικίας από 0 έως 10 ετών, 1 για κατοικίες ηλικίας από 11 έως 20 ετών, 2 για κατοικίες ηλικίας από 21 έως 30 ετών, 3 για κατοικίες ηλικίας από 31 έως 40 ετών, 4 για κατοικίες ηλικίας από 41 έως 50 ετών και 5 για κατοικίες ηλικίας μεγαλύτερης των 50 ετών. Το μέγεθος της κατοικίας εκφράστηκε με τη μορφή ψευδομεταβλητής που έπαιρνε τις τιμές 0 για κατοικίες από 0 έως 25 τετραγωνικά μέτρα, 1 για κατοικίες από 26 έως 50 τετραγωνικά μέτρα, 2 για κατοικίες από 51 έως 75 τετραγωνικά μέτρα, 3 για κατοικίες από 76 έως 100 τετραγωνικά μέτρα και 4 για κατοικίες με μέγεθος παραπάνω από 100 τετραγωνικά μέτρα. Η οικονομική δυνατότητα επαρκούς θέρμανσης κατά τη διάρκεια του χειμώνα εκφράστηκε με την μορφή ψευδομεταβλητής που έπαιρνε την τιμή 0 όταν ο ερωτώμενος δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να διατηρεί το σπίτι του ζεστό για όσο χρονικό διάστημα ήταν αναγκαίο και 1 όταν την είχε. Οι δείκτες συσχέτισης της εθνικότητας και των συνθηκών στέγασης αναδεικνύουν ορισμένες ενδιαφέρουσες τάσεις.

		Μέγεθος κατοικίας	Ηλικία κατοικίας	Οικονομική δυνατότητα θέρμανσης
Εθνικότητα	Pearson Correlation	-0,595(**)	0,579(**)	-0,590(**)
	P - Value	0,000	0,000	0,000
	N	210	210	210

** Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01

Πίνακας 7.6: Συσχετίσεις εθνικότητας, μεγέθους κατοικίας, ηλικίας κατοικίας και οικονομικής δυνατότητας θέρμανσης

Η πιο ισχυρή στατιστικά σημαντική συσχέτιση είναι μεταξύ της εθνικότητας και του μεγέθους της κατοικίας. Η συσχέτιση θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01, καθώς $P - \text{Value } 0.000 < 0,01$. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,595 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο μειώνεται το μέγεθος των κατοικιών τόσο αυξάνεται το ποσοστό των αλλοδαπών που κατοικούν σε αυτές.

Η συσχέτιση μεταξύ της εθνικότητας και της οικονομικής δυνατότητας επαρκούς θέρμανσης κατά τη διάρκεια του είναι η δεύτερη κατά σειρά. Η συσχέτιση θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01, καθώς $P - \text{Value } 0,000 < 0,01$. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,590 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των αλλοδαπών μειώνεται η οικονομική δυνατότητα επαρκούς θέρμανσης της κατοικίας κατά τη διάρκεια του χειμώνα.

Στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 με $P - \text{Value } 0,000 < 0,01$ είναι και η συσχέτιση της εθνικότητας με την ηλικία των κατοικιών. Καθώς η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,579 η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών θεωρείται θετική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των αλλοδαπών αυξάνεται και η ηλικία των κατοικιών.

Οι συσχετίσεις αυτές επιβεβαιώνουν τη θεωρητική διατύπωση ότι οι ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού έχουν την τάση να κατοικούν σε μικρού μεγέθους και μεγάλης ηλικίας κατοικίες χωρίς να έχουν την οικονομική δυνατότητα ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης. Πολλοί θεωρούν ότι αυτές οι υποβαθμισμένες συνθήκες στέγασης είναι αποτέλεσμα δικής

τους απόφασης, καθώς προτιμούν να διαμένουν ομαδικά με ομοίους τους σε τέτοιους είδους κατοικίες που εγκαταλείπονται από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Οι αλλοδαποί, ειδικά καθώς διαπιστώνουν ότι έχουν περιορισμένες δυνατότητες εξασφάλισης καλύτερων κατοικιών επιλέγουν περιοχές όπου νοιώθουν ασφάλεια ανάμεσα σε ομοεθνείς τους. Η πραγματικότητα είναι όμως ότι η κατάσταση αυτή οφείλεται σε μία αυξανόμενου βαθμού παραίτηση των αλλοδαπών, ως συνέπεια των ανισοτήτων και των διακρίσεων από τις οποίες πλήττονται και επομένως δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αυτοπεριθωριοποίηση. (Rhein 1998, Ogdul 2000, Cole και Goodchild 2001).

Αυτές οι συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών θεωρούνται φυσιολογικές με δεδομένη την ανεπαρκή πρόσβαση τους σε υλικούς και αυλούς πόρους. Έτσι, το 2004 μόνο το 7,9% (6 άτομα) και το 8,2% (7 άτομα) των αλλοδαπών ερωτώμενων είχαν ετήσιο ατομικό και οικογενειακό εισόδημα αντίστοιχα περισσότερο από 9.000 € το 2004. Επιπλέον, 73,8% (48 άτομα) των αλλοδαπών ήταν ανασφάλιστοι.

Για τη διερεύνηση της πρόσβασης των αλλοδαπών σε υλικούς πόρους υπολογίστηκε ο συντελεστής Pearson μεταξύ της εθνικότητας, του ετήσιου ατομικού και οικογενειακού εισοδήματος και της κοινωνικής ασφάλισης. Η κοινωνική ασφάλιση θεωρείται σημαντικός οικονομικός πόρος, γιατί εξασφαλίζει την κατανάλωση σημαντικών υπηρεσιών και αγαθών όπως για παράδειγμα οι υπηρεσίες υγείας. Εκφράστηκε με την μορφή ψευδομεταβλητής με τιμή 0 για του ερωτώμενους χωρίς κοινωνική ασφάλιση και 1 για τους ερωτώμενους με κοινωνική ασφάλιση.

		Ετήσιο ατομικό εισόδημα	Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα	Κοινωνική ασφάλιση
Εθνικότητα	Pearson Correlation	-0,496(**)	-0,717(**)	-0,524(**)
	P - Value	0,000	0,000	0,000
	N	210	210	210

** Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01

Πίνακας 7.7: Συσχετίσεις εθνικότητας, ετήσιου ατομικού εισοδήματος, ετήσιου οικογενειακού εισοδήματος, και κοινωνικής ασφάλισης

Η πιο ισχυρή στατιστικά σημαντική συσχέτιση σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 είναι μεταξύ της εθνικότητας και του ετήσιου οικογενειακού εισοδήματος, με P – Value 0,000 < 0,01. Καθώς η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,717 η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το επίπεδο του οικογενειακού εισοδήματος μειώνεται το ποσοστό των ατόμων με διαφορετική εθνική καταγωγή.

Η δεύτερη πιο ισχυρή συσχέτιση είναι μεταξύ της εθνικότητας και της κοινωνικής ασφάλισης. Καθώς $P - Value\ 0,000 < 0,01$ η συσχέτιση θεωρείται σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,524 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των αλλοδαπών αυξάνεται και το ποσοστό των κοινωνικά ανασφάλιστων.

Στατιστικά σημαντική είναι και συνάφεια μεταξύ της εθνικότητας και του ετήσιου ατομικού εισοδήματος. Καθώς $P - Value\ 0,000 < 0,01$ η συσχέτιση θεωρείται σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,496 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το επίπεδο του ατομικού εισοδήματος μειώνεται το ποσοστό των ατόμων με διαφορετική εθνική καταγωγή.

Περιορισμένη είναι όμως η πρόσβαση των αλλοδαπών και σε αυλούς πόρους. Σύμφωνα με την θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου η ατομική μειονεξία σχετίζεται με το ανθρώπινο κεφάλαιο που δημιουργείται από την εκπαίδευση και τη δικτύωση με κοινωνικά συστήματα.

Για τη διερεύνηση της συσχέτισης της εθνικής καταγωγής με σημαντικούς αυλούς πόρους υπολογίστηκε ο συντελεστής Pearson. Ως άυλοι πόροι καθοριστικοί του επιπέδου κοινωνικής ένταξης των αλλοδαπών κρίθηκαν το μορφωτικό επίπεδο, η γνώση της ελληνικής γλώσσας, η χρήση Η/Υ και η συνείδηση μέλους της κοινότητας. Το μορφωτικό επίπεδο εκφράστηκε με την μορφή ψευδομεταβλητής με τιμές από 0 έως 9 για τα διάφορα επίπεδα εκπαίδευσης. Η γνώση της ελληνικής με την μορφή ψευδομεταβλητής που έπαιρνε την τιμή 0 για αυτούς που δεν γνώριζαν καθόλου ελληνικά, 1 για αυτούς που γνώριζαν ελάχιστα, 2 για αυτούς που γνώριζαν μέτρια, 3 για αυτούς που γνώριζαν καλά και 4 για αυτούς που γνώριζαν πολύ καλά ελληνικά. Η χρήση Η/Υ εκφράστηκε με την μορφή ψευδομεταβλητής με τιμές 0 για αυτούς που δεν γνώριζαν καθόλου, 1 για αυτούς που γνώριζαν ελάχιστα 2 για αυτούς που γνώριζαν μέτρια, 3 για αυτούς που γνώριζαν καλά και 4 για αυτούς που γνώριζαν πολύ καλά. Η συνείδηση μέλους της κοινότητας εκφράστηκε και αυτή με την μορφή ψευδομεταβλητής που έπαιρνε τις τιμές 0 για τους ερωτώμενους που δεν αισθάνονταν καθόλου μέλη της κοινότητας, 1 για τους ερωτώμενους που αισθάνονταν ελάχιστα μέλη της κοινότητας, 2 για τους ερωτώμενους που αισθάνονταν μέτρια μέλη της κοινότητας, 3 για τους ερωτώμενους που αισθάνονταν πολύ μέλη της κοινότητας και 4 για τους ερωτώμενους που αισθάνονταν πάρα πολύ μέλη της κοινότητας.

		Μορφωτικό επίπεδο	Γνώση ελληνικής	Χρήση Η/Υ	Συνείδηση μέλους της κοινότητας
Εθνικότητα	Pearson Correlation	-0,360(**)	-0,793(**)	-0,384(**)	-0,377(**)
	P - Value	0,000	0,000	,000	,000
	N	210	210	210	210

** Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01

Πίνακας 7.8: Συσχετίσεις εθνικότητας, μορφωτικού επιπέδου, γνώσης χρήσης Η/Υ και συνείδησης μέλους της κοινότητας

Ο δείκτης συσχέτισης μεταξύ της εθνικότητας και της γνώσης της ελληνικής είναι ο υψηλότερος. Καθώς $P - Value\ 0,000 < 0,01$ η συσχέτιση θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,793 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το επίπεδο γνώσης της ελληνικής γλώσσας μειώνεται το ποσοστό των αλλοδαπών.

Η δεύτερη κατά σειρά ισχυρή στατιστικά σημαντική συσχέτιση σε επίπεδο σημαντικότητας 0,00 με $P - Value\ 0,000 < 0,01$ είναι μεταξύ της εθνικότητας και της χρήσης Η/Υ. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,384 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το επίπεδο γνώσης χρήση Η/Υ μειώνεται το ποσοστό των αλλοδαπών.

Στατιστικά σημαντική είναι και η συσχέτιση μεταξύ της εθνικότητας και της συνείδησης μέλους της κοινότητας. Καθώς $P - Value\ 0,000 < 0,01$ η συσχέτιση θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,377 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το επίπεδο συνείδησης μέλους της κοινότητας μειώνεται το ποσοστό των αλλοδαπών.

Η συσχέτιση μεταξύ της εθνικότητας και το μορφωτικού επιπέδου με $P - Value\ 0,000 < 0,01$ θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,360 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το μορφωτικό επίπεδο μειώνεται το ποσοστό των αλλοδαπών.

Αυτοί οι δείκτες συσχέτισης δικαιολογούν την περιορισμένη πρόσβαση των αλλοδαπών σε αυλούς πόρους με άμεση συνέπεια την υποβάθμιση του ανθρωπίνου

κεφαλαίου. Ιδιαίτερη σημασία έχει η υψηλή αρνητική συσχέτιση της εθνικότητας και της γνώσης ελληνικής γλώσσας. Έχει αποδειχτεί ότι η γλώσσα αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ένταξη των αλλοδαπών στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή του τοπικού πλαισίου. Ταυτόχρονα, η συσχέτιση αυτή υποδηλώνει την ανεπάρκεια των τοπικών υπηρεσιών εκπαίδευσης καθώς οι περισσότεροι από τους αλλοδαπούς είναι εγκατεστημένοι για πολλά χρόνια. Η κατάσταση αυτή επιβεβαιώνεται και από το μεγάλο ποσοστό (50%, 38 άτομα) αλλοδαπών που υπόδειξαν ως τοπικό πρόβλημα την έλλειψη προγραμμάτων εκμάθησης της ελληνικής. Η ισχυρή αρνητική συσχέτιση μεταξύ της εθνικότητας και της συνείδησης μέλους της κοινότητας μπορεί να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα φαινομένων ρατσισμού, ξενοφοβίας ανισοτήτων και διακρίσεων που πλήττουν τους αλλοδαπούς, απομακρύνοντας τους από την κοινότητα. Το γεγονός ότι οι αλλοδαποί τείνουν προς τα κατώτερα επίπεδα εκπαίδευσης και η αρνητική συσχέτιση τους με τις νέες τεχνολογίες κάνει τη θέση τους στην αγορά εργασίας ακόμα πιο επισφαλής αφού έχει διαπιστωθεί η σημασία της κατάρτισης, κυρίως στις νέες τεχνολογίες, για την εύρεση θέσης εργασίας.

Η τοπική ανάπτυξη βασίζεται στην αναγνώριση του δικαιώματος των τοπικών κατοίκων και φορέων να σχεδιάζουν και να προωθούν τις μορφές και τους ρυθμούς της τοπικής ανάπτυξης που οι ίδιοι επιλέγουν. Το δικαίωμα στην πόλη περιλαμβάνει το δικαίωμα των πολιτών για συλλογική δράση μέσα από τοπικούς φορείς, το δικαίωμα συμμετοχής και παρουσίας σε όλες τις δράσεις δικτύωσης και συνδιαλλαγής. Το δικαίωμα στην πόλη, συνεπάγεται, εξ ορισμού, να μην αποκλείεται κανείς από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, ούτε να συμμετέχει επιλεκτικά σε ορισμένες πολιτικές διαδικασίες συζητήσεων ή λήψης απόφασης και όχι σε άλλες λόγω της ένταξης του ή μη σε κοινωνικές ομάδες βάσει του φύλου, της θρησκείας, της γλώσσας και της εθνικής καταγωγής. Οι συμμετοχικές διαδικασίες προγραμματισμού και λήψης αποφάσεων αποτελούν το όραμα των θεωρητικών της τοπικής ανάπτυξης και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η θεώρηση αυτή της τοπικής ανάπτυξης την αναδεικνύει ως διαδικασία καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού.

Οι κάτοικοι του Λαυρίου έχουν ανεπτυγμένο σε περιορισμένο βαθμό τη συνείδηση μέλους της κοινότητας, τα μέλη των ευπαθών κοινωνικών ομάδων αποκλείονται συχνά από υπηρεσίες και συμμετέχουν ελάχιστα στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων από την τοπική αυτοδιοίκηση και σε τοπικές δράσεις.

Για τη διερεύνηση των διαφορών εκφάνσεων της κοινωνικής συμμετοχής υπολογίστηκε ο συντελεστής συσχέτισης Pearson μεταξύ της κοινοτικής συνείδησης, του αποκλεισμού από τοπικές υπηρεσίες και δράσεις, της συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης

αποφάσεων από την τοπική αυτοδιοίκηση, της συμμετοχής σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις, της ύπαρξης κοινών ενδιαφερόντων ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας και της προσβασιμότητας των τοπικών υπηρεσιών. Η κοινοτική συνείδηση εκφράστηκε με την μορφή ψευδομεταβλητής με τιμή 0 για το κατώτερο επίπεδο και 4 για το ανώτερο επίπεδο. Με ψευδομεταβλητή με τιμή 0 για αρνητική απάντηση και τιμή 1 για θετική απάντηση εκφράστηκαν ακόμα η συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων από την τοπική αυτοδιοίκηση, η συμμετοχή σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις και η ύπαρξη κοινών ενδιαφερόντων. Η προσβασιμότητα των τοπικών υπηρεσιών εκφράστηκε με μία ψευδομεταβλητή με τιμή 0 για τους ερωτώμενους που πίστευαν ότι η πρόσβαση σε τοπικές υπηρεσίες δεν ήταν καθόλου εύκολη, 1 για τους ερωτώμενους που πίστευαν ότι η πρόσβαση ήταν ελάχιστα εύκολη, 2 μέτρια, 3 πολύ και 4 για τους ερωτώμενους που πίστευαν ότι η πρόσβαση στις τοπικές υπηρεσίες ήταν παρά πολύ εύκολη.

		Κοινοτική συνείδηση	Αποκλεισμός	Συμμετοχή	Κοινά ενδιαφέροντα	Υπηρεσίες
Κοινοτική συνείδηση	Pearson Correlation		-0,411(**)	0,451(**)	0,507(**)	0,679(**)
	P - Value		0,000	0,000	0,000	0,000
	N		210	210	210	210
Αποκλεισμός	Pearson Correlation	-0,411(**)		-0,195(**)	-0,147(*)	-0,507(**)
	P - Value	0,000		0,004	0,032	0,000
	N	210		210	210	210
Συμμετοχή	Pearson Correlation	0,451(**)	-0,195(**)		0,541(**)	0,372(**)
	P - Value	0,000	0,004		0,000	0,000
	N	210	210		210	210
Κοινά ενδιαφέροντα	Pearson Correlation	0,507(**)	-0,147(*)	0,541(**)		0,413(**)
	P - Value	0,000	0,032	0,000		0,000
	N	210	210	210		210
Υπηρεσίες	Pearson Correlation	0,679(**)	-0,507(**)	0,372(**)	0,413(**)	
	P - Value	0,000	0,000	0,000	0,000	
	N	210	210	210	210	

* Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,05

** Η συσχέτιση είναι σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01

Πίνακας 7.9: Συσχετίσεις μεταξύ συνείδησης μέλους της κοινότητας, συμμετοχής σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις, κοινά ενδιαφέροντα και προσβασιμότητα υπηρεσιών

Η ανάλυση όλων των εκφάνσεων της κοινωνικής συμμετοχής αναδεικνύει ορισμένες σημαντικές τάσεις. Η πιο ισχυρή στατιστικά σημαντική συσχέτιση είναι μεταξύ της

συνείδησης μέλους της κοινότητας και της προσβασιμότητας των υπηρεσιών. Με $P - Value$ $0,000 < 0,01$ θεωρείται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,679 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται η προσβασιμότητα των υπηρεσιών αυξάνεται και το επίπεδο της συνείδησης μέλους της κοινότητας των ερωτώμενων.

Η δεύτερη πιο ισχυρή συσχέτιση είναι μεταξύ της συμμετοχής σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις και της ύπαρξης κοινών ενδιαφερόντων. Καθώς $P - Value$ $0,000 < 0,01$ η συσχέτιση θεωρείται σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,541 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που έχουν κοινά ενδιαφέροντα αυξάνεται και το ποσοστό των ατόμων που συμμετέχουν σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις.

Η τρίτη κατά σειρά στατιστικά σημαντική συσχέτιση σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 με $P - Value$ $0,000 < 0,01$ είναι η συσχέτιση μεταξύ της συνείδησης μέλους της κοινότητας και των κοινών ενδιαφερόντων. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,507 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που έχουν κοινά ενδιαφέροντα αυξάνεται το επίπεδο της συνείδησης μέλους της κοινότητας μεταξύ των ερωτώμενων.

Το ίδιο ισχυρή είναι και η συσχέτιση μεταξύ του αποκλεισμού από τοπικές υπηρεσίες και δράσεις και της προσβασιμότητας των υπηρεσιών. Καθώς $P - Value$ $0,000 < 0,01$ η συσχέτιση θεωρείται σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,507 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που αποκλείονται από τοπικές υπηρεσίες και δράσεις μειώνεται η ευκολία πρόσβασης στις τοπικές υπηρεσίες.

Ακολουθεί η συσχέτιση μεταξύ της συνείδησης μέλους της κοινότητας και της συμμετοχής σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις. Καθώς $P - Value$ $0,000 < 0,01$ η συσχέτιση θεωρείται σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,451 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που συμμετέχουν σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις αυξάνεται το επίπεδο συνείδησης μέλους της κοινότητας μεταξύ των ατόμων.

Στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 με $P - \text{Value } 0,000 < 0,01$ είναι και η συσχέτιση μεταξύ της προσβασιμότητας των υπηρεσιών και των κοινών ενδιαφερόντων. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,413 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που έχουν κοινά ενδιαφέροντα αυξάνεται και η ευκολία πρόσβασης τους στις τοπικές υπηρεσίες.

Η συσχέτιση μεταξύ της συνείδησης μέλους της κοινότητας και του αποκλεισμού από τοπικές δράσεις και υπηρεσίες με $P - \text{Value } 0,000 < 0,01$ είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι -0,411 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που έχουν αποκλειστεί από τοπικές δράσεις και υπηρεσίες μειώνεται το επίπεδο της συνείδησης μέλους της κοινότητας.

Τέλος σημαντική στατιστικά σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01 και $P - \text{Value } 0,000 < 0,01$ είναι και η συσχέτιση μεταξύ της προσβασιμότητας των υπηρεσιών και της συμμετοχής σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις. Η τιμή του συντελεστή Pearson είναι 0,372 και επομένως η γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι θετική. Αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που συμμετέχουν σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις αυξάνεται και η ευκολία πρόσβασης στις τοπικές υπηρεσίες.

Η τοπική ενδογενής ανάπτυξη πρέπει να στηρίζεται στην αναγνώριση του δικαιώματος των τοπικών φορέων και κατοίκων να σχεδιάζουν και να προωθούν τις μορφές και τους ρυθμούς ανάπτυξης που οι ίδιοι επιλέγουν. Η ανάπτυξη γίνεται έτσι μία ενδογενής, αυτοδύναμη διαδικασία προσανατολισμένη στην κινητοποίηση των τοπικών ανθρώπων, θεσμικών και φυσικών πόρων. Από την ανάλυση των στοιχείων των συσχετίσεων διαπιστώνεται η ανάγκη ενεργοποίησης και οργάνωσης του συνόλου του τοπικού πληθυσμού με την δημιουργία μηχανισμών οικοδόμησης της κοινωνικής συνοχής και της ενεργού συμμετοχής του στις διαδικασίες του αναπτυξιακού σχεδιασμού.

7.2 Ένα υπόδειγμα πολλαπλής παλινδρόμησης για τον κοινωνικό αποκλεισμό

Ο κοινωνικός αποκλεισμός θεωρείται σήμερα ως δυναμική διαδικασία περιορισμένης συμμετοχής στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή μέσω της αποκοπής από τα αντίστοιχα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά συστήματα, που καθορίζουν την κοινωνική ενσωμάτωση του ατόμου στην κοινωνία (Duffy 1995, Bergham 1995). Αυτού του

είδους η προσέγγιση εστιάζει λιγότερο στα θύματα του κοινωνικού αποκλεισμού και περισσότερο στις διαδικασίες που τον δημιουργούν. Οι διάφορες αποστερήσεις δεν μπορούν να αποδίδονται απλά σε προσωπικές ατυχίες ή στην ανικανότητα των ατόμων που βιώνουν την κοινωνική μειονεξία. Ακόμα και όταν υφίστανται αυτές οι ατυχίες ή οι ανικανότητες δεν μπορεί μόνο το άτομο να «ενοχοποιείται» για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει.

Ο ρόλος του τοπικού πλαισίου σε τέτοιες διαδικασίες είναι σημαντικός καθώς η ποιότητα ζωής, η προσβασιμότητα σε υπηρεσίες και οι προσφερόμενες ευκαιρίες διαφέρουν σε σημαντικό βαθμό από τόπο σε τόπο. Το τοπικό πλαίσιο, η δομή του, οι υπηρεσίες και η λειτουργικότητα του είναι ακόμα πιο σημαντικό για τις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού λόγω της περιορισμένης κινητικότητας τους.

Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, ένα άτομο είναι κοινωνικά αποκλεισμένο εάν: α) κατοικεί εντός των χωρικών ορίων μιας τοπικής κοινωνίας και β) δεν συμμετέχει στις συνήθεις δραστηριότητες των πολιτών αυτής της τοπικής κοινωνίας. Σε αυτές τις συνηθισμένες δραστηριότητες περιλαμβάνονται ως ιδιαίτερα σημαντικές για την κατάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού, η συμμετοχή στην κοινωνική και πολιτική δράση της κοινότητας, η κατανάλωση και η εκπαίδευση (Burchardt, Le Grand και Piachaud 1999).

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποσκοπεί εκτός των άλλων και στην εμπειρική διερεύνηση της συμβολής της τοπικής αναπτυξιακής διαδικασίας στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού μέσω της αναγνώρισης της ανάγκης κάλυψης των αναγκών όλων των κατοίκων της τοπικής κοινωνίας, της δημιουργίας απασχόλησης και των συμμετοχικών διαδικασιών προγραμματισμού και λήψης αποφάσεων για την τοπική αναπτυξιακή διαδικασία.

Για την εκπλήρωση αυτού του σκοπού επιλέχθηκε να εκτιμηθεί ένα υποδείγματα παλινδρόμησης, το οποία αντιπροσωπεύει έναν σημαντικό μη οικονομικό δείκτη κοινωνικού αποκλεισμού. Η κοινοτική συνείδηση, η συνείδηση του μέλους της κοινότητας αποτελεί έναν σημαντικό δείκτη κοινωνικού αποκλεισμού καθώς επηρεάζεται άμεσα από όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής συμμετοχής, εξαρτάται άμεσα από το βαθμό κοινωνικής συνοχής και ταυτόχρονα αποτελεί προϋπόθεση της τοπικής ανάπτυξης (Muffels και Fouarged 2004, Estes 2004, Berman και Philips 1999, Diener και Eunkook 1997).

Έτσι λοιπόν κρίναμε σκόπιμο να παλινδρομήσουμε αυτή τη μεταβλητή ως εξαρτημένη με πέντε ανεξάρτητες μεταβλητές οι οποίες επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά το επίπεδο κοινοτικής συνείδησης. Οι ανεξάρτητες μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν για τη μελέτη αυτή είναι οι εξής:

- **common**: είναι η κατανάλωση, με την μορφή ψευδομεταβλητής που παίρνει την τιμή 0 για κατανάλωση από 0 έως 500 €, 1 για κατανάλωση από 501 έως 750 €, 2 για κατανάλωση από 751 έως 1.000 €, 3 για κατανάλωση από 1.001 έως 1.250 €, και 4 για κατανάλωση περισσότερο από 1.250 €
- **greek**: είναι το επίπεδο γνώσης ελληνικής γλώσσας, που εκφράστηκε με την μορφή ψευδομεταβλητής που έπαιρνε την τιμή 0 για αυτούς που δεν γνώριζαν καθόλου ελληνικά, 1 για αυτούς που γνώριζαν ελάχιστα, 2 για αυτούς που γνώριζαν μέτρια, 3 για αυτούς που γνώριζαν καλά και 4 για αυτούς που γνώριζαν πολύ καλά ελληνικά.
- **excl**: είναι ο αποκλεισμός από τοπικές υπηρεσίες και δράσεις με την μορφή ψευδομεταβλητής με τιμή 0 για αυτούς που δεν είχαν αποκλειστεί και 1 για αυτούς που είχαν αποκλειστεί
- **omadesmonempl**: είναι οι μήνες απασχόλησης κατά τα 3 προηγούμενα έτη με την μορφή ψευδομεταβλητής και τιμή 0 για κανένα μήνα απασχόλησης, 1 για 1 έως 18 μήνες απασχόλησης, 2 για 19 έως 35 μήνες απασχόλησης και 4 για 36 μήνες απασχόλησης
- **partact**: είναι η συμμετοχή σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις που εκφράστηκε με την μορφή ψευδομεταβλητής με τιμές 0 για αυτούς που δεν συμμετείχαν και 1 για αυτούς που συμμετείχαν

Δεδομένης της συνάρτησης πολλαπλής παλινδρόμησης που είναι $Y_i = b_0 + b_1X_{1i} + b_2X_{2i} + b_3X_{3i} + b_4X_{4i} + b_5X_{5i} + e_i$ Σχηματίσαμε το εξής μοντέλο παλινδρόμησης:

$$\text{Memcom} = 0,749451 - 0,51996 \cdot \text{excl} + 0,14178 \cdot \text{omadesmonempl} + 0,20951 \cdot \text{greek} + 0,21254 \cdot \text{common} + 0,60752 \cdot \text{partact}$$

Μεταβλητές	Υπόδειγμα	P - Value
Σταθερά	0,749451	0,0000
Αποκλεισμός (excl)	-0,51996	0,0000
Μήνες απασχόλησης (omadesmonempl)	0,14178	0,0419
Επίπεδο γνώσης ελληνικών (greek)	0,20951	0,0001
Μηνιαία κατανάλωση (common)	0,21254	0,0005
Συμμετοχή σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις (partact)	0,60752	0,0000
R ²	0,526	
R ² Διορθωμένο	0,514	
Durbin - Watson	1,77	0,0589
F	42,89	0,0000

Πίνακας 7.10: Εκτίμηση παλινδρόμησης για την μεταβλητή κοινοτική συνείδηση (memcom)

Όπως μπορούμε να δούμε και στον παραπάνω πίνακα στην στήλη που αναγράφονται οι υπολογισμένες τιμές στατιστικής σημαντικότητας P - Value διακρίνουμε ότι η υψηλότερη τιμή είναι αυτή των μηνών απασχόλησης (omadesmonemp) που είναι 0,0419 και δεδομένου ότι είναι μικρότερη του 0,05 μαζί με τις υπόλοιπες τιμές που απαρτίζουν το μοντέλο μπορούμε να μιλήσουμε εκ πρώτης όψεως για αξιόπιστο μοντέλο παλινδρόμησης σε επίπεδο εμπιστοσύνης 99%.

Άρα σύμφωνα με τα αποτελέσματα του υποδείγματος έχουμε τα εξής αξιόπιστα ευρήματα: η αύξηση της κατανάλωσης, η βελτίωση του επιπέδου γνώσης των ελληνικών, όσο περισσότερο εργάζεται κανείς και όσο περισσότερο συμμετέχει σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις οδηγεί σε αύξηση του επιπέδου κοινοτικής συνείδησης των μελών της τοπικής κοινωνίας. Ενώ το αντίθετο συμβαίνει όταν κάποιος αποκλείεται για διάφορους λόγους από τοπικές υπηρεσίες και δράσεις (excl -0,51996). Οι διαπιστώσεις αυτές συμπίπτουν με τα συμπεράσματα της διεθνούς βιβλιογραφία, όπως αυτή παρατέθηκε στη θεωρητική προσέγγιση του θέματος που προηγήθηκε.

Δεν μπορούμε φυσικά να παραλείψουμε ότι ενδεικτικές είναι και κάποιες άλλες υπολογισμένες τιμές που κάνουν το μοντέλο εύκολο σε κάθε προσαρμογή. Ας δούμε αυτές τις τιμές και να τις εξηγήσουμε προς όλες τις εκφάνσεις τους

Ο συντελεστής πολλαπλού προσδιορισμού είναι $R^2 = 0,526$ και μετράει τον βαθμό προσαρμογής της γραμμικής παλινδρόμησης του δείγματος στα εμπειρικά δεδομένα. Μια ψηλή τιμή του R^2 δείχνει πάντα μια καλή προσαρμογή ωστόσο μια χαμηλή τιμή δεν σημαίνει ότι η παλινδρόμηση είναι ακατάλληλη. Λόγω ότι $0 \leq R^2 \leq 1$ $0 \leq 0,526 \leq 1$ μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο βαθμός προσαρμογής στην παραπάνω παλινδρόμηση είναι εξαιρετικά καλός. Όταν εισάγουμε στην παλινδρόμηση πρόσθετες μεταβλητές X_i το άθροισμα των τετραγώνων των σφαλμάτων ελαττώνεται οπότε ο R^2 αυξάνεται. Η τακτική αυτή της αύξησης του αριθμού των ανεξάρτητων μεταβλητών με σκοπό την αύξηση του R^2 , πέραν του γεγονότος ότι κάνει το δείγμα πολύπλοκο, είναι δυνατό να οδηγήσει σε συμπεράσματα στερούμενα αξίας. Για το λόγο αυτό αντί του R^2 υπολογίζουμε το διορθωμένο R^2 που σε μία ενδεχόμενη αύξηση του βαθμού X_i δεν συνεπάγεται και η αύξηση της τιμής R^2 . Έτσι εφ' όσον οι τιμές $R^2 = 0,526$ και διορθωμένο $R^2 = 0,514$ είναι πολύ κοντά μπορούμε να μιλάμε για μια πολύ καλή σταθερότητα του δείγματος. Από το διορθωμένο R^2 προκύπτει ότι η συνδυασμένη επίδραση των μεταβλητών που συζητήθηκαν παραπάνω ερμηνεύει το 51,4% της διακύμανσης της εξαρτημένης μεταβλητής.

Με τη βοήθεια του συντελεστή Durbin – Watson πραγματοποιήθηκε έλεγχος για την ύπαρξη αυτοσυσχέτισης των σφαλμάτων της πολλαπλής παλινδρόμησης. Επειδή η τιμή του

συντελεστή Durbin – Watson είναι 1,778 και η υπολογισμένη P- Value $0,0589 > 0,05$ δεν είναι πιθανόν να υπάρχει αυτοσυσχέτιση των σφαλμάτων της πολλαπλής παλινδρόμησης.

Η τιμή της στατιστικής F μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον έλεγχο της στατιστικής σημαντικότητας του υποδείγματος συνολικά. Από τη τιμή του P – Value και της στατιστικής F μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι το υπόδειγμα συνολικά είναι στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο εμπιστοσύνης 99%.

Για τον έλεγχο της ύπαρξης πολυσυγραμμικότητας μεταξύ των μεταβλητών, υπολογίστηκαν οι συντελεστές συσχέτισης των μεταβλητών. Επειδή οι τιμές των συντελεστών συσχέτισης όλων των μεταβλητών είναι μικρότερες από 0,5 μπορεί κανείς να θεωρήσει ότι υπάρχει γραμμική ανεξαρτησία μεταξύ των μεταβλητών και επομένως δεν υφίσταται πρόβλημα πολυσυγραμμικότητας (Πίνακας 4.1, Παράρτημα 4).

Αναφορικά με τον έλεγχο της ομοσκεδαστικότητας, δηλαδή της σταθερότητας της διακύμανσης των σφαλμάτων σε μεταβολές των ανεξάρτητων μεταβλητών, διαπιστώθηκε διαγραμματικά (Διάγραμμα 5.1, Παράρτημα 5) η μη ύπαρξη ετεροσκεδαστικότητας.

Κεφάλαιο 8: Συμπεράσματα – Προτάσεις

8.1. Συμπεράσματα

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας ήταν η διερεύνηση της τοπικής ανάπτυξης ως διαδικασίας δημιουργίας απασχόλησης και καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού. Επίσης η παρούσα εργασία αποσκοπούσε στην διερεύνηση των κοινωνικών, οικονομικών χαρακτηριστικών του Λαυρίου και της σχέσης τοπικής ανάπτυξης, απασχόλησης και κοινωνικού αποκλεισμού.

Η έννοια της απασχόλησης μεταβάλλεται μαζί με τους θεσμούς που καθορίζουν τα όριά της. Το περιεχόμενο της εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο οι κυβερνήσεις διαμορφώνουν τους κοινωνικούς δείκτες, την ιδεολογία και κυρίως την πολιτική τους. Διαπιστώθηκε ότι η έννοια της απασχόλησης στην υπάρχουσα βιβλιογραφία ταυτίζεται με την έννοια της εργασίας. Η διάκριση ανάμεσα στην απασχόληση συνήθως αγνοείται, ιδιαίτερα στις οικονομικές εργασίες.

Μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα η μισθωτή εργασία, ήταν μία μόνο μορφή απασχόλησης. Μέχρι τότε η έννοια της απασχόλησης καθοριζόταν από τα καθήκοντα παρά από το χρόνο και περιελάμβανε κάθε δραστηριότητα για την εξασφάλιση των «προς το ζην» αναγκών. Κύρια χαρακτηριστικά της ήταν ο πολυεπαγγελματισμός, η έλλειψη κανονικότητας στον χρόνο, στην προσπάθεια και την καταβολή των μισθών από τους εργοδότες και η πληθωρική ασυνέχεια, με τα άτομα να ασχολούνται με δύο ή περισσότερες εργασίες ή να αναλαμβάνουν καθήκοντα στην οικογένεια.

Με τη σταδιακή συρρίκνωση της αγροτικής παραγωγής και της οικοτεχνίας και την εμπέδωση της μεγάλης βιομηχανικής παραγωγής επήλθε ο διαχωρισμός του χώρου, σε χώρο εργασίας και οικιακό χώρο με συνέπεια την οριοθέτηση της οικιακής εργασίας από την απασχόληση. Ο διαχωρισμός του χώρου επιφέρει και τον διαχωρισμό της ημέρας σε ώρες εργασίας και ελεύθερες ώρες, με την καθιέρωση του ωραρίου εργασίας. Έτσι η απασχόληση, διαχωρίζεται από τις υπόλοιπες ενασχολήσεις και περιορίζεται στην μισθωτή απασχόληση που πραγματοποιείται στον χώρο εργασίας κατά τη διάρκεια του ωραρίου εργασίας. Η επικράτηση της μισθωτής απασχόλησης οδηγεί στην συρρίκνωση της κοινωνικής σημασίας της παραγωγής και της κατανάλωσης.

Τις τελευταίες δεκαετίες η ένταση και η διακύμανση του φαινομένου της ανεργίας διασυνδέεται με την ανάπτυξη των θεωρούμενων μέχρι τώρα εναλλακτικών, υπαλλακτικών καθεστώτων της απασχόλησης. Βασική συνέπεια των αυτών των εξελίξεων είναι ο δραματικός περιορισμός της κατοχυρωμένης από θέσεις εργασίας και εγγυημένες δεσμεύσεις,

πλήρους απασχόλησης. Η έκταση της μισθωτής εργασία, ως αποκλειστικό περιεχόμενο της έννοια της απασχόλησης μειώνεται, και χαρακτηριστικά όπως η κανονικότητα, η σταθερότητα, το πλήρες ωράριο, μεταβάλλονται. Την ίδια στιγμή μορφές απασχόλησης όπως: η μερική απασχόληση ή η αυτοαπασχόληση εξαπλώνονται, ενώ νέα παράγωγα των υπαρχόντων μορφών απασχόλησης επινοούνται και δοκιμάζονται.

Ο πλέον αποδεκτός και διαδεδομένος ορισμός της απασχόλησης διατυπώθηκε στη Δέκατη Τρίτη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη των Στατιστικολόγων Εργασίας το 1982. Σύμφωνα με αυτόν ο ορισμός των απασχολούμενων περιλαμβάνει τα άτομα με μισθωτή εργασία και αυτοαπασχολούμενα άτομα.

Οι άτυπες μορφές απασχόλησης ως όρος - ομπρέλα, συχνά χρησιμοποιείται για να περιγράψει διαφορετικά μεταξύ τους φαινόμενα, οδηγώντας έτσι σε συγχύσεις τόσο στο επίπεδο της θεωρίας όσο και στο επίπεδο των προτεινόμενων μέτρων πολιτικής. Περιλαμβάνει νόμιμες και / ή παράνομες δραστηριότητες και πρακτικές που παρουσιάζουν διάφορα κοινά χαρακτηριστικά: α) παράγουν προϊόντα και υπηρεσίες για την αγορά, β) δεν καταγράφονται επίσημα, γ) απορροφούν χαμηλά αμειβόμενο εργατικό δυναμικό, συνήθως γυναίκες, μειονότητες, ξένους, δ) αποφεύγουν τον αυξανόμενο έλεγχο του κράτους, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την τήρηση συλλογικών συμβάσεων εργασίας ή της νομοθεσίας για την ασφάλεια και την κοινωνική ασφάλιση, ε) παρουσιάζουν γεωγραφική συγκέντρωση σε συγκεκριμένες περιοχές. Μια σημαντική συνθήκη ύπαρξης άτυπων δραστηριοτήτων είναι η μεγάλη προσφορά εργατικού δυναμικού που βρίσκεται σε δυσμενή θέση στην αγορά εργασίας, στη βάση της ηλικίας (νέοι και ηλικιωμένοι), του φύλου (γυναίκες), της κοινωνικής προέλευσης (μειονότητες, μετανάστες πρόσφυγες) ή και συνδυασμών των παραπάνω.

Η μερική απασχόληση αποτελεί τη σημαντικότερη μορφή της ευελιξίας της απασχόλησης και ταυτόχρονα συνθέτει τις περισσότερες μορφές διαχείρισης του χρόνου εργασίας. Διάφοροι τύποι απασχόλησης, οι οποίοι συχνά εκλαμβάνονται ως ξεχωριστοί και αυτοτελείς τύποι ευέλικτης απασχόλησης όπως η εποχική εργασία, η κάλυψη μιας θέσης εργασίας για ορισμένα χρονικά διαστήματα, στη διάρκεια του έτους, η κάλυψη της βάρδιας και των αδειών άλλων εργαζομένων για ορισμένο διάστημα, η απασχόληση με ωριαία αμοιβή (όταν δεν πραγματοποιείται από τυπικώς απασχολούμενους), το σύστημα του μοιράσματος μιας θέσης εργασίας στη διάρκεια ενός έτους από τουλάχιστον δύο εργαζομένους (time sharing), εντάσσονται, σύμφωνα με τις στατιστικές, στην κατηγορία της μερικής απασχόλησης.

Στη Δέκατη Τρίτη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη των Στατιστικολόγων εισάγεται ή έννοια της υποαπασχόλησης. Σύμφωνα με το Ψήφισμα της Συνδιάσκεψης, ως υποαπασχόληση

ορίζεται η απασχόληση ενός ατόμου, που θεωρείται ακατάλληλη σύμφωνα με τις υπάρχουσες τυπικές ή άτυπες μορφές απασχόλησης, σε σχέση με τα επαγγελματικά προσόντα του ατόμου.

Η εργασία στο σπίτι αφορά σε ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων. Στις ανεπτυγμένες χώρες ο όρος εργασία στο σπίτι χρησιμοποιείται σε αναγνώριση του γεγονότος ότι το σπίτι δεν αποτελεί απαραίτητα έναν ιδιωτικό χώρο διαχωρισμένο από την απασχόληση και ότι οι γυναίκες συχνά εργάζονται μέσα ή έξω από το σπίτι τους ή μετακινούνται από και προς το σπίτι τους σε αναζήτηση διαφορετικών δραστηριοτήτων. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις της δραστηριότητας των γυναικών στην αγροτική παραγωγή, στην επεξεργασία τροφίμων και στη φροντίδα εξαρτώμενων ατόμων. Σύμφωνα με την επικρατέστερη ερμηνεία ο όρος αφορά σε κάθε είδους εργασία, που πραγματοποιείται μέσα ή γύρω από το σπίτι για την απόκτηση εισοδήματος.

Η έννοια της απασχολησιμότητας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον μετασχηματισμό της απασχόλησης σε παγκόσμιο επίπεδο. Το περιεχόμενο της αποδίδει τους σκοπούς της οικονομικής στρατηγικής που προωθείται από τους Διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς και τις πολιτικές απασχόλησης σε εθνικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Αποτελεί έναν από τους τέσσερις πυλώνες της Ευρωπαϊκής στρατηγικής για την απασχόληση, σύμφωνα με τις αποφάσεις του έκτακτου Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την απασχόληση που πραγματοποιήθηκε στο Λουξεμβούργο το 1997. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, ανακήρυξε την απασχολησιμότητα ως μία από τις τέσσερις προτεραιότητες του για την προώθηση της απασχόλησης των νέων. Ο Ο.Ο.Σ.Α. ήδη από το 1990 είχε αρχίσει να υποστηρίζει έντονα πιο ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης για την άμβλυνση των διαφορών μεταξύ απασχολούμενων και ανέργων.

Οι πρόσφατες μελέτες της ευέλικτης αγοράς, της μείωσης του μεγέθους των επιχειρήσεων, της αύξησης των γραφείων προσωρινής απασχόλησης και του φαινομένου του «outsourcing» καταδεικνύουν μια τάση συνεχούς αύξησης των απασχολούμενων σε εναλλακτικές μορφές απασχόλησης. Μερικοί υποστηρίζουν ότι η απασχόληση σε εναλλακτικές μορφές καταδικάζει το άτομο σε μια κατάσταση φτώχειας και αποστέρησης, όπου ο εργαζόμενος αλλάζει συχνά εργασία, δεν έχει καμία οικονομική ασφάλεια και καμία ελπίδα βελτίωσης της οικονομικής του κατάστασης. Επιπλέον, οι υποστηρικτές αυτής της θέσης διαπιστώνουν ότι ως αποτέλεσμα της προφανούς αύξησης του αριθμού των απασχολούμενων σε εναλλακτικές μορφές, η οικονομική δυσκολία που συνδέεται με αυτούς τους τύπους απασχόλησης αυξάνεται. Άλλοι υποστηρίζουν, σε αντίθεση, ότι οι εναλλακτικές μορφές απασχόλησης δίνουν στο άτομο μια ευκαιρία ένταξης στην επίσημη αγορά εργασίας, που διαφορετικά δεν θα είχε. Χωρίς τις νέες εναλλακτικές μορφές απασχόλησης εργασίας, τα

άτομα με περιορισμένες δυνατότητες ένταξης στην αγορά εργασίας είτε θα ήταν άνεργα είτε θα αποχωρούσαν από το εργατικό δυναμικό. Οι υποστηρικτές των νέων αυτών μορφών απασχόλησης προχωρούν τόσο πολύ ώστε να υποστηρίζουν ότι μερικές εναλλακτικές μορφές απασχόλησης, όπως η απασχόληση μέσω γραφείων προσωρινής εργασίας, προσφέρουν στους απασχολούμενους μεγαλύτερη σταθερότητα και μεγαλύτερες πιθανότητες για βελτίωση της επαγγελματικής τους κατάστασης σε σχέση με ότι θα μπορούσαν επιτύχουν μόνοι τους.

Η υπάρχουσα βιβλιογραφία τεκμηριώνει την τάση για απασχόληση των νεοεισερχόμενων στην αγορά εργασίας και των ατόμων που μένουν άνεργοι σε νέες μορφές απασχόλησης. Καθώς η πρόσβαση στη σταθερή μισθωτή απασχόληση είναι δύσκολη, ιδιαίτερα για τους νέους και τους άνεργους, οι νέες αυτές μορφές απασχόλησης φαίνεται να τη διευκολύνουν. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, οι αναζητούντες απασχόληση χρησιμοποιούν την απασχόληση σε εναλλακτικές μορφές ως τρόπο για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους κατά τη διάρκεια των περιόδων αναζήτησης μιας κανονικής εργασίας. Επιπλέον, η απόφαση αποδοχής μιας τέτοιας μορφής απασχόλησης φαίνεται επίσης να εξαρτάται από τις επαγγελματικές δεξιότητες του ατόμου και την οικονομική του κατάσταση. Ακόμα οι μετανάστες, τα άτομα με θρησκευτικές ή πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, οι νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι γυναίκες και ιδιαίτερα εκείνες που επιστρέφουν στην αγορά εργασίας μετά την περίοδο της μητρότητας φαίνεται επίσης να απασχολούνται κυρίως σε εναλλακτικές μορφές. Για αυτές τις κατηγορίες πληθυσμού η απασχόληση σε εναλλακτικές μορφές δεν συμβάλει σημαντικά στην προσπάθεια ένταξης ή επανένταξης τους στην παραδοσιακή αγορά εργασίας.

Οι εναλλακτικές μορφές απασχόλησης είναι ελκυστικότερες για τις γυναίκες παρά για τους άνδρες. Οι γυναίκες ως ομάδα αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες στη συμφιλίωση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής. Δεδομένου ότι οι γυναίκες αναλαμβάνουν ακόμα ένα μεγάλο μερίδιο της ευθύνης ανατροφής των παιδιών και φροντίδας του σπιτιού, σε πολλές περιπτώσεις η απασχόληση τους είναι δυνατή μόνο σε ευέλικτες μορφές απασχόλησης. Για αυτό ακριβώς το λόγο γυναίκες, ακόμα και αν έχουν άλλες επιλογές, προτιμούν συχνά ευέλικτες θέσεις εργασίας προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής.

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού τονίζει το δυναμικό χαρακτήρα της κοινωνικής μειονεξίας, παραπέμποντας στο γεγονός ότι είναι οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί αυτοί που δημιουργούν τον κοινωνικό αποκλεισμό και ότι διάφορες αποστερήσεις δεν μπορούν να αποδίδονται απλά σε προσωπικές ατυχίες ή στην ανικανότητα

των ατόμων που βιώνουν την κοινωνική μειονεξία. Ακόμα και όταν υφίστανται αυτές οι ατυχίες ή οι ανικανότητες δεν μπορεί μόνο το άτομο να «ενοχοποιείται» για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει. Μορφή κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί και η αυτό – περιθωριοποίηση, ο αυτό – αποκλεισμός, η απομόνωση μίας κοινωνικής ομάδας όταν αντιμετωπίζει τη συνεχιζόμενη εχθρότητα από το κοινωνικό σύστημα στο οποίο είναι ενταγμένη.

Ως χαρακτηριστικό της κοινωνίας ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να οριστεί με διάφορους τρόπους. Μια χρήσιμη προσέγγιση είναι ότι αποτελεί ένα χαρακτηριστικό του βασικού θεσμικού πλαισίου και των ισχυόντων θεσμικών ρυθμίσεων μέσα στις οποίες ζουν τα άτομα και οι ομάδες. Η έμφαση σε αυτόν τον ορισμό είναι όχι στα άτομα αλλά στους θεσμούς και στους κανόνες, επίσημους και ανεπίσημους, που επιτρέπουν και περιορίζουν την ανθρώπινη αλληλεπίδραση. Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί χαρακτηριστικό της κοινωνίας στο βαθμό που υπάρχουν φυλετικές διακρίσεις, ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων ή άλλες μορφές διακρίσεων και ανισοτήτων, στο βαθμό που οι αγορές μέσω των οποίων τα άτομα κερδίζουν τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους για την επιβίωση τους είναι καταταμημένες και στο βαθμό που τα δημόσια αγαθά είναι ημικρατικά.

Τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού αναζητούνται στις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες οι οποίες τείνουν να αποκλείουν κάποιες ομάδες από τις ευκαιρίες: η μόνιμη ανεργία και, ιδίως η μακροχρόνια ανεργία, ο αντίκτυπος της βιομηχανικής αλλαγής σε μη ειδικευμένους εργαζόμενους, η εξέλιξη των οικογενειακών δομών και παρακμή των παραδοσιακών μορφών αλληλεγγύης, η αύξηση του ατομικισμού και η παρακμή των παραδοσιακών αντιπροσωπευτικών θεσμών, οι νέες μορφές μετανάστευσης, ιδιαίτερα η παράνομη μετανάστευση και οι μετακινήσεις του πληθυσμού. Όλα αυτά τα φαινόμενα συνδέονται μερικές φορές με παραδοσιακές μορφές φτώχειας που συγκεντρώνονται σε παρακμάζουσες αστικές ή σε αγροτικές περιοχές οι οποίες υπολείπονται της γενικής προόδου.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός συνίσταται από διάφορους τύπους αποκλεισμού που μεγιστοποιούν ή ελαχιστοποιούν την ένταση του φαινομένου και την ευπάθεια των κοινωνικών σε αυτό. Στη σχετική βιβλιογραφία ως τέτοιοι προσδιορίζονται ο οικονομικός αποκλεισμός, ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας, ο πολιτισμικός αποκλεισμός, ο πολιτικός αποκλεισμός, ο θεσμικός αποκλεισμός, η κοινωνική απομόνωση, ο χωρικός αποκλεισμός, ο φυσικός αποκλεισμός και ο αποκλεισμός ως αποτέλεσμα ιδιαίτερων ατομικών χαρακτηριστικών.

Ο χωρικός προσδιορισμός και ιδιαίτερα η διαβίωση σε μία κοινωνικά αποκλεισμένη περιοχή είναι σημαντική για την κατανόηση των σχέσεων εξουσίας και τη συμμετοχή σε πολιτικές διαδικασίες. Η ένταξη και η ενεργός συμμετοχή του ατόμου στην τοπική κοινωνία εξαρτάται από ένα μεγάλο αριθμό παραγόντων που λειτουργούν σε διαφορετικά επίπεδα και αλληλοεπηρεάζονται. Σε αυτούς περιλαμβάνονται τα ατομικά χαρακτηριστικά, σημαντικά γεγονότα της ζωής του ατόμου, χαρακτηριστικά του τόπου κατοικίας και οι διαθέσιμες κοινωνικές υπηρεσίες.

Η περιορισμένη προσβασιμότητα σε υπηρεσίες και ευκαιρίες λόγω της μερικής ή καθολικής αδυναμίας κινητικότητας σε μία κοινωνία περιορίζει τη συμμετοχή ατόμων ή και ολόκληρων κοινωνικών ομάδων στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή μίας τοπικής κοινωνίας. Η έλλειψη δυνατότητας πρόσβασης είναι ένα βασικό συστατικό του αποκλεισμού, που επηρεάζει πολλές διαστάσεις του. Για τους ανθρώπους με περιορισμένη φυσική κινητικότητα, η δυνατότητα πρόσβασης σε ευκαιρίες και οι υπηρεσίες μειώνεται σοβαρά. Οι δυσκολίες μετακίνηση μπορεί να είναι ένα βασικό εμπόδιο στην απασχόληση, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις, όπου οι χώροι μεγάλης απασχόλησης είναι τοποθετημένοι έξω από τις περιοχές μεγάλης ανεργία.

Τα άτομα, που υφίστανται τον κοινωνικό αποκλεισμό ή απειλούνται από αυτόν, εντοπίζονται, συνήθως, ανάμεσα σε ευπαθείς ομάδες αλλά και σε πολυπληθείς κοινωνικές κατηγορίες. Γνωστότερες ομάδες που απειλούνται από κοινωνικό αποκλεισμό είναι οι γυναίκες, οι νέοι άνεργοι και, μάλιστα, οι μακροχρόνια άνεργοι, τα μέλη μονογονεϊκών οικογενειών, οι αναλφάβητοι και ανεπάγγελτοι, οι ηλικιωμένοι, οι μετανάστες και πρόσφυγες, τα μέλη μειονοτικών ή ομάδων, τα άτομα με αναπηρίες οι κάτοικοι απομακρυσμένων περιοχών, οι άστεγοι, οι υπό απεξάρτηση χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών, οι οροθετικοί, οι ανήλικοι παραβάτες, οι φυλακισμένοι ή οι αποφυλακισμένοι.

Η κατάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού σχετίζεται στενά με την τοπική κοινωνία στην οποία κατοικεί το άτομο. Ένα άτομο είναι κοινωνικά αποκλεισμένο εάν καθώς κατοικεί εντός των χωρικών ορίων μιας τοπικής κοινωνίας δεν συμμετέχει στις συνήθεις δραστηριότητες των πολιτών αυτής της τοπικής κοινωνίας

Η έννοια της τοπικής ανάπτυξης δεν μπορεί να προσδιοριστεί αυστηρά και περιοριστικά, καθώς χρησιμοποιείται για να περιγράψει σημαντικά διαφορετικές διαδικασίες και κλίμακες χώρου. Μπορεί να έχει διαφορετική εφαρμογή, για παράδειγμα, στις αγροτικές περιοχές και στα μεγάλα αστικά κέντρα. Στην προσπάθεια προσδιορισμού του περιεχόμενου της τοπικής ανάπτυξης έχουν διατυπωθεί διάφοροι ορισμοί και έχουν επινοηθεί διαφορετικές έννοιες, που η καθεμία τονίζει κάποιες πτυχές της έννοιας ενώ παράλληλα παρατηρούνται

σημαντικές αλληλοεπικαλύψεις μεταξύ των σχετικών εννοιών. Έτσι, έχουν αναπτυχθεί έννοιες όπως αυτές της τοπικής ανάπτυξης, της ενδογενούς ανάπτυξης, της «από τα κάτω» ανάπτυξης, της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Η σημασία της έννοιας μεταβάλλεται μαζί με τις στρατηγικές με τις οποίες συνδέεται. Σε αυτό συμβάλει και η ποικιλομορφία του τοπικού επιπέδου και η σημαντική διαφοροποίηση των περιπτώσεων. Έτσι, η μοναδικότητα των ιδιαίτερων τοπικών συνθηκών οδηγεί στην προσαρμογή της έννοιας στις διαφορετικές κάθε φορά συνθήκες. Το περιεχόμενο της εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι και οι φορείς μιας περιοχής διαμορφώνουν τα κριτήρια, την ιδεολογία και κυρίως τις πρακτικές αξιοποίησης των τοπικών ιδιαιτεροτήτων.

Η έννοια της τοπικής ανάπτυξης περιλαμβάνει όλες τις πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στην τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας μίας περιοχής τόσο μέσω των δημοσίων οργανισμών όσο και μέσω των επιχειρήσεων του ιδιωτικού ή του κοινωνικού τομέα. Σκοποί της είναι: α) η ενθάρρυνση επιχειρηματικού πνεύματος, των γνώσεων, των ικανοτήτων διαχείρισης και του πολιτιστικού υποβάθρου των τοπικών παραγόντων, β) η ανάδειξη και η εκμετάλλευση των τοπικών πόρων για τη δημιουργία απασχόλησης, γ) η προώθηση της ανάπτυξης και της δημιουργίας επιχειρήσεων και δ) η δημιουργία δικτύων συνεργασίας μεταξύ ατόμων και φορέων για το συνδυασμό της δράσης και το συντονισμό των ενεργειών τους.

Όλες οι σύγχρονες θεωρητικές και εμπειρικές μελέτες δίνουν έμφαση στην ενδογενή ανάπτυξη στο πλαίσιο ανοικτών οικονομιών και συνεκτιμούν τις εξωτερικές επιδράσεις. Το βασικό θέμα που τίθεται είναι η φύση της τοπικής ανάπτυξης στο πλαίσιο της ανοικτής, παγκοσμίας οικονομίας. Στο νέο αυτό πλαίσιο η ενδογενής ανάπτυξη σημαίνει: α) ικανότητα μετασχηματισμού του τοπικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος, β) ικανότητα αντίδρασης στις εξωτερικές επιδράσεις, γ) προώθηση της κοινωνικής πληροφόρησης και δ) ικανότητα εισαγωγής ειδικών μορφών κοινωνικής ρύθμισης σε τοπικό επίπεδο.

Η «από τα κάτω» ανάπτυξη αφορά αποφάσεις και σχέδια που υλοποιούνται από τις τοπικές παραγωγικές δυνάμεις, λαμβάνει υπόψη της την άποψη των κατοίκων της περιοχής, τις ιδιαιτερότητες τους και προσεγγίζει σε όλες τις διαστάσεις τα προβλήματα τους (Cuthill 2002, Van Griethuysen 2002). Βασίζεται στην ενδυνάμωση μέσω της τοπικής γνώσης και τη δημιουργία υποδομής για την εξασφάλιση της συμμετοχής στην κοινοτική ζωή και την προώθηση της γνήσιας συμμετοχικής ανάπτυξης.

Η εμφάνιση ή ακριβέστερα η ενσωμάτωση της μεταβλητής του χώρου στις οικονομικές θεωρίες αρχίζει σταδιακά από τις αρχές του εικοστού αιώνα. Μέχρι τότε, η παραδοσιακή οικονομική ανάλυση αγνοούσε την τοπική διάσταση. Από τη δεκαετία του

1950, ο προβληματισμός για την τοπική ανάπτυξη γίνεται εντονότερος και οι διαφορές μεταξύ των διάφορων θεωρητικών προσεγγίσεων γίνονται περισσότερο ευδιάκριτες.

Η θεωρία της πολιτικής ανάπτυξης αποτέλεσε κεντρική προσέγγιση αλλά και βασικό εργαλείο του προγραμματισμού της ανάπτυξης για περισσότερο από τριάντα χρόνια, ενώ εξακολουθεί να εφαρμόζεται και σήμερα. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία η ανάπτυξη δεν εμφανίζεται παντού, αλλά τείνει να συγκεντρώνεται σε πόλους ανάπτυξης με διαφορετική ένταση, διαδίδεται μέσω διαφορετικών καναλιών και προκαλεί διαφοροποιημένα αποτελέσματα στο σύνολο της οικονομίας. Η δημιουργία που πόλου ανάπτυξης οφείλεται στην παρουσία μίας ή περισσότερων κινητήριων βιομηχανιών, οι οποίες συγκεντρώνουν γύρω τους άλλες συνδεδεμένες δραστηριότητες και οδηγούν σε οικονομίες συγκέντρωσης που ενισχύουν περαιτέρω την αναπτυξιακή δυναμική σε μια περιοχή.

Σε αντίθεση με όλες τις προηγούμενες προσεγγίσεις, τη δεκαετία του 1970, που συνοδεύεται από την κορύφωση της πολύπλευρης κρίσης με σημαντικές επιπτώσεις στο αναπτυξιακό πρότυπο, θεμελιώνεται μια νέα γενιά θεωρητικών αναλύσεων της τοπικής ανάπτυξης, που θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι εντάσσονται σε ένα πλαίσιο πολιτικής οικονομίας του χώρου με σαφείς μαρξικές ή νεοβεμπεριανές καταβολές. Βασικό χαρακτηριστικό των νέων θεωρητικών προσεγγίσεων είναι η απόρριψη του δόγματος της πολιτικής ανάπτυξης και η διαμόρφωση θεωριών και πρακτικών που αποτελούν τη βάση του προτύπου της ολοκληρωμένης, ενδογενούς ανάπτυξης.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 εμφανίζονται πολλές νέες προσεγγίσεις της τοπικής ανάπτυξης που προσπάθησαν να απεμπλακούν τόσο από την αυστηρότητα και το δεσμευτικό χαρακτήρα συνολικών θεωρητικών σχημάτων προηγούμενων περιόδων, όσο και από τη στενά τυπολατρική παράδοση ορισμένων θετικιστικών προσεγγίσεων. Οι αναδυόμενες αυτές τάσεις επιδιώκουν να ικανοποιήσουν την εμπειρική σχετικότητα, τη θεωρητική συνοχή και την πρακτική αποτελεσματικότητα των προτεινόμενων εννοιολογικών πλαισίων, με κεντρικό πυρήνα την αναβάθμιση της σημασίας του χώρου και εμπειρικό πεδίο εφαρμογής τα διαφορετικά επίπεδα εδαφικών ενότητων με ιδιαίτερη έμφαση στο επίπεδο της περιφέρειας.

Θεωρείται ότι οι τοπικές οικονομίες γίνονται σημαντικότερες με την παγκοσμιοποίηση επειδή η παγκόσμια αγορά δεν θα περιλάβει ποτέ όλους, αλλά η τοπική οικονομική ανάπτυξη μπορεί να παρέχει τις ευκαιρίες για τους ανθρώπους που έχουν αποκλειστεί από την παγκόσμια αγορά είτε για να επανενταχθούν είτε για να είναι παραγωγικοί έξω από αυτή. Η παγκοσμιοποίηση δημιουργεί την κοινωνική και περιβαλλοντική απομάκρυνση αλλά η τοπική οικονομική ανάπτυξη μπορεί να διατηρήσει τα

τοπικά οικονομικά δίκτυα και την κοινωνική συνοχή. Η παγκοσμιοποίηση ενθαρρύνει την πολιτιστική ομογενοποίηση ενώ η τοπική ανάπτυξη μπορεί να προωθήσει την τοπική ιδιαιτερότητα.

Το ζήτημα της μάθησης μεταφέρει στο κέντρο της συζήτησης για την τοπική ανάπτυξη τα θέματα θεσμών, διακυβέρνησης και πολιτικής. Υποστηρίζεται ότι οι σύγχρονες οικονομίες, έχουν εισέλθει σε μία περίοδο όπου ο ρόλος της γνώσης και της μάθησης είναι σημαντικός. Η οικονομία της μάθησης σημαίνει μία οικονομία στην οποία η επιτυχία των ατόμων, των τόπων, των περιφερειών και των εθνικών οικονομιών αντανακλούν την ικανότητα τους να μαθαίνουν. Σε αυτό το πλαίσιο ο τόπος λειτουργεί ως βασική παράμετρος για την παραγωγή καινοτομίας και την μάθηση.

Η βιώσιμη τοπική ανάπτυξη συνεπάγεται τη διατήρηση της γενικής ισορροπίας και αξίας του αποθέματος του φυσικού κεφαλαίου, τον επαναπροσδιορισμό των βραχυπρόθεσμων, μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων κριτηρίων αξιολόγησης κόστους – οφέλους και τη δίκαιη κατανομή των πόρων μεταξύ εθνών και περιοχών σε όλο τον κόσμο. Επίσης, υποστηρίζεται πως η βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει τη κοινωνική πρόοδο, την αναγνώριση των αναγκών του κάθε ανθρώπου, τη προστασία του περιβάλλοντος, την ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων και τη συντήρηση υψηλών και σταθερών επιπέδων οικονομικής ανάπτυξης και απασχόλησης.

Από την εμπειρική διερεύνηση που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας προέκυψαν χρήσιμα συμπεράσματα τόσο για τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης και της κοινωνικής συνοχής όσο και για την τοπική ανάπτυξη στο Λαύριο.

Ο αλλοδαποί ερωτώμενοι αποτελούν ένα πληθυσμό νεανικότερο των ελλήνων ερωτώμενων. Σε ότι αφορά την οικογενειακή κατάσταση καταγράφηκαν υψηλά ποσοστά εγγάμων ανδρών και γυναικών. Το ποσοστό των διαζευγμένων ήταν μικρότερο από αυτό που καταγράφηκε στην απογραφή του 2001 σε επίπεδο χώρας. Αυτό σημαίνει ότι οι αλλαγές που παρατηρούνται στη δομή της οικογένειας στο σύνολο της χώρας δεν έχουν επηρεάσει ακόμα σημαντικά την κοινωνία του Λαυρίου. Σε ότι αφορά τον αριθμό των μελών των οικογενειών φαίνεται ότι κυριαρχεί ο τύπος του μικρού αστικού νοικοκυριού που αποτελείται από 1 έως 4 μέλη με ποσοστό.

Η οικονομική κατάσταση των ερωτώμενων βελτιώθηκε από το 2002 προς το 2004 βελτιώθηκε παρά τις αρνητικές οικονομικές συγκυρίες (αύξηση στις τιμές των προϊόντων λόγω της υιοθέτηση του €, αύξηση της τιμής του πετρελαίου) καθώς παρατηρήθηκε μείωση του ποσοστού των ερωτώμενων με ετήσιο ατομικό και οικογενειακό εισόδημα μέχρι 9000 € και αύξηση του ποσοστού των ερωτώμενων με ετήσιο ατομικό και οικογενειακό εισόδημα

περισσότερο από 9000 €. Η οικονομική κατάσταση των αλλοδαπών ερωτώμενων ήταν δυσμενέστερη σε σχέση με αυτή των ελλήνων ερωτώμενων ενώ ανισότητες καταγράφηκαν μεταξύ των Ελλήνων και των αλλοδαπών ερωτώμενων και στην μηνιαία κατανάλωση.

Το σχετικά χαμηλό ποσοστό αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μεταξύ των ερωτώμενων μπορεί να αποδοθεί στη γεωγραφική απομόνωση του Λαυρίου καθώς και την έλλειψη εκπαιδευτικών υποδομών στην ευρύτερη περιοχή. Πάντως οι γυναίκες φαίνεται να λαμβάνουν υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από τους άνδρες. Σημαντική βελτίωση καταγράφηκε μεταξύ του εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων και των παιδιών. Το μορφωτικό επίπεδο των αλλοδαπών ερωτώμενων υστερεί σημαντικά σε σχέση με αυτό των Ελλήνων ερωτώμενων.

Το υψηλό επίπεδο γνώσης της αγγλικής γλώσσας μεταξύ των ερωτώμενων μπορεί να θεωρηθεί αναμενόμενο καθώς η αγγλική γλώσσα είναι διεθνής διδάσκεται σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης στην Ελλάδα και θεωρείται προαπαιτούμενη γνώση για τη συνέχιση των σπουδών του ατόμου αλλά και για την εύρεση εργασίας.

Το χαμηλό επίπεδο γνώσης της χρήσης Η / Υ οφείλεται και αυτό στην έλλειψη κατάλληλων εκπαιδευτικών υποδομών στο Λαύριο. Ειδικότερα στο Λαύριο δεν λειτουργεί κανένα Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης με αποτέλεσμα να υλοποιούνται στην περιοχή ελάχιστα ή και καθόλου προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και δια βίου εκπαίδευσης.

Τα στοιχεία για την απασχόληση είναι ιδιαίτερα σημαντικά καθώς αποτελεί έναν από τους πλέον καθοριστικούς παράγοντες για την ανάπτυξη μίας περιοχής. Ταυτόχρονα αποτελεί την καλύτερη πρόληψη του κοινωνικού αποκλεισμού. Μεταξύ των ερωτώμενων το 81,43% (171 άτομα) απασχολούνταν και το 18,1% (38 άτομα) ήταν άνεργα. Το 31,43% (66 άτομα) των απασχολούμενων ήταν ηλικίας από 40 έως 60 ετών. Η τάση γήρανσης του εργατικού δυναμικού είναι φανερή με αρνητικές συνέπειες τόσο στην παραγωγικότητα της εργασίας όσο και στην αναπτυξιακή διαδικασία. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει τα σοβαρά προβλήματα που θα ανακύψουν στο μέλλον για την αγορά εργασίας, αφού αν δεν υπάρξει σημαντική κατάρτιση αυτών των ατόμων η παραγωγικότητά τους θα μειώνεται και θα αυξάνονται οι πιθανότητες να καταστούν άνεργοι.

Η αποβιομηχάνιση που παρατηρήθηκε στη χώρα τα τελευταία χρόνια ήταν ιδιαίτερα οξεία στην περιοχή και είχε, όπως ήταν φυσικό, αντίκτυπο στην αγορά εργασίας. Η ζήτηση εργασίας στο Δήμο Λαυρεωτικής μειώθηκε σημαντικά τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα μετά την κρίση που έπληξε την κλωστοϋφαντουργία την αρχή της δεκαετίας του 1980 και το κλείσιμο των κλωστοϋφαντουργικών μονάδων της περιοχής που απασχολούσαν μεγάλο

αριθμό εργαζομένων. Πάντως οι οδυνηρές συνέπειες της αποβιομηχάνισης έχουν αμβλυνθεί σε αρκετό βαθμό αλλά παραμένουν, βέβαια, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας. Έτσι το ποσοστό ανεργίας του δείγματος, παρά το γεγονός ότι εμφανίζεται μειωμένο σε σχέση με το αντίστοιχο ποσοστό της απογραφής του 2001, φαίνεται να αποτυπώνει την πραγματικότητα. Ανησυχητικό είναι το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων που έφτανε το 63,16% (24 άτομα), καθώς φαίνεται ότι η ανεργία αποκτά εμμένουσα μορφή.

Αντίθετα με ότι συμβαίνει σε εθνικό επίπεδο οι γυναίκες πλήττονταν λιγότερο από την ανεργία. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ανέργων ήταν ηλικίας από 20 έως 29 ετών.

Πιο δυσμενής ήταν η θέση των αλλοδαπών στην τοπική αγορά εργασίας. Στην περίπτωση του Λαυρίου, οι αλλοδαποί εργάζονταν ιδιαίτερα πολλές ώρες, πέραν του συνηθισμένου ωραρίου εργασίας. Συγκεκριμένα, η μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών εργάζονταν περισσότερες από 8 ώρες ημερησίως. Την ίδια στιγμή τα εισοδήματά τους από την εργασία ήταν πολύ χαμηλότερα από αυτά των Ελλήνων ερωτώμενων.

Το κύριο χαρακτηριστικό της απασχόλησης των αλλοδαπών ήταν η αστάθεια. Έτσι, βρίσκονται σε μια κατάσταση συνεχούς ανασφάλειας, αφού η εργασία τους δεν είναι κατά κανένα τρόπο κατοχυρωμένη και βιώσιμη, και η δαμόκλειος σπάθη της απόλυσης και της ανεργίας τους απειλεί συνεχώς.

Στο Λαύριο καταγράφηκαν σημαντικές ανισότητες και διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών και των εμποδιζόμενων ατόμων. Η πλειοψηφία των μελών αυτών των ομάδων είχαν εμπειρίες αποκλεισμού από τοπικές υπηρεσίες και δράσεις. Το ποσοστό συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και σε τοπικές πρωτοβουλίες καταγράφηκε χαμηλό.

Οι κάτοικοι του Λαυρίου είχαν ανεπτυγμένο σε περιορισμένο βαθμό τη συνείδηση μέλους της κοινότητας, τα μέλη των ευπαθών κοινωνικών ομάδων αποκλείονταν συχνά από υπηρεσίες και συμμετείχαν ελάχιστα στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων από την τοπική αυτοδιοίκηση και σε τοπικές δράσεις.

Από τις συσχετίσεις προέκυψε ότι η πλήρης απασχόληση σχετίζεται με τον τόπο απασχόλησης. Ακόμα φαίνεται ότι η οικονομική αποστέρηση σχετίζεται με τα χαρακτηριστικά απασχόλησης του ατόμου και ότι η διαφορετική εθνική καταγωγή σχετίζεται με κακής ποιότητας, πολλών ωρών και χαμηλών αμοιβών απασχόληση. Οι δείκτες συσχέτισης τεκμηρίωσαν την σημαντική επίδραση του τοπικού πλαισίου στη δημιουργία μη οικονομικής αποστέρησης και επιβεβαίωσαν τη θεωρητική διατύπωση ότι οι ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού έχουν την τάση να κατοικούν σε μικρού μεγέθους και μεγάλης ηλικίας κατοικίες χωρίς να έχουν την οικονομική δυνατότητα ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης.

Από την ανάλυση των στοιχείων των συσχετίσεων διαπιστώνεται η ανάγκη ενεργοποίησης και οργάνωσης του συνόλου του τοπικού πληθυσμού με την δημιουργία μηχανισμών οικοδόμησης της κοινωνικής συνοχής και της ενεργού συμμετοχής του στις διαδικασίες του αναπτυξιακού σχεδιασμού.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του υποδείγματος πολλαπλής παλινδρόμησης για την κοινοτική συνείδηση μία αύξηση της κατανάλωσης, μια βελτίωση του επιπέδου γνώσης των ελληνικών, όσο περισσότερο εργάζεται κανείς και όσο περισσότερο συμμετέχει σε τοπικές πρωτοβουλίες και δράσεις οδηγεί στην αύξηση του επιπέδου κοινοτικής συνείδησης των μελών της τοπικής κοινωνίας. Ενώ το αντίθετο συμβαίνει όταν κάποιος έχει αποκλειστεί για διάφορους λόγους από τοπικές υπηρεσίες και δράσεις. Οι διαπιστώσεις αυτές συμπίπτουν με τα συμπεράσματα της διεθνούς βιβλιογραφία, όπως αυτή παρατέθηκε στη θεωρητική προσέγγιση του θέματος που προηγήθηκε.

8.2 Προτάσεις

Από την θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση του θέματος αποδείχτηκε ο σημαντικός ρόλος της τοπικής ανάπτυξης για τη δημιουργία απασχόλησης και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Το τοπικό πλαίσιο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον καθορισμό του επιπέδου ζωής και στη φύση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των κατοίκων του. Η ανεργία σε συνδυασμό με μία υποβαθμισμένη περιοχή δημιουργεί ένα εκρηκτικό μείγμα, ειδικά όταν αυτές οι περιοχές κατοικούνται από άτομα με περιορισμένο κοινωνικό κεφάλαιο, που δεν συμβάλουν θετικά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων. Το τοπικό πλαίσιο, η δομή του, οι υπηρεσίες και η λειτουργικότητα του είναι ακόμα πιο σημαντικό για τις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού λόγω της περιορισμένης κινητικότητας τους. Οι διαπιστώσεις αυτές μας οδηγούν στη διατύπωση κάποιων προτάσεων.

Η παράθεση προτάσεων για την ανάπτυξη μίας περιοχής εμπεριέχει δύο δυσκολίες. Η πρώτη δυσκολία έγκειται στη πραγματοποίηση προτάσεων που πράγματι θα βελτιώσουν τη βιωσιμότητα της περιοχής, ενώ η δεύτερη δυσκολία έγκειται στη πρακτική εφαρμογή τους.

Έχει γίνει πια αντιληπτό ότι η αντιμετώπιση των οξυμένων προβλημάτων της φτώχειας, της ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού, των κοινωνικών και οικονομικών διακρίσεων και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί μέσα από την ανεξέλεγκτη λειτουργία της αγοράς, η οποία σε σημαντικό βαθμό δημιουργεί και διαιωνίζει αυτά τα προβλήματα, ούτε από ένα συγκεντρωτικό και γραφειοκρατικό κράτος. Για την αντιμετώπιση αυτών των δομικών προβλημάτων οι παρεμβάσεις από τα κάτω και η στρατηγική της τοπικής ενδογενούς ανάπτυξης δεν θα μπορέσουν να έχουν σημαντικά

αποτελέσματα εάν δεν συνδυαστούν με την μεταφορά αρμοδιοτήτων και εξουσιών στην τοπική κοινωνία και με μία αναδιανομή των πόρων προς όφελος των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων και περιοχών.

Η απάντηση στα σύγχρονα δομικά προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας προϋποθέτει τον αποτελεσματικό συντονισμό των τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων σε εθνικό επίπεδο και τη διαμόρφωση μιας κεντρικά σχεδιασμένης κοινωνικής πολιτικής που θα δίνει έμφαση στην αναδιανομή των πόρων προς όφελος των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων. Σε αυτή την προοπτική μπορούν να συμβάλουν οι τοπικές κοινωνίες και τα κοινωνικά κινήματα μέσα και από την άσκηση πολιτικής πίεσης για την ενδυνάμωση των πολιτικών καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανεργίας και την ανάπτυξη μοντέλων βιώσιμης ανάπτυξης.

Η τοπική ανάπτυξη βασίζεται στην αναγνώριση του δικαιώματος των τοπικών κατοίκων και φορέων να σχεδιάζουν και να προωθούν τις μορφές και τους ρυθμούς της τοπικής ανάπτυξης που οι ίδιοι επιλέγουν. Το δικαίωμα στην πόλη περιλαμβάνει το δικαίωμα των πολιτών για συλλογική δράση μέσα από τοπικούς φορείς, το δικαίωμα συμμετοχής και παρουσίας σε όλες τις δράσεις δικτύωσης και συνδιαλλαγής. Το δικαίωμα στην πόλη, συνεπάγεται, εξ ορισμού, να μην αποκλείεται κανείς από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, ούτε να συμμετέχει επιλεκτικά σε ορισμένες πολιτικές διαδικασίες συζητήσεων ή λήψης απόφασης και όχι σε άλλες λόγω της ένταξης του ή μη σε κοινωνικές ομάδες βάσει του φύλου, της θρησκείας, της γλώσσας και της εθνικής καταγωγής. Οι συμμετοχικές διαδικασίες προγραμματισμού και λήψης αποφάσεων αποτελούν το όραμα των θεωρητικών της τοπικής ανάπτυξης και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η τοπική ενδογενής ανάπτυξη πρέπει να στηρίζεται στην αναγνώριση του δικαιώματος των τοπικών φορέων και κατοίκων να σχεδιάζουν και να προωθούν τις μορφές και τους ρυθμούς ανάπτυξης που οι ίδιοι επιλέγουν. Μόνο έτσι, η ανάπτυξη γίνεται μία ενδογενής, αυτοδύναμη διαδικασία προσανατολισμένη στην κινητοποίηση των τοπικών ανθρώπινων, θεσμικών και φυσικών πόρων. Απαιτείται λοιπόν η αναμόρφωση του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου με τη δημιουργία κατάλληλων μηχανισμών ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής και της ενεργού συμμετοχής όλων των κατοίκων.

Το Λαύριο αντιμετωπίζει προβλήματα σε όλα τα επίπεδα. Η κατάσταση θα βελτιωθεί ουσιαστικά με την μείωση του ποσοστού των ανέργων και ειδικότερα τη μείωση του ποσοστού των μακροχρόνια ανέργων και των νέων ανδρών. Αυτή η μείωση μπορεί να επιτευχθεί με προγράμματα ενίσχυσης της απασχόλησης και μείωσης του φορολογικού

συντελεστή των επιχειρήσεων στη περιοχή, καθώς με αυτό το τρόπο θα ενισχυθούν οι επενδύσεις και η οικονομική δραστηριότητα στη περιοχή.

Ο χώρος του Τεχνολογικού Πολιτιστικού Πάρκου Λαυρίου, όσο και ο χώρος ανάπτυξης του Βιομηχανικού και Βιοτεχνικού Πάρκου, δεν μπορεί να θεωρηθούν ως αδιάφοροι υποδοχείς εγκατάστασης των όποιων δραστηριοτήτων του τομέα. Αντιθέτως θα πρέπει να επιλεγούν για εγκατάσταση δραστηριότητες και κλάδοι με διεθνή ανταγωνιστικότητα, καλές εξαγωγικές επιδόσεις για την Ελλάδα και με ικανότητα δημιουργίας θέσεων απασχόλησης.

Η ικανότητα της τοπικής αγοράς εργασίας διακυβεύεται από τη γήρανση του εργατικού δυναμικού. Το πρόβλημα μπορεί να επιλυθεί σταδιακά με τη παροχή ουσιαστικών οικονομικών κινήτρων στους νέους ανθρώπους έτσι ώστε αυτοί να παραμένουν στο Λαύριο. Τα οικονομικά κίνητρα θα πρέπει να αφορούν κυρίως την απασχόληση τους και απαλλαγές από την καταβολή δημοτικών τελών..

Επίσης, σημαντική τόνωση στην απασχόληση μπορεί να δοθεί μέσω του τουρισμού. Οι πολιτιστικοί πόροι της περιοχής παρέχουν τη δυνατότητα ανάπτυξης δραστηριοτήτων τουρισμού, οι οποίες θα ενισχύσουν την απασχόληση και το εισόδημα των νέων και γενικότερα τη τοπική οικονομία. Κάποια βήματα προς αυτή τη κατεύθυνση έχουν πραγματοποιηθεί, αλλά απαιτείται περαιτέρω ενίσχυση και προγραμματισμός.

Ο μεγάλος χρόνος που απαιτείται για την μετάβαση των κατοίκων στο χώρο εργασίας τους οδηγεί στην ανάγκη κατασκευής παράκαμψης και στην οργάνωση των οδικών συνδέσεων με τρόπο λειτουργικό, ώστε να εξυπηρετείται το σύνολο των δραστηριοτήτων, δίχως να δημιουργούνται τριβές. Στην κατεύθυνση αυτή αναμένεται να λειτουργήσει θετικά η μελλοντική σύνδεση του Λαυρίου με τον προαστιακό σιδηρόδρομο

Οι τοπικές συγκοινωνίες πρέπει να ενισχυθούν με περισσότερα δρομολόγια, ενώ θα πρέπει να εξεταστεί σοβαρά η περίπτωση δημιουργίας δημοτικής συγκοινωνίας για την διασύνδεση με το Αεροδρόμιο Ελευθέριος Βενιζέλος. Στην κατεύθυνση αυτή αναμένεται να λειτουργήσει θετικά η μελλοντική σύνδεση του Λαυρίου με τον προαστιακό σιδηρόδρομο.

Αποδείχτηκε ότι η δυνατότητα πρόσβασης σε τοπικές κοινωνικές υπηρεσίες συμβάλλει θετικά στη δημιουργία απασχόλησης και στην καταπολέμηση σημαντικών εκφάνσεων του κοινωνικού αποκλεισμού. Είναι ανάγκη, λοιπόν η δημιουργία Διεύθυνσης Κοινωνικών Υπηρεσιών στο Δήμο Λαυρεωτικής κατάλληλα στελεχωμένης ώστε να είναι δυνατή η κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών των μελών των πολλαπλών κατηγοριών ευπαθών κοινωνικών ομάδων με τρόπο αποτελεσματικό.

Οι αλλοδαποί στο Λαύριο αλλά και στο σύνολο της χώρας φαίνεται ότι πλήττονται ιδιαίτερα από διακρίσεις και ανισότητες. Για την αντιμετώπιση της κατάστασης είναι αναγκαία η υλοποίηση ειδικά σχεδιασμένων δράσεων για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξеноφοβίας σε τοπικό επίπεδο και σε συνεργασία με Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις για την άρση της σημερινής κατάστασης.

Μεγάλες ελλείψεις διαπιστώνονται στον τομέα της εκπαίδευσης. Στην περιοχή δεν λειτουργεί κανένα Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης ενώ σπάνια υλοποιούνται προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης. Το πρόβλημα μπορεί να επιλυθεί με την παροχή επιχειρηματικών κινήτρων σε ιδιώτες για την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας στον τομέα της εκπαίδευσης. Βέβαια και ο ίδιος ο Δήμος θα μπορούσε να αναλάβει την πρωτοβουλία δημιουργίας Δημοτικού κέντρου επαγγελματικής κατάρτισης χωρίς μεγάλο κόστος αφού για κάτι τέτοιο είναι διαθέσιμες αρκετές πηγές χρηματοδότησης.

Από τα παραπάνω μπορεί κανείς να αντιληφθεί πως η αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων απαιτεί την εκχώρηση των απαραίτητων αρμοδιοτήτων και κονδυλίων στην τοπική κοινωνία από την κεντρική διοίκηση.

Βιβλιογραφία

Ελληνική βιβλιογραφία

- Ανδρικοπούλου, Ε. (1981), «Μαρξιστικές προσεγγίσεις στην ανάλυση των περιφερειακών θεμάτων: Μια κριτική παρουσίαση», *Πόλη και Περιφέρεια*, Τεύχος 1, σσ. 29 -46
- Βαζιούλιν, Β. (1988), «Η διαλεκτική του ιστορικού προτσές και η μεθοδολογία της έρευνας», Αθήνα
- Βαΐου Ντ., Χατζημιχάλης Κ. (1997), «Με την ραπτομηχανή στην κουζίνα και τους Πολωνούς στους αγρούς. Πόλεις, Περιφέρειες και Άτυπη Εργασία», Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα
- Βαΐτσος, Κ. και Μπαρτζώκας, Α. (2002), «Αναπτυξιακή Οικονομική», στο *Κείμενα Οικονομικής Σκέψης και Κοινωνικού Προβληματισμού*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα
- Βιόλα, Φ. (1993), «Η κοινωνία της αφαίρεσης. Το σύστημα της αδιαφορίας και της αποξένωσης στην καθημερινή ζωή», Αθήνα
- Δαουτόπουλος, Γ. (1997), «Τοπική Ανάπτυξη», Έκδοση του ιδίου, Θεσσαλονίκη
- Δελλατσέδιμας, Γ. (1997), «Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, ο σχεδιασμός του χώρου και η περίπτωση της Ελλάδας», *Τόπος*, Τεύχος 12, σσ. 31 - 53
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία (2001), «Μετάβαση από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας – Έτος 2000», Αθήνα
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία (2002), «Μορφές και διάρκεια χρόνου εργασίας στην Ελλάδα του 2001», Αθήνα
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία (2003), «Στατιστικές εργατικού δυναμικού», Αθήνα
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1995), «Το μέλλον της Κοινωνικής Προστασίας: Ένα πεδίο για Ευρωπαϊκό Διάλογο», Βρυξέλλες
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1996), «Ευρωπαϊκές Βιώσιμες Πόλεις», Έκθεση Ομάδας Εμπειρογνομόνων για το Αστικό Περιβάλλον», Βρυξέλλες
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998), « Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της σύστασης 92 / 441 / ΕΟΚ της 24^{ης} Ιουνίου 1992 και σχετικά με τα κοινά κριτήρια που αφορούν την επάρκεια πόρων και παροχών στα συστήματα κοινωνικής προστασίας», Βρυξέλλες

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998), «Ομάδα υψηλού κινδύνου για την οικονομική και κοινωνική επίδραση της βιομηχανικής αλλαγής», www.europa.eu.int/comm/soc-dial/gyllenhamer/gyllen_elpdf, σσ.1 - 58
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2002), «Καταπολέμηση της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού: Κοινοί Στόχοι για το δεύτερο γύρο των Εθνικών Σχεδίων Δράσης», Λουξεμβούργο
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2002), «Κοινή Έκθεση για την Κοινωνική Ενσωμάτωση», Λουξεμβούργο
- Καβουνίδη, Τ. (1996), «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Έννοια, Κοινοτικές Πρωτοβουλίες, Ελληνική Εμπειρία και Διλήμματα Πολιτικής», στο *Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Τόμος Α', Εκδόσεις Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα
- Καραμπεσίνη, Μ. (2004), «Ανεργία, φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα», στο *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα
- Κόνσολας, Ν. (1997), «Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Κουρλιούρος, Η. (2001), «Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου. Οικονομικές Γεωγραφίες της Παραγωγής και της Ανάπτυξης», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Λαμπριανίδης, Λ. (2002), «Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα», Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα
- Λυμπεράκη, Α. (1992), «Η πρόκληση της ανάπτυξης σε μικρή κλίμακα. Οικονομική Ευελιξία και Κοινωνικές Δυσκαμψίες», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Μαρκούζε, Χ. (1985), «Λόγος και Επανάσταση. Ο Χέγκελ και η γέννηση της κοινωνικής θεωρίας», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Ματσαγγάνης, Μ. (2004), «Η κοινωνική αλληλεγγύη και οι αντιφάσεις της. Ο ρόλος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε μια σύγχρονη κοινωνική πολιτική», Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα
- Μουσούρου, Λ. (1998), «Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Προστασία», στο *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα
- Παπαδασκαλόπουλος, Αθ. (1995), «Πρότυπα και Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Παπαδοπούλου, Λ. (2004), «Η φύση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελληνική

- κοινωνία», στο *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα
- Παπακωνσταντινίδης, Λ. (2002), «Ευαισθητοποιημένη Τοπική Κοινωνία», Εκδόσεις Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός
 - Ποταμιάνος, Γ. (1991), «Η προώθηση της τοπικής ανάπτυξης στην ευρωπαϊκή κοινότητα και τα κράτη μέλη. Στρατηγικές και μέσα ενεργοποίησης των τοπικών αγορών εργασίας», *Τόπος*, Τεύχος 3, σσ. 119 – 139
 - Ρέππας, Π. (2002), «Οικονομική Ανάπτυξη. Θεωρίες και Στρατηγικές», Τόμος Α΄, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
 - Ροζανβαλόν, Π. (1995), «Το νέο κοινωνικό ζήτημα. Επανεξετάζοντας το κράτος πρόνοιας», Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα
 - Σύσταση του Συμβουλίου 92 / 441 / ΕΟΚ της 24^{ης} Ιουνίου 1992
 - Τσιάκαλος, Γ. (1988), «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία», στο *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα
 - Φακιολάς, Ν. (2002), «Συμβουλευτική – Επαγγελματικός Προσανατολισμός και Κοινωνικός Αποκλεισμός», στο *Συμβουλευτική και Επαγγελματικός Προσανατολισμός. Θεωρία και Πράξη*, Εκδόσεις Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα
 - Χατζημιχάλης Κ. (1992), «Βασικές προσεγγίσεις στις θεωρίες και πολιτικές», στο *Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα
 - Χλέτσος, Μ. (2003), «Φτώχεια – Κοινωνική Προστασία και Εργασία: Η περίπτωση τεσσάρων ευρωπαϊκών κρατών», *Κείμενα Εργασίας*, Νο. 10, Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική Πληροφορική Α.Ε., Αθήνα
 - Χριστοφάκης, Μ. (2001), «Τοπική Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
 - Χριστοφάκης, Μ. (2004), «Τοπική Ανάπτυξη και Αναπτυξιακή Στρατηγική για τα Τοπικά Κέντρα Ανάπτυξης» *Τόπος*, Τεύχος 22 - 23, σσ. 121 – 133

Ξένη βιβλιογραφία

- Alechina, I. (1982), “The Contribution of the United Nations System to formulating Development Concepts”, in *Different Theories and Practices of Development*, UNESCO, Paris
- Algan, Y., Cheron, A., Hairault, J. and Langot, F (2003). “Wealth Effect on Labour Market Transitions”, *Review of Economic Dynamics*, Vol. 6, No. 1, pp. 156 – 178
- Atkinson, B. (1983), “The Economics of Inequality”, Clarendon Press, Oxford
- Atkinson, G., Pearce, D. (2001), «Βιώσιμη Ανάπτυξη και Βιώσιμη Πόλη», στο Βιώσιμες Πόλεις, Εκδόσεις Τυπωθήτω, Αθήνα
- Atkisson, G. (1996), “Developing Indicators of sustainable community: Lessons from sustainable Seattle”, *Environmental Impact Assess Revolution*, Vol. 16, No. 2. pp. 337 - 350
- Bagguley, P. (1992), “Protest, acquiescence and the unemployed: a comparative analysis of the 1930s and the 1980s in Britain”, *British Journal of Sociology*, Vol. 43, No. 3, pp. 443 – 461
- Bagnasco, A. (1992), «Ανάπτυξη βασισμένη στη μικρή βιομηχανία», στο Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα
- Barker, A. (2005), “Capacity building for sustainability: towards community development in coastal Scotland”, *Journal of Environmental Management*, Vol. 75, No. 1, pp. 11 – 19
- Barquero, A. (1991), «Τοπική ανάπτυξη. Μία στρατηγική για τη δημιουργία απασχόλησης», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Barry, B. (1998), “Social exclusion and the Distribution of Income”, Case paper No. 12, Centre for the Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London, <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEpaper12.pdf>
- Benko, G. (2000), “Technopoles, high – tech industries and regional development: A critical review”, *Geojournal*, Vol. 51, No. 2. pp. 157 – 167
- Bennett, R. and Krebs, G. (1991), “Local Economic Development”, Belhaven Press, London
- Benneworth, D., Conroy, B., Roberts, A. (2002), “Strategic Connectivity, Sustainable Development and the new English Regional Governance”, *Journal of Environmental Planning and Management*, Vol. 45, No. 2, pp. 199 - 217

- Berger - Schmitt, R. (2002), “Considering Social Cohesion in Quality of Life: Assessments: Concept and Measurement”, *Social Indicators Research*, Vol. 58, No. 3, pp. 403 - 428
- Bergh, M., Nijkamp, P. (1991), “Operationalizing sustainable development: Dynamic ecological economic models”, *Ecological Economics*, Vol. 4, No. 1, pp. 11 – 33
- Bergham, J. (1995), “Social Exclusion in Europe: policy, context and analytical framework”, in Room, G., *The measurement and analysis of Social Exclusion: Beyond the Threshold*, The Policy Press, Bristol
- Bergstrom, A., Dobers, J. (2000), “Organizing sustainable development: From Diffusion to Translation”, *Sustainable Development*, Vol. 8, No. 2, pp. 167 – 179
- Berman, Y. and Phillips, D. (2000), “Indicators of Social Quality and Social Exclusion at National and Community Level, *Social Indicators Research*, Vol. 50, No. 2, pp. 329–350
- Berra, M. (2003), “Information communications technology and local development”, *Telematics and Informatics*, Vol. 20, No. 2, pp. 215 – 234
- Bertola, G., (1990), “Job Security, employment and wages”, *European Economic Review*, Vol. 34, No. 3, pp. 851 – 886
- Bhalla, A. and Lapeyre, F. (1997), “Social exclusion: towards an analytical and operational framework”, *Development and Change*, Vol. 28, No. 3, pp. 413 – 433
- Blakely, E. (1989), “Planning Local Economic Development”, Sage Publications Inc, California
- Blakely, E. (1994), “Planning Local Economic Development, Theory and Practice”, Sage Publications Inc, California
- Blank, R. (1988), “Simultaneously modelling the supply of weeks and hours of work among female household heads”, *Journal of Labour Economics*, Vol. 6, No. 2, pp. 177 - 204
- Bloemen, H., (2002). “The Relationship between Wealth and Labour Market Transitions: An Empirical Study for the Netherlands”, *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 17, No. 2, pp. 249 – 268
- Bloemen, H.G. and Stancanelli, E. (2001), “Individual Wealth, Reservation Wages, and Transitions into Employment” *Journal of Labour Economics*, Vol. 19, No. 2, pp. 400 – 439

- Boelhouer, J. (2002), "Social Indicators and Living Conditions in the Netherlands", *Social Indicators Research*, Vol. 60, No. 1, pp. 89 - 113
- Boheim, R. and Taylor, P. (2002), "The Search for Success: Do the Unemployed Find Stable Employment?" *Labour Economics*, Vol. 9, No. 4, pp. 717 - 735
- Boudeville, R. (1968), "L' Espace et les Poles de Croissance", Press Universitaires de France, Paris
- Bradford, W., (2003), "The Wealth Dynamics of Entrepreneurship for Black and White Families in the U.S.," *Review of Income and Wealth*, Vol. 49, No. 1, pp. 89 - 116
- Brannstrom, L. (2004), "Poor Places, Poor Prospects? Counterfactual Models of Neighbourhood Effects on Social Exclusion in Stockholm, Sweden", *Urban Studies*, Vol. 41, No. 13, pp. 2515 - 2537
- Browning, M., Crossley, T. (2004), "Asset Accumulation and Short Term Employment", Working Paper Series, Mc Master University, Department of Economics, Ontario, <http://socserv.socsci.mcmaster.ca/~econ/>
- Browning, M., Crossley, T. (2004), "Asset Accumulation and Short Term Employment", Working Paper Series, Mc Master University, Department of Economics, Ontario, <http://socserv.socsci.mcmaster.ca/~econ/>
- Buck, N. (2001), "Identifying Neighbour Effects on Social Exclusion", *Urban Studies*, Vol. 38, No. 12, pp. 2251 – 2275
- Burchardt, T., Le Grand, J. and Piachaud, D. (1999), "Social Exclusion in Britain: 1991 – 1995", *Social Policy & Administration*, Vol. 33, No. 3, pp. 227 – 244
- Campbell, M. (2000), "Reconnecting the long term unemployed to labour market opportunity: the case for a local active labour market policy", *Regional Studies*, Vol. 34, No. 3, pp. 655 – 668
- Carr, M., Alter Chen, M. and Tate, J. (2000), "Globalization and Home Based Workers", *Feminist Economics*, Vol. 63, No. 3. pp. 123 – 142
- Carrasco, R. (1999), "Transitions to and from Self-Employment in Spain: An Empirical Analysis," *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol. 61, No. 3, pp. 315 – 341

- Cartwright, L. (2000), "Selecting Local Sustainable Development Indicators: Does Consensus Exist in their Choice and Purpose?", *Planning Practice & Research*, Vol. 15, No. 1 / 2, pp. 65 – 78
- Castells, M. (1975), "La Question Urbaine", Maspero, Paris
- Castells, M. (1996), «The Rise of the Network Society», Blackwell Publishers, Cambridge, MA.
- Christaller, W. (1933), "Central Places in Southern Germany, Jena, Germany
- Church, A., Frost, M., Sullivan, K. (2000), "Transport and social exclusion in London", *Transport Policy*, Vol. 10, No. 1, pp. 195 – 205
- Coffey, S., Polese, M. (1984), "The Concept of Local Development", *Papers of Regional Science Association*, Vol. 54
- Coffey, S., Polese, M. (1985), "Local Development, Conceptual Bases and Policy Implications", *Regional Studies*, Vol. 19, No. 2, pp. 85 - 93
- Cole, I. and Goodchild, B (2001), "Social Mix and the 'Balanced Community' in British housing policy – a tale of two epochs" *Geojournal*, Vol. 51, No. 3, pp. 351 – 360
- Cook, P. and Hulme, D. (1988), "The Compatibility of Market Liberalization and Local Economic Development Strategies", *Regional Studies*, Vol. 23, No. 3, pp. 221 - 231
- Cooke, Ph. (1983), "Theories of Planning and Spatial Development", Hutchinson, London
- Cuthill, A. (2002), "Exploratory Research: Citizen Participation, Local Government and Sustainable Development in Australlia", *Sustainable Development*, Vol. 10, No. 1, pp. 79 – 89
- DETR, (1999), "Modern local government: in touch with the people", The White Paper, HEMSO, London
http://www.odpm.gov.uk/stellent/groups/odpm_localgov/documents/page/odpm_locgov_605468.hcsp.
- Devuyst, P. (2000), "Linking impact assessment and sustainable development at the local level: The Introduction of sustainability assessment systems", *Sustainable Development*, Vol. 8, No. 1, pp. 67 – 78
- Diener, E. and Eunkook, S. (1997), "Measuring Quality of Life: Economic, Social and Subjective Indicators", *Social Indicators Research*, Vol. 40, No2, pp. 189–216

- Donaghy, K., Federici, D., Gandolfo, G. (2001), “Continuous – time estimation of an Endogenous growth model of an open economy”, *The Annals of Regional Science*, Vol. 35, No. 2, pp. 199 – 216
- Duffy, K. (1998a), “Combating social exclusion and promoting social integration in the European Union. In: *Oppenheim, C. (Ed.), An Inclusive Society? Strategies for Tackling Poverty*, IPPR, London.
- Duffy, K. (1998b), “Social Exclusion and Human Dignity in Europe”, Council of Europe, Strasbourg
- Eden, M., Falkheden, H., Malbert, B. (2000), “The Built Environment and Sustainable Development: Research Meets Practice in a Scandinavian Context”, *Planning Theory and Practice*, Vol. 1, No. 2, pp. 259 -284
- Edwards, R (1999) Information technology: the key to global growth IT growth is double that of the rest of the economy. *World Trade*, July, 68–71.
- EUROSTAT (1988), “Labour Force Survey, Methods and definitions”, Luxembourg.
- Evans, S. and Leighton, L. (1989), “Some Empirical Aspects of Entrepreneurship,” *American Economic Review*, Vol. 79, No. 3, pp. 519 – 535
- Farber, S.(1999), “Alternative and Part-time Employment Arrangements as a Response to Job Loss”, *Journal of Labour Economics*, Vol. 17, No. 4, pp. 142 – 169
- Fletcher, S., (2003), “Stakeholder representation and the democratic basis of coastal partnerships in the UK”, *Marine Policy*, Vol. 27, No 3, pp. 229 – 240
- Frank, G. (1967), “Capitalism and Underdevelopment in Latin America”, Monthly Review Press, London
- Freeman, A. (1988) “How the 1980s Have Changed Industrial Relations”, *Monthly Labor Review*, Vol. 111, No. 5, pp. 35 – 38
- Friedmam, J. (1992), «Περιφερειακή Ανάπτυξη σε Ανεπτυγμένες Χώρες» στο Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα
- Friedman, J., Weaver, C (1979), “Territory and Function”, University of California Press, California
- Gaballah. A., Dufourg, Tondeur, D. (2002), “Education, Employment and Sustainable Development in the European Union”, *European Education Perspective*, pp. 24 - 32

- Garofoli, G. (1990), “Local Development: Patterns and Policy Implications” in *Local Development*, Regional Development Institute & Hellenic Agency for Local Development and Local Government, Athens
- Garofoli, G. (1991), “Local Networks, Innovation and Policy in Italian Industrial Districts”, in *Regions Reconsidered Economic Networks, Innovation and Local Development in Industrialized Countries*, Mansell Publishing Limited, England
- Garofoli, G. (1992), “Endogenous Development in Southern Europe”, Athenaeum Ltd Press, Newcastle
- Gazier, B. (1998), “Employability: Concepts and Policies”, European Employment Observatory, Berlin
- Gorz, A. (1999), «Η αθλιότητα του σήμερα και η προοπτική του αύριο», Εκδόσεις: Νέα Σύνορα, Αθήνα
- Green, E. and Turok, I. (2000), “Employability, adaptability and flexibility: changing labour market prospects”, *Regional Studies*, Vol. 34, No. 3, pp. 589 - 600
- Griethuysen, V. (2002), “Sustainable Development: An evolutionary economic approach”, *Sustainable Development*, Vol. 10, No. 1, pp. 1 – 11
- Hamilton, K., Atkinson, G. (1996) “Air Pollution and Green Accounts”, *Energy Policy*, Vol. 24, No. 7, pp. 675 – 684
- Hanhörster, H. (2001), “Whose neighbourhood is it? Ethnic diversity in urban spaces in Germany”, *Geojournal*, Vol. 51, pp. 329 – 338
- Harnhooster, H. (2001), “Integration and conflict in disadvantaged multicultural urban neighbourhoods. Case study Duisburg – Marxloh”, *Georjournal*, Vol. 55, No. 3, pp. 329 – 338
- Hartshorn, C. and Sear, L. (2005), “Employability and Enterprise: Evidence from the North East”, *Urban Studies*, Vol. 42, No. 2, pp. 271 – 283
- Harvey, D. (2001), “Spaces of Capital: Towards a Critical Geography”, Routledge, London
- Hermansen, T. (1975), “Spatial Organization and Economic Development: The scope and task of Regional Planning”, in *A Regional Dissagregation of National Policies and Plans*, Mouton
- Hirschman, A. (1958), “The Strategy of Economic Development”, New Haven, CT: Yale University Press
- Hodgson, F., Turner, J. (2003), “Participation not consumption: the need for new

participatory practices to address transport and social exclusion”, *Transport Policy*, Vol. 10, No. 2, pp. 265 – 272

- Holland, S. (1976), “Capital versus the Regions”, Macmilan, London
- Holt – Jensen, A. (2000), “Evaluating housing and neighbourhood initiatives to improve the quality of life in deprived urban areas”, *Geojournal*, Vol. 51, No. 4, pp. 281 – 291
- Howarth, C., Kenway, P., Palmer, G. and Street, C. (1998), “Monitoring Poverty and Social Exclusion: Labour’ s Inheritance”, New Policy Institute / Joseph Rowntree Foundation, York
- Isard, W. (1956), “Location and the Space Economy”, MIT Press, Cambridge
- Isard, W. (1960), “Methods of Regional Analysis. An Introduction to Regional Science”, MIT Press, Cambridge
- Isard, W. (1992), «Τι είναι η Περιφερειακή Επιστήμη», στο Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα
- Jenkins, G. (1997), “Less traffic, more jobs: The direct employment. Impact of developing a sustainable transport system in the United Kingdom”, Friends of the earth trust, London
- Jenkins, S. (1991), “Poverty Measurement and the Within Household Distribution”, *Journal of Social Policy*, Vol. 20, No. 4, pp. 457 – 483
- Jordan, B. (1996), “A Theory of Poverty and Social Exclusion”, Polity Press, London
- Journal, C., Duchene, F., Coanus, T., Martinais, E. (2003), “Devising Local Sustainable Development Indicators: from technical issues to bureaucratic stakes. The Greater Lyons experience”, *Local Environment*, Vol. 8, No. 6, 615 – 626
- Kenyon, S., Lyons, G. and Rafferty j (2002), “Transport and social exclusion: investigating the possibility of promoting inclusion through virtual mobility”, *Transport Policy*, Vol. 10, No.1, pp. 207 – 219
- Kenyon, S., Lyons, G., Rafferty, J. (2002), “Transport and social exclusion: investigating the possibility of promoting inclusion through virtual mobility”, *Journal of Transport Geography*, Vol. 10, No. 2, pp. 207 – 219
- Kieselbach, T. (2003), “Long – Term Unemployment Among Young People: The Risk of Social Exclusion”, *American Journal of Community Psychology*, Vol. 32, No. 1 – 2, pp. 69 – 76

- Kline, E. (2000), “Planning and Creating Eco-cities: indicators as a tool for shaping development and measuring progress”, *Local Environment*, Vol. 5, No. 3, pp. 343–350
- Korver, T. (2004), «Ρυθμίζοντας την εργασία: Η πολιτική της απασχόλησης στην Ευρώπη», στο Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Εργασιακές Σχέσεις, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Κέντρο Ευρωπαϊκών Σπουδών και Ερευνών, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα
- Krugman, P. (1998), “Development, Geography and Economic Theory”, MIT Press, Cambridge
- Kumar, K. (1984), “Unemployment as a problem in the Development of Industrial Societies: The English Experience”, *Sociological Review*, Vol 33, No. 1, pp. 194 – 216
- Lazear, E. (1990), “Job security provisions and employment”, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 55, pp. 7 –7 26
- Lefebvre, H. (1974), “The Production of Space”, Blackwell, London
- Lepak, D., Takeuchi, R., Snell, S. (2003), “Employment Flexibility and Firm Performance: Examining the Interaction Effects of Employment Mode, Environmental Dynamism, and Technological Intensity”, *Journal of Management*, Vol. 29, No. 5, pp. 681 – 703
- Levitas, R. (1996), “The Cocept of Social Policy and the new Durkheimian Hegemony”, *Critical Social Policy*, Vol. 16, No. 1, pp. 5 -20
- Levitas, R. (1996), “The Concept of Social Exclusion and the new Durkeimiam Hegemony”, *Critical Social Policy*, Vol. 16, pp. 5 – 20
- Levitas, R. (1998), “The Inclusive Society? Social Exclusion and NewLabour”, MacMillan Press Ltd, Hampshire
- Lindsay, McCracken, McQuaid (2003), Unemployment duration and employability in remote rural labour markets, *Journal of rural studies*, Vol. 19, No. 2, pp. 187 - 200
- Lingens, A. (2003), “The impact of an uniozed labour market in a Schumpeterian growth model”, *Labour Economics*, Vol. 10, No. 1, pp. 91 - 104
- Lipietz, A. (1977), “Le Capital et son Espace”, Maspero, Paris
- Long, J. and Jones, E. (1981), “Married women in part-time employment”, *Industrial and Labor Relations Review*, No. 34, No. 2, pp. 314 – 325

- Lundvall, B. (1992), “National Systems of Innovation: Towards a theory of innovation and interactive learning”, Pinter, London
- Lundvall, B. (1996), “The Social Dimension of the Learning Economy”, Working Paper, No. 96 – 1, Danish Research Unit For Industrial Dynamics
- Lundvall, B., Johnson, B. (1994), “The Learning Economy”, *Journal of Industry Studies*, Vol. 1, No. 1, pp. 23 – 41
- Marshall, A. (1916), “Principles of Economics”, Macmillan, London
- Massey, D. (1982), “The Anatomy of Job Loss: the how, why and where of employment decline”, Macmillan, London
- Mazel, O. (1996), “L’ exclusion, l’ état des savoirs”, *Le Monde / Marabout*
- McCluskey, A., (1997), “Belonging and Being Excluded” *Connected*. StBlaise
<http://www.connected.org/is/excluded.html>
- McQuaid, R. and Lindsay, C. (2005), “The Concept of employability”, *Urban Studies*, Vol. 42, No. 2, pp. 197 – 219
- Mee, N. and Hills, P. (2003), “A comparative study of five Asian metropolises”, *Cities*, Vol. 20, No. 3, pp. 151 – 165
- Midgley, J., Hall, A., Hardiman, M., Narine, D. (1986), “Community Participation, Social Development and the State”, Methuen, London.
- Midgley, J., Shucksmith, D., Birnie, R., Geddes, A., N. Bayfield, N., Elston, D. (2005), “Rural development policy and community data needs in Scotland”, *Land Use Policy*, Vol. 22, No. 2, pp. 163–174
- Mohan, J. (2000), “Geographies of Welfare and Social Exclusion”, *Progress in Human Geography*, Vol. 24, No. 2, pp. 291 - 300
- Mokhtarian, P., and Salomon, I. (1996), “Modelling the choice of telecommuting 2: a case of the preferred impossible alternative. *Environment and Planning*, Vol. 28, No. 2, pp. 1859 – 1876
- Mortensen, D., (1970), “Job Search, the Duration of Unemployment, and the Phillips Curve,” *American Economic Review*, Vol. 60, No. 5, pp. 847 - 862
- Moss, A., Fichter, D. (2003), “Lessons in promoting Sustainable Development in EU Structural Funds Programmes”, *Sustainable Development*, Vol. 9, No. 1, pp. 1 – 15

- Moss, P. and Tilly, C. (1996) “Soft skills and race: an investigation of Black men’s employment problems”, *Work and Occupations*, Vol. 23 No. 3, pp. 252 – 276
- Muffels, R. and Fouarged, D. (2004), “The role of European Welfare States in Explaining Resources Deprivation”, *Social Indicators Research*, Vol. 68, No. 2, pp. 299 – 330
- Muller, A.(2003), Migration, unemployment and discrimination, *European Economic Review*, Vol. 47, No. 3, pp. 409 - 427
- Mydral, G. (1957), “Economic Theory and Underdeveloped Regions”, Duckworth, London
- Nakamura, A. and Nakamura, M. (1983), “Part-time and full-time work behaviour of married women”, *Canadian Journal of Economics*, Vol. 16, No. 2, pp. 229 – 257
- Nelson, N., Wright, S. (1995), “Power and Participatory Development”, Immediate Technology Publications, London
- OECD (1994), “New Orientations for Social Policy”, Paris
- OECD (1994), “The OECD Jobs Study: Evidence and Explanations”, Paris
- OECD (1994), Employment Outlook, Paris
- OECD (1995), Employment Outlook, Paris
- OECD, (1994), “Jobs Study”, Paris
- Ogdul, H. (2000), “Social Cohesion; Is it sufficient? Migrant communities in two disadvantaged neighborhoods in Istanbul”, *Geojournal*, Vol. 51, pp. 321 – 328
- Paugam, S. (1996), “Poverty and social disqualification: a comparative analysis of cumulative disadvantage in Europe”, *Journal of European Social Policy*, Vol. 6, No. 4, pp. 287 – 304
- Pearson, R. (2004), “Organising home-based workers in the global economy: an action - research approach”, *Development in practise*, Vol. 14, No. 1 & 2, pp. 136 – 148
- Peck, J. and Theodore N. (2000), “Beyond employability”, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 4, pp. 729–749.
- Perroux, F. (1955), “Note sur la notion de pole de croissance”, *Economie Appliquee*, Vol. 8, No. 1 / 2

- Perroux, F. (1960), “Economic Space, Theory and Applications, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 64, No. pp.
- Perroux, F. (1992), «Σημείωση για την έννοια των πόλων» στο Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα
- Pietro, G. (2002), “Technological change, labor markets and low – skill, low technology traps”, *Technological Forecasting and Social change*, Vol. 69, No. 4, pp. 885 – 895
- Polivka, A. (1996) “Contingent and Alternative Work Arrangements, Defined”, *Monthly Labor Review*, Vol. 119, No. 10, pp. 3–9.
- Polivka, A. and Nardone, T. (1989) “On the Definition of Contingent Work”, *Monthly Labor Review*, Vol. 112, No. 12, pp. 9–16
- Power, A., Wilson, J. (2000), “Social exclusion and the future of cities”, Case Paper No. 35, Centre for the Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London, <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEpaper35.pdf>
- Preece, J. (2001), “Challenging the discourse of inclusion and exclusion with off limits curricula”, *Studies in the Education of Adults*, Vol. 33, No.2, pp. 201 – 216
- Prugl, E., Tinker, I. (1997), “Microentrepreneurs and homeworkers: convergent Categories”, *World Development*, Vol. 29, No. 9, pp. 1471 – 1482.
- Pyke, F. (1998), “Local development initiatives and the management of change in Europe”, Employment and Training Papers, No. 31, Employment and Training Department, ILO, Geneva
- Raje, F. (2003), “The impact of transport on social exclusion processes with specific emphasis on road user charging”, *Transport Policy*, Vol. 10, No.3, pp. 321 – 338
- Raje, F. (2003), “The impact of transport on social exclusion process with specific emphasis on road user charging”, *Transport Policy*, Vol. 10, No. 2, pp. 321 – 338
- Regner, A. (2002), “A non experimental evaluation of Training Programmes for the unemployed in Sweden”, *Labour Economics*, Vol. 9, No. 1 pp. 187 - 206
- Rhein, C. (1998), “The working class, minorities and housing in Paris, the rise of fragmentations”, *Geojournal*, Vol. 46, pp. 51 – 62
- Richardson, L. and Le Grand, J. (2002), “Outsider and Insider Expertise: The Response of Residents of Deprived Neighbourhoods to an Academic Definition of Social Exclusion”, *Social Policy & Administration*, Vol. 36, No. 5, pp. 496 – 515

- Rifkin, J. (1996), «Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της», Εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα
- Rissman, E. (2003), “Self-Employment as an Alternative to Unemployment”, Working Paper Series, Mc Master University, Department of Economics, Ontario, <http://socserv.socsci.mcmaster.ca/~econ/>
- Roberts, J., Jackson, W. (2002), “The Scottish strategic and spatial context for Sustainable development”, *Sustainable Development* , Vol. 10, No. 2, pp. 131 - 139
- Rodgers, G., Gore, C. and Figueiredo, J. (1995), “Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses”, Institute of International Labour Studies, Geneva
- Room, G. (1995), “Poverty in Europe: competing paradigms of analysis”, *Policy and Politics*, Vol. 23, No. 2, pp. 103–113
- Room, G. (1995), “The measurement and analysis of Social Exclusion: Beyond the Threshold”, The Policy Press, Bristol
- Room, G. (1998), “Poverty Policy and Evaluation: Lessons from the Europe”, Centre for Evaluative and Developmental Research, University of Southampton
- Room, J. (1999), “Social exclusion, solidarity, and the change of globalization”, *International Journal of Social Welfare*, Vol. 8, pp. 166 – 176
- Rostow, W. (1969), “The Stages of Economic Growth: A non Communist Manifesto, Cambridge University Press, Cambridge
- Schmid, G. (1998), “Transitional Labour Markets, A New European Employment Strategy”, Discussion Paper FS I 98 - 206, Berlin
- Scott, A. (1988), “New Industrial Spaces: Flexible production, organization and regional development in North America and Western Europe, Pion, London
- Scott, A. (1990), “The technopoles of Southern California”, *Environment and Planning*, Vol. 22, No. 12, pp. 1575 – 1605
- Scott, A. and Storper, M. (1986), “High technology industry and regional development: A theoretical critique and reconstruction”, *Reading Geographical Papers*, No. 95, University of Reading
- Servais, J. – M. (2004), “Globalization and decent work policy: Reflections upon a new legal approach”, *International Labour Review*, Vol., 143, No. 1 – 2, pp. 185 – 207

- Shearlock, B., James, D., Philips, A. (2000), “Regional Sustainable Development: Are the new regional development agencies armed with the information they require?”, *Sustainable Development*, Vol. 8, No. 1, pp. 79 – 88
- Shucksmith, M. (2004), “Social Exclusion in Rural Areas: a review of recent research”, DEFRA, London
http://www.defra.gov.uk/rural/pdfs/research/social_excl_lit_review.pdf
- Shucksmith, M. and Chapman, M. (1998), “Rural Development and Social Exclusion”, *Sociologia Ruralis*, Vol. 38, No. 2, pp. 225 – 242
- Shuttleworth, A., Power J., McKinstry, A. (2000), “Examining 1991 travel to work patterns in the Belfast Urban Area as a context for urban employment policy”, *Applied Geography*, Vol. 20, No.2, pp. 177-202
- Silver, H. (1994), “Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms”, *International Labour Review*, Vol. 133, No. 5 – 6, pp. 531 – 578
- Simms, M. (2004), “A theory of age exclusion through closure: Chronological age to clinical need”, *Journal of ageing studies*, Vol. 18, No. 3, pp. 445 – 465
- Smith, N. (1984), “Uneven Development”, Blackwell, Oxford
- Socha, J., Weisberg, D. (2002), Labor market transition in Poland. Changes in the Public and private sectors, *International Journal of Manpower*, Vol. 23, No. 6, pp. 553 - 577
- Social Exclusion Unit (1998), “Bridging the Gap: New Opportunities for 16 – 18 Year – Olds not in Education, Employment or Training”, The Stationery Office, London
- Sousa, L., Galante, H., Hespanha, P. (2003), “Observing cities’ inequalities: a cartographic case study of Aveiro, Portugal”, *Cities*, Vol. 20, No. 4, pp. 241 - 252
- Spangenberg, J. (2002), “Institutional Sustainability Indicators: An Analysis of the Institutions in Agenda 21 and a Draft Set of Indicators for monitoring their effectivity”, *Sustainable Development*, Vol. 10, No. 1, pp. 103–115
- Stancanelli, E. (1999), “Do the Rich Stay Unemployed Longer? An Empirical Study for the UK”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol. 61, No. 3, pp. 295 - 314
- Stewart, M. (1983), “The role of central government in local economic development”, in Young, K. (Ed.), *National Interests and Local Development*, Policy Studies Institute, London.

- Stohr, B. (1981), “Development from the bellow: The bottom up and periphery inward development paradigm”, in *Development from above or bellow*, Wiley and Sons ltd, Chichester
- Stohr, B. and Taylor, F. (1981), Introduction, in *Development from Above or Below? The Dialects of Regional Planning in Developing Countries*
- Stohr, W, Todtling, F. (1979), “Spatial Equality: Some antitheses to current Regional Development”, H. Folms
- Storper, M. (1997), “The Regional World: Territorial Development in a Global Economy, Guilford Pres, New York
- Supiot, A. (1999), “Au-deld de l'Vemploi. Transformation dii travail et devenir eldt droir du travail en Europe” *Report of the European Commission*, Paris, Flammarion
- Taylor, M. and Sim, D. (2000), “Social exclusion and housing”, *Critical Social Policy*, Vol. 20, No. 2, pp. 184 – 210.
- Tella, R., MacCulloch, R. (2005), “The consequences of labor market flexibility: Panel evidence based on survey data”, *European Economic Review*, Vol. 49, No. 1, pp. 1225 – 1259
- Townsend, P. (1987), “Deprivation”, *Journal of Social Policy*, Vol. 16, No. 2, pp. 125 – 146
- UNCED (1992), AGENDA 21, United Nations Conference on Environment and Development, Rio Summit
- United Nations (1989), “Handbook on Social Indicators”, Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office, New York
- United Nations (1995), “Report of The World Summit For Social Development” Copenhagen, 6-12 March 1995, <http://www.un.org/esa/socdev/docs/summit.pdf>
- United Nations (2001), “Recommendations of the High Level Panel of the Youth Employment Network”, UN, New York
- Vogel, J.: 1994, ‘Social indicators and social reporting’, *Statistical Journal of the United Nations*, Vol. 11, pp. 241 – 260
- Walker, A. and Walker, C. (1997), “Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s”, CPAG, London

- Weaver, C. (1992), «Ανάπτυξη από τα κάτω: Προς μια θεωρία ανάπτυξης σε συγκεκριμένες περιοχές», στο *Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα
- Weber, A. (1909), “Ber den Standort der Industrien”, J. C. B. Mohr, Tübingen
- Wong, C. (2002), “Developing Indicators to Inform Local Economic Development in England, *Urban Studies*, Vol. 39, No. 10, pp. 1833–186
- World Commission on Environment and Development, (1987), “Our Common Future”, Oxford University Press, Oxford

1. Επιστολή προς το συμμετέχοντα στην έρευνα

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ **ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ** **Ελευθερίου Βενιζέλου 70, 17671 Αθήνα**

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Βιώσιμη Ανάπτυξη»

Κατεύθυνση: Τοπική Ανάπτυξη

Φίλε / η,

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιείται στο πλαίσιο Πτυχιακής Εργασίας με τίτλο: «Τοπική Ανάπτυξη: Διαδικασία για τη δημιουργία απασχόλησης και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού».

Σκοπός της είναι η διερεύνηση της συμβολής της τοπικής αναπτυξιακής διαδικασίας στη δημιουργία απασχόλησης και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Τα αποτελέσματα της έρευνας αναμένεται να συμβάλλουν στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων τοπικών πολιτικών ανάπτυξης στην ενίσχυση της απασχόλησης και της κοινωνικής συνοχής, τόσο στο δικό σας όσο και σε άλλους Δήμους ή Κοινότητες της χώρας.

Το ερωτηματολόγιο που καλείστε να συμπληρώσετε είναι ανώνυμο και οι απαντήσεις σας θα χρησιμοποιηθούν μόνο για ερευνητικούς σκοπούς. Οι πληροφορίες και τα προσωπικά δεδομένα που θα παρέχετε φυλάσσονται σε ασφαλισμένο μέρος με ευθύνη του Ερευνητή. Πρόσβαση στις πληροφορίες που θα παρέχετε θα έχει μόνο ο Ερευνητής, η Επιβλέπουσα Καθηγήτρια και τα Μέλη της Επιβλέπουσας Επιτροπής, που δεσμεύονται για την τήρηση του απορρήτου. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται το απόρρητο των πληροφοριών και των προσωπικών που περιέχονται στις απαντήσεις σας.

Πριν τη συμπλήρωση του ερωτηματολόγιου θα πρέπει να υπογράψετε το επισυναπτόμενο «Έντυπο ενημέρωσης – συγκατάθεσης» με το οποίο δηλώνετε ότι έχετε ενημερωθεί σχετικά με το σκοπό της έρευνας την ερευνητική διαδικασία, τη φύλαξη και την χρήση των πληροφοριών που θα παρέχετε, βάσει του άρθρου 11, του Νόμου 2472/1997

καθώς και για το δικαίωμα πρόσβασης και άρνησης της επεξεργασίας των προσωπικών σας δεδομένων βάσει των άρθρων 12 και 13 του Νόμου 2472/ 1997.

Συμπληρώστε τις απαντήσεις αφού πρώτα διαβάσετε προσεκτικά κάθε ερώτηση. Προσπαθήστε να είστε ακριβής και συνεπής στις απαντήσεις σας. Αξία έχουν μόνο οι απαντήσεις που ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.

Ευχαριστώ για τη συνεργασία.

Γεώργιος Λουκάς

Μεταπτυχιακός Φοιτητής

Τηλέφωνα επικοινωνίας: 2107716950, 6974645081

Ηλεκτρονικό Ταχυδρομείο: loukasgeorgios @yahoo.gr

2. Ερωτηματολόγιο

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ « ΒΙΩΣΙΜΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιείται στο πλαίσιο Πτυχιακής Εργασίας με τίτλο: «Τοπική Ανάπτυξη: Διαδικασία για τη δημιουργία απασχόλησης και την καταπολέμηση

του κοινωνικού αποκλεισμού». Σκοπός της είναι η διερεύνηση της συμβολής της τοπικής αναπτυξιακής διαδικασίας στη δημιουργία απασχόλησης και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Φοιτητής : Γεώργιος Λουκάς

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ελένη Θεοδοροπούλου

Επίκουρη Καθηγήτρια

Μέλη Επιβλέπουσας Επιτροπής: Ανδρέας Κυριακούσης
Καθηγητής
Άννα Σαϊτή
Επίκουρη Καθηγήτρια

ΑΘΗΝΑ, 2005

Α. Ενότητα: Δημογραφικά χαρακτηριστικά

1. Φύλο

Άνδρας	
Γυναίκα	

2. Ηλικία

3. Εθνικότητα

Ελληνική		Παρακαλώ διευκρινίστε.....
Χώρας Ε.Ε.		
Άλλη		

4. Οικογενειακή Κατάσταση

Άγαμος / η	
Έγγαμος / η	
Συμβίωση	
Διαζευγμένος / η	
Χήρος / α	

5. Αριθμός
μελών οικογένειας

6. Αριθμός
παιδιών οικογένειας

7. Φύλου αρχηγού της οικογένειας

Γυναίκα	
Άνδρας	

8. Ηλικία αρχηγού οικογένειας

9. Πόσο είναι / ήταν το ετήσιο εισόδημα σας σε € τα τρία τελευταία έτη;

	2004	2003	2002
0 – 6.000 €			
6.001 € – 9.000 €			
9.001 € – 12.000 €			
12.001 € – 15.000 €			
15.001 € και περισσότερο			

10. Πόσο είναι / ήταν το ετήσιο οικογενειακό σας εισόδημα σε € τα τρία τελευταία έτη;

	2004	2003	2002
0 – 6.000 €			
6.001 € – 9.000 €			
9.001 € – 12.000 €			
12.001 € – 15.000 €			
15.001 € και περισσότερο			

11. Έχετε εισοδήματα από άλλες πηγές, εκτός από την εργασία σας;

Όχι	
Ναί	

12. Πόσα χρήματα καταναλώνετε μηνιαίως;

0 – 500 €	
501 € – 750 €	
751 € – 1.000 €	
1.001 € – 1.250 €	
1.251 € και περισσότερο	

13. Πόσα χρήματα αποταμιεύετε μηνιαίως;

0 – 500 €	
501 € – 750 €	
751 € – 1.000 €	
1.001 € – 1.250 €	
1.251 € και περισσότερο	

14. Έχετε ιδιόκτητη κατοικία;

Όχι	
Ναί	

Β. Ενότητα: Εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά

15. Γνωρίζετε είτε να μιλάτε είτε να γράφετε Ελληνικά;

Καθόλου	
Ελάχιστα	
Μέτρια	

Καλά	
Πολύ καλά	

16. Μορφωτικό επίπεδο

Δεν πήγα καθόλου σχολείο	
Μερικές τάξεις του Δημοτικού	
Απόφοιτος Δημοτικού	
Απόφοιτος Γυμνασίου	
Απόφοιτος Λυκείου	
Πτυχίο Επαγγελματικής Σχολής / Ι.Ε.Κ.	
Φοίτησα για ένα χρόνο στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά δεν πήρα πτυχίο	
Πτυχιούχος Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	
Μεταπτυχιακός τίτλος	
Διδακτορικός τίτλος	

17. Μορφωτικό επίπεδο των γονέων σας

	Πατέρας	Μητέρα
Δεν πήγε καθόλου σχολείο		
Μερικές τάξεις του Δημοτικού		
Απόφοιτος Δημοτικού		
Απόφοιτος Γυμνασίου		

Απόφοιτος Λυκείου		
Πτυχίο Επαγγελματικής Σχολής / Ι.Ε.Κ.		
Φοίτησε για ένα χρόνο στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά δεν πήρε πτυχίο		
Πτυχιούχος Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης		
Μεταπτυχιακός τίτλος		
Διδακτορικός τίτλος		

18. Πόσα καλά μιλάτε τις παρακάτω γλώσσες;

Γλώσσα / Επίπεδο	Καθόλου	Ελάχιστα	Μέτρια	Καλά	Πολύ καλά	Άριστα
Αγγλικά						
Γαλλικά						
Γερμανικά						
Ιταλικά						
Ισπανικά						
Άλλη (καθορίστε ποιά).						

19. Πόσο καλά γνωρίζετε να χρησιμοποιείται Η / Υ;

Καθόλου	
Ελάχιστα	
Μέτρια	
Πολύ	
Πάρα πολύ	

--	--

Γ. Ενότητα Χαρακτηριστικά Απασχόλησης

20. Κατάσταση Απασχόλησης

Μισθωτός	
Αυτοαπασχολούμενος	
Οικιακή εργασία	

Συνταξιούχος	
Άνεργος	

21. Για πόσο χρονικό διάστημα είστε στην ίδια κατάσταση; (μήνες)

22. Επάγγελμα

23. Σε ποια ηλικία εργαστήκατε για πρώτη φορά;

24. Πόσα χρόνια εργάζεστε;

25. Πόσα διαφορετικά επαγγέλματα έχετε κάνει

26. Πόσες ώρες εργάζεστε την ημέρα;

27. Πόσες φορές έχετε μείνει άνεργος ;

28. Ποιο είναι το μεγαλύτερο διάστημα που έχετε μείνει άνεργος; (μήνες)

29. Στην περίπτωση που μένατε άνεργος, σε πόσο χρονικό διάστημα εκτιμάται ότι θα βρίσκατε μια νέα εργασία; (μήνες)

30. Πόσο χρονικό διάστημα απαιτήθηκε για να βρείτε μια θέση εργασίας μετά την ολοκλήρωση των σπουδών σας ή μετά την εγκατάσταση σας στην Ελλάδα; (μήνες)

31. Αισθάνεστε ότι στο χώρο εργασίας έχετε ίση μεταχείριση με όλους τους συναδέλφους σας;

Καθόλου	
Ελάχιστα	

Μέτρια	
Πολύ	
Πάρα πολύ	

32. Εργάζεστε λιγότερες ώρες από αυτές που θα επιθυμούσατε;

Όχι	
Ναί	

33. Πιστεύετε ότι η εργασία σας βρίσκετε σε αντιστοιχία με το επίπεδο σπουδών σας, τις γνώσεις και τις δεξιότητές σας;

Όχι	
Ναί	

34. Μήνες Απασχόλησης κατά τα προηγούμενα τρία έτη

2004	
2003	
2002	

35. Δουλεύετε εντός των ορίων του Δήμου κατοικίας σας;

Όχι	
Ναί	

36. Με ποιο τρόπο πηγαίνετε στη δουλειά σας;

Με τα πόδια	
Με λεωφορείο	
Με Ι.Χ.	
Με ποδήλατο	
Με μηχανάκι	

--	--

37. Πόσο χρόνο κάνετε για να μεταβείτε στο χώρο δουλειά σας;
(λεπτά)

--

38. Πόσα μέλη της οικογένειάς σας απασχολούνται;

--

39. Έχετε λάβει εσείς ή κάποιο άλλο μέλος της οικογένειάς βοήθημα οικονομικής στήριξης ή επίδομα ανεργίας κατά τα τρία προηγούμενα έτη;

Όχι	
Ναί	

Δ. Ενότητα: Κοινωνικά Χαρακτηριστικά

40. Έχετε κοινωνική ασφάλιση;

Όχι	
Ναι	

41. Έχετε ποτέ κατηγορηθεί για κάποιο αδίκημα;

Όχι	
Ναι	

42. Εμποδίζεστε στην καθημερινή σας ζωή από κάποιο πρόβλημα υγείας, ψυχική ασθένεια, ή σωματική αναπηρία;

Όχι	
Ναί	

43. Αισθάνεστε ότι ανήκετε στην κοινότητα που ζείτε;

Καθόλου	
Ελάχιστα	
Μέτρια	
Πολύ	
Πάρα πολύ	

44. Έχει αποκλειστεί η συμμετοχή σας σε κάποια δραστηριότητα της κοινότητας που ζείτε, ή αποκλειστήκατε από την παροχή υπηρεσιών, για λόγους ανεξάρτητους από τη θέληση σας;

Όχι	
Ναί	

45. Συμμετέχετε με οποιοδήποτε τρόπο στις αποφάσεις που λαμβάνονται από την Τοπική Αυτοδιοίκηση;

Όχι	
Ναί	

46. Συμμετέχετε σε δραστηριότητες που διοργανώνονται από φορείς της περιοχής σας ή με των πρωτοβουλία άλλων κατοίκων της περιοχής;

Όχι	
-----	--

Ναι	

47. Έχετε κοινά ενδιαφέροντα με τα άλλα μέλη της κοινότητας;

Όχι	
Ναί	

48. Πόσο εύκολη είναι η πρόσβαση σας σε υπηρεσίες ή προγράμματα που παρέχονται στην κοινότητα;

Καθόλου	
Ελάχιστα	
Μέτρια	
Πολύ	
Πάρα πολύ	

Ε. Ενότητα: Ποιότητα ζωής

49. Η κοντινότερη στάση των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς απέχει λιγότερο από 400 μέτρα από το σπίτι σας;

Όχι	
Ναί	

50. Ποιο έτος κατασκευάστηκε το σπίτι σας;

--

51. Πόσα τετραγωνικά είναι το σπίτι σας;

--

52. Πόσα Ι. Χ. έχει η οικογένεια σας;

--

53. Έχετε σύνδεση Internet;

Όχι	
Ναί	

54. Έχετε κεντρική θέρμανση στο σπίτι σας;

Όχι	
Ναι	

55. Κατά τη διάρκεια του χειμώνα είχατε την οικονομική δυνατότητα να κρατάτε το σπίτι σας ζεστό, για όσο χρονικό διάστημα ήταν αναγκαίο;

Όχι	
Ναί	

56. Κατά το προηγούμενο έτος πήγατε διακοπές για μία τουλάχιστον εβδομάδα;

Όχι	
Ναί	

57. Έχετε την οικονομική δυνατότητα να τρώτε ψάρι, κρέας ή κοτόπουλο κάθε δεύτερη μέρα;

Όχι	
Ναί	

58. Κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους στάθηκε ποτέ αδύνατο να πληρώσετε τους μηνιαίους λογαριασμούς του σπιτιού σας;

Όχι	
Ναί	

59. Έχετε την οικονομική δυνατότητα να καλείτε τους φίλους σας στο σπίτι για φαγητό τουλάχιστον μια φορά το μήνα;

Όχι	
Ναι	

60. Είστε ικανοποιημένος από τις υπηρεσίες υγείας στο Δήμο σας;

Όχι	
Ναί	

61. Είστε ικανοποιημένος από τις υπηρεσίες εκπαίδευσης στο Δήμο σας;

Όχι	
Ναι	

62. Είστε ικανοποιημένος από τις κοινωνικές υπηρεσίες στο Δήμο σας;

Όχι	
Ναι	

63. Τι από τα παρακάτω σας ενοχλεί ζώντας στο Δήμο σας;

Κυκλοφοριακό πρόβλημα		
Ατμοσφαιρική ρύπανση		
Τα σκουπίδια		
Απομόνωση		
Ο μεγάλος αριθμός αλλοδαπών		
Κακές αστικές συγκοινωνίες		
Έλλειψη υπηρεσιών		
Η αντιμετώπιση των άλλων απέναντι μου		
Άλλο		Παρακαλώ διευκρινιστε.....

3. Έντυπο Ενημέρωσης – Συγκατάθεσης

ΕΝΤΥΠΟ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ – ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ

Ο κάτωθι υπογεγραμμένοςδηλώνω ότι έχω ενημερωθεί από τον Ερευνητή σχετικά με το σκοπό της έρευνας την ερευνητική διαδικασία, τη φύλαξη και την χρήση των πληροφοριών που θα παρέχω, βάσει του άρθρου 11, του Νόμου 2472/1997. Επίσης μου γνωστοποιήθηκε το δικαίωμα μου πρόσβασης και άρνησης της επεξεργασίας των προσωπικών σας δεδομένων βάσει των άρθρων 12 και 13 του Νόμου 2472/ 1997.

Ειδικότερα ενημερώθηκα επαρκώς ότι η συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων αποσκοπεί στην καταγραφή των προσωπικών μου στοιχείων για την επίτευξη των στόχων της ερευνητικής διαδικασίας

Ημερομηνία...../...../.....

Ο Δηλών / ούσα

4. Πίνακας συσχετίσεων μεταβλητών της παλινδρόμησης για την κοινοτική συνείδηση

	CONSTANT	greek	commom1	
omadesmonth				
CONSTANT	1,0000	-0,5380	0,1410	-
0,3631				
greek	-0,5380	1,0000	-0,2495	-
0,2506				
commom1	0,1410	-0,2495	1,0000	-
0,5041				
omadesmonth	-0,3631	-0,2506	-0,5041	
1,0000				
excl	-0,5098	0,0318	0,0086	
0,1501				
partact	-0,1622	-0,1550	-0,0131	-
0,0193				

	excl	partact		
CONSTANT	-0,5098	-0,1622		
greek	0,0318	-0,1550		
commom1	0,0086	-0,0131		
omadesmonth	0,1501	-0,0193		
excl	1,0000	0,1440		
partact	0,1440	1,0000		

**5. Διάγραμμα ελέγχου ετεροσκεδαστικότητας της εκτίμησης
παλινδρόμησης για την κοινοτική συνείδηση**

